# ЦРНА ГОРА И РУСИЈА

## (1784 – 1814)

ОД

Д-Р ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

(Ово је четврта свеска списа „Црна Гора и Европа“ који састављa другу књигу дела „Европа и Балкан“)

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

# ПОСЕБНА ИЗДАЊА



КЊИГА XLI

## НАУКЕ ДРУШТВЕНЕ И ИСТОРИСКЕ

КЊИГА 15



У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1914.

# ПРЕГЛЕД

## I

# Петар Први, Владика црногорски, протеран из Русије

Један од историка црногорских, Марко Драговић, тврди [1]) да је архимандрит Петар Марков Петровић, кога је Митрополит Сава још за живота одредио себи за намесника и за то произвео за архимандрита, по који „поводом некијех домаћијех сплетака и интрига није могао одмах заузети упражњену столицу Митрополита и *господара* црногорског“, године *1782* пошао у Русију „да поврати себи оно право, које му је од старијих остало“. Он је хтео да моли руску владу и руски *Синод* да буде посвећен за архијереја и признат у достојанство Митрополита црногорског. „То је било 1782. Но непријатељи Петра Петровића били су толико успјели оцрнити га у очима руске владе, да *руски посланик у Бечу* књаз Голицин *није хтео дати му пасош за Русију*. У Петрограду био је тада некакав Софроније Марковић-Југовић, који је стајао у спошају са губернатором Радоњићем, и преко којега је губернатор највише радио противу Петра Петровића“.

Све ово или није истина, или није вероватно. Пре свога архимандрит Петар није могао 1782 поћи са горњом намером у Русију за то, што је Митрополит Арсеније Пламенац још био жив а умро је тек 15 Маја 1784 године, као што се то види из писма самога Петра кнезу Потемкину од 7 Новембра 1784 [2]) и што је Петар био још архимандрит и помоћник томе истоме

[1]) У својој расправи „Русија и Црна Гора од 1780 до 1790 године“ у „Гласнику С. У. Д.“ књизи 72, на стр, 218.

[2]) Види исту расправу Драговићеву, на стр. 221.

Митрополиту Арсенију Пламенцу. Друго, он није могао ни тражити од руске владе да га постави у достојанство *господара* црногорског, јер смо видели да црногорске владике дотле то нису никада били, него само духовне старешине народа. Треће, њему није требала дозвола *рускога Синода* да буде посвећен за архијереја, јер ни досадашњи Митрополити нису тражили од тога синода своја посвећења. Четврто, ми смо видели да Радоњића у Русији нико од надлежних није хтео ни да види ни да саслуша, и да је баш за то и наговорио црногорски збор да се тражи заштита Аустије; према томе Гувернадур није могао ни сам ни преко тога некаквог Југовића никога оцрнити у Русији, а и да је могао, он не би оцрнио архимандрита Петра, који, као што смо видели, иде заједно с Радоњићем у Беч да изради Црној Гори аустријску протекцију, и који се у Бечу сматра као тако важан фактор за Аустрију, да се њему одређује 50 дуката више него самом Митрополиту. Истина је да кнез Галицин, после 2 године није хтео дати Петру пасош за Русију, али не због тога што су га његови „непријатељи“ оцрнили у Русији, него за то што је вероватно да се толика изасланства црногорска у Беч, нису могла са свим сакрити од руског посланика у Бечу, те је овај имао разлога сумњати у искрену оданост архимандрита Петра Русији, и за то му није дао пасош.

А да су Радоњић, архимандрит Петар и остали главари, побројани у напред изнесеном списку, и после Долчијевог писма од 21 Септембра остали *добри пријатељи Аустрије,* то се види и из једне признанице од 16/27 Маја 1783, коју су у Трсту потписали гувернадур Радоњић и Сердар Јован Петровић. Текст је те признанице с једне стране латински а с друге српски. Овај гласи:

„С овијем спознајемо ми посланици народа Црне Горе да смо за помоћ у нужди нашега народа примили у зајам од ћесаро-краљевске благодарности (sic) *тисућу цекина ћесароваца,* које с овијем обећавамо за нас и наш народ вас с великом харностим вратити у три године с једнацијем дијелима, и за вјеру овога остављамо ови запис потврђујући га властитијем потписањем руке.

Дано у Трijест на и ✝ Маја годишта тисућу седам стотина осамдесет три

Јоа<sup></sup>н радоничъ Іван петровичъ“

Очевидно се у овом документу говори да је та сума узета „у зајам“ који ће се за три године „вратити“ само за то, да би се аустријска влада могла бранити, ако би ово писмено дошло до непозваних (млетачких или турских) руку, како та хиљада дуката није она годишња субвенција, коју је ћесар својом резолуцијом одобрио, него само *зајам* од тршћанске власти.

У осталом има и других писаних доказа да још трају пријатељски односаји између Беча и аустријских пријатеља у Црној Гори. Истина ми нисмо нашли оригинал онога писма које је гувернадур Радоњић писао при крају Јула 1783 у Беч, али смо нашли реферат кнеза Кауница Цару о тој црногорској молби. Тај је реферат од 15 Августа 1783 и гласи:

„Премилостиви Цару, апостолски Краљу и Господару! Са највећим страхопоштовањем предајем у милостиве руке В. В. приложену најпокорнију молбу црногорског губернатора Јована Радоњића, у којој он са тугом црта немире који сада у његовој земљи владају и којом моли: или да В. В. благоволи својим енергичним мерама повратити мир и поредак међу њима, или одредити земље у које би се мало по мало могли преселити они, који би желели да живе под највишом заштитом. И ако ће Ваше Величанство за сада тешко моћи одобрити оно прво, ипак мислим да за оно друго треба оставити Вашем Величанству на оцену да ли не би требало саслушати угарску дворску канцеларију.

Беч, 15 августа 1783

Кауниц Ритберг“

Решење:

Може се саслушати о другој тачци угарско-ердељска канцеларија.

Јосиф“ [1])

Немамо ближих података какви су то немири и нереди били који су владали у Црној Гори 1783 године, али само то, што их је било у толикој мери, да Радоњић озбиљно мисли на сеобу и насељавање Црногораца, и тражи да му се одреде потребне земље за то, најбоље доказује колико је пуковник Павлић имао право што је толику важност полагао на установљење макар мале полицијске трупе од 200 људи.

[1]) Ц. Кр. Д.Д.Д.А. Montenegro, fasc, 1. conv. fol. 165.

Уз те унутрашње немире почињу у лето 1784 године и нови напади скадарског паше на Црну Гору, вероватно у намери да се користи моментом кад је Црна Гора остала без Митрополита. јер је 15 Маја у Брчелима преминуо Арсеније Пламенац. а Петар још не беше завладичен. И у тој невољи Радоњић се обраћа Бечу и добија од аустријског вицеканцлера овакав одговор од 6 Јула 1784.

„Јовану Радоњићу, гувернеру црногорског народа,

„*Благородни Господине,*

Жао ми је што из вашег писма видим незгодан (misslich) положај у коме се цео ваш народ налази због досадних (zudringlch) насиља паше скадарскога и његовог народа.

Немогућно је веровати да Султан и његова влада знају за ово неправилно понашање њиховог намесника, а још мање се може веровати да се то ради на нарочиту заповест Портину.

Пошто је Његово Величанство благоволело пристати да буде заштитник и врховни поглавар (Beschützer und Oberhaupt) свима хришћанским општинама у невољи (bedrängtcn) то је наредило своме Министру у Цариграду да се свима силама заузме да спречи сва даља злостављања.

При тако срећно постојећим добрим односима између највишег и отоманског двора, може се очекивати да ће овострaном заузимању ц. кр. Министра поћи за руком да задобије свако призрење турскога министарства, и да ће ово наредити све што треба.

Саопштавајући вам ово утешно уверење, остајем с истинским поштовањем“.[1])

Нисмо могли наћи даљу кореспонденцију о овој интервенцији на Порти. За то да се вратимо владичанском питању.

По смрти Митрополита Арсенија архимандрит Петар обратио се молбом аустријском цару Јосифу II да овај допусти карловачкоме Митрополиту да га посвети за владику.

„Разумије се — вели Марко Драговић[2]) да аустријски цар који никада није могао равнодушно гдедати на уплив руски међу црногорцима, радо се сагласио на Петровићеву молбу, и не само да је дао допуштење патријарху да посвети Петра Пе-

---

[1]) Превод је с концепта, на коме није било потписа.

[2]) l. c. стр. 219.

тровића за архијереја, него је наредио да се то посвећење изврши са највећом црквеном свечаношћу. *Аустријски цар мислио је овијем начином обратити митрополита Петра на страну Аустрије*, и отклонити га од пријатељства с Русијом, али, као што ће се вињети даље, он се преварио у својој претпоставци“.

Ми смо напред[1]) видели да аустријски ћесар није имао потребе да тек овим „свечаним“ посвећењем придобија и обрлаћа Петра Петровића на своју страну нити да га тек одваја од пријатељства с Русијом, јер је Петар ево већ пет година напустио то пријатељство и постао ћесарев човек, а „вињећемо“ и доцније да је и као Митрополит негда из своје побуде а негда по заповести руских царева морао бити у пријатељству с Аустријом.

На путу за Карловце Петар је сломио десну руку и морао се лечити у Бечу 6 месеци, те је за то тек 14 октобра 1784 могао карловачки Митрополит Мојсије Путник да га завладичи. После тога владика Петар најпре је отишао у Беч да благодари Јосифу II не само за посвећење него и за „љубазни дочек како у Карловцима тако и у Бечу за вријеме његовога бављења“.

При свем том, после месец дана, 7 новембра 1784 владика Петар Петровић пише кнезу Потемкину да и он „по примјеру својијех предака желим заједно с мојијем народом, стојати на службу рускога двора и не штеђети пролити и последњу кап крви, ако тога буду тражили интереси братске нам Русије“.[2]

Шта значи ова промена фронта? М. Драговић овако је тумачи:

„Не гледајући на то што је он од Русије претрпио велике *непријатности* и многа *унижења* и *оскрбљења* он је све те непријатности предао забораву, у мисли да он *мора себе жртвовати за срећу свога народа*, а срећу ту он је налазио више у пријатељству Русије према Црној Гори него у свему другоме, што је могла сама по себе учинити Црна Гора за своју срећу“.

Баш и ако би се могло замислити оволико алтруизма у једног Црногорца из XVIII века, опет то није могло бити главно у овом другом политичком кораку владике Петра, јер је он знао да седамдесетогодишње пријатељство Русије према Црној Гори није овој дало ту жуђену срећу. Црногорци су кроз цео

[1]) У другој свесци овога списа.

[2]) По казивању Марка Драговића (l. c. стр. 221) то се писмо налази у Државном Архиву у Петрограду у свесци XV под № 217.

XVIII век страдали поглавито од овога двога: од унутрашње анархије и од непрекидних напада турских, јер је Порта увек хтела да поврати у Црној Гори оно стање које је било пре владике Данила, т.ј. да од ње опет направи саставни део свога скадарског санџака. Међусобни покољ и анархија беху им тако тешки, да је Црна Гора 7 година признавала за свог господара првог пробисвета који је у њу дошао и који је показао да уме завести какав такав ред у земљи. Црногорци се беху начинили и подложницима млетачке републике и примили млетачку управу и млетачки гарнизон на Цетиње, али кад видеше да та управа није успела ни да их одбрани од Турака а камо ли да заведе ред и законитост, они су једва дочекали мисију Милорадовићеву, надајући се, да ће од силне и једноверне Русије добити и једно и друго. Али и ако су Црногорци за пуних 70 година и преко својих и преко руских изасланстава увек молили да се заведе ред и закон у њиховој земљи, да се пошље неко који би умео од ње направити нешто налик на државу, да се установи каква год трупа која би одржавала ред и уједно састављала језгро за њихову одбрану од Турака — све то није помогло. Руси су гледали, као што је сасвим природно, своје интересе, гледали су да им Црногорци граде ратне „диверсије", да задржавају што више Турака на својим границама, те да тиме њима олакшавају успехе на њиховом главном ратишту; кад су то урадили, остављали су их на милост и немилост Турцима, те су их ови за помоћ Русима кажњавали како год су хтели, а већ на саму анархију у Црној Гори у мирно доба, Руси нису ни помишљали. Ето за што су Црногорци после 70 година преварених нада напустили православну и братску Русију и обратили се за помоћ католичкој Аустрији, те ево пет година њу мољакају поглавито да заведе какву језгру за војску, да заведе ред и закон у њиховој земљи. Црна Гора страдала је, као што смо видели, баш пре него што ће Петар креснути да се завладичи, још више од своје унутрашње анархије. Та не католичкоме ћесару, него да је у оно доба било у Европи какве мусломанске државе осем отоманске, и њој би се Црногорци обратили за помоћ, само ако би ова хтела да их спасе од унутрашње анархије и спољних непријатеља, јер у томе је Црна Гора сада видела једину своју срећу. Владика Петар, знајући врло добро из искуства баш својих претходника Данила, Саве, Василија и Арсенија да ту срећу не може ни сада очекивати од Русије, него у најсрећнијем случају опет само

одежде, књиге, медаље, грамате и по коју хиљаду рубаља, за цело оним писмом кнезу Потемкину не би ризиковао да се компромитује пред ћесаром, који га је, осем оног поклона од 200 дуката, тако лепо сада дочекао и неговао у болести — да није имао други један, мање алтруистичан, али за њега лично врло важан разлог, који се јасно види баш из тога његовог писма у коме је главно ово место:

„Поменути народ црногорски већ од триста година признавао је, и сада признаје над собом *власт својијех митрополита*, од којијех последњи преставио се је прошле маја 15-ога дана, те ово, т. ј. *митрополитство, по праву насљедства на мене прелази*. У смислу *овога*, јављам вашој светлости као првом министру“ итд.

Очевидно је се владика Петар надао да ће православна Русија, ако не помоћи Црној Гори да се спасе унутрашње анархије и спољних непријатеља, за љубав угледу и власти, коју православна црква и њен Синод имају *у Русији*, помоћи и њему да дође до *власти* у Црној Гори, коју је ето гувернадур, дакле један *световни* поглавар, сву приграбио. Док је био само архимандрит и док се Митрополит Арсеније у Брчелима „одавао пићу“ Петар се покоравао тој световној власти Радоњићевој, ишао је с њиме у Беч, радио је све што је „гувернадур над свом Црном Гором“ желео, али сада, када је он „по праву наследства“ постао црквени поглавар, он покушава да не кварећи своје *политичке* односе с Аустријом, помоћу православне Русије приграби и световну власт. Пошто ћемо доцније доказати да је Петар I одиста био велики патриота, врло је вероватно да је он то *јединство власти* желео, не за то што је исто постојало 300 година пре њега, јер је он врло добро знао да то није истина, него што је био убеђен да ће се у земљи, у којој у опште тако *мало* власти има, лакше лечити унутрашња анархија, ако и то мало власти буде концентрисано у једној руци, него кад је подељено на два главара од којих један удара у клин, а други у плочу.

Ето за што владика Петар из Беча нотификује руском првом Министру да је по праву наследства „ступио на престо својих предака“.

Али кнез Потемкин није био ни толико учтив да му бар пошље своју посетницу „р. f.“ а камо ли да му одговори на писмо.

Кад је владика видео да нема никаквог одговора, он се обратио Србину ђенералу Зорићу, за кога је знао да је био велики љубимац тадашње руске Царице, да му изради аудијенцију код ње.

Зорић је позвао владику да му дође у госте на његово имање у Шклову, па ће видети шта може за њ учинити.

Владика Петар оде из Беча у почетку августа 1785 у Шклов, где га лепо приме, али Зорић не беше ту него у Петербургу, куда му је владика писао да је стигао у Шклов, да очекује радосни глас када ће га видети, па онда наставља:

„Новости које сам примио из моје отаџбине ово су: Свагдањи наши непријатељи изнова су напали на нашу земљу и учинили су не само нама него и сусједним хришћанима многа зла. Но при свему тому и они су платили својом крвљу, и принуђени су били из нашијех *мјеста, која су били освојили,* с великијем стидом и погибијом побјећи. Из овога стања моје земље можете вињети да ја овђе стојати дуго не могу. Ну будући се већ налазим у предјелима руске царевине, то ми се чини да није лијепо да се вратим натраг а да не видим *нашу покровитељку*. Због овога питам у вас савјета: могу ли ја бити срећан, као што су били срећни моји предшественици, кад су бивали у Русији, удостојити се високе части виђети царицу, па се за тијем вратити у моје отачаство. Шклов, 22 августа 1785“[1].

М. Драговић тврди да је „руска влада ријешила *не* допустити владици Петру да дође у Петроград“, али не цитира никакав документ о томе решењу, нити да ли је ово и којим путем саопштено владици, него наставља „На посљедку он се ријеши вратити се у Црну Гору. Али се опет предомисли да је боље да и *без допуштења* отиде у Петроград, да ако његово лично присуство промијени ствар, те да ако успије виђети царицу. Но овђе је он претрпио *последњи степен оскрбљења и унижења. Он је био са полицијом проћеран из Петрограда*“.[2]

Шта каже? Владика црногорски „полицијом проћеран“? Како то и за што?

Нека нам то исприча сам владика Петар. Ево шта он сам пише из Минска 6 Децембра 1785 руској државној колегији:

[1]) Писмо се налази у главном архиву Министарства Иностраних Дела у Москви, у св. 4. М. Драговић, l. c. стр. 222.

[2]) l. c. стр. 223.

После приступа, у коме се излаже све што је Црна Гора урадила за Русију од времена Петра Великог, и који смо приступ читали готово у свима представкама Петровиx претходника рускоме двору, владика наставља:

„Године 1777 био сам послан у Русију од стране Митрополита и народа црногорског у друштву са сердаром Иваном Радоњићем, да приступимо Царици Катарини II због некијех народнијех потреба. У течају шестомјесечнога нашега бављења у Петрограду, ми смо више пута молили, да нам се допусти виђети царицу; али не само што не бисмо срећни виђети царицу, но и његову свјетлост књаза Потемкина виђесмо само три пута. На посљедку принуђени смо били, без икаквог успјеха у нашему дјелу, оставити Петроград и вратити се дома, чега ми никада нијесмо могли очекивати“.

„Поменутијем народом црногорским већ од триста година, послије посљедњега књаза црногорскога Ђорђа Црнојевића, па и до сада *управљају митрополити*, које бира народ по општему сагласању. При митрополиту мора бити још један јепископ, који мора послије бити митрополитским пређамником. Године 1781 фебруара 26, по смрти стрица мога покојнога Саве Петровића митрополита Црногорскога, био је поздрављен митрополитским чином Арсеније Пламенац, а ја сам био изабран за *јепископа*.[1]) За тијем ја сам отишао у Сријемске Карловце и тамо био посвећен за архијереја од славено-српског митрополита господина Мојсеја Путника и других присутних архијереја: вршачког Викентија, бачкога Јосифа, карловачкога Јована и славонскога Павла, године 1784 октобра 13“.

„Будући су архијереји црногорски почињући од 1711 год. долазили у Русију да засвједоче *своје пријатељство са руском државом*, то сам и ја поставио себи за дужност да учиним то исто, тијем прије, што је поменути Митрополит Пламенац већ умро и ја, *по праву насљедства* морам заступити његово мјесто. Што се је догодило са овијем мојијем доласком, молим покорно да даље послушате.

„Трећи дан послије мог доласка у Петроград, по неправедном решењу књаза Потемкина, преко обер-полиц-мајстора јављена ми је најстрожија заповјед, *да до четири сата по поноћи морам оставити Петроград*, То је било 8 новембра. Но бу-

[1]) Ми смо видели да је он био архимандрит и да се тако и потписивао.

дући је моја савјест била чиста, и нијесам налазио никакве кривице код мене за такав неочекивани и жесток поступак противу мене, то сам ја ријешио не кретати из Петрограда, док се не докаже моја кривица и узрок за што се са мном тако поступа. Ја сам *заклињао Богом живијем обериолицмајстора* да каже књазу Потемкину, да ја тражим да се моја ствар испита, да се докаже мој пријеступ и да ми се допусти да ја правдам моју невиност. При свему тому књаз, не *трпећи правицу, као аспида затворио је уши пред свенароднијем законима,* без икаквог доказа, није ми допустио да браним самога себе, но је наредио да се пошље к мени један корт*ен*[1]) и један вахтмајстор, који су ме *насилничким* начином кренули из Петрограда *и дан и ноћ, не дајући ми ни часа починути, гонили ме* преко Полоцка, Могилева, Толочина преко границе *без пасоша.* Као Христа од Ирода до Пилата, тако је и мене *звијер звијеру предавала на трзање к већему мом оскрбљењу и поругању*".

„Послије таквога мог насилничког одласка, г. Франциско Долци де Вицковић, *који је био самном у друштву,* чујући да и њега полиција тражи, а знајући и моју и његову невиност, сам је отишао те се јавио у полицију. Ђенерал полиц-мајстор му је рекао: Како ви смијете с архијерејем Петровићем ићи без пасоша? А када му је Долци показао два ћесарска пасоша и један графа Штакелберга, те је видио да му због пасоша не може ништа учинити, тада му је овај (полицмајстор) почео обећавати *двије хиљаде рубаља,* тек да говори противу мене[2]) и при тому говорио му је: *Петровић је варалица;* како он може бити архијерej *без допуштења Св. Синода?* Прокажите његова дјела па можете бити срећни. Кажите за што је он дошао? Знате ли што год о пројекту Неранџића? Долци му је дао моје

[1]) биће корт*еж*, пратња.

[2]) За карактеристику Долчија, о коме ћемо имати доцније много да говоримо, вреди овде забележети шта *Милаковић* у својој историји Црне Горе, на стр. 177 каже да је било овом приликом:

„С владиком био је у Петербургу и његов *секретар,* римскога закона свештеник, у то време својом *ученошћу,* а доцније својом *несрећом* познати *дон Франо Долчи.* Овоме је *Потемкин,* када је преко полиције протерао владику Петра из Петрбурга, *говорио* да остане у Русији, где ће својим *просвештеним умом* учинити себи срећу; но Долчи на таково ласкаво предложење одговори Потемкину смјело „Желите ли мени среће? Учините добро владици црногорскоме, па ето одмах мени среће. Потемкин не хтједне одговорити ништа, већ слегне раменима".

сопствено писмо, у којему сам ја књазу Потемкину описивао узрок мога доласка у Петроград, које сам ја хтио њему предати, или му га послати по Долци, али Потемкин није ни једно ни друго допустио".

„Будући да Долци по савјести није хтио ништа друго до истину говорити, и будући није хтио *за новце лагати*, то је и он био прођеран истијем начином, којијем и ја. Заиста мени се чини чудноватим и безаконим казнити човјека, па послије казне испитивати његово дјело. Чудновато је такође како се је могло од мене, као човјека слободног, захтјевати да ја не будем архијереј без допуштења рускога Синода? *Зар они не знају да власт рускога Синода не излази изван граница руске државе?* Па и сами четворопрестолни васељенски Патријарси не могу тога од нас тражити, будући славеноилирски народи одавно имају свога архијепископа, који има право и власт посвећавати архијереја. При свему тому што сада, због турских насиља, немамо патријарха, али имамо доста благочастивијех архијереја и *слободу у црквенијем правима*".

„Да бих сачувао себе и свој народ од свакојаких порицања, за дужност сматрам овом приликом напоменути колегији иностранијех дјела: ако из учињене мени нечасне (бесчестне) неправде кадгод произађу какве *последице противне рускому двору*, у таквоме случају сваки такви догађај мора се приписати књазу Потемкину, који, не уважавајући *ријеч великијех рускијех царева коју су они гарантовали граматама*, презирући и безобразно изложећи поштене људе, старао се је не само *угасити* у овијех људи *пламен љубави к Русији* но и *свему народу* славено-илирскому *написати у срцу да друкчије мисли о братској Русији*, и да слику оваквих догађаја оставе *у памети своме потомству*. Праведност нашу нека пресуди савјест свакога човјека, који није помрачен неправдама. Остајем итд. Петар-Петровић. Минск, 6 Децембра 1785 године".[1])

Ово писмо је у сваком погледу тако тачно и оштро окарактерисало овај нечувени поступак руске владе према једном православном архијереју и представнику народа који је на једну голу реч рускога Цара пролевао своју крв за Русију, да је сваки наш даљи коментар излишан. Очевидно је да је концепат за ово писмо из умне и просвећене главе Долчијево, и да га

[1]) Из хартија главног архива Мин. Ин. Д. у Москви. св. 4. М. Драговић l. c. стр. 223—227.

је владика Петар само преписао и потписао, јер да је он потпуно схватио и истински осетио оно што је потписао, да је он одиста био убеђен да *овакво* братство Русије треба оставити у памћењу потоњим нараштајима „славено-илирскаго" народа вероватно је да би цела даља историја Црне Горе и Србије била са свим друкчија...

Доказа за то донећемо у овом спису још пуно. За сада да се вратимо хронолошком излагању догађаја, а пре свега, овој историјској бламажи руске владе, овом силецилуку Петроградског „обер-полицејмејстра" који предаје владику Петра „зверовима" да га један другом додају и „трзају" докле га не пребаце преко границе руске државе, и да видимо како досадашњи историци Црне Горе тумаче овакав поступак толико противан међународном праву.

Већина писаца тумаче га суревњивошћу између кнеза Потемкина и ђенерала Зорића. Кад већ и тако православни русофил као што је Марко Драговић не може на ино него признаје[1]) да је царица Катарина II имала повећи број љубавника, онда можемо и ми поменути да је међу тим љубавницима био не само наш Србин ђенерал Зорић, него и гроф Разумовски, и Н. И. Панин и Захар Чернишев, и гроф Румјанцов Задунајски и Платон Зубов. „Зорић је неко вријеме користовао се *особитим благовољењем* код царице. Потемкин му је завидио, те је употребио све могуће сплетке да га удаљи и да он постане *првим* фаворитом царице, у чему је и успео". Сад тај Зорић протежира владику црногорског Петра, и Потемкин, да би се осветио *Зорићу* да преко Петра (!) не би овај успео на ново постати први љубавник царичин, Потемкин протерује владику Петра из Петрограда. Ово се учинило невероватно и самоме Милораду Медаковићу. али како није хтео да призна прави узрок протеривања, стао је јадник да измишљава цео роман, само да такво тумачење направи вероватнијим, па прича како је Зорић чим је сазнао да црногорски владика путује у Русију, одмах се спремио да овог госта срдачно и достојно дочека па је онда изашао на коњу пред владику те га допратио у своје обиталиште. Зорић је био одушевљен и радостан видећи *господара* горског непобједног народа у својој кући, не само што га је угостио као Србин, него имајући свог брата у Петрограду одмах му пише „да приуготови *отмјено* обиталиште

[1]) l. c. стр. 247.

за Владику црногорског. Зорић не шћене ништа о овој наруџбини казивати Владики, него га је само *заустављао* од кретања, док није добио извјестије да је обиталиште за владику приуготовљено. Сам намјештај овог обиталишта за Владику стао је преко *тридесет хиљада* рубаља. После добивеног извјестија како је све приуготовљено за доброг госта, Зорић рече владики да може поћи кад год хоће. Владика благодари Србину за српско гостољубље и искрену усрдност, те се крене у Петроград, ђе га брат Зорића дочека и у, њега ради, приуготовљено обиталиште допрати. Није знао (?) овај Србин у каквом се стању налази Владика и његови црногорци, а не би оволике новце за обиталиштни намештај улагао, већ би такову суму опредјелио на општенародну корист, које би му био владика и предложио да се није слeдујући случај збио. Дознавши књаз Потемкин да је владика био у *Зорића, с којијем је он у великом гоњенију и мрзости живио* (ни за живу главу не помиње Медаковић за што) и да му је овај приуготовио обиталиште у Петрограду, одмах из *једине малодушне зависти* нареди полицији да га незадржано из престолног града удали. Тако се и збуде. Тек што су му биле хаљине припређене, дође полиција и удаљи га они час из престолног руског града и без паспорта. Праћен једним официром од полиције, да би тако предупређен остао владики пут, којим је дошао, тј. од Шклова, ђе је Зорић. Њега тако малодушни и завистљиви књаз Потемкин из Петрограда удали, а сјутра дан заосташег секретара са паспортом за њим опреме — Чувши *царица* Екатарина, да је владика црногорски тако непристојно из њене столице удаљен *разгњеви се на Потемкина, и одмах нареди* једном *полковнику*, да што прије ускори за владиком *да га моли за повратак*, будући је та увреда *без знања царичина* учињена. Владика надошавшем полковнику одговори „Чувствително благодарим на позиву њеног императорског Величества, ал' ја *нигда више за мог живота* у Петроград доћи нећу; а нек је њено Императорско Величество увјерено о меме топлом усрдију и привржености к једноплеменом и једновјерном славенском царству. Презирем све личне увриједе; али народна светиња и слава његова не може се из мог срца и мог чувства нигда изгладити, све да би се и веће непристојности мени, као Петру, учиниле. Срећан био сјајни престол и цијели славом дичећи се народ руски, ког моје срце од постанка љуби, и у будуће до гроба прекинути неће“ Овако се наш смирени и божјом благодети обдарени архиjереј за огорчени поступак *лицемјер-*

*ног књаза* спрама царице и цијеле Русије изразио. Оваквим начином полковник, не успјевши ништа о владичином повратку, поврати се у Претроград»[2])

Каква штета, и то за спомен велике царице Катарине штета, што цео овај роман Медаковићев није барем историјски роман, него његова измишљотина да ублажи срамоту Русије за овај дивљачки поступак са владиком Петром I. Ми смо видели из владичиног писма колегији иностраних дела писаног у Минску, да све то није истина, да ђенерал Зорић није ни био у Шклову, да га он није ту задржавао шест месеци да би му се спремио квартир у Петрограду, да владика није ни видео Зорићевог брата, а већ да је овај, ако је постојао, одиста био Србин, он је *морао* знати каква је сиротиња у Црној Гори, те, баш ако је имао 30.000 рубаља за бацање, не би их бацио на намештај владичиног квартира, него би их дао владици „за опште народне потребе“ у толико пре што је од свога брата ђенерала Зорића могао знати, да је Црна Гора благодарна Русија и за ону једну хиљаду рубаља сваке *треће* године у помоћ цетињском манастиру, само кад се уредно шаље... Из владичиног писма видели смо даље да кнез Потемкин у овој прилици није био ни најмање „малодушан“ него напротив и сувише енергичан, а да није имао за што завидети Зорићу, кога је срећно отерао не само из царичине ложнице него и из престонице чак у Шклов, а још мање је имао да завиди владици Петру, за кога је знао да је дошао рад истих разлога рад којих су и његови претходници долазили у Петроград, то не треба ни доказивати. Не може се ни замислити да је кнез Потемкин без знања царичиног могао наредити полицији да онако дивљачки протерује једног православног архијереја из Русије, а да је царица тек доцније сазнала за то дивљаштво, и да је одиста послала једног свог пуковника да врати владику, овај за цело не би држао ону поноситу и смирену орацију коју му Медаковић меће у уста, него би био срећан да се врати, или ако би се одиста противио, полковник би га тако исто насилу вратио, као што је и протеран, јер онда ни руски полковници нису се шалили са царским заповестима. Најбољи доказ да Катарини II није ни на ум пало, да враћа протераног владику то је што овај у своме писму, у коме помиње чак и наредника који је заповедио „кортежом“ ни једне речи не каже о мисији тога пуковника.

---

[2]) Милорад Медаковић, повјестница Црне Горе, стр. 69—72.

Француски писци о Црној Гори, који су се иначе обилато користили Милутиновићем, Медаковићем и Милаковићем чине се невешти овој ниивној причи о суревњивости између двојице царичиних љубавника и налазе да је Русија за то протерала владику Петра из Петрограда да би казнила Црну Гору, што није учествовала у последњем руско-турском рату... Међутим и ми смо видели а и руска државна колегија иностраних дела могла се уверити из журнала Долгорукове мисије у Црној Гори да су не само Црногорци него и Брђани и сви околни хришћани горели од нестрпљења да се и у томе рату боре са непријатељима Русије, да су толико пута писали кнезу Долгоруком и тражили његову заповест да и они загазе у рат, али да их је баш сам кнез Долгорук од тога задржавао и на послетку кукавички побегао из Црне Горе. И тај дакле „државни“ разлог којим француски писци хоће да објасне овај варварски поступак са владиком Петром није ни мало основан.

Марко Драговић износи [1]) читаву гомилу својих „мишљења“, којима се труди да објасни и оправда овакво понашање Русије према црногорском владици. Он тврди да је *Радоњић* с осталим непријатељима владику Петра клеветао у Русији „као човјека опаснога за народ и православље, који је готов и срећу народа и вјеру његову *продати туђину*“ и доказивали су то тиме „што је он држао код себе латинскога попа Долци, с којијем је заједно радио да *уведе у Црну Гору католицизам*. Шта више, противници његови представили су влади руској да Петар Петровић и Долци раде *да одврате народ од савеза с Русијом, и да га потчине Аустрији*. Абата Долција називали су *аустријским шпијуном* а владику његовим присташом“.

Драговић не наводи никаквог документа којим би доказао да је одиста гувернадур Радоњић клеветао у Русији Петра Петровића, још пре него што се овај завладичио, а ми смо видели документа која доказују да је Радоњић заједно са Петром Петровићем, кад их нису хтели ни саслушати у Петрограду, по одлуци црногорскога народнога збора, *заједно* радили у Бечу да задобију заштиту Аустрије. Радоњић није био толико глуп да помисли да ће му ико у Русији поверовати тврђењу да Петар хоће са Долчијем да заведе католицизам у Црној Гори, те да их и тиме клевета, а ми смо видели доказ да је тај „католички поп“ боље бранио православље и права црногорске

[1]) l. c. стр. 227—230.

цркве, него што је то икакав православни канониста учинио пре њега, као што смо и то видели, да тај католички поп није хтео да изда свог православног шефа не само за 3000 рубаља које су му у петроградској полицији нудили, него ни за сјајну каријеру коју му је свемогући кнез Потомкин у изглед стављао, само да пређе у руску службу. Па кад је такав неподмитљив човек био *секретар* владичин, куда би кнез Потемкин могао поверовати клевети Радоњићевој да је сам владика „готов *продати* срећу и вјеру народа туђину“? Али баш да претпоставимо да је Радоњић хтео да тако невероватно клевета свог дотадашњег нераздвојног сарадника у најважнијем народном послу, како га је *он* могао клеветати у Русији, где за шест месеци није могао ухватити везе ни с ким, бар ни са једном меродавном личношћу, и кад је баш то и отерало и њега и Петра у Беч? М. Драговић осетио је да ће му се то питање поставити па унапред одговара: да је Радоњић клеветао Петра у Русији преко „некаквога Софронија Марковића у Петрограду, који се прозвао Југовић па је почео доказивати, како овај Југовић произлази из старе српске породице Југовића. Губернатор је радио преко овога Југовића против Петра Петровића, а обећавао је Југовићу да ће га довести на црногорски престо“.

Да оставимо на страну што тога „престола“ у Црној Гори још није ни било, да узмемо да је ово тврђење Драговићево доказано, и ако он не наводи ни једно писмено које би доказивало да је Радоњић преко тога Софронија одиста клеветао владику Петра, а таквих докумената морало би бити у руским архивима, који су стајали Драговићу на расположењу, јер иначе се не би могло разумети протеривање владике Петра, да претпоставимо да је Радоњић одиста радио *преко* тога „некаквога“ Софронија, остаје још главно питање: *за што* је Радоњић клеветао свог сурадника Петра?

Ево шта каже Драговић о главном мотиву Радоњићевом:

„Радоњић се старао свакијем могућијем начином удаљити фамилију Петровића *од управе над народом црногорским*. Још тада су они (т. ј. Радоњић и остали клеветници Петрови) почели радити *да одвоје свјетску власт од духовне, па да губернатори постану господари* над народом, а владике да управљају црквом. Губернатор Иван Радоњић врло је добро знао да тога не може достићи док су Петровићи Митрополити; једно због тога што се они сами неће тако лако одрећи од свјетске власти над Црном Гором; а друго због тога што је *народ привезан више*

*ка кући Петровића*, него ма којој другој кући у Црној Гори, те је друга која фамилија врло тешко могла добити уплива над народом. Губернатор Радоњић видио је добро да својијем ауторитетом не може ништа учинити, па је почео радити ауторитетом Русије. Да би у Русији имао више уплива, он је најпре предузео све што је могао да оцрни Петра Петровића пред руском владом".

Ми смо напред видели доказе: да фамилија Петровића није имала управу над црногорским народом, да у Црној Гори у *ово време* и оно мало власти што је било, беше већ у рукама гувернадуровим а не у митрополитовим, и да према томе Радоњић још није имао разлога почињати своју борбу за одвајање световне власти од духовне; да у то време не беху Петровићи митрополити, него Арсеније Пламенац, да народ још није био више „привезан" кући Петровића него и којој другој, јер за двеста година није био ни један Митрополит црногорски из куће Петровића, па чак ни Данило, који је био Шћепчевић а не Петровић[1]) и да је доцније после два Петровића дошао за Митрополита један Пламенац. Али баш и да нисмо видели доказе за све то, баш и кад би једини и главни мотив Радоњићев за ове његове клевете био у томе што је он хтео да гувернадури постану *господари* Црне Горе, зар би он ризиковао да доведе некаквог Софронија, лажног Југовића на „црногорски престо?" Али је Драговић у срећном положају да зна ако не за какву преписку између Радоњића и Југовића која би ово доказивала, а оно бар шта је онда гувернадур *мислио*. „Радоњић био је скројио доста вешт план; јербо је он *мислио*, ако му изађе за руком удаљити Петровића, довести Југовића, којега је њему лако било *бацити у провалију*, па послије узети власт у своје руке. *Овђе* је Радоњић био доста далеко дољерао".

Како „овђе"? Зар у бацању људи у провалију? Па ако је Радоњић момче да некога доведе на престо па после да га баци у провалију, онда му је лакше бацити Петра, па после ни један Петровић неће хтети ни да га кандидују за Митрополита.

Каква штета што се М. Драговић није ограничио на само исписивање докумената из руских архива, што их није више и *тачније* преписао; он би тиме учинио историји своје отаџбине

---

[1]) опширне доказе за то изнео је Руварац у својим „Montenegrina".

већу услугу него овим својим, ни чим не поткрепљеним размишљањима, јер и остала су толико исто основана. Он н. пр. као други разлог за протеривање владике Петра из Русије наводи ово „Пошто је већ био свршен акт посвећења (у Карловцима) руској влади је можда било жао, што је одрекла Петру Петровићу посвећење у Петрограду, па пошто је виђела да је овђе претрпјела фијаско, онда је хтела *да се освети владици Петру*. Такође није било пријатно руској влади што владика Петар држи код себе абата Долци, којега су они сматрали за аустријскога а такође и *француског* шпиона". Ово би за невољу могло изгледати вероватно, јер смо видели, из Долчијевог саслушавања у полицији петроградској и питање: како је смео Петар да се завладичи без одобрења руског Св. Синода. али кад већ нису Руси знали за автокефалност српске па дакле и црногорске цркве, ако су они одиста мислили да сваки црногорски владика треба да има најпре одобреље руског Св. Синода, онда за што нису протеривали ни Данила, ни Саву ни Василија, који нису имали тог одобрења, и за што руски посланик у Бечу није хтео да дâ пасош Петру, који је баш хтео да се завладичи у Петрограду? За што руска влада не казни свог посланика за то, него да се за свој фијаско свети једном православном владици, и да га протерује као каквог вагабунда? И од куда то руска влада 1785 може Долчија сматрати за *француског* шпијуна? Шта је влада Луја XVI могла знати о Црној Гори, и какву је она могла имати потребу да у њој држи свог шпијуна? Е, али Марко Драговић зна да су Руси *много доцније* бедили јаднога Долчија и овим шпијунством, па чак и то аконтира да објасни ову руску бруку са владиком Петром.

О трећем разлогу Драговићевом да је Потемкин за то хтео да се „још жешће освети" Петру што је преко Зорића тражио аудијенцију код царице, а не преко њега, не вреди ни речи потрошити, јер смо видели да се владика Петар најпре Потемкину обратио, па тек када није добио никаквог одговора, онда је отишао у Шклов.

Најзад Драговић потеже и Неранџићев пројекат за ослобођење Словена, који се косио са „великим грчким пројектом" Катарине II само да објасни ову руску нечовечност, и није жалио труда да нам на 12 штампаних страна изнесе сва писма Неранџићева, која је нашао у руским архивима. Али из тих писама види се да је Давид Неранџић, и ако је у Русији дотерао до ђенералског чина, био амбициозна будала, пробисвет

који је хтео да помоћу Русије постане најпре повелитељ па онда и *Краљ Црногорски* а после и *Цар Српски*, који је ковао лажне новце и правио шарену ленту за свој будући орден, и рђаве стихове у којима сам себе прослављa итд. Апсолутно је немогућно да је пројекат тог авантуристе могао бити најмањи узрок што је кнез Потемкин протерао владику Петра, јер он је морао знати да су они Црногорци који су стајали у вези са Перанџићем били такви исти авантуристи као и он. У осталом ми смо о грчком пројекту Катарине II опширније говорили на другом месту[1]) па се и тамо може видети, а и у овој ће књизи још бити доказа да је Русија, баш за извршење тога свог великог плана, апеловала на све Балканце па и на Црногорце, и да се после две године обраћала томе истоме владици Петру I који је онако срамно за Русе протеран из Русије.

Према свему изложеном ни један од разлога који су наведени за тумачење или за оправдање ове руске срамоте није основан ни доказан.

Остаје нам само једна претпоставка, а та је: да је руски посланик у Бечу знао тачно све што се тицало црногорских изасланстава у Беч и аустриског изасланства Павлићевог у Црну Гору, да је о свему томе извештавао своју владу, те да за то руска влада није хтела више да зна за Црну Гору. Али ако би се доцнијим истраживањима нашли документи који би потврдили ову вероватну претпоставку, они би само оправдали руску владу, да је ова поручила владици Петру нека се више не обраћа Петрограду, него нока опет иде у Беч — али никако не би оправдали дивљаштво којим је један кнез православне цркве протеран као последња скитница.

[1]) Европа и Балкан, књига прва: Европа и Румунија стр. 54—80.

II

## Несрећа у Црној Гори

У писму које је владика Петар писао 22 августа 1785 ђенералу Зорићу у Петроград, прочитали смо да је владика још у Шклову добио непријатне новости из отаџбине, и да за то не може дуже остати у Русији, ако не добије аудијенцију, јер мора хитати дома.

Из оно неколико речи да су „свагдашњи непријатељи Црне Горе" били освојили „нека места" у Црној Гори, али да су „са стидом и погибијом" ипак морали бежати из њих, нисмо могли ни слутити колика се у то време десила несрећа у Црној Гори.

Да ли је владика добио само такве новости, или је сазнао целу катастрофу, али није имао рачуна да је призна ни пред Зорићем, јер онда ни Катарина II не би имала никаквог разлога да прима представника једне разорене и опустошене земље, то не знамо, али је ово друго вероватније, јер изгледа да је гувернадур Радоњић са тим црним гласима послао рођеног сестрића владичиног и то не само у Шклов, него најпре у Беч са молбом ћесару за што хитнију помоћ.[1])

Ту молбеницу нисмо нашли али ево реферата кнеза Кауница Ћесару од 9 августа 1785, о тој молби Радоњићевој:

„Премилостиви Царе и Господару, Најпокорнија молбеница коју је губернатор Црне Горе у име целога народа поднео Вашем Величанству и у којој приклиње за што скорију помоћ

[1]) *Медаковић* тврди (l. c. стр. 73) да је тај *сестрић* владичин, коме не бележи име, био с владиком за време његовога и сувише лаганог враћања са руске границе, преко Берлина и целе Аустрије, дакле је вероватно придружио му се при поласку из Минска.

и заштиту, изазвана је великом невољом у којој се сада (Црна Гора) налази, јер је изненада Скадарски паша са великом војском продро (у земљу). У чему би управо требала да се састоји та помоћ, то се не каже у поменутој молбеници, коју ми је В. В. благоволело са највишим својим потписом послати и коју овде прилажем. А и тешко је замислити како би могли одмах и успешно помоћи, када је турска војска до сада може бити већ поселa већи део места (у Црној Гори) и осем тога та земља нигде не граничи непосредно са ц. кр. државама, те да би барем њене бегунце могли прихватити, и дати им прибежишта у нашој страни. Да се наш интернунцијс (посланик) у Цариграду сам, једнострано заузме за њих на Порти, ни то им не би помогло, напротив, могло би им шкодити. Али пошто је тај народ већ и при другим приликама добијао одличну милост В. В. и да би се његово поуздање у највише благоволење, и његова готовост (послужити нам) очувала и за будућност, што би у многом погледу било корисно, можда би требало оставити барону Херберту (аустр. посланику у Цариграду) да се разговори са руским министром (у Цариграду) да ли би они и на који начин могли заједнички порадити на Порти, али наравно без нарочите заповести од оба двора, да им (Црногорцима) се помогне и да им се олакша насиље, које сада трпе од паше (скадарскога). Али наравно све зависи од највишег нахођења и заповести итд.

Беч, 9 августа 1785.

Кауниц Ритберг"[1])

На овом реферату нема обичне цареве резолуције, а и у наредбама (Expeditionen) бечког министарства његовим посланицима на страни, као и у извештајима (Relationen) ових министру, које смо ми све разгледали, нема ни трага каквој интервенцији у корист Црногораца 1785 и 1786 године, и како ћемо се доцније уверити да је аустријски интернунције био врло ревностан чиновник, врло је вероватно да барон Херберт није добио из Беча наредбу коју је кнез Кауниц услед Радоњићеве молбе предложио цару. У осталом баш и да је он добио ту наредбу, и да је конферисао са својим руским колегом, вероватно је да је овај, односно Црне Горе, имао исте инструкције које је имао и руски посланик у Бечу.

[1]) Ц. Кр. Д. Д. и Д. А. Montenegro, fasc. 1. conv. A, fol. 176.

Не добивши никаквог одговора из Беча, а чувши да је на место Кауница дошао гроф *Кобенцел*, гувернадур Радоњић пише понова и Цару и Кобенцлу 10 марта 1786 из Његуша.

У првом писму које упућује „најмилостивијем Кесару и непобедивом монарху“ позива се Радоњић на своје многобројне, жалосне и сузне представке које му је дотле подносио о невољама у којима Црногорци живе и о напасти коју трпе од Турака, само за то: што су се ћесару *иредали* и што су му *верни*, па онда и овим својим „ремолијалом“ у име црногорске владе (гуверна) и народа пада пред освећене стопе непобедивога монарха, оца и бранитеља свега хришћанства, и моли га да им даде *обећану* и силну заштиту и одбрану, јер се чуло да је безбожни Султан издао ферман, по коме Румелија, Арбанија, Босна и Херцеговина купе војску да овог пролећа нападну на Црну Гору, да је силом отргну из аустријске протекције и да је покоре под свој варварски јарам. За то Радоњић шаље свог братанића у име своје и целога народа да падне пред ноге Њ. В. да их оно не остави „погинути до краја“. Преклиње великог монарха да се сети оног обећања, које је дао и њему и целоме народу, а они себе сматрају и остаће до смрти верни *поданици* (шудити, suditi) Њ. Ц. В.

Из писма грофу Кобенцлу видимо да је Радоњић већ више пута раније и њему писао о турским насиљима која су Црногорци претрпели за то *што су се иредали аустријском*, у целом свету прослављеном *двору*. Сада му јавља за нови султанов ферман поменутим провинцијама да Црногорце са свим разоре и истребе, али ће ови *радије сви изгинути, него се одрећи протекције тако силног и непобедног монарха*. Јавља му даље за што шаље свога братанића и моли га да овоме буде отац, патрон и протектор, и да преда цару „ремолијал“ који по њему шаље. Ако ћесар не хтедне да им помогне и да их спасе, Радоњић, који је у прошлом рату (1785) изгубио и кућу и све што је имао, бежаће у свет „а јадни његови Црногорци нека погину до конца поред све обећане ћесарске заштите“.

Не нађосмо ни трага каквог одговора на ова очајна писма, која више не потписују ни сердари ни војводе, него сам Радоњић у име „целог гуверна и општаства“ јер је он сад сам на развалинама дома свог у Његушима.

Шта се догодило у Црној Гори за оне две године које је владика Петар провео у туђини потуцајући се између Беча, Карловаца, Шклова, Петрбурга, Берлина и Трста?

Милорад Медаковић прича:[1])

„Док се овако владика Петар путујући по *непознатим* предјелима борио с непријатностима још већа се несрећа у његовом отечеству збила. Оставши народ без свог *господара*, употреби *Махмуд* паша *Бушатлија* згоду за своју *освету*, те учини *сплетке* међу народом и он крене војске под својим личним предводитељством 1785 у мјесецу *мају* то удари са читавом Арбанијом на Љешанску и Ријечку нахију. *Црногорци* дочекају силног пашу и *побију се*; али *земља без свог господара* остала будући, остала је и без своје силе и домаћег јединства. Роди се раздор међу главарима, то *неки несретници из Баица* отиду Махмуд паши, *и доведу га сами на* поље *Цетиње*, ђе паша свој шатор разапне, а *манастир похара и запали.* Овим својим варварским походом Махмуд паша опљачка у *Катунској* нахији слиједујућа племена: Чево, Велестово, Бјелице, Ћеклиће, Бјелоше и Његуше, узме од самије Његуша 1700 цекина *глобе*, и многа друга зла почини, а по том се крене преко Ловћена и Паштровића, те се врати у Арбанију“.

Осем једног јединог, историјски тачног факта, даје Махмуд паша у овом походу преко Црне Горе дошао и на Цетиње и да је по други пут спалио манастир као што је раније урадио и Ћуприлић везир — све је остало у овом казивању Медаковићевом намерно нетачно и тенденциозно.

Оно да је владика Петар путовао по „непознатим“ пределима написао је само за то да узгред оправда факат што је владика провео на том путу две године, и што се није одмах вратио у Црну Гору још из Шклова, где је био у гостима преко 6 месеци, и где је већ знао каква се несрећа десила у његовој отаџбини, или ако се још надао и без допуштења руске владе да ће у Петрограду лично добити аудијенцију код царице, што бар после свог протеривања из Русије, није одмах из Минска најкраћим путом отишао у Црну Гору, него у — Берлин!

Да владика Петар онда када је оставио Црну Гору, није био још ни владика, него просто архимандрит, а камо ли *господар*, то Медаковић врло добро зна, али се прави да не зна, да би само протумачио како је Бушатлија успео само за то, што је земља била остала без господара, кога ова није ни имала од последњег Црнојевића до Шћепана малог, као што га није имала и после овога. Ми смо даље видели да скадарски паша

[1]) У својој повјестници Црне Горе на стр. 72.

сада није имао никаквог новог специјалног разлога да се *свети* Црној Гори, који не би имао и раније, и за његово предузеће беше са свим све једно да ли је владика у Црној Гори или није. Домаћег „јединства“ није било у Црној Гори ни пре ни после одласка архимандрита Петра да се завладичи, и према томе скадарски паша није ни имао потребе да тек својим „сплеткама“ гради раздор међу главарима, који тако давно траје, нити је, прегазивши са великом војском три црногорске нахије имао потребе да га „неки несретници из Банца одведу“ на Цетиње. Ми ћемо одмах из писмених докумената видети да сви Црногорци *нису* дочекали Махмудову војску и да се *нису побили с њоме*, него да је овај турски напад извршен тако изненада, да се *једина* Катунска нахија тукла, те за то је Махмуд само у њој опљачкао сва племена, а остале нахије, које су се без отпора покориле, прошле су релативно јевтино тако, да ни сам Медаковић не може да помене ни једно село из тих нахија које је овом приликом страдало. Оно 1700 цекина што је Махмуд узео од самих Његуша, не беше „глоба“ као што Медаковић вели, него као што ћемо видети, *харач*, јер су се Катуњани увек најупорнији показали у плаћању харача, докле су га остале нахије ипак овда онда плаћале. Није немогућно да су Његуши за то морали највише да плате што је ту био гувернадур Радоњић и што је врло вероватно да је овај организирао тај отпор Катунске нахије и ако су се друге три биле већ предале.

У осталом Медаковић врло невешто заступа своју тенденцију да целу ту несрећу протумачи одсуством „господара“ из земље, јер докле ми из владичиног писма знамо да је он за ту несрећу знао још у августу 1785. Медаковић на истој страни своје књиге прича

«Владика Петар, путујући кроз Германију (дакле у јануару 1786!) сазна за поразителни глас да је *Црна Гора* турском силом поплављена, попаљена, разузурена (сигурно треба прочитати разорена, јер разузурити значи раскомотити се) *и сва под крвожедни мач османски стављена*“

Добро. Баш и да је владика тек сад добио тај «поразителни глас“ је ли бар сад по Медаковићу појурио кући? Не; Медаковић опширно описује[1]) како владика тужи и плаче и како своме сестрићу држи читаво слово, које под наводницама

[1]) l. c. стр. 73.

цитира као да га је сестрић стенографисао и оставио тај стенограм Медаковићу, па онда наставља:

„Владика одмах пошаље свога сестрића с писмом на Гувернадура и остале црногорске главаре (да га извијесте (зар још и трећи пут?) је ли истина да је Црна Гора од Турака погажена, и *имали се рад шта у погубљено а сад бједно отечество враћати?* Главари му одговоре, да је везир скадарски Махмуд паша Бушатлија *манастир* цетињски *опалио*, али да *Црну Гору утаманио није;* него *да се врће што брже може на помоћ* сад у бједи и невољи находећем се *народу*. По добивеном писму већ је мало био *спокојнији*, али на лицу видит му је било жалост и бригу. У ово се доба бавио у Трсту. Свагда се бринуо да учини колико може више за свој народ. До овог времена није била никако *Кертола* крумпир од кад је из Америке донешена, у Црној Гори позната; него Петар, видећи да би овај плод много полезан био за Црногорце, донесе такову у Црну Гору“ итд.

И Медаковић не слути какву штету наноси светлој успомени Петра I, кога прави *господарем* Црне Горе, представљајући својим измишљотинама да се он није освртао ни на прво извешће из Црне Горе добивено у Шклову, па на друго које је добио у Германији, него тек пита „има ли се рад шта“ враћати у отаџбину, па чак ни на поруку народних главара да се „што брже враћа у помоћ народу који је у невољи“ не полази одмах него се бави питањем о — кромпиру!... Кад би некакав „историк“ као што је Медаковић довео у везу ове његове приче са измишљотинама Софронија Марковића Југовића противу владике Петра, по којима се овај договарао са Неранџићем да су Зорић и Неранџић „обећавали владици много новаца и учинити га *чланом светог руског синода*, а архијереј Петровић обећао је њима да ће молити царицу и министре да поставе *Неранџића за краља црногорског и цара српскога*“[1]) могао би доћи на луду мисао да је владика Петар желео да се и не враћа у Црну Гору, него да остане члан Св. Синода у Русији!... Срећом ни Медаковић ни Југовић не износе никаквих доказа за своје измишљотине, а ми ћемо из живота и рада владике Петра I изнети пуно доказа, да је он потпуно заслужио што га Црногорци и данас рачунају у свеце.

[1]) То писмо преписао је М. Драговић „из хартија државног архива у Петрограду св. 15, № 217, и штампао га у своме раду „Русија и Црна Гора“ у „Гласнику“ књ. 72, стр. 244—248

Али да видимо да ли је и шта је записао који од *савременика* о овом нападу Махмуд паше Бушатлије на Црну Гору и приморске Србе

Године 1875 био је у Далмацији руски конзул А. *Паладоклис*, који је често путовао и у Боку Которску па и одатле слао своја извешћа било преко руског посланика код млетачке републике, било непосредно државној колегији иностраних дела у Петрограду. М. Драговић имао је прилике да у петрбуршком државном архиву препише све те извештаје Паладоклисове, али он је претпоставио да кратко време које је могао остати у том архиву употреби на преписивање свију лудорија Перанџићевих па чак и његових плагијата српских народних песама, него на преписивање ових службених извештаја рускога консула, па је од њих преписао само пет, па и на њима није преписао датуме кад су писана него само каже да су прва четири из 1785 а пето из 1786 године.

Ево како гласи четврто писмо консула Паладоклиса државној колегији иностраних дела;

„Док сам још био у Херцегновоме ја сам имао част тој колегији писати о покретима скадарског паше. Од тога времена многе су се ствари промијениле. О тијем промјенама ја сам писао, још кад сам био у дубровачком пристаништу Св. Крста, нашему министру у Венецији. Тада нијесам имао прилике о томе писати држ. колегији ин. д. што овом приликом чиним, тијем прије, што сам добио још опширнија извјешћа од овдашњега старешине од мора г. Кондураки, који је мене примио врло ласкаво, а такође и начелник херцегновски. *Скадарски паша*, прошавши између граница својијех и мљетачкијех у Црну Гору, *привео је одмах к послушности и плаћању данка четири црногорске нахије, без икаквог крвопролића, митом и ласкама. Само катунска нахија дала је отпор* пашином брату, који је нападао на њу са више од 5000 војника. Брат пашин био је *принуђен одступити и вратити се* паши *са великијем губитком своје војске*. При повратку своме дао је запалити цетињски манастир, ђе се прије налазио и Стефан Чикола.[1]) Паша, враћајући се у Скадар, под видом дружбе[2]) напао је на Паштровиће, и убио је више од стотину Паштровића; опљачкао је

---

[1]) Биће да мисли Шћепана малог. Dr. В.

[2]) Пријатељства. М. Драговић нигде не преводи руску реч „другъ“ која српски не значи друга него пријатеља.

цркве, манастире, домове и један је манастир изгорио. Остао је нетакнут само манастир Прасквица, у којему живи артимандрит Сава, који је био у Русији, и то због тога, како ми причаше Капо ди маре (старешина од мора) *што се овај манастир налази под руском протекцијом.* Пошто је он опустошио: поља, баште, куће, пет миља ширине и десет миља дужине, вратио се је у Скадар ђе се и сада налази продужавајући свој пост рамазан. Овај свој напад са *дванаест хиљада* војске, како ми причаше Капо ди маре, учинио је он оваквијем начином:

„За сваком хиљадом пјешака ходила је хиљада коњаника (биће коња натоварених) са тајином и војничким потребама. Пошто је пријешао преко једног невеликог језера и преко једне ријеке, *успио је одмах поткупити* новцима и различнијем обећањима, што је свагда у обичају код Турака црногорску нахију *Црмницу,* која, не гледајући на општу народну заклетву, да ће се сви бранити до посљедњега, која је заклетва учињена кад се чуло да ће паша кренути на Црну Гору, и она се предаде паши без икакве одбране.[1]) Кад је ово видио главни управитељ црногорски (гувернадур?) да од 8000 војске црногорске већ су у самом почетку предаде се 3000 Црмничана, па и да други почеше њима сљедовати, *он запали своју кућу, па се измаче у високе горе.* Ово је он учинио још и због тога што је паша почео тражити Јована Станишића (то исто што и Иван Радоњић) и сердара Ивана Петровића, и давао је велику награду ономе ко их доведе мртве или живо. Нахија Катунска бранила се противу пашине војске помоћу сусједнијех житеља из Боке Которске. У овијем бојевима, како говоре, рањен је био пашин брат, или синовац, који је побјегао из Црне Горе са великијем губитком. Овако је било у Црној Гори. Са Паштројевићима паша је поступио овако: Он је најпре написао писмо изванредноме провидуру которскоме, да поради краткоће пута, жели са војском проћи кроз његове границе. У писму је молио да буде увјерен, а такође да и друге увјери у мјестима куда ће он проћи, да он неће ни најмање штете нити бједе икоме учинити. Добивши допуштење, он је раздијелио своју војску на три дијела. Најпрвој војсци заповједио је да пролази мирно и да свакоме покаже своје пријатељство. Задњој рекао је да поступа непријатељски, као што је чинила и средња, у којој

[1]) Предала се била и Ријечка и Љешанска нахија. (За ову примедбу не стоји је ли Драговићева или Паладоклисова).

је он сам био. Он је позвао главаре паштровске на поштену ријеч, и они су дошли к њему као госту с даровима. Међу овијема био је и један свештеник грчко-руске вере, који се звао Раде Андровић, који, кад је чуо заповјед пашину да их све погубе; извади испод пазухе малу пушчицу и испали на пашу, али огањ не прихвати прах; у то му прискочи на помоћ рођак његов, те и овај испали пушку на пашу, но неки ага турски, за којега говоре да је био пашин стриц, баци се пред пашом као штит, те њега погоди пушка и ту остаде мртав, а паша остаде здрав читав. И ако је својијема пријатељскијема писмима био увјерио Паштројевиће да се не боје, опет их је било толико на окупу, да су се жестоко побили с пашином војском. Овом приликом *погинуло је 102* Паштројевића. *осим жена и малољетне ђеце,* а Турака је погинуло *80* људи, и *седам* из саме пашине фамилије, и сувише *триста Арбанаса,* већином хришћана, који су по насиљу кренули с пашином војском. Многи од Паштројевића, пошто су изгорели сву џебану, прогурали су се мачем кроз трупе турскијех војника и сијекући их бјежали изван. Жене и ђеца бјежали су мору *мљетачкој галери која је у близини стојала.* Ова галера могла је у учинити турској војсци велику штету, да је хтјела прискочити у помоћ Паштројевићима, али начелник од галере, *по савету официра мљетачкога,* који се нашао на галери, *остао је миран, гледајући шта се чини.* — — — Напад на Паштројевиће догодио се на Петровдан по римскоме бројању".

Дакле Махмуд-паша Бушатлија Скадарски Везир пошао је на Црну Гору у Јуну 1785 године, и при свем том што је имао 12000 војске, и готово на свакога борца по једног товарног коња са храном, муницијом и осталим ратним потребама, дакле при свем том што се овога пута добро спремио за ратовање у ономе стењу, где нема ничега за издржавање војске, и при свем том што је знао да Црногораца способних за борбу нема више од 8000 хиљада, он не напада јуначки, већ најпре придобива митом три црногорске нахије и тек онда напада на Катунску нахију која неће да се преда ни за какво мито. И ако су три нахије изненађене, преплашене а од части преко поткупљивих главара подмићене, погазиле заклетву да ће се заједно бранити, и ако је за одбрану од 8000 остало једва 2500 бораца, Катуњани примају ту неравну борбу, а Паша, бесан што је три нахије црногорске без капи крви освојио, или у неколико и због теренских тешкоћа, шаље само 5000 својих бораца

под командом својега брата против Катуњана. И ако је у тој борби било по два Турчина на једног Црногорца, опет се та прва колона Махмуд-пашине војске морала повући са грдним губитцима, и тек када је Бушатлија напао катунску нахију са целом својом војском, када је било по 6 Турака на сваког Катуњанског борца, ток онда успева он да од самих Његуша наплати 1700 дуката харача, тек онда је он у стању да запали понова цетињски манастир и да обећа велике награде за главе Јока Радоњића и Ивана Петровића, који су организовали тај очајни отпор једне једине, од свију земљака напуштене црногорске нахије — али их није могао добити ни мртве ни живе, јер су се они после катастрофе повукли у високе горе, где их нико не може наћи, а гувернадур је осем тога сâм спалио своју кућу, да се Турци не могу похвалити да су му је они спалили. Запенушен од беса, што су приморци Срби притекли у помоћ својој браћи у катунској нахији, Махмуд-паша вероломно улази у млетачку територију *и на очи млетачких власти и једне млетачке галере* убија, пали, сече и пљачка Паштровиће, а Млечићи сејире и не мичу ни малим прстом да спасавају своје *сопствене поданике!* За што? Та њихов државни интерес је захтевао да помогну Црногорцима у њиховој неравној борци с Турцима, јер су морали знати, да цела њихова Бока Которска живи од те Црне Горе. Али хајде, република и њена војна снага беху се у ово доба тако срозале, да сињорија, која је тачно била извештена о намерама Бушатлијиним, није *могла* угазити с војском у ову борбу, али кад је изванредни провидур которски видео како Скадарски везир злоупотребљава његову дозволу да се врати с војском у Скадар крађим путем преко млетачке територије, када је видео како турска војска масакрира поверене му млетачке поданике, за што бар онда није наредио галери коју је имао под руком да их брани, а могао их је лако одбранити? За то што је млетачка република и морално већ била тако ниско пала као и војнички. Провидур у Котору и онај официр на галери беху католици, а католички *верски фанатизам није хтео да брани православне ни противу Турака!..*

Какво је стање било у Црној Гори после ове несреће најбоље се види по томе што су сад и храбри Катуњани, па чак и сердар Иван Петровић и гувернадур Радоњић помишљали да оставе своју отаџбину и да селе у Русију. Ево шта консул Паладоклис јавља држ. колегији иностраних дела у Петроград:

„К мени је долазио сердар Иван Петровић, са још неколицином, те ме је молио да вам јавим о њиховој намјери, да се преселе на живљење у Русију. При томе он је казао, да не жели ићи морем, будући му тај пут није познат, него на Тријешће. Он је казао да ће се задовољити ако му се даде неколико кола за превоз малољетних, а они ће ићи пјешком(!) у Русију. Враћајући се из Котора ја сам се *нарочито* видио са губернатором Иваном Радоњићем. Он ме је молио да јавим у Русију, *да Русија пошље у Црну Гору потребне војничке ствари, ако их Русија мисли употребљавати у ратовима против Турака,* јер они немају ништа. Ако ли *не*, то да и он жели преселити се у Русију, али моли да му се напријед *допусти да дође у Русију*, да изабере *прилично* мјесто, ђе ће се населити, и да донесе Црногорцима *увјерење* да их Русија прима, и да ће им дати мјесто ђе ће се населити. У нападају пашиноме на Црну Гору они много криве *своје* за издајство, али се *много жале на непријатељство према Црној Гори* овдашњих *(млетачких) власти.* — — Ова двојица, т. ј. Петровић и Радоњић чини ми се да су усрдни (према Русији) но сердар Петровић *много основатељнији*“.

Као што видимо невоља у Црној Гори достигла је врхунац, кад сердар Иван пристаје да са својима иде *пешке* чак у Русију, само ако му се даде неколико кола за малољетнике! Гувернадур Радоњић у пркос толике невоље не мисли прво на себе и на своје, него најпре на Црну Гору. Он најпре моли руског консула да Русија пошље у Црну Гору свега што треба за ратовање, јер он је још готов *и у тој невољи* са Црногорцима *помоћи* православној Русији, ако ова мисли још ратовати с Турском, али ето они сад немају ништа. Тек у случају ако Русија не хтедне послати у Црну Гору ни џебане, готов је и он да сели у Русију, али пошто зна како је он један пут прошао у Петрограду, то најпре тражи допуштење од руске владе, да тамо оде, те да он сам изабере себи насеље, какво *приличи* „гувернадуру над свом Црном Гором“. Он истина сада нема ни куће ни кућишта, али је још поносит као какав шпански хидалго. На онда, он зна руска *обећања*, он неће да крене ни једног Црногорца чак у Русију, док он отуда сам не донесе *писмено уверење*, да ће они одиста бити тамо примљени.

Ето за што се Паладоклису учинило да је Радоњић мање „основателан“ од сердара Петровића, ако је т. ј. Драговић ову реч добро превео. Али ако та реч треба да значи да је сердар

Иван искреније одан Русији него Радоњић, онда је то са свим основано, јер гувернадур, по свему што је радио последњих година, сигурно је мислио да је за њега и црногорце лакше и боље селити међу Србе у Аустрији, ако се баш морадне селити.

Да је ово тачно видећемо мало даље из писма Радоњићевог грофу Кобенцлу од 14 Децембра 1787, а ми се овде морамо још зауставити на 1786-ој години.

У Фебруару 1786 вратио се владика Петар у Црну Гору.[1]) Кад је стигао на Цетиње скупио је главаре црногорске те им је саопштио све несреће које су му се догодиле за време његовог путовања и узроке ради којих се тако дуго није могао вратити у Отаџбину. Беседу коју је владика том приликом изговорио, и коју Медаковић цитира од речи до речи, можемо мирно савести прескочити, јер се из ње види шта би Медаковић говорио на томе збору, да је он био на месту владичином. Што је вероватније то је да је владика Петар одмах разумео где је *главни узрок* несрећи, која је Црну Гору снашла за време његовог бављења на страни, и он је одмах почео да путује по целој Црној Гори да мири крвно завађена братства и закрвљене поједине породице, да васпостави мир и слогу. Најпре је отишао у Чево те је измирио Чевљане и Бјелице, међу којима је нашао 75 „мртвих глава“. Толико је пало жртава само међу њима због крвне освете. За тим је отишао у Велестово да измири Велестовце који су се међу собом и с околним племенима тако крвили да је и ту нашао 71-ну „мртву главу“. Тако је прошао кроз све нахије мирећи закрвљену браћу, повраћајући колико је могао поредак. Ни Медаковић ни Драговић не помињу бројеве „мртвих глава“ које је владика нашао у осталим нахијама. Сигурно су се уплашили од тих цифара, и њихово схватање патриотизма није им допустило да изнесу те цифре, али то је погрешно схватање, јер кријући те бројеве, они су само смањили оправдање оних нахија које су се без капи крви предале Махмуд-паши. Кад је владика само у Чеву и Велестову нашао 145 мртвих глава, врло је вероватно да их је у целој Црној Гори било близу хиљаде, то значи да је од 4000 кућа једна четвртина била у крвној међусобној завади, и онда би лакше било појмити да се толики крвници нису хтели заједно тући противу Бушатлије, па како у трима нахијама није било ни једног Радоњића или Петровића, као у катунској, онда је лако било ве-

[1]) Медаковић 1. с. стр. 74.

зиру без капи крви заузети Црмничку, Ријечку и Љешанску нахију. С друге стране тај погрешно схваћен патриотизам смањује огромну заслугу владике Петра, који је, и ако не имађаше друге власти до молбе, савета и проклињања, успео да измири читав један крвнички завађен народ.

После овога владика се старао да обнови разорене цркве и манастире, особито цетињски манастир „јер је он у таквој бједи био да ни дома за пребивање у свом столичном мјесту није имао. Он, онако ожалошћен, почне набављати грађу да обнови црне зидине и чемерну резиденцију. Тијем намишљајем *купи* гору у одстојанију од манастира два сата; но неки преклетници почну му сметати, и ополче се *да му не даду гору сјећи*, на које он са богоданом смиреношћу одговори *писмено*, као што се подлино (у оригиналу) *његовом руком писано* у архиви находи: „Кад сте већ такви непријатељи ове свете цркве да ми не дате гору сјећи, *коју сам ја за моје новце купио*, а ви дођите па разорите и ове заоставше зидине: а ја ћу себи, надам се у Бога, мјесто пребивања наћи. Ви мјесто да би сте подпомагали цркву као што православни кристијани чине, ви је подкопасте; но Бог ће и његова правда за то вама судити". „Ништа његове благе ријечи није су могле код њих успјети; на то са страна чују други главари, како неки зликовци не даду мира *владајућем* владики и светој цркви, *окупе војску* и опколе безбожнике да их коначно истријебе. Зликовци час прије похитају под зиштиту благог архијереја и *Господара*, на које се његова света душа смилује, и умоли главаре да им опросте. Главари, послушни своме Владики, одустану од предузетог дјела. Несрећни ови синови *и после су му многе бједе чинили*, али је он с таквом стрпљивости подносио, која се нигдје уподобити не може, А ово су зло све *Баице* чинили"[1])

Остављајући на страну што Медаковић не види колико је Петар био „владајући Господар" кад не може да узме ни јанију коју је својим новцем платио. да њоме оправи главни манастир у својој држави, за нас је главно да је владика Петар у пркос никаквој својој власти успео да после Ивана Црнојевића и владике Данила постане трећи ктитор цетињског манастира, и да обнови и украси и остале разорене или попаљене цркве.

---

[1]) Медаковић, l. c. стр. 77. и 78.

Али поред свију других несрећа, које су Црну Гору снашле 1785 и 1786 године, највећа је била што Црногорци за те две године нису могли да обраде ни оно мало плодне земље, колико је има у оном стењу, и године 1787 наста страшна глад у Црној Гори.

То се види из горе поменутога писма, које смо нашли у бечком архиву, које гувернадур писаше „Јакому Филипу конту Кобенцлу своме премилостивом протектору“ у Беч, и које гласи:[1]

„Неколико мојијех жалоснијех писама писао сам вашему пресвијетломе и преузвишеному госпоству о невољноме нашому живљењу, које муке напасти претрпљујемо како од Босне и Херцеговине тако и од Албаније, и све ове напасти што имамо (с због) предаје, коју смо учинили ћесарскому величеству. За исти узрок и ово понижено писмо покорно просим в. пр. *ради љубави Божје* и прослављенога вашег имена, с вашом премудром памећу и с' вашим вазданьим добријем настојанијем принесите ћесарокраљевскому величеству: *да не упушти оволико беднога народа* до конца да пропаднемо. Оволико годиштах претрпљивалисмо све муке и напасти, али в. пр. *више се држати не можемо,* не само од бојевах које чинимо сваки дан, но и *од глади је народ доша' васколик да помре или да се пресели,* како би и до данас много пошло на преселеније *но сам их ја уздржа'* као и *уздржајем* док још с овијем авизам (јавим) и молим в. пр. како мога и све наше нације милостивога патрона и протектора, да испросите у ћесарскога величества *или* да ни (нам) пошље *седам—осам бродовах жита,* а завремено, када будемо могли да платимо, *и одбрану од тураках,* или да ни пошље неколико бродовах *да преведемо неколико народа у Банат* или у остала места у његово краљевство што и ја сам доша' (сам дотле) преселити се, и још многе од господскијех фамилијах, и народ почти (готово) васколик; но с новим молим в. пр. ради прославе препрослављенога вашег имена, не оставите нас испод надеждие протекције таквога над свима народима монарха, да до краја пропаднемо; ако ли будемо такве несреће да ћемо бити са свијем остављени, а оно просим в. пр. пишите ми да немамо надежде, *да ћемо ходити у друге крштене потенце*

[1] Ц. Кр. Д. Д. Д. А. Montenegrina fasc 1. Convol A. (лист није у препису нумерисан).

(силе), и остајем у скоро ишчекивајући милостиви одговор, који ви целивам руке и остајем

вашега пресвијетлога и преузвишеного господства покорни и умиљени и за васда вијерни слуга

Јован Радоњић губерн.

У Црну Гору

Декембра 14 год. 1787."

Дакле одиста беше Црногорцима дошло до грла. Само, као што видимо, Радоњић се још нада помоћи од Аустрије било у храни било у бродовима да сели Црногорце у Банат, а ако не добије ни једно ни друго, он ће се обратити другој којој хришћанској влади да ако се нађе каква год хришћанска држава, која неће допустити да читав један хришћански народ помре од глади!...

Овај корак Радоњићев није остао без последица, али не за то што се аустријски двор смиловао на толику невољу црногорскога народа, а још мање због губернадурове претње да ће се обратити за помоћ другој којој „потенци" него за то што је, док је последње писмо Радоњићево стигло у Беч, већ настала година 1788, када је Русија била већ уговорила савез с Аустријом противу Турске, да изврше између себе поделу турске царевине, односно да изврше „грчки пројект" Катарине II, и да на обновљени престо византијски подигну њеног унука Константина.[1]) Да би се створио Casus belli, Русија је узела под своју заштиту молдавскога кнеза Маврокордата, довела је Грузију да изјави жељу ступити у руско поданство итд. Султан Селим III, који се надао да помоћу Инглеске поврати себи Крим, користио се овим пачањем Русије у његове унутрашње послове, да јој огласи рат. Тиме је створен и casus foederis за Аустрију. Сада су и Катарина II и њен „друг", како би рекао Драговић, Јосиф II, пре свега помислили да треба дићи противу Турске све њене хришћанске поданике. Нису заборавили на Махмуд пашу Бушатлију, који се сâм направио везиром скадарским (на основу „права насљедства") и који је био вечни одметник од Порте, а већ разуме се оба двора помислили су на корисну „диверзију" коју им могу Црногорци направити у овом рату, само сада не ратујући противу скадарског паше, него ако се може *заједно* с њим противу Султана.

[1]) види нашу књигу „Европа и Балкан" I. одељак II.

Аустрија је одмах поверила ту мисију: да задобије и Црногорце и скадарског пашу нарочитом изасланству, коме је на челу био онај исти *Вукасовић*, који је као потпоручник био и у првом аустријском изасланству под пуковником Павлићом, само што је Вукасовић, који је сада био капетан, одмах авансовао за мајора.

Катарина II, сећајући се да је сада владика Црногорски онај исти Петар, кога је њена полиција онако дивљачки протерала из Русије, није могла одмах послати свој манифест томе истоме владици, него је послала једног Србина у својој служби, мајора *Мирковића*, да најпре сондира терен у Црној Гори, а у исто време, и за случај да сада Црногорци, због толиких горких искустава које су имали од руског савезништва, још од Петра Великог, не хтедну понова пристати уз Русију — послала је потпуковника *Марка Ивелића* са неколико хиљада дуката да у приморју где има много познаника (јер је био родом из Рисна) врбује добровољце, да са њима упадне и дигне Брђане и Арбанасе на оружје против Порте, и што је главно да придобије скадарског пашу за Русију. Осем тога државна колегија иностр. дела наредила је своме посланику код млетачке републике Александру *Мордвинову* да се писмено обрати владици Петру, те да, претварајући се да не зна шта се с овим догодило у Петрбургу, покуша од њега добити какву изјаву, на основу које би Царица могла послати нарочиту мисију на Цетиње, и обновити „прекинуте“ односе са Црном Гором.

Мајор Сава Мирковић имао је срећу да се још на своме путу кроз Аустрију нађе са владичиним секретаром *Долчијем*, од кога је сазнао да је аустријски двор већ послао своје изасланство у Црну Гору са муницијом и са много новаца. Мирковић је одмах осетио да ће та аустријска мисија осујетити ону која је њему поверена; и старао се да је ма на који начин контракарира. И ако је знао, што је и Долчић сазнао, како је његов владика прошао у Петрограду и у Русији, опет је Мирковићу пошло за руком да католичког свештеника задобије за православну Русију и да докаже Долчију да је оно у Петрограду било случајно неспоразумљење или интрига кнеза Потемкина, али сада, када његова велика царица улази у рат за ослобођење целог балканског полуострва, ко год жели добра Црној Гори, треба свим силама да ради да она буде опет савезник Русије. Долчи, и ако је, као што смо видели, био искрени пријатељ Аустрије, и ако је својски помагао пуков-

нику Павлићу, и ако је учествовао у свима Радоњићевим покушајима да придобије Црној Гори заштиту *Аустрије*, иако је лично и због владике и због себе имао разлога бити огорчен на Русију — ипак је тако искрено служио свог владику и толико искрено желео добра Црној Гори, да је поверовао обећањима руског изасланства па је одмах написао „из Немачке“ гувернадуру Радоњићу овакво писмо од 22 марта 1788, од кога смо нашли само немачки превод у бечком архиву, те га морамо на српски превести:

„Милостиви господине! Сматрамо за дужност да вас опоменемо да се после не кајете целога живота. Овде се говори да је овдашњи двор послао пет младића са муницијом к вама, да вас збаце, а то ће им у толико лакше поћи за руком што ће вас као и до сада оставити без помоћи. Немојте се из користољубља преварити да им верујете, а нарочито сада, када вас *Москва* тражи да вас као праве људе призна и да вас награди за све услуге указане (руском) двору, и када ће све испасти најбоље за вас. Благо вама, вашој слави и вашој деци *ако сада будете верни Русији*, и верујте да ће овај наш савет донети велику корист и вама и вашој деци. *Ви сад можете једну круну задобити*, али ја се бојим да ћете се полакомити (на новац) па ћете се за навек удавити, а има ли што горе него то учинити за мало пара. Желим да се сада покажете као човек и да послушате савет ваших пријатеља, и ако ствар добро испадне, тиме ћете се сами најбоље препоручити. Али ја се бојим да ћете се преварити. Ви сте за те људе доста учинили. Стидите се тога, као што се и ја због тога стидим. Кад би ви знали што ја знам, ви би те младе људе вратили натраг. У место њих примили би (другачије) људе. Принц *Орлов* иде у Тоскану. Зар не би боље било његове људе примити, па да вас његов двор за навек узвиси? Сада покажите сву славу вашега имена, и да сте готови доказати оно што се до сада тако често опробало. Саветујте се са *Савом Мирковићем*, слушајте га сви па сам уверен да ћете га за ваше добро послушати, јер он не долази за своје него за ваше добро. Благо вама само ако хтеднете. Молим вас јавите ми што скорије ваше мишљење.

Из Немачке, 22 марта 1788

ваше преузвишености покоран слуга“

Н. Н.

Да је ово писмо одиста Долчи писао уверили смо се из једног рапорта Вукасовићевог Ћесару.[1])

Још пре него што је мајор Сава Мирковић успео да од Долчија добије овакво писмо за гувернадура, извршио је Александар Мордвинов налог који је послат њему, и руски пуномоћни Министар при венецијанској републици писао је 4-ог фебруара 1788 овакво писмо владици Петру I:

„Ревност *претпоставника* Ваших високому двору мојему, а такође и ревност свега народа црногорскога, којијем Ви *управљате*, позната је свјема, а особито мојој Монархињи. За то се и *морамо надати* даВаше Високопреосвештенство *неће одређи присегати у савез с нама*, тијем прије, што нас веже и закон (вера) и једноплеменост. Ево вријеме у којему Ви ово можете доказати и учинити овијем дјело угодно Богу, мојој Царици, и народу којијем Ви *тако похвално управљате*. Рат, који је Порта објавила Русији, узбудио је срца свијех вјернијех поданика Њенога Величанства, те су се рјешили да принуде Порту да се покаје за овај свој поступак, да у будућа времена спомиње ово своје прегнуће. Надам се да и народи који су једнога племена с нама, нећо одређи да се присаједине к нама, тијем прије *храброшћу познати* Црногорци, који су свагда показивали искрено учешће у слави руској. Користите се Ваше Високо преосвештенство, овијем добријем расположењем Вашега народа према нама, и *учините ваше име бесмртним*.

„Флота Њеног Ц. В. пошто дође у средиземно море идућег љета, учиниће вама помоћ да испуните ово предузеће. Ја, будући министром Њ. В. при млетачкој републици, нећу пропуштати да не доставим Њеном Величанству о вашем усрђу; такође надам се потпуно да Ваше усрђе неће остати без достојне награде.

„Предатељ овог писма Вашем Високопреосвештенству I. Оливјери, јесте један од највернијих људи, коме можете или на ријечи, или писмено саопштити све ваше мисли и жеље, што се тиче помоћи која би се морала вама учинити да бих ја томе могао јавити моме двору".[2])

И тако дакле: сада се владика, који је пре три године онако срамно протеран из Русије титулира са Високопреосве-

---

[1]) Види свеску „Црна Гора и Аустрија".

[2]) Из хартија глав. архива М. И. Д. у Москви, св. 4. М. Драговић. I. с. стр. 268—269.

штенство, које тако похвално *управља* црногорским народом, ово се потсећа на оданост његових претходника Русији; па се *мора* да изјави када ће јој и *оно* тако исто бити одано, и ако је *оно* сирото пре три године само за то крепуло чак у Русију да даде доказе да је и оно тако исто одано, па је ипак протерано као какав мангуп... Сада се храбри Црногорци позивају у савез са великом православном силом, а њиховом се владици обећавају за то не само материјалне награде него и бесмртно име!...

Ми не знамо шта је владика Петар одговорио на ово ласкаво писмо руског посланика у Млетцима, и да ли је тај одговор био писмен или само „на ријечи" доносиоцу Оливијеру, али смо већ видели,[1]) на понашању Црногораца па и владике спрам другог аустријског изасланства у Црну Гору, да је и корак мајора Мирковића преко Долчија и овај преко Мордвинова постигао што се хтело.

Али тако исто видели смо да од овог обнављања руског утицаја у Црној Гори није било никакве користи за њу.

Видели смо како су аустријски и руски емисари једни другима парализали радњу, и како због тога и велики рат између Турске с једне, и аустријско-руског савеза с друге стране, би и прође без икакве користи за Црну Гору.

Видели смо како је Аустрија помоћу црногорског владике Петра заузела Боку Которску и како је за ту помоћ благодарила и њему и Црногорцима.

Најзад видели смо за што је архимандрит Вукотић послат у Русију, и сада је на реду да видимо како су се даље развијали руско-црногорски односи.

---

[1]) У другој свесци ове књиге („Црна Гора и Аустрија").

## III.

# Мисија Давидовићева и први закон владике Петра I

Руски цар Павле I није могао, и поред најбоље воље, испунити све што су Црногорци својим молбама од 10 маја 1798 захтевали.

Он није могао приступити стварању формалне нове државе на границама Аустрије и Турске, баш и кад не би за њега било јасно, да би тиме изазвао противу Русије те две велике силе, што би у времену Наполеонових победа, за њу могло постати врло опасно.

Тако исто Павле I није могао ни помислити да од Црне Горе направи руску губернију, не само за то што би ова била сувише далеко, да би се њоме могло управљати из Петрограда као с осталим губернијама, него што би тиме покварио своју алијанцију с Аустријом, за коју је знао још из последњег рата да жели преко Црне Горе продирати у Босну, и што би сигурно због тога дошло до рата с Отоманском империјом, која је увек сматрала Црну Гору као свој саставни део, као кадилук свога скадарског санџака. Што се и овај од одметништва Бушатлија и Црна Гора од владике Данила налазе у побуни, те беше унутрашња ствар Портина, то није мењало право Турске на Црну Гору, основано на двестагодишњој сопствености.

С друге стране руски двор није хтео да изгуби симпатије једног малог али храброг, ратничког, па још православног народа, који му је толико одан да се толико пута до сада па сто и сада нуди да постане руска провинција. Тај народић живи близу Јадранског мора, он је својим победама на Мартинићe и Крусе доказао да са малом помоћу у муницији, може успешно да се бори и противу четири пута већег непријатеља. Тај на-

родић, нарочито сада, када Русија шаље своју флоту у средиземно море против Наполеонових освајачких намера, може у даном тренутку, каквом диверсијом учинити опет Русији велику услугу. С тога руски цар не сме оставити Црну Гору без икакве своје помоћи. И он је изабрао средњи пут.

Ресултат мисије архимандрита Вукотића види се из грамате коју је Павле I упутио 11 јануара 1799 митрополиту црногорскоме, губернаторима, сердарима, војводама и кнезовима и свему народу „црногорске и брђанске *словено-српске области.*" У њој се пре свега потврђују све грамате које су раније руски цареви давали томе народу, и благовољење које му је већ и Павле I изјавио (сигурно мисли на грамату којом је одликовао владику Петра кавањером Св. А. Невског). Император не може да верује да би Римски ћесар или Отоманска Порта могли да Црногорцима крње ма какво њихово *законито право,* али опет он је наредио и свом посланику у Бечу и своме министру резиденту у Цариграду да се о томе обавесте. Што се тиче самовољних напада околних народа на Црну Гору, то је сигурно да се ови дешавају без знања и одобрења дотичних влада. Император се нада да ће Црногорци помоћу своје владе (жалосна им влада!) својега јединства (црна им слога кад се непрестано међу собом крве) и своје храбрости лако одбити те „самовољне" нападе појединих суседа. У осталом сада у толико мање може бити какве озбиљне опасности за Црну Гору, што се баш сада налази у средиземном мору руска флота, коју је Император тамо послао да стане на пут једноме народу који хоће свуда да истреби законите власти и да поткопа веру хришћанску, а та флота неће пропустити да у случају потребе укаже Црној Гори своју помоћ. При свем том, и да би показао своје удвојено благовољење црногорскоме народу Император му јавља, да је наредио да му се од сада на концу сваке године издаје по једна хиљада дуката, наравно, у претпоставци да ће се тај новац трошити само на опште народне потребе, на установе које ће утврдити хришћанске врлине, просвету и благостање народно. Што се осталих потреба народних тиче, Император је наредио своме вице-канцелару Кочубеју да их он извести о његовом благовољењу. [1])

---

[1]) Ова грамата цара Павла I штампана је у свима већим покушајима за историју Црне Горе на руском и на српском језику. Руски текст и у Медаковића, l. c. стр. 107—108.

Као што видимо ресултат који је владика Петар постигао од свога меморандума, беше врло далеко од онога што је владика замишљао. Истина и једна хиљада дуката осигуране годишње помоћи није била на одмет сиротињи црногорској, али је она била ништавна и за саме оне религиозне и просветне установе којима Павле I намењује ту субвенцију, а камо ли за оно што је Петар I хтео руском помоћу да направи од Црне Горе, за једну малу али уређену државу. Вероватно с тога и они историци, који су после сваке грамате из Петрограда падали у „восторг“ и на широко описивали радост и шенлуке по Црној Гори, овде само помињу да је владика „торжествовао с радошћу“ па одмах, без икаквог прелаза, настављају описивати *невољу* у којој се владика налазио, а ова је била тако велика, да је њу знао само Бог и владичина „светињом оцртана“ душа. Има и писаних докумената у којима се види колико је тада страдала владичина душа. Нарочито је карактеристична владичина посланица народу од 23 фебруара 1800 г. којом војује противу унутрашње анархије, и коју ћемо опширније разгледати кад до ње дођемо.

Овде да прибележимо још неке догађаје из 1799 године.

Из Брадијевих рапората у Беч видели смо да су Црногорци ревносно хватали његове курире. Тако је владика дошао и до преписке између ђенерала Брадија и аустријског консула у Занти, из које су се могле јасно видети Брадијеве интриге противу Црне Горе. Петар I употребио је ову прилику да види да ли ће му руска флота указати какву услугу, као што му је Император стављао у изглед својом граматом од 11 јануара, па, знајући да се адмирал руске флоте у средиземном мору, *Т. Т. Ушаков* налази на Крфу, он му пише, пожали се на интриге ђенерала Брадија, и као доказ пошље му ухваћену његову преписку.

Адмирал Ушаков одмах је написао „доста енергично“ писмо ђенералу Брадију од кога нам је Ровински забележио само свршетак:

„Сматрао сам за дужност отворено објаснити се са Вашим превасходством, и замолити га да напусти те интриге противу *места и народа, који стоје под заштитом* мога премилостивог Господара *Императора.*“

Ово писмо руског адмирала аустријском ђенералу у Котору прилично је на Брадија утицало, јер као што ћемо из једног његовог рапорта видети, он моли бечку владу да она

поради те да *руски* посланик у Бечу нареди нешто *црногорском* владици — али Петру Првом учинила се ова помоћ руске флоте сувише платонска. Та Ушаков не сме ни да напише да је Црна Гора под заштитом руског Императора, него говори о „местима и народима". То није она *јавна* протекција Русије, за коју Црногорци моле ево већ толико деценија, то је она магловита заштита свију Хришћана *под Турском*, о којој Русија сваком приликом *говори*. Није владика Петар тражио да Русија узме *јавно* Црну Гору под своју заштиту из голе православне сентименталности, него из *политичког* рачуна. Огорчен што ни Русија ни Аустрија, којима је Црна Гора помагала колико је могла у њиховим ратовима против Турске, нису о томе водиле рачуна при закључивању мира с Портом, него је Русија и не помиње, а Аустрија изравнава Црну Гору с осталом турском рајом, уговарајући и за њу *амнестију*, владика Петар Први тражио је руску *јавну* протекцију само за то, да би Русију тиме *обвезао* да се на првом наредном *међународном* акту европском, Црна Гора помене као *засебна држава*, па макар и као таква, која стоји под протекцијом друге државе. *Ово* је био идеал владике Петра у *спољној* политици. За *унутрашњу* политику требао му је *организатор* који би у стању био дати Црној Гори какво такво *државно устројство*. Ми смо видели да су на томе, да се такав човек добије у Црну Гору, радили још и претходници владике Петра, тражећи таквог човека час из Русије, час из Аустрије. Још више је ту потребу осећао владика Петар, који је по свему први *државник* у Црној Гори. Он би и сам, да је имао новчаних средстава, покушао да изведе то државно устројство, и без тога специјалисте, али како их није имао, он је од Русије тражио и *њеног* човека, надајући се да ће тако лакше добити и сва потребна средства. *То* је, за владику Петра, било *главно* у мисији архимандрита Вукотића. Када то није добио, и када је видео да руски адмирал не сме ни у једном писму, а камо ли у једној прокламацији да призна како Црна Гора стоји под заштитом руског Императора — владика Петар је целога лета 1799 о томе размишљавао шта да на ово покуша код Русије да само дође до циља: државног устројства и међународног признања Црне Горе као засебне државице.

Срећа или несрећа — то ће се доцније видети — га је намерила на некога *Николу Давидовића*, Србина, који је имао прилике да учини Русији таквих услуга, да је сада њен пове-

реник у озбиљним пословима. Познавши га изближе, владика Петар се уверио да тај Давидовић има све услове потребне за организатора у Црној Гори, па одлучи да преко њега покуша доћи у Русији до свог циља, да Император баш тога Давидовића пошље са свима потребама у Црну Гору. Пошто је Давидовић врло радо пристао на мисију, коју му је владика наменио, и пошто се владика са народним збором о томе договорио, Петар Први дао је Давидовићу не само дотле у Црној Гори непознату титулу „великог војводе“ („нашему Оберъвойводѣ“) него му је презимену додао „Црнојевић“ не би ли га и у Русији и у Црној Гори због тога презимена узели као потомка негдашњих црногорских владалаца.

Томе ново-скованом великом војводи, Николи Црнојевићу-Давидовићу дао је владика, у споразуму са *опште народним јавним црногорским збором и с управом врховнога суда* потребну *пуномоћ*. У овој му се с позивањем на инструкције издате Вукотићу, препоручује да од највишега рускога двора тражи (изискивать) *јавну заштиту*, стварање јавне *провинције*, која би зависила од светог руског престола, али у којој би био заведен *законити поредак*, како би се могла бранити од неминовних противних незгода. Даље му се наређује да благодари Императору за дароване милости (орден и субвенција од 1000 дуката годишње) и да му као знак најпокорније захвалности поднесе 12 застава и сабљу Махмуд пашину, које су Црногорци отели у рату[1]) као и планове некадашњих и садашњих црногорских граница, које је снимио исти Давидовић-Црнојевић (из чега би се могло извести да је био инжењерски официр).

Ова пуномоћ уједно је и упуство пуномоћнику за његову мисију. У њему има 21 „артикул“. *Ровински*, који га је имао у рукама, наштампао је из њега само четири члана[2]), који су одиста врло карактеристични за државничке погледе владике Петра I.

У трећем члану се препоручује пуномоћнику да престави границе црногорске, које се виде из писмених докумената бившег „владајућега принца Ивана Црнојевића“, да престави како су доцније Млечићи одцепили од Црне Горе Грбаљ, Маине, Браиће и Поборе само за то, што су Црногорци увек били на-

[1]) У своме писму државном вицеканцлеру Кочубеју владика жели да се те заставе и сабља поднесу цару „публичнымъ образомъ съ тріумфомъ при войскѣ“ тј. свечано уз војничку пратњу.

[2]) П. А. Ровинскій, Черногорія стр. 678—680.

клоњени руској империји, па су их одгурали од мора, да не могу имати слободног саобраћаја с Русијом. Даље да представи како је исти *принц* Црнојевић, налазећи се у невољи и у оскудици, и не добивши никакве помоћи од суседних држава противу Султана Мехмеда, био принуђен да за малу суму новаца *заложи* конављански срез дубровачкој републици, што могу посведочити и садашњи становници Конавља.

Тачка пета ових упустава гласи „кад је 1797 пропала млетачка република, ми смо бранећи град Будву два пут одбранили бокељску провинцију од Француза, за време последњег руско-аустријског рата с Турском, ми смо и аустријском двору указали не малих услуга, нарочито победивши арбанашког везира, који је по договору с Французима хтео да пође на Дунаво да се сајузи с војском видинскога бега Пазваноглу. Према тој услузи нисмо могли очекивати никакву неблагодарност од Аустрије, а камо ли насиља, какво нам сада чини аустр. ђенерал Тома Бради у питању граница, наших цркава и манастира, само да нас отргне од наше оданости Русији. Ви сте лично видели како Бради с нами поступа, па за то можете и најбоље о томе известити највиши двор, а за потврду покажите и дате Вам копије писама“.

Под 13-ом тачком препоручује се пуномоћнику да више свега ради на томе *да се Црна Гора уједини са бокељском провинцијом* и да тако *уједињене* дођу под руску заштиту. Од тога би Русија имала врло велику корист, јер у Боци которској има *више од три стотине великих лађа трговачких*, које хватају више од 12 тона свака, а становништво православно у њој четири пута је јаче од католичког, и сви су Приморци врло способни од природе за поморску и војну службу. „Ако на супрот нашем очекивању не могнете израдити спајање Боке которске са Црном Гором, онда гледајте да се *барем мали град Будва и Паштровићи обухвате старим нашим границама* од којих Ви имате тачну копију, показавши план Црне Горе, Зете и Приморја, који сте Ви саставили, и по коме треба да се обнове наше границе“

Изгледа да је Давидовић имао и свој нарочити пројекат, у коме је забележено било да се, у случају ако се не могне добити спајање целе Боке с Црном Гором, тражи пристаниште Трасте, близу улаза у Боку.

Сад долази, у чл. 15-ом пуномоћи и упуства, оно што је за владику Петра врло важно.

„За случај да потентати савезних дворова после срећно свршеног рата с Французима приступе одредбама уговора о миру, поднесите написмено, и на основу овога члана заложите сва своја највећа старања да се у том трактату уговори, како Црногорски и Брдски народ остају за сва времена под *јавном* заштитом високославне руске државе, да се (Црна Гора) има снабдети заштитом државне заставе и уређеном *владом* (съ открытіемъ публичнаго правительства) и уређеним *основним правима*, која би била у сразмери са том империјом и овим странама, а ми би та права сматрали за света, неповредна и вечна, и она би и сада принела велику корист руској држави“

Већ и ово довде било би доста да запрепасти дипломацију на Неви а нарочито њеног амбасадора у Бечу Татишчева.

Међутим Црнојевић-Давидовић имао је не само ова упутства него и *потпун план за ратну акцију* којом би се све то постигло: имао је детаљно израђена устројства цивилних и војних установа за Црну Гору, за организацију нарочито гарде, у коју би се имали узети и официри и остали чинови од оних Срба који су били у млетачкој служби, те знају војну службу; имао је да од руске владе тражи: десет хиљада пушака са бајонетима, толико исто ледунака (фишеклија), двадесет топова (шестофунтових и трофунтових од сваке сорте по 10) и десет мерзера, две штампарије (једну за црквене а другу за грађанске књиге) и last but not least, имао је да тражи *осамдесет хиљада дуката*.

Као што видимо владика Петар I имао је потпуно израђен план за *велике реформе* у Црној Гори. Он се надао да ће његов пуномоћник успети да придобије руску владу, и да ће Давидовић бити кадар да изврши ову велику реформу, за то му, кад је овај већ био у Русији још једном пише:

„Трудите се да Император Вас одреди да све то извршите у својој отаџбини, и да вам да чин, који би томе одговарао. Ваше наименовање било би, баш у садашњим околностима од велике опште користи“[1])

Али овај велики државнички план владике Петра I не само да није нашао на одобрење руске владе него је учинио да Русија са свим дигне руке од Црне Горе, него у мало што владика Петар I није био послат — у Сибир.

---

[1]) П. А. Ровинскій l. c. стр. 691—692.

Ово је тако невероватно да ми ове речи не би смели записати, да немамо на расположењу сву службену преписку о мисији оног ришњанског трговца са руским државним парама, који је онда био руски ђенерал Марко Ивелић, да немамо и сувише писмених доказа да је тај ђенерал руски послат да ухвати црногорског владику Петра I и да га пошље у Сибир.

Само што по нашим документима та мисија пада тек у годину 1804. дакле тек пошто је убијен руски цар Павле I, и пошто је на руски престо ступио Александар. I.

Према томе ми на овоме месту не би кварили хронолошки ред излагања догађаја, у толико мање што су сви ранији историци Црне Горе ову ужасну немилост у коју је владика Петар пао код руског цара приписивали интригама архимандрита Стевана Вучетића,[1]) који је имао амбицију да он постане Митрополит црногорски.

Што ипак преко реда ово већ сад *помињемо* то је за љубав рускоме писцу Ровинском, који доцнију мисију Ивелићеву доводи у узрочну везу баш са овом мисијом Давидовићевом.

Ево шта пише *руски* писац: „зар није то (што је владика Петар хтео од Црне Горе да начини државу) био прави узрок што се руска влада онако на пречац окренула против њега. који је *дрзнуо* да сања како би направио самосталну политичку јединицу од једне земље коју је она већ сматрала као *руску провинцију?* Зар није архимандрит С. Вукотић послужио само као *оруђе* другог некога који је био прави иницијатор тога посла? *Као главни радник у томе* појављује се високопостављено лице, руски посланик у Бечу *Д. П. Татишчев.* Он је у непрекидној вези с Вукотићем, *он је с њим закључио формални уговор да се уклони владика Петар,* па се тек онда јавља у Св. Синоду где се тако рећи по његовим диктирању пише познато писмо против владике. — — —

„За нас је једно са свим *јасно, да се самосталност Црне Горе није допадала руској дипломацији,* и тежња црногорског народа к тој самосталности, која је избила из одговора Црне Горе Св. Синоду, изненадила је и *поразила је наше дипломате.* Али како они не беху у стању ни зауставити ту струју и казнити самога владику, они су се задовољили једном жртвом, осудом владичиног секретара Долчија, и *престали су радити у корист Црне Горе*“.[2])

---

[1]) Alias Саве Вукотића.

[2]) П. А. Ровинскій, l. c. стр. 692—694.

Добро је да констатујемо ово тумачење руског писца јер ће нам оно помоћи да доцније боље разумемо *трагедију* владичиног секретара Долчија, кад је овај дошао на место нарочито из Русије послатог ђакона Алексија.

Међутим владика Петар који није могао ни слутити уговор између руског амбасадора Татишчева, и његовог изасланика Вучетића, који је још био у Петрограду када је „Црнојевић“ Давидовић тамо стигао — и који се још надао успеху из Русије, беше сав легао на мирење закрвљене браће у Црној Гори, и као што смо видели беше на црногорском збору донео први законик за Црну Гору.

Да видимо одредбе тога првог црногорског закона, јер се из њега најбоље може ценити какво је стање у Црној Гори хтео да излечи владика Петар.

У члану првом, који се позива на писмо од 6 августа 1796, које се овом закону прилаже, понова се предаје проклетству сваки народни *издајник*, који би радио противу јединства и слоге између Црногораца и Брђана, само се сада (18 октобра 1798) додаје „сувише рекосмо да таког општенародног крвника и сав његов дом између нас искоренимо и да од њега трага не оставимо“.

Члан 2. Ако од сада убије Црногорац својега брата Црногорца или Брђанина без икакве кривице или нужде, а тако и сто ако би Брђанин убио Брђанина или Црногорца, рекосмо и зареку учинисмо да се такав убица *не може никаквијем благом откупити*, но ако се ухвати да буде *обешен*, или *камењем убијен* или огњем *из пушаках* разнесен.

Чл. 3. Ако тога убилца не би могли ухватити, него би изван наше границе у туђу земљу побјегао, то његово имуће да се има, све од мала и до велика процијенити што на његов дио може допанути, и од тога половину дати ономе, којему буде зло учинио, а другу половину за глобу народњему суду.

Чл. 4. Такви убоица и земаљски непријатељ и крвник никада не може имати повратка на своју старину ни у друго место међу нама; који ли Црногорац оли Брђанин то га злочинца примио и код себе држао или га братио и бранио или тајио, а не ухватио, пошто чује и раз мије злочанство што је учинио, таквога једнако ћерат и кастигат како и самог убивалца.

Чл. 5. Такав *рукоставник* и убоица ако би се икад у које му драго мјесто ухватити оли убити могао, то рекосмо да га најкрајњи Црногорац оли Брђанин једнако убити може, колико

и они, којему је он брата убио, и тако да се пребије један за другога, а прави да не може на мјесто кривца платити.

Чл. 6. Ако који пушком оли ножем рани кога, у свађу када се инатом и прицом (препирком) око чеса заваде, то да се имају (обојица) пред суд довести, и да суд с почетка разбере све по реду, који је започео инат и свађу за коју ли ствар и нужду, и који је први започео бој чинити и оружје прихватити противу својега брата Црногорца — — — и тако дакле познавши све како је било, и колико се који у кривицу находи, клетовати (оценити по савести) рану према чеса буде праведно, разбирајући и остало од једнога или обојице учињене сагрјехе, поставити кастиг ђе се пристајало буде.

Чл. 7. Који Црногорац оружјем оли дрвом, оли каменом удари и рани кога на правду Божју од силе и опачине да се јунак назове, ђе прилике и потребе од јунаштва није, на таквога да се и глоба двострука суди.

Чл. 8. Ако пак удари који брата Црногорца ногом или камишем, такви да плати за они ударац педесет цекинах глобе Црногорцима. (других) 50 цекинах ако ли га они што је ударен убије, за њега да поговора није колко за лупежа који у крађу погине.

Чл. 9. Могло би се догодити да се коме пушка омакне оли којим другим начином да нехотице човека рани, или убије, но такво зло пристоји судом *лијечити*, колико се боље може.

Чл. 10. Ако који убије човека напастника бранећи се и заклињајући га Богом да се од њега прође, и он не уступи него с тога погине, и то зло ваља судом лијечити како и оно нехотице учињено.

Чл. 11. Који човек узме туђу жену иза жива мужа, или уграби дјевојку, такви да се има ћерати како безаконик и грабитељ туђе ђеце, и да му стана у нашу земљу није, а његово имуће да се процијени и раздијели као и онога који самосилно убије човека.

Чл. 12. Који поп венча човека са женом иза жива мужа или с отетом девојком, такви да се лиши свештенога чина и да се протера као безаконик и проклети хулитељ закона Божја и губитељ хришћанских душа.

Чл. 13. Ако лупеж погине оли се рани идући у крађу, да за њега поговора није, будући сви договорно рекосмо да га сва земља бије једнако како и рукоставника.

Чл. 14. За украдено говедо мало оли велико осудбине цекинах дванаест а глобе земаљске цекинах десет. За брава малог или великог осудбине талерах пет а глобе талерах десет. За покрађе из куће оли из обора и остале различите лупештине, разбирајући једно по једно и цијенећи колико која ствар вреди на поставити приличну глобу за сваки грош вредности 5 гроша осудбине а десет гроша глобе.[1]).

Чл. 15. Ко од сада хоће да прода кућу оли баштину, оли виноград, меток, дубраву или остало своје неподвижимо имуће нека најпрво пита и понуди своју близину пред свједоцима, па ако не би (својта) близина шћела купити нека понуди мергинаша (суседа) не би ли он хтео купити, па тада нека слободно продаје коме може у своје село или у своје племе, само ваља да учини књигу најмање пред три поштена сједока (прописано је како треба да је написана та исправа иначе куповина не важи).

Чл. 16. Сваки који има што искати, или дуг или покрађу, или преузам и плијен, оли штету и похару, нека иште судом и разлогом да буде подмирен, а сам да не узима ништа без руке од суда, а ко не послуша, биће подложен глоби и кастигу према кривици колико буде заслужно“.[2])

Да ли се у члану првом владичиног закона спрема земљиште за доцнију пресудну борбу између владике и гувернадура, како би се тајне везе Радоњићево породице с аустријском владом могле огласити за издајство и како би им се затро траг у Црној Гори, или је ова одредба ушла у први закон црногорски због оних Црногораца који су увек, па чак и у највећој опасности за Црну Гору тако лако пактирали са скадарским везиром и са Турцима у опште — нећемо овде да пресуђујемо

Што се у чл. 2 установљава смртна казна за убијство то је само за то карактеристично, што се пре овог закона сваки убилац могао *откупити*, а сада се тај откуп не допушта „ни за какво благо.“ И самом извршењу смртне казне нема се шта приметити, јер се и у другим државама убилац обеси или стреља,

[1]) Од ове казне изузима се ако би крађу учинило дијете „лудо“ од дјетињске лудости или друго чељаде које нема здраве свијести и памети.

[2]) Александръ Поповъ, Путешествіе въ Черногорію СПетербургъ, типограф. Едуарда Праца, 1847, стр. 281—296.

само је данас необично прочитати пресуду *да се кривац засие камењем* или да се „огњем из пушака *разнесе*“...

Колико је тада у Црној Гори било убиjстава може се закључити по одредби чл. 4-ог. Осуђује се на смрт који би бегунца убицу код себе примио, крио или бранио пошто је објављено да је тај крвник побегао и да се он никада не може повратати ни на своју старину ни у ма које место у Црној Гори. Таквог убицу има право убити где га стигне не само брат убијенога него и сваки Црногорац (чл. 5).

У чл. 6. налази се препписана читава процедура судска за суђење ономе који у свађу рани некога, и како ће се ценити накнада која се има дати рањеноме. Казна је дакле новчана глоба. Ова има да буде двострука ако је човек рањен не у афекту него што је неко хтео да покаже своје „јунаштво“ онде где му нема места (чл. 7.). Према овој одредби изгледа да је онда било и таквих Црногораца који су просто из беснилука потезали нож или пушку на свога брата ни крива ни дужна.

Па ипак је частољубље и понос тадашњих Црногораца био тако велики да владичин закон одређује казну од сто дуката ономе који другога удари чибуком или ногом, а ако би тако ударени убио на месту онога који га тако срамоти, за њега нема казне као да је убио лупежа ухваћеног у крађу (чл. 8).

Није јасно шта је законодавац хтео кад је за *нехотично* убиство или нехотичну повреду наредио суду да то зло „лечи“ колико се боље може (чл. 9) као год и у случају када човек у самоодбрани „некога рани или баш и убије.“

Као што смо напред из извештаја и бележака страних изасланстава видели у Црној Гори било је много људи који су *отимали* себи за жене не само девојке, него и туђе жене и живели на чак и венчавали се с њима. За таквог безаконика узакоњава се да се протера и да му се имање проценн и подели као и ономе који је самовластно убио човека (чл. 1.) а већ поп који је таквог грабитеља венчао наравно да се распопи и протера из земље (чл. 12). Ако лупеж у крађи погине тако му и треба. О њему да не буде поговора, а ако не погине с њиме да се поступи као с убицом (чл. 13).

Знамо да је крађа била досадила оној сиромашној земљи. За то није чудо што се овим законом установљава поред новчане казне (пет пута онолико колико вреди украдена ствар) још и глоба која износи десет пута колико вреди украдено (чл. 14).

Читава процедура је прописана за продају непокретног имања. Ово се не може продати другоме док се најпре не понуде рођаци и суседи (чл. 15).

Главно је да нико ништа од онога што има потраживати не наплаћује сам, него преко суда (чл. 16).

Али где је тај суд, како је он састављен, каква су права и дужности судија? О томе нема ни речи.

Владици Петру било је јасно да судије ваља плаћати, па да они могу оставити свој посао од кога живе, те да раде овај народни посао, да буду судије. Државних прихода није било никаквих, јер још Црна Гора не беше држава него заједница племена и братстава која се до владике Данила тукла с Турцима махом за то да *не плаћа* харача и тек после истраге потурица у Црној Гори долази као мотив за ту борбу жудња за политичком независношћу. Да се заведе макар и најмањи порез, из кога би се плаћао суд и његови извршни органи? Владика Петар је и на то помишљао, али он је добро знао своје Црногорце, па за то за сада није ни покушао да то метне у закон, а видећемо и после 4 године, како је прошао са својим покушајем да под видом „мирије“ заведе минимални порез од 60 пара годишње на сваку кућу. Истина сад је цар Павле I обећао Црној Гори хиљаду дуката годишње али бади ако се та помоћ „на концу сваке године“ буде уредније примала него она хиљада рубаља сваке треће године, за коју су тако често црногорске владике морале да путују чак у Петроград да је за неколико година на један пут донесу, шта ће се пре подмирити од те једне хиљаде дуката? Да ли да се купује џебана или да се потроши на попутнину толиких изасланстава, које сваки час ваља слати „покровитељском“ двору или ћесарскоме двору, која сва тако скупо коштају? Истина видели смо да црквена и манастирска имања дају 6—8000 форината годишњег прихода, али то једва стиже за издржавање цркава и манастира свештеника и калуђера тако, да и сам владика Петар мора да живи у његовој „резиденцији“ као прави испосник.

За то је владика, очекујући ресултат својег најновијег „меморандума“ који је послао по Николи Давидовићу „Црнојевићу“ морао да апелира на оно неколико главара, који су барем према другим Црногорцима били „имућнији“, да приме на се *за сада* и бесплатну дужност судаца, који ће судити по његовом закону. Ови су наравно пристали, али су ту своју дангубу од сопственога домаћег посла сматрали као *кулук*, и за

то се први суд у Црној Гори и назвао кулук, а аустријски чиновници у својим рапортима о Црној Гори зову тај суд „кулук“.

Владика Петар морао је да хита са установљавањем ма каквога суда макар и под „кулук“ не само због великог броја злочинстава у земљи, него и због својих суседа Аустријанаца, јер „примирије“ које је с овима било уговорено истицаше крајем октобра 1799.

Међутим било за то што „кулук“ као још нова установа, није добро функционисао, било што Црногорци нису још ни мало зарезивали његове одлуке, јер још није било никакве *извршне* власти за пресуде тога суда, тек сукоби с Приморцима учесташе и пре него што је истекло „примирије“ као што се види из рапорта ђенерала Брадија од 17 новембра 1799 [1]) у коме јавља да примирје, које је лане уговорио с владиком црногорским, истиче 8 новембра, да је покушавао да га продужи, само да добије времена, док се на највишем месту не реши питање о граници између Боке и Црне Горе али није успео, и Црногорци већ сада сваки дан отпочињу непријатељства. Они гомилама дотерују своју стоку на пашу бокељских села, отимљу овима стоку, заузимљу цело земљиште до на један пушкомет од градских зидина которских тако, да се Аустријанци не могу маћи ни на суву, ни морем. Црногорци претендују на границу каква је била под Иван-бегом Црнојевићем, владаоцем црногорским о чему веле чувају писмене доказе. Владика опет позива се на то да је он наследник свију титула и домена истога Црнојевића, и да ће сви Црногорци радије изгинути него попустити од тих својих права. Ово је, вели ђенерал, њему владика Петар лично казао. Ово је питање врло важно и врло хитно. Важно је што Црногорци тврде да стоје под заштитом Русије, а хитно је за то што се прави разбојнички и пљачкашки рат између Црногораца и Бокоља не може више спречити, а баш ако би се аустријска војска употребила противу Црногораца то не би много помогло, јер ће ови побећи у своје степе, куда их солдати не могу гонити. По мишљењу ђенерала Брадија не остаје ништа друго него порадити у Бечу код руског амбасадора да овај што брже напише енергично писмо владици нека поштује бившу млетачку границу. Тако би се овај „дивљачки“ народ уздржао барем дотле док се на највишем

---

[1]) Ц. Кр. Мин. У. Д. Архив, Sch. IV. M. 3. fol 108.

месту не одреди комисија за дефинитивно разграничавање између Боке и Црне Горе.

Међутим нису Црногорци нападали само на „аустријску Арбанију“ како аустријанци зову Боку которску, нису само ту своју браћу Србе Приморце пљачкали и с њима се крвили више због стоке него због граница Иван бега Црнојевића, како представља ђенерал Бради, само да би час пре дошао до комисије за разграничавање, него су и на другој страни, према Турској, нарочито Брђани то исто радили са Србима и Хришћанима који признаваху турску власт као што доказује ова својеручно написана посланица владике Петра I од 23-ег фебруара 1800-те године.

23 фебруара 1800
на Стањевиће

„Петар, Божијеју Милостију православни Митрополит и кавалер росијски.

Знате како сам вама и свијема Црногорцима вазда и на свако мјесто говорио молећи свакога и заклињајући да у мир и слогу међусобом живите, и колико сам труда и муке од почетка до сада претрпио, то само једини Бог знаје и све радећи за опште народно добро и слободу без икакве хило и лукавства, како с правијем и чистијем срцем желећи видјети вас и осталу моју браћу од непријатељског јарма и зулума ослобођене. Нијесам искао моје сопствене користи и течење, него сам оставио цркве и манастире, и опе црквене и домаће послове. Заборавио сам и моју душу и моје здравље и прионуо за вас и за другу браћу црногорце, да не изгубите него да удржите своје поштење и славу, и да утврдите вашу предрагу вољност и слободу, коју ви је Бог даровао мимо свакога народа у свијету да ви туђин не господи и не заповједи, да није господар од вашијех животах, женах и ђеце и од вашега имућа и домовах, но ви сами да поставите себе из договора уредбе и законе од вашега владања и суда, по којему можете злога вурка и непослушнога кастигати, пак се у слободи дичити и живјети међу собом како браћа мирно, поштено без инада и сваке мрзости; али ево жалости и несреће велике што ја не видим да и ви оно своје добро љубите, чити вашу вољност и слободу познати хоћете, коју ако једанпут изгубите од својега непослуха и злочинства, онда ћете спомињати моје ријечи и рећети, јесам ли право говорио, и јесам ли за опште добро

ваше и свога народа радио; али то ће бити у невријеме, па ви неће памет ништа ваљати. Ово ја не говорим само вама Брђанима него и свима Црногорцима једнако, јер знам шта је слобода и што је темељ од свакога добра на овом свијету, а знадем и што је ропство и невоља и сужанство и јарам туђи ономе који га носи — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Друго вам не остаје, него да од зла престанете, и *да се помирите* како најскорије и најбоље знате, пак да не *ћерате* своју браћу *Христијане* који су под турско копито, да им *повратите* њихове *иљенове*, које сте им неправедно уграбили, да ве сиротиња не куне и да зло од Бога не дочекате. А ето шаљем тамо господу главаре и судце да се с вама виде и разговоре, и да очисте смутње и зађевице, које нађу у ваша мјеста, и да потврде *слогу* и *јединство* међу свијем народом. Тога ради свакога молим и страшнијем именом божијем заклињем промислите за своје добро и послушајте што ви суд и ваши главари реку и осуде, како из своје душе познаду, најпосље правично, не носити зломе и пакостному чојку хајтар; и не чините како је мило, но такве глобите и кастигајте, да се зло не чини, а што је до сад било, то радите смирит, и кога видите да је зло *без невоље* учинио, од силе и од своје опачине, тога и кастигом покарајте и будите сви супротиву онога, који послух и слогу размеће. Ја желим да вазда наша браћа из нашега народа буду у нашу земљу судци, и да они који буду из оштег договора на то мјесто постављени, владају народом и управљају по начину разумно и да свеђер више слава, чест и слобода и благополучије ваше опћено у мир и у слогу вашу срећно и честито расте, и да ово дјеци вашој након себе оставите, нека она имена ваша у вијеки хвале и превозносе, и нека могу радосним гласом говорити „„О блажени оци. О славни родитељи, наши велики витези и честити јунаци! Блажена и преблажена витјешка дјела ваша, блажене утробе које су вас родиле и сосце које су вас дојиле! Ви сте угасили *међусобни рат* и крвопролиће, ви сте поставили мир и тишину у своја мјеста, ви сте укрјепили слогу и јединство међу народом и ви сте нам дохранили и оставили дражајшу вољност и слободу; а ми ћемо предраго име ваше у памети и у срдцама нашим с највећим благодаренијем до гроба носити и синовом нашим от рода у род остављати, нека име и слава ваша буде бесмртна““.

„Ево моји драги јунаци што ја желим! Ево за што се трудим непрестано и за што моју душу и здравље полажем! Ево за што сам добио небројене непријатеље, и ево, познајте у чем ваша дела и вјечно добро и благополучије стоји. Сад, ако нећете ово љубити, миловати и држати, и за ово свијем сердцем и вољом и свом јакости пријонути, ви ће те бити сами себе и својој дјеци самовољни крвници и вјечни злотвори и мучитељи, а ја у то, како пред Богом, тако и пред цјелим свјетом не хоћу имати дијела, који остајем ваш доброжелатељ,

Владика Петар с. р.“ [1]

Никола Давидовић Црнојевић, коме је владика Петар, као што смо напред видели, поверио онако важну мисију, отишао је из Црне Горе још у јесен 1799. Изгледа да је путовао морем преко Цариграда. Са тога пута он се јавио владици са једног од острва у егејском мору. Доцније су неки Црногорци, које је он послао напред у Цариград јавили владици да је и он стигао у Стамбол, али он сам не пише владици ништа, и ако изгледа да је он имао некакву мисију и за Цариград. За све ово велимо „изгледа“ јер сопственоручно писмо владике Петра, у коме смо то нашли адресовано је Николи Петровићу а не Николи Давидовићу Црнојевићу, али судећи по садржини писма врло је вероватно да је владика имао политичког рачуна да човеку, коме је поверио тако важан посао за Црну Гору, дода два презимена, не само Црнојевић него и Петровић. Злу не требало, није згорега било наговестити да су Петровићи и Црнојевићи једна породица. Ми ово претпостављамо за то што није ни мало вероватно да би владика Петар овакво писмо писао ономе руском мајору Николи Петровићу, своме правом рођаку, који је раније помињат.

А ево како гласи то сопственоручно писмо Петра I-ог, — које потабене писано на руском а не на српском језику:

„*Љубазни земљаче*

Никола Петровићу,

По вашем одласку из Црне Горе ја од вас не примих никаквог извешћа сем оног с острва Микуне од 18 октобра прошле године. Сазнавши од оних Црногораца које сте ви послали у Цариград, да сте и ви тамо стигли, чудим се што ми не јављате

[1] Медаковић, стр. 109—112.

да ли сте имали успеха у нашем послу на Порти. Како мени овде изгледа европски рат примиче се крају, закључењу мира. Ако је тако, постарајте се свима силама код највишега двора, на основу упутстава која сте добили од овог народа (націи), да би се благоволело *сјединити бокељску провинцију са Црном Гором,* под северуском *јавном* протекцијом, а са установљењем јавне *владе законито образоване.* Вама је познато колико има тих народа (Бокељаца) и колико су они усрдно одани Црној Гори.

Наши суседи Аустријанци заједно с Турцима непрестано нас гњаве својим насиљима. Овога часа добио сам извешће да је Босански Везир послао нарочито диздара Беговића из Требиња у Скадар да се договори са Бушатлијом, па је после тога (исти Беговић) долазио у Кастелново где је са ђенералом Брадијем имао састанак, на коме се градио план о нашем истребљењу. Представите ово где треба и да ми немамо више стрпљења, него ћемо себе и наше границе оружјем бранити, па ако имаднемо успеха и то ће бити на славу и част тога светога престола. После вашег одласка ја сам о вама писао самоме Императору, а писао сам и вицеканцлеру г. Панину и Димитрију Лвовићу г. Нарншкину. Потрудите се да Јампољски буде постављен за правог консула у Дубровнику са пристојном платом, јер Ђика иде у пенсију. О течају које буде узело наше дело извештавајте подробно овдашњи народни збор. Можете имати одношаја и са Томом Марковићем г. Марошевићем, и ако по мојој молби буде донесена резолуција о њему, нека без задоцњавања дође у Црну Гору.

14 јула 1800 у Црну Гору
на Стањевиће

Митрополит Црногорски
Петар Петровић Његош

Додатак истоме писму:

Употребити сва средства да измолите нешто праха и олова, јер смо у томе крајње оскудни, као што сам вам јавио и у првом писму. Тако исто постарајте се да у руској служби, будете одређени по заповести Њ. Имп. Величанства у своју отаџбину, са чином који би одговарао звању које ће вам Император поверити, јер би то било врло корисно за општу ствар у садашњим приликама. При осталим пословима не заборавите да представите где треба усрдност и заслуге руског

ђакона Алексија, који се налази при нашој конзисторији за писмена дела, и да замолите да га чим било награде. Овом приликом отправио сам и писмо грофу г. Ростопчину а тако и г. Лашкареву, напомињући о вама. Посведочите моје поштовање господину Димитрију Лвовићу Наришкину и пишите ми што скорије о повереном вам послу, јер се бринем немајући о њему никаквог извешћа. Сада је подесно време.

Христа ради, похитајте што скорије к нама.

Петар Петровић“ [1])

Јадан владика! Он је мислио да ће у Русији оберучке прихватити његову државничку мисао,

[1]) Марко Драговић, Споменик Срп. Крањ. Академије, XXXI. стр. 95, 96.

## IV

## „Буна“ у которској Жупи

Изгледа да је прве године у деветнаестом веку било релативног мира на граници црногорско-аустријској, барем ни један од досадашњих историка Црне Горе не помиње никакав нов сукоб из године 1801, а ни ми нисмо у бечким архивима из ове године нашли ништа друго до једну белешку од 6. маја 1801 којом ратни савет тражи од дворске и државне канцеларије да се ђенералу Рукавини накнади 250 дуката „јер је тај издатак учинио да се задобије већа привржености црногорског владике и тамошњег народа према највишему двору.[1])

Али већ 1802 рапортом од 13 јуна јавља аустриј. војна команда у „Албанији“ да су настали немири и то у пределу Бојковића, најближем турској граници, у једној кнежини Жупе, да је нарочито узаврело становништво грчке вере, и да се незадовољници скупљају у резиденцији Владике црногорскога. Као разлог овом незадовољству наводи се наредба да новчић од 12 крајцара не вреди више. Управа финансија наредила је да се пошље довољна количина доброга новца те да се тај рђав новац замени. Губернијум у Задру држи да ти немири неће бити ништа озбиљније, јер которски трговци који су дошли у Задар, не знају о њима ништа. „Али пошто се говори да има тих немира до саме турске границе, пошто се говори да је Владика црногорски у споразуму с незадовољницима, и пошто је познато да је бунтовни покрет у разним провинцијама тур-

---

[1]) Ц. Кр. Мин. Ун. Д. Sch. IV, M. 3. fol 271.

скога царства узео маха" то је о овој новости поднесен извештај и Ћесару и дворској државној канцеларији.[1])

Извештај који је Јосиф гроф Мајлат поднео Цару под 28 јуна 1802 представља ствар много озбиљније, јер вели да су се Бојковићи „отворено побунили". Ђенерал Николети послао је једног официра са 40 војника у ту општину, али бунтовници су се искупили код Владике у Стањевићима, и као што се чује, имају намеру да нападну на Котор, и да се одметну од „садашње владе". Сем тога трговци и сиромашнија класа из Рисна, Новог, Топле, и Љутице врло су незадовољни што новац од 6 и 24 крајцаре престаје важити, а већ новац од 12 крајцара Турци никако не примају, а то знатно отежава не само трговину него и набавку животних намирница. Како организација ове провинције још није извршена, то и та околност доприноси незадовољству у народу. Због свега тога Ђенерал Николети тражи да му се пошље још један батаљон војске, јер ако буна узме веће размере, он неће моћи повратити ред са тако мало војске у којој су готово сами регрути. Задарски губернијум не дели мишљење ђенералово, јер баш ако би Бојковићи, Лазаревићи, Турчиновићи и Љубановићи, дакле све четири кнежине у Жупи, које су се у своје време драговољно предале млетачкој републици, сада вероломно хтеле опет да се уједине с Црном Гором опет се нема разлога страховати да би цела „ц. кр. Албанија" пристала уз њих.

Мере које гроф Мајлат предлаже беху да се што скорије пошље у Далмацију довољна количина доброга новца и да се у „ц. кр. Албанију" пошље тражена војна потпора.[2])

Да видимо шта се зна с црногорске стране о овим „немирима" у Жупи, и да ли је одиста узрок незадовољству био само у наредби да ситан новац који је био у оптицају нема више вредности, пре него што је замењен добрим новцем.

Милорад Медаковић[3]) вели:

„Угњетавање нејачег од јачег у суседној земљи Боки Которској, која је у аустријској области, принуди владику Петра на честе жалбе слједујуће писмо Грбљанима писати:

„„Неописано *тиранство и самосилност* Вашијех деспотах, а навлашчито Бошковића и Љубановића, будући се сваки дан

---

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела Sch. IV, M. 3. fol.. 344.

[2]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела, Sch. IV, M. 3. fol. 331=343.

[3]) У својој „Повјестници Црне Горе од најстаријег времена до 1830", Земун, 1850, стр. 112

више простирало на *уграбленије туђијех земаља*, и њиховог *сиромашног имућа*, принуди мнозину из Ваше комунитади просити у верховнога од провинције заповједника господина ђенерала Бради обрану и правосудије верху њиховога жалоснога бића. Не находећи никаквога милосердија ни утјехе принуђени бише с горкијем плачем и сузами приходити к мене, како духовноме својему пастиру, молећи ме и заклињајући ранам Христовим, или да их препоручим реченому заповједнику, é да би се смиловао на њихове правице погледати, оли да их пуштим преко Црне Горе с женом и дјецом у турску земљу бјежати.

„„У овако жалосне згоде не би могло, мислим, ни само варварско сердце остати да не оћути у себе по човјечеству неко увријеђење и болест гледајући њихове сузе и слушајући њихове тешке муке и невољу које су под јарам кнежевски трпјели. Ја сам размишљао верху моје пастирске дужности и верху свега што би се догодило, кад би они у турску земљу пошли, и нијесам допустио да пођу, међутијем моје препоруке до ђенералске власти нијесу престале ходити, но не будући ћесарокраљевски закони, него которски над вами, ходили су бескорисно. Ваши новци, које су ваши деспоти из вашега кервавога зноја из вашијех мозољах изтијешчали, јесу највише непријатели ваши, и тако вам неостаје друго како междусобни мир, љубав и тишина обћена, докле ваши праведни разлози изиду пред ћесарокраљевским двором, од којега се Ви истинито надате правосудију, милости и покровитељству; у толико свакога молим и Богом заклињем, да не би који икакве смутње чинио или један другога за какву малу ствар оли велику позивао него све да оставите до нове краљевске заповједи и уредбе од суда и правде, иза тога биће свакому слободно приносити своје разлоге пред краљевским судом, а не пред которскијем, који изван *сребра и злата и сопствене своје користи* ни у чем правице не находе. Ја знам да Вас *деспоти* Ваши и которска *властела* називају *ребелама*, будући су сами ребели и даве и страше *комесаром*, а сами се од њега тресу и плаше, бојећи се својијех дјелах. Дај боже да дође и комесар, а свима како они говоре, неће бити Ваша обрана и срећа; у толико Вас опет Архипастирски совјетујем да будете у љубави и у сваки поштен начин, са сваким мирно, в прочем остајем Ваш доброжелатељ

Владика Петар, с. р.“ “

Као што видимо било је много дубљих узрока за незадовољство у Жупи, кад су људи помишљали, да од насиља и неправде Аустријанаца у Боки Которској беже са женом и децом у — Турску!... Владика не само што није бунио Жупу против аустријских власти, као што се то тврди у свима њиховим извештајима из Боке, него је напротив спречио емиграцију уверавајући Гробљане да ће скоро бити заведени краљевски судови који неће судити само за злато и сребро, као што им суде још млетачки судови у Котору и млетачка властела, и да ће доћи краљев комесар који ће завести правду.

И одиста, из једног рапорта бечког ратног савета од 6 августа 1802 види се да је Ћесар одредио дворског саветника маркеза *Гизилијера* за цивилног комесара у Боки Которској.[1])

Кад је ц. кр. *италијанска* дворска канцеларија замолила ц. кр. дворску *државну* канцеларију за мишљење, какве би инструкције ваљало издати томе комесару, Лудвиг гроф Кобенцл одговара 3 септембра 1802: „Пошто се из досадашњих аката види да су два царска ђенерала Бради и Рукавина, који су били на лицу места, са свим противуположеног мишљења, о тамошњим стварима,“ то ће најбоље бити да маркез Гизилијери пре свега сам проучи право стање ствари, па ће му се тек на основу његових извештаја моћи дати потребна упутства.[2])

Међутим, док је маркез Гизилијери путовао у Боку, отуда је стигао нов рапорт ђенерала Николетија и извештај грофа Гоеса (Goës) од 3 септембра 1802 који све више наглашују *интриге владике црногорскога, као главни узрок за немире у Жупи.* Последњи извештај обраћа пажњу на ту околност да је *умро досадашњи гувернадур Црне Горе Радоњић*, који је био у опозицији Владици, па је вероватно да ће овај немирни а властољубиви Владика успети да се за новог гувернадура изабере човек из његове партије.[3])

20 новембра 1802 поднео је маркез Гизилијери свој рапорт о немирима у Жупи. И ако тај рапорт износи 209 исписаних листова опет се из њега не види *шта је у ствари било.* Комесарова мешовита комисија саслушавала је жалбе свију „оштећених“ и њихових сведока, али ни један од оптужених „бунтовника“ није ни саслушан, и ако су они учинили многа насиља

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела, Sch. IV. M. 3., fol. 312—313.

[2]) Архив Мин. Ун. Дела, Sch. IV, M. 3, fol. 252—253.

[3]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Д., Sch. IV, M. 3. fol. 247.

„*кнезовима*" и другим „верним поданицима". Из целог рада те комисије види се само да су „Владика црногорски и његов секретар Долчи главни покретачи буне у Жупи. Они су водили и помагали бунтовнике, они су огорчени гониоци свију верних поданика (аустријских). Њихов главни агенат у томе посду био је неки *Фруска* из Котора. Овај је писао и све жалбе противу *жртава ове буне*, али се не казује ни које су те жртве, ни на што су се бунтовници жалили противу њих. Овога Фруску помагали су и неки грађани из Котора, који су му достављали све и најповерљивије наредбе цивилних и војних власти, а он их је достављао владици. У саслушавањима много се говори о великој помоћи коју владика очекује из Русије у новцу, храни, ратној опреми и војски, али се зато не наводи *никакав* доказ. Из целог саслушања могло би се само *извести* да је Владика *могао* имати намеру да узме под своју власт најпре Жупу, па онда, ако буде могућно и остатак аустријске Арбаније, али поглавито да се дочепа једног пристаништа а преко њега слободног саобраћаја морем и да подигне своје салине, како би своје Црногорце могао снабдевати потребном количином соли. Овај „амбициозни" владика жуди за руском заштитом, а у недостатку ове, за *француском заштитом*, али обе сматра само као *средство* да дође до свога циља, а никако не жели страну владавину. „Понашање опата *Долчија*, које се види из ових аката изгледа тако као да и он има исте намере које има и Владика, али познато расположење *овог давнашег француског присталице(?)* даје разлога сумњи да он помаже Владици само за то тако усрдно, да би у случају успеха могао да се послужи Владиком као средством за остварење *далеко већих планова у корист Француске*, у којима би он (Долчи) играо главну улогу. Он се још сад понаша више као помоћник него као потчињени Владичин". Истина је да су све присталице Владичине грчке вере, али је ипак далеко више православних који су остали верни поданици Њ. Ц. В. Грађани которски одавно мрзе своју властелу. За то су помагали Фруску, за кога држе да је био жртва те властеле,

Једино сигурно у овом опширном извештају Гизлијеровом, то су *имена оптужених али несаслушаних „бунтовника"*.

Оптужени *Которани:* Фруска, Ђузепе и Зуано Зарберино, Никола Огњеновић, Винченцо Николић, Антоније Роси, Вукота Мијаиловић, Винченцо Цифра и Антоније Ландо.

Главни вођи из села *Ластве* у кнежини Љубановићевој: Марко и Станко Дулетић, Милош и Јово Васић.

Из села *Главатића:* Лазо Иванов и његов синовац Марко Лазаревић, Војин иначе Лазо Лазаревић, његов син свештеник Ђуко Лазаревић.

Из села *Лесића:* породице Лерковића и Рnamesковића.

Из села *Братичића:* Нико и Марко Вујадиновић.

Из кнежине *Љубановића:* Иво Бан, Марко Мазарађ, Вуко Ђуревић, Марко Бан, Јово Бегетић, Јово Мргуд, Јово Левић, Нико Јелин, и Мартин Орентовић.

Из села *Пуховића* или *Загоре:* Вуко Костовић.

Из села *Главача:* Нико Ћеклевић.

Из кнежине *Лазаревића:* Лазо Иванов Лазаревић са његовим синовима, Вуко Јово Мичијел и његов брат Станко, Марко Ђуров Мичијел, Мавко Митров Мичијел и његов син Нико, поп Јово Парапил.

Из села *Лисића:* Ђуро Расков, Нико Расков и Саво Ђуков Раковић приграбили су воденицу Љубановићеву.

Из виле *Зајочана* (Villa Zayocan) Јово Бајковић, ново изабрани кнез, Ђуро Станов Бајковић, поп Перо Поповић, Перо и Иван Мулић, Ђуро Стјепов Поповић и поп Јован Софрон (овај је показан као велики бунтовник и врло предузимљив присталица Владичин).

Из виле *Сисић:* Ђуро Рашковић, Перо Митровић, Нико Сладовић и његов брат Саво, упропастили су земљу кнеза Љубановића.

Из *Кнежине Љубановића:* Нико Вучковић и његов синовац Марко Вучковић, оптужени за исто.

Из села *Сисића:* Сладовић, Русковић, Донковић, Павле Латковић и Станко Милунић оптужени су као вође и изазивачи нереда.

Како и поред горњих имена стоји свуда „вођ бунтовника“, то изгледа да је ова „буна у Жупи“ била озбиљна. Али се из овог опширног извешћа Гизилијеровог ипак не види оно што је главно, те се чак и онај извод из ових 209 листи, који је направљен за Министарство овако завршује:

„На основу ове истраге и свију њених аката не може се донети никакав суд, него се једино може тек почети процес противу вођа ово буне те да се утврди отштета оштећенима“.[1])

[1]) ц. кр. Мин. Ун. Д. Sch. IV, M. 3. fol 12—16.

Из овог рапорта први пут видимо да аустријанци трпају Долчија у некакве давнашње присталице — француске, који ради за некакве велике планове француске. И ако смо ми из целог досадашњег рада Долчијевог видели да је он од почетка до сада радио само у корист Владике и Црне Горе и то најпре с Аустријом, а кад се уверио да од ове нема озбиљне помоћи онда с Русијом, ипак морамо нарочито обратити пажњу на ово тврђење маркеза Гизилијерија, јер ће нам оно у скоро објаснити врло озбиљне догађаје који су наступили после годину дана.

Што се тиче аустријског тврђења да су интриге Владике Петра подигле буну у Жупи, ми смо из сопственоручног писма Владичиног Грбљанима видели да је Владика напротив саветовао и Богом заклињао све те „бунтовнике“ да се смире и да чекају тога истог ћесаревог комесара, јер се надао да ће им он донети правду.

Други је са свим разлог што аустријски чиновници клеветају владику црногорског. То је његова духовна јурисдикција у Боци Которској, које би они хтели да се отресу. О томе је чак из Цариграда, од једног чиновника у тамошњем аустријском посланству, неког *Бренера* израђен и послат у Беч читав меморандум, који овако гласи:

„Бока которска, тај најјужнији део аустријске монархије, заслужује у толико већу пажњу Највишега Двора, што је њен положај у опште слаб и опасан и што је она врло важна за све наследне земље ћесарове.

„Тај ћесарски део Арбаније, усамљен је, одвојен је од осталих провинција појасима насељеним варварским народима, нема довољно утврђених места, нема довољне војне посаде, стоји у вези с осталом царевином само преко мора и за то је изложен свима непријатељима царства и ћефовима његових немирних суседа Црногораца, којима за то треба обратити највећу пажњу.

„Становници Црне Горе, тај необуздани ратоборни народић спада али само по имену у поданике турскога царства, јер они исто као Илоти у Мањи или Друзи на Либану у својим неприступним кланцима, могу да се некажњено одупру свакој наредби Портиној: Прави Господар у Црној Гори то је њен православни Митрополит, и то није по слободном избору народа, него на основу свемогућног утицаја његове духовне власти. Тај подмукли, властољубив и амбициозни човек већ одавно у мислима прождире целу Боку которску, која за њега тако згоди

лежи, а како га Русија одавно обасипа својим орденима, титулама и ласкањима, то је и он, као и сви Православни, у потпуној зависности од рускога двора. На тај начин Петрбуршки кабинет опкољава целокупну отоманску царевину са свију страна својим присталицама и својим креатурама, на тај начин врши он непрекидно свој стари план противу наследника Мохамеда II. и поставља свуд у наоколо своје тагуме, које може да баци у ваздух, чим му се укаже згодна прилика.

„Из овога се види колико такав сусед може постати опасан за нашу Албанију, која је тако рећи без икакве одбране. Али има још једна околност, која је толико исто важна, и која мора да удвоји нашу зебњу, а то је што тај Митрополит, који толико жуди да себи приграби целу Боку, има врховну духовну власт над свима православним свештеницима у Боки которској, а преко ових и над седам осмина целокупног становништва — јер само Котор, Парцањ и Доброта припадају католичкој вери — те за то над том огромном већином становништва врши свој неограничени утицај. Из тога се наравно развила читава *држава у држави*. И одиста цео народ се односи са страхопоштовањем према црногорском владици, сматра га као свог заштитника, а овај се опет разним марифетлуцима стара да народ одржи у тој вери, као што доказују и последњи немири у Жупи, који су барем од части били његово дело, као што причају Бокељи који су дошли у Цариград, да је Владика обећавао бунтовницима потпомоћи их (оружаном руком) ако затреба.

„Како да не будемо забринути за садашњост и за будућност једне провинције, која је важна и у политичком и у привредном погледу. У *политичком* за то, што је Бока зид који ограђује Далмацију и цело наше приморје, што је она управо кључ од млетачког морског залива, па кад би Боку изгубили изгубили би и све те земље. У државно-*привредном* погледу заслужује аустријска Албанија нарочиту пажњу. Како њени становници, због географског положаја и неплодности саме земље не могу да живе, то се они махом бацају на бродарство. Неколико стотина њихових већих и мањих бродова баве се поморским транспортима и трговином на приморју. И сам приход од возарине знатно доприноси благостању становништва, а када би држава толико-толико потпомогла њихово бродарство, знатне би суме притицале из иностранства у ц. кр. државе, а уједно би се васпитавале читаве генерације способних мрнара, толико потребних Ћесарској ратној марини, у толико више, што ратнички

дух тих становника чини да су они врло подесни за војну службу.

„Према свему изложеноме требало би помишљати на средства којима би се могла одржати и очувати та провинција, која је толико важна за целокупну монархију.

„По нашем немородавном мишљењу требало би:

1. Подићи мале кастеле на важним тачкама, нарочито дуж црногорске границе. Још је сенат бивше млетачке републике увиђао ту потребу, и он би је и задовољио, да страх од Турске, пошто је република изгубила Мореју, не беше постао врховни државни принцип у Млетцима. Другчије стоји данас Аустрија. У њеним уговорима са Портом нема ни једног параграфа који би јој одузимао право да предузме у својој земљи све потребне мере за њену одбрану и сигурност.

2. Тако је исто важно и нужно држати у тој провинцији гарнизон од најмање три хиљаде војника, и то регуларне *немачке* војске, како би све важне тачке могле добити довољну посаду. Тако је радио и млетачки сенат за време Шћепана малог.

3. Према Владици Црногорском требало би поступати по руској политици, т. ј. гледати да се титулама, орденима, поклонима итд. на сваки начин придобије за нас.

4. Али најсигурније средство, у вези с оним под 1. да се очува мир у аустријској Албанији било би: *да се за Боку постави нарочити православни епископ, који би био потпуно независан од Црногорског Митрополита.* Оно неколико хиљада талира, који су до сад ишли из Боке у руке црногорског владике, биће довољне за издржавање нарочитог православног епископа у Боци. Ово је у толико лакше извршити што у аустријским државама већ постоји православна, од сваког спољњег утицаја независна јерархија, и што би се тиме прилагодили систему Цара Јосифа II за уклањање сваке туђинске духовне јурисдикције. Тиме би се досадашње ексцентрично (хоће да каже центрифугално) расположење духова у аустријској Албанији извукло испод туђе власти, па би се обратило централној државној управи, и тиме би се становништво Боке јаче привезано за Монархију, као што би се уклонило свако страно мешање у тако тугаљиве послове као што су питања савести“.

Као што видимо овај мали дворски писар (Hofconzipist) у аустријској интернунцијатури у Цариграду није био празна глава. Што су толики ђенерали аустријски и толики дворски комесари који су служили „на лицу места“ у Котору само

слутили, то је јасно видео тај мали чиновник чак у Цариграду. Само је он разумео важност духовне јурисдикције коју је вршио Владика црногорски у тако званој „аустријској Албанији" како су покрстили православну Боку.

Срећом за Владику и његов „духовни" утицај на Бокеље, аустријска дворска и државна канцеларија, уз пркос меморандуму тога Бренера нити је слала нову војску у Боку, нити је подизала кастеле дуж црногорске границе, нити је имала куражи да загризе у киселу јабуку „туђинске" јурисдикције Владике Црногорског — она се задовољавала да само мења управнике у Боци Которској. Сад је на место Италијана Гизилијерија послала тамо барона *Резека*[1]) надајући се ваљда да ће он као *Чех* лакше изаћи на крај са Србима у Боци и у Црној Гори. Судећи по актима, тај је брат Чех био врло ревностан аустријски чиновник, али и приличан „Gschaftelhuber" јер је сваку ситницу надувао у важно државно питање, само да се прави важан пред својим Министром. Тако н. пр. свима Бокељима мрски гроф *Марко Грегорина* беше забранио двојици Црногораца да прелазе преко његовог имања. За то су му њих двојица припретили да ће га убити. Гроф их оптужи, а барон Резек их ухвати кад су дошли на пазар у Котор, ухапси и стави под суд. Оба Црногорца признаше пред судом да су грофу претили што им неда ићи путом којим су сви Црногорци од вајкада слободно пролазили, али од претње до дела врло је далеко „а ми — рекоше — нисмо никада чули да се и од речи може направити кривица". Барон Резек их је за те речи казнио са три дана затвора и одмах о томе пише „важан" рапорт:[2])

„Како кривци тако и њихове старешине народне (Vechiardi), који се за њих заузимаху, нађоше да је пресуда праведна, само њихов *Владика* огласио је тај поступак за насиље у једном писму пуном најсмешнијег пребацивања и најнижих глупости. Прожет уверењем да је нужно са највећом одлучношћу завести субординацију, ред и сигурност у овој провинцији, како би и наши поданици и суседи луцки осетили да ова провинција има срећу да припада једном великом, мудром и праведном монарху, ја ћу итд.".

23 Јануара 1803 наста велика узбуна у Котору. Једно црногорско момче напало је на једној градској капији на стра-

[1]) Није искључена могућност да је ово име погрешно преписивано.

[2]) Архив Ц. Кр. М. У. Д. Sch. IV, M. 3. fol. 192.

жара. Са градских бедема опаљен је један топ! Тај топовски метак истина није погодио оно момче што се дрзнуло напасти „царског шиљбока“, јер је оно одмах побегло, али је артиљерија аустријска ипак имала успеха: Старешине црногорске који се беху десили на пазару обвезаше се писмено барону Резеку да ће му за 20 дана довести оно момче, и оставише му сердара Јова Петровића као таоца.

Због овог догађаја, као и због *немира у Жупи, који још нису са свим престали*, барон Резек потсећа владу на предлоге својих претходника да гарнизон у Боки треба повећати бар на два батаљона.[1])

Међутим рок од 20 дана прође а Црногорци не доведоше оно дрско момче, него њихови поглавари и старешине увераваху барона Резека, како баш никако нису могли пронаћи кривца, али ће га они за цело ухватити и предати као и да ће се од сада покоравати свима наредбама „губернијума“ само нека им пусте сердара и нека опет *отворе пазар у Котору*. Ово сувише пргаво затварање пазара од стране барона Резека беше већ за тих 20 дана нанело толику штету самим Которанима, да је барон одмах пустио сердара-таоца и наредио да се опет допусти Црногорцима долазити на пазар, само им је накричао да му на сваки начин доведу оно момче, да му он суди. Наравно да су му Црногорци то опет обећали. Јављајући своме Министру за овај свој велики успех барон Резек вели:

„Овај народ очевидно уме да цени мирни и слободан саобраћај, и његове старешине поднеше ми писмену захвалност. Али њихов Владика напротив није ни мало пријатељ реда и мира, јер се боји да би њима порасла привржености овога народа према влади Њ. В. много више, него што би њему било мило. За то он подбада народ да се не покорава наредбама губернијума, да се извлаче испод његовог суда и кажњавања“.[2])

Шеф ћесарове италијанске дворске канцеларије гроф Мајлат у своме репорту од 8 Марта 1803 Ћесару, а на основу извештаја краљевског комесара барона Розетија, јавља да је анархија, која је и до сада владала у Црној Гори, постала још већа од како је умро гувернадур Јово Радоњић, јер се разне црногорске партије никако не могу да сложе кога да изберу за новог гувернадура, јер је руски двор престао да издржава црногорски

[1]) Архив Ц. Кр. М. У. Д. Sch. IV, M. 3. fol. 204—205.

[2]) Архив ц. кр. Мин. Уп. Д. Sch. IV, M. 3. fol. 193—198.

сенат, јер је један синовац владичин убио једног човека, па је цео народ не само огорчен на убицу, него је против Владике. Услед тог безвлашћа Црногорци, остављени сами себи, нападају на ћесарску Албанију, отимљу Бокељима њихова имања итд. Због тога барон Розети предлаже да се једном приступи организацији те нове аустр. провинције, да јој се одреде дефинитивне границе у толико пре, што је сада утицај Владике црногорског на Бокеље много слабији него што је био. Непрекидни напади црногорски на поданике Њ. Ц. Кр. В. изазивљу у овима врло непријатне последице. Сем тога није достојно једне велике монархије да на својим границама трпи толику разузданост. Пре а после мораће се Црногорци принудити на некакво грађанско устројство и на поправку границе. Садашњи је моменат најподеснији. И с тога, ако нема каквих дипломатских препрека, ваља се споразумети с Портом да ова нареди скадарском Везиру и околним пашама да са својом војском поседну црногорску границу, а с аустријске стране треба одредити три хиљаде војника из линијских трупа, те да се тако Црна Гора отсече од сваког саобраћаја са Турском и са Боком. У исто време требало би употребити и једно 100.000 форината да се придобију сви главари црногорски, па би се онда и без вађења мача сви Црногорци приморали да пристану на све што би се од њих тражило. Садашњег Владику требало би збацити и приморати га да живи у Котору или у Новоме, а *епархију требало би предати каквом поданику ћесаровом*. Тако је предложио барон Розети.

Гроф Мајлат налази да би се питање о граници могло решити у споразуму са Портом, али да све остало не спада у надлежност италијанске дворске канцеларије, него у надлежност оне власти, која има да одлучује о политичким одношајима са страни.., [1])

На овом рапорту нема никакве Ћесареве „резолуције“. Ласно је барону Розетију било предлагати да се за црногорског владику постави аустријски поданик, али тешко је било Ћесару одлучити се на тако вратоломан корак, па још дати 100.000 форината на тако тугаљиво предузеће

Али аустријски чиновници из Боке не престају засипати Беч својим „предлозима“.

[1]) Архив Мин. Ун. Д. Sch. IV. M. 3. fol. 206 и 207.

Четири дана после горњег Мајлатовог рапорта ћесару, барон Резек већ пише:

Котор 12 марта 1803.

Високородни царевински Грофе,

*Милостиви Господине,*

Још 27 јануара о. г. бр. 9. јавио сам за нове немире у Жупи и предложио радикалне мере да се исти угуше. Од тога времена десили су се догађаји који правдају моје предлоге.

1. Кнезови, које је народ самовласно изабрао, нису по наредби маркеза Гизилијерија напустили своја звања и власт, него су заваравајући постављенога суперинтенданта, дрзнули да је и даље врше.

2. Владика црногорски непрекидно досађује реченом суперинтенданту тражећи од њега привилегије а печате дотичних општина, јер вели, да су те привилегије и општински печати дати изванредном комесару само да их види па да их врати.

3. Наши поданици самовласно су и насилнички захватали имање старих кнезова.

4. Ново изабрани кнезови поднели су приложени у оригиналу акат у коме за чудо учено изјављују да неће да представу комисији одређеној за решавање о приватним жалбама. То је отворена буна.

Да се не би огрешио о дух благости и помирљивости, којим је Маркезе Гизилијери извршио своју мисију ја сам позвао сам све старешине (Vechiardi) свију кнежина, па сам им објаснио све провизорне наредбе г. Маркеза, доказујући им како су потребне комисије, које је он одредио. Том приликом уверио сам се да *Жупљани,* не изузимајући ни њихове старешине, ништа не знају о свему томе, као и да ништа не знају ни о намери ни о садржини приложеног акта. Они су *просто слепа оруђа у рукама Владике црногорскога* у његовој освети над старим кнезовима, у *његовој мржњи противу аустријске владе,* као што несвесно служе и егоистичној пакости неколицине појединаца.

Старешине ми обећаше обавестити своје општине о свему и замолише ме да сутра дођу са свима својим људима те да народ из мојих уста чује какве је привремене наредбе издао изванредни комесар, те да се и ја уверим да је народ покоран и пун добре воље. Ја сам им одобрио да дођу и да се искупе пред гордичијанском капијом.

Сутрадан искупило се на томе месту неколико стотина Жупљана са старешинама и поповима. Кад сам, позван нарочитом њиховом депутацијом, отишао међу њих, дочекаше ме са свима знацима покорности. Како су нови кнезови и попови водили реч, изгледаше као да народ тражи да се потврде нови кнезови, да се врате привилегије и печати и да се укину комисије одређене за решавање о жалбама старих кнезова и појединих поданика.

Не упуштајући се у то, ја сам им рекао: да сам са највећим негодовањем приметио како су брзо заборавили своје изјаве верности према своме великом, праведном и добром Монарху, које су давали његовом изванр. комесару, како су заборавили своје обећање да ће се покоравати наредбама његовим, гувернијума и његовог суперинтенданта, и како су се лако повели за дошаптавањима неколицине немирних људи, који су непријатељи њихове среће. Да се не би и даље правдали незнањем издатих наредаба, ја сам им све потанко објаснио, и казао сам им како ће сваки бити кажњен ко се не покори овим царским наредбама.

Они ми то одмах не само обећаше него ми и написмено предадоше са молбом да не шаљем већој власти њихову изјаву од 28 фебруара.

Ова изјава, као и тражење привилегија и печата, несумњиво су дело *Владичиног секретара*, које доказује да је он покретач и подупирач свију немира у Жупи.

Сем тога поуздано сам сазнао да Владика саветује Жупљанима да ни пошто не попуштају, да никако не враћају оно што су отели од старих кнезова, јер ће Млетачка република седме године по њенеме паду на ново оживети, или ће доћи други владалац (под којим подразумева Русију) који ће завладати Боком, коју ни на који начин неће задржати немачки ћесар. Оно што је Владика о мојој личности говорио Жупљанима толико је пуно мржње да је просто смешно, али као што ми више попова, старешина и поданика отворено признаше, и као што се и из приложенога документа види, то је знатно допринело да отуђи наше поданике од владе Њ. В. и њених наредаба

Очевидно је да је Владика главни покретач буне у Жупи, да је за време присуства изванредног комесара бајаги употребио свој утицај на овдашње становништво да у њему поврати мир само за то, да пред народом покаже своју моћ и да се препоручи Њ. Величанству, али чим је прошао пресудни моменат,

он опет буни народ да би кривицу за то оборио на предстојнике провинције. Очевидно је да се до правог мира неће доћи док се мисли да се за то треба послужити посредовањем тога Владике.

„За сада је повраћена субординација у Жупи, али ја не могу гарантовати да ће се она моћи одржати без егземпларне строгости, јер је овај неморални народ врло поводљив. Један пример застрашавања неопходно је потребан. Кнезови су истина изабрани од народа, али их владалац потврђује и плаћа, и за то се имају сматрати као јавни чиновници. Сем тога цела земља зна да су ова четири стара кнеза били увек верни и непоколебљиво привржени Суверену, и да их баш за то Владика гони својом непомирљивом мржњом, што нису никада хтели прећи на његову страну, што нису хтели да потпомажу његове освајачке намере. Ја нећу да браним њихову грамзивост или њихово глобљење (Erpressungen) али ипак пада у очи да све жалбе противу њих поднесене комисији, потичу из једног нечистог врела, од Владичиног секретара и његовог агента Фруска, и да ни једна жалба није основана ни на најмањем доказу. То чини да се они поданици против којих су подигнуте жалбе да су се насиљем дочепали туђег имања, неће лако одлучити да правдају своје поступке, за то ћу ја сада одмах отворити рад комисије, који је због смрти кнеза Војина Бојковића био прекинут, разаслаћу позиве свима с тим, да ће они који не буду хтели говорити пред комисијом, *на веки умукнути*, и да ће им се удузети насилно приграбљено имање“. птд.[1])

Жесток овај барон. Који Жупљанин не буде хтео пред комисијом говорити како он хоће тај ће „на веки умукнути“ и он ће да врати имање збаченим кнезовима за које сам вели да су били грамзиви пљачкаши у ономе јадном народу.

Хајде да видимо да ли ће извршити своју претњу.

У Бечу се међутим водила опширна преписка између дворске државне и дворске италијанске канцеларије, као и између њих и Министарства војног. Свако од тих високих надлештава шаље другом извешћа која је добило из „аустријске Албаније“ на надложну оцену и решење, али свако од њих налази да ово или оно питање не спада у његову надлежност.

Из једне ноте од 25 марта 1803 упућене војном Министарству види се да је мисао о искључивању црногорске духовне

---

[1]) Архив Ц. Кр. М. Ун. Д. Sch. IV, M. 3. fol. 132—134, 149.

јурисдикције још 19 јануара саопштена италијанској дворској канцеларији, али како се онда још није знало да је ауторитет Владичин у самој Црној Гори толико опао, као што се сада јавља, то ће се та мисао сада понова препоручити дворској италијанској канцеларији. За тим се у тој ноти наставља:

„— Што се тиче исправке границе у споразуму с Портом, и о завођењу реда у самој Црној Гори, од тога се на жалост не може много очекивати, најмање сада, када је Порта тако ослабила, да не може да савлада ни далеко важније нереде дуж Дунава, у Београду, Видину, Рушчуку, Силистрији, па онда и у Сирији, у унутрашњости европске и азијске Турске. У осталом Порта је и иначе била увек врло тугаљива у питањима разграничавања, па ће у толико мање бити томе наклоњена у својим садашњим приликама. У осталом дворске канцеларије бавиће се и даље тим питањем. Интернунцијусу даће се извесне корисне напомене, а Министарство војно умољава се за његово „светло“ мишљење о овом питању: Да ли местне особине на црногорско-бокељској граници, да ли какве старе зидине какве рушевине од некадашњих утврђења, кастела, стражара итд. не би могле дати повода да се, под видом потребних *оправака* или карантинског кордона, подигну неколики кастели или блокхаузи, неколики стални ослонци на најважнијим позицијама, нарочито на пролазу за Рисањ, те да се на тај начин, до подеснијих прилика колико толико утврди наша самовољна наложена граница? Да ли се не би поменутом поделом дијецезе и подизањем ових неколико блокхауза одмах побољшало стање у аустријској Албанији?“ [1])

Барону Резеку није пошло за руком да „бунтовнике“ у Жупи „за навек ућутка.“ Они пред његовом комисијом нису утећи ништа, ни говоре него су нови кнезови поднели директно Ћесару жалбу, у којој су се жалили на насиља аустријских власти, на гувернера, суперинтенданта, на подмитљивост судије Луке Валерија итд. тражећи да се нови кнезови утврде у својим звањима, јер се иначе мир у Жупи не може постићи. На жалост те жалбе нема у актима, јер је сигурно послата барону Резеку да на њу одговара, и ми само из његове одбране од 20 маја 1803 видимо да је таква жалба Жупљана упућена Ћесару. И ако његова одбрана износи 8 табака, ипак у њој не налазимо ништа што би могло објаснити право стање ствари

[1]) Архив М. У. Д. Sch. IV M. 3. fol. 175—177.

у Жупи. Барон и у том акту тврди да је жалба писана руком Владичиног секретара, да Владика подржава целу смутњу не би ли барем у Боци сачувао свој углед, који је у самој Црној Гори изгубио, да Владика буни људе уверавајући их како ће скоро Французи завладали Боком. Услед Владичиног ровења стање у Боци је исто које је било и пре мисије маркеза Гизилијерија. Бунтовници не пуштају имања која су насиљем отели од старих кнезова, нови не зарезују аустријске власти, Грци (то код њега значи православни Срби) су бунтовници а Латини (тј. Срби католици) лојални поданици који траже да се један пут кривци казне, те да се отета имања врате сопственицима, да се поврате ред и мир у провинцији. А он — сиреч барон Резек — не може ништа учинити, јер и од оног малог гарнизона одузели су му 400 војника. За то он опет куми и преклиње свога Министра да му пошље војске, али *не немачке* него *граничара*, да му пошљу судија, али таквих који знају *илирски* (тј. српски), јер таквог нема *ни једног* у целој провинцији, да му скине с врата Владику црногорског тиме, што би му се одузела духовна јурисдикција у Боки и што би се поставио нарочити аустријски поданик за православног Владику у његовој провинцији, да се подигну његови кастели на граници, све оно што је толико пута предлагао и молио. Ако му се не допусте врло енергичне мере које ће цео свет уплашити (то значи оне, којима ће све бокељске „бунтовнике" на веки ућуткати...) онда оде све без трага, и углед Њ. В. и губернијум итд. итд.[1])

Поред овог пргавог барона Резека бомбардује и цивилни комесар за „аустријску Албанију" бечку владу својим предлозима, и да би са њима продро, измишљава и по коју крупну новост. Ево шта барон Розети јавља сада Ћесаревој италијанској дворској канцеларији:

Русија се све више меша у црногорске послове. Цар Павле успео је код Порте да ова изда *ферман у коме се Црногорци признају као слободан и независан народ*, и тај је ферман „ту скоро објављен." При свем том народ црногорски *није сада наклоњен Русији*, и са мало пара могло би се успети да он изабере за новог гувернадура човека који би био одан Аустрији, који би се у свему управљао према аустријским упутствима, а тиме би се не само постигао мир у аустр. Албанији, него би

[1]) Архив Мин. Ун. Дела, Sch. IV, M. 3. fol. 99—118.

се можда Црна Гора до тога довела да се са свим преда под заштиту Аустрије. За то би требало опата *Долчија*, који ужива потпуно поверење Владичино, и који непрекидно изазива и подржава немире у Боки, што скорије *ухапсити*, исто тако и једног бившег ц. кр. кадета Петровића, који се у последње време мота по провинцији.

Гроф *Мајлат* је, наравно, овако важан рапорт барона Розетија одмах послао ћесаревој тајној дворској и државној канцеларији и замолио је за њено меродавно мишљење.

Лудвиг гроф *Кобенцл* одговара на то нотом од 15 јуна 1803 овако:

„Што се тиче Црне Горе, ц. кр двор жели на својој граници према Црној Гори као и на свима својим другим границама само пријатељско-суседне односаје и мир, а не жели да се меша у унутрашње послове црногорске и још мање да тај народ подчини себи. Гласови о мешању Русије у црногорске послове и о ферману који би признавао независност Црне Горе сувише су још неодређени да би се могло доћи до тачног појма о правом стању ствари. Биће довољно препоручити барону Розетију да и даље посматра понашање Русије и њеног консула Фонтона, да о томе шаље подробне и поуздане извештаје и да гледа добавити и послати сам текст тога фермана о независности, али на начин који неће пасти у очи. А већ што се тиче тобожње наклоности Црногораца према Ц. Кр. Двору, нека се барон стара одржавати ту наклоност својим пријатељским понашањем према Црногорцима као добар сусед.“

„Што се тиче опата *Долчија*, и ако је он по мишљењу барона Розетија главни кривац за немире у нашој Албанији, а нарочито у Жупи, опет би његово хапшење било противно међународном праву, а сем тога изазвало би узбуну, коју сама сама ствар не вреди. Нека барон пази на дописнике Долчијеве у нашој страни, нека пази на његове интриге, и нека се користи добрим расположењима консула Фонтона, па да *руски* утицај уклони Долчија из Црне Горе. Напротив, оног сумњивог Петровића, ако би се опет појавио у оном крају, може слободно ухапсити, јер је он наш поданик.

У осталом услед споразума са високим Министарством војним нашло се да би постављање *нарочитог владике за православне у Боки* на један пут пресекло шкодљив утицај црногорског *архимандрита* на наше поданике. Али ипак, пре него што би се приступило томе кораку, ваља видети да ли ово

цепање епархије (Diözese) и постављање нарочитог владике не би било противно каквим локалним одношајима. За то се оставља просвећеној оцени ц. кр. италијанске дворске канцеларије да реши да ли не би требало о томе тражити нарочито мишљење ц. кр. цивилног комесара барона Розетија.

Л. гроф Кобенцл«.[1])

И тако сва питања која је изазвала „буна у Жупи“ осташе нерешена. чак и оно о духовној јурисдикцији Владике Црногорског у Боци Которској.

Али сада насташе неочекивани догађаји, по којима је изгледало да ће Русија скинути с врата Аустрији не само опата Долчија, него и самог владику Црногорског Петра I.

Али то већ не спада више у буну Жупљана. За то о тим догађајима у наредном одељку.

[1]) Архив Ц. Кр. М. У. Д., Sch. IV, M. 3. fol. 11—12.

V

## Црногорског Св. Петра — у Сибир

Руски посланик на двору Краља од Сардиније, Јоаким Лизакевић, својим писмом од 1/13 августа 1803, јавља руском цару Александру I ово:

„*Господару.*

„Краљ Сардиније рекао ми је у последњој аудијенцији како га је један од његових агената известио да је у Фријулу заустављен један Арбанас, код кога је нађена велика количина писама за француске агенте, између осталих и за ђенерала Мортије-а; *да је неколико од тих писама било од Митрополита Црногорског, који је у преписци са ђенералом Мортије и другим агентима француским;* да командант фријулски, видећи да су сва писма адресована Французима, није смео да га уапси, него га је пустио да иде слободно, да је врло вероватно да је тај човек отишао да потражи секретара код француског амбасадора Шампањија, који се настанио негде у Саксонској, одакле води врло живу преписку са ђенералом Мортије. Агенат краља од Сардиније мисли: да ђенерал Мортије највећи део новаца од контрибуција у Хановеру шаље у Грчку *да плаћа бунтовнике а нарочито Митрополита Црногорског*, који има веза са Арнаутима у Мисиру, који су се дочепали великог Каира и прете Александрији. Он чак уверава да међу тим Арнаутима има Француза, и да су им они главни шефови. Пуковник Себастијани је направио план како да се разори Отоманско царство, он је сковао ланац, од којега се оба краја налазе у рукама француске владе, а ова ради на томе да се дочепа Египта

и да сруши турско царство. Његово Сардско Величанство, поверивши ми ово, наредило ми је да то саопштим Вашем Императорском Величанству, а у исто време наредило је своме Министру грофу de Maistre-у да то саопшти у Министарству Вашег Императорског Величанства.

Њихова Сардинска Величанства намеравају прекосутра поћи у Албано, које је 16 миља од Рима, да тамо проведу два месеца. Краљ ми је дао разумети да би му пријатно било да ме тамо види два пута недељно.

Ја сам у најдубљој покорности...

Јоаким Лизакевић".[1])

Шта каже? Да владика црногорски шурује са Француизима? Зар Петар I, који је мрзио француску револуцију, због њеног антирелигиозног карактера, као покрет антихриста, зар он да ступа с њима у везу?

Ево шта о томе вели *П. А. Ровински*:

„Владика је био огорчен противу Француске, и чим је ова заузела Венецију, он је одмах заједно с Боком стао под заштиту *Аустрије* зато, што је њу сматрао као *савезницу Русије*, али се одмах уверио да је то много заплетена ствар. У тој сумњи, а *немајући ништа из Русије*, он је одмах послао у Петроград најпре једно па онда и друго посланство. Ово доказује у каквом се тешком положају тада налазио Владика, а како се трудио да се ником другом не придружи до Русији, али као што знамо из Русије није добио никаквог одговора, а међутим опасност је за њега била велика: Аустрија га гњави, а Француска сваки час може на њега насрнути *И тада Владика ступа у одношаје са Француском*, уз пркос својој антипатији спрам ње, јер он није само духовна него и државна глава Црне Горе. јер он живи само за Црну. Гору и хоће да је осигура, па је управљајући политиком свога народа морао да жртвује и своје личне и народно-религиозне симпатије, јер ако држава пропадне, нема ни од ових ништа."

„Ти односи помињу се у књизи Вијале де Сомијера (Voyage histrique et politique au Montenegro 1820, V стр. 21) који вели: „Нисам могао разабрати какви су у то доба били наши односи са Црном Гором. Године 1803 наилазим на једног вишег каваљеријског официра по имену Felix de Laprade, који је лично

---

[1]) Марко Драговић, Споменик С. К. А. XXXI, стр. 96.

знао Владику, тј. кнеза-епископа Петра I, и који је уживао његово уважење и пријатељство. Лапрад се налазио у Хагу, у Холандији, када је Владика послао њему једног свог рођака с депешама. Владика позиваше тог француског официра да дође да прими команду над црногорском војском противу околних држава, ако би ове мир повредиле. Владика опуномоћаваше Лапрада да извести консула Наполеона о његовој *готовости да црногорску војску стави на расположење Француској*".[1])

И ако Ровински признаје да је Владика Петар I, као независни „владалац" имао права да се обраћа коме хоће, нарочито кад га је Русија напустила а Аустрија прикљештила, он опет сумња да је Владика обећао Црну Гору ставити на расположење Француској, јер је нашао да Вијала, на много места у својој књизи, или измишљава или просто лаже.

И ми имамо разлога сумњати у сваку већу *спољну* политику Владике Петра I у ово доба, јер баш 1803 године било је *унутрашње стање у Црној Гори и у Брдима* врло жалосно. Ево шта каже *Милаковић:* [2])

„Ни ова новчана царска помоћ (Павла I) која се почела примати уредно, ни закони одобрени општим сагласијем народа, ни ауторитет судаца, изабраних измођу првих главара, ни примјерна каштига двојице Црногораца, који су за преступе своје тада мушкетани (стрељани) ништа то није кадро било задржати у покорности и послуси Црногорце и Брђане, већ су се међу собом свађали, *крвили и тукли*, докле им је год срце хтјело, и пограничним *Христијанима* у Турској пљенове узимали. Такво самовољство народа принудило је Владику те је понова 1803. год. 17. августа сазвао на Цетиње Народну Скупштину, која је пређашње законе попунила и *суд* под именом *кулука* установила".

Текст ових допуна законику Петра I наштампао је *А. П. Попов* у овом делу *„Путешествіе въ Черногорію"* (1847). Па како се у сваком додатом новом параграфу законика налази уједно и мотивација за њега, а ова је врло карактеристична за стање, које је изазвало такво законодавство, то ћемо овде навести цео текст тих законских допуна:

„Чл. 17. Знајући да највише зла и крвопролића у нашу земљу са лупешчинах бива, и да су то највеће родитељи криви,

---

[1]) П. А. Ровински, l. c. стр. 628—626.

[2]) l. c. стр. 222.

који испочетка не хоће своју ђецу на добра и поштена ђела настављати, ни у страху Божију садржавати, него их још *неки уче и силују да туђе имениje грабе и краду*, и на свако зло и *како што су и они чинили,* тога ради рекосмо и с овијем капитулат стабилисмо: који лупеж по данас украде вола или коња у којему драго месту у Црну Гору и у Брда, или у приморје нашим сусједима и *браћи Приморцима*, који се находе у цесарокраљевској држави, да се тај лупеж има ћерати једнако како и убилац, који самосилно без икакве кривице убије човјека; будући, када украде туђега вола или коња, он сву чељад од онога дома уцвијели *више него да једно чељаде закоље,* а навластито сиромаси који другога вола или коња не имаду, нити су вриједни стећи да га купе нâко да продаду баштину или друго сиромашко имуће, без којега живјети не могу. Ако ли по данас лупеж украде брава, или другу коју ствар, која ваља колико један брав, то за први пут да има платити како у 14-ти капитул изговора, ако ли се пак и други пут у такву лупештину нађе, да се има судити и кастигати како и они, који самовољно убиство учини. Зашто се већ лупежи подносити и трпљети не могу, дакле нека сваки унапријед знаде што-чега (ће) допанут ако се у лупештини обрете, а родитељи нека своју ђецу уче да с миром стоје и нека се не лакоме на лупештину, који су се научили јести од туђе муке, што им синови доносе, такођер и сваки домаћин од куће нека своју браћу и чељад на добри начин настравља и учи да зло не чине, и да туђе не краду, јер инако биће им жалост, када који за злочинство буде од суда кастиган.

Чл. 18. За садржати с Приморцима мир и тишину сусједску, које приноси на обје стране корист и срећу, забрањено је самовољство и освета, а што који Црногорац имаде од Приморца искати, то нека иште по путу од суда, јер инако биће подложен кастигу, на исти начин како и они, који би међу нама смутњу и зло у Црну Гору и Брда чинио. Што ли се тиче до мртвијех глава, о ранах које су неки Приморци нашијема *дужни,* а у толико биће вријеме да сваки судом одговори и да плати, колико се који дужан находи, само нека од наше стране зађевице и самовољне освете не буде, која може на непослушнога кастиг и теготу навести, *а правитељство, које има од свијех нас постављено* бити, да управља опште-народне после, биће у дужности за то и за све остало што би се посад догодило ми-

слити, дакле сваки Црногорац или Брђанин нека се спомене да сам собом без питања суда и правитељства ништа не чини.

Чл. 19. Познано је свакому да пазари служе за корист народа. и да се без пазарах живјети не може, али и то нека сваки знаде, да они имају бити мирни и слободни без сваке смутње и кавге на исти начин како и црква, но будући неразумни народ по својему самовољству нити једно нити друго пази него највише и надепрнце, и кавге пред црквом и на пазаре чини, од чега не само пазари остају смутно и народ жалостан, враћајући се натраг без свога удовољства, него и црква Божја находи се поругана и обезчашћена, за то и сам Бог пошиље кастиге на такво народе, који безаконо и једноме злочинству и мрзости живе, за то рекосмо и темељито стабилисмо: који Црногорац оли Брђанин по овому нашему састанку и договору заједе пред црквом или на којему драго пазару инат и кавгу, да се има такови хватат и *суду земаљскоме* предават.

Чл. 20. Ни један народ не може бити честит и срећан, у којему законитога суда и правитељства нема, и ни једно правитељство без помоћи народне стојати не може, за то дакле сви народи на свијету на свако годишње дају у општу *мирију порез*, колико је у којему мјесту и држави речено, а то не дају за друго, него за самијех себе, да се на оне новце држе правитељство, судници и војска која ће их од непријатељске напасти бранити и чувати од свакога зла и инакога страха, да они могу мирно и без свакога страха своје после отправљати и спокојно у мирноћи живјети. А како је и нама то од највише потребе, тако учинисмо да свака кућа даје на годишње *парах* (динарах) *шездесет*, будући је наш преосвештени господин Митрополит и каваљер Петар Петровић најпрви дао цијели доходак од својијех земаља цетињског манастира, које се находе у Сињачки читлук. И ове новце да има сваки кнез с главарима од свакe кнежине, свако годиште сабрати и на дан Рождества пресвете Богородице у Манастиру на Цетињу или ће буде правитељство доносити и од њега писмо узети, које он може у своју кнежину приказати, нека сваки знаде како је и колико је новацах предао, а на ове новце биће држати људе који ће по законима судити.

Чл. 21. Находи се међу нама људих, који често за малу ствар позову другога на мејдан, али неће да сами дијеле јунаштво, него и један и други кликује и купи војску све што више може, на сто мејдан из пушаках докле начине по толико

насиљах и закрве народ, да се и њихова дјеца کољу, *а мејданџије на страну здрави и весели,* нити који чини ни приступа ће може погинут. Тога ради нека сваки знаде, ако се по сад нађе такви мејданџија у нашу земљу, биће кастигом од суда и од свијех нас ћеран како злочинац и вазмутитељ народа.

Чл. 22. Кад судци сједу на своје мјесто судити ствари поднесене њиховом разуму и расуђењу, прво ваља да се спомену да су постављени за судце гласом народа по вољи Божијој, не као најамници, него као оци и прави пријатељи отачества. Друго да се помоле Богу да им да просвету разума и силу мудрости (да виде) шта је праведно, свето и Богу угодно! Треће да пазе на своју заклетву да неће судити ни по миту ни по хајтеру, него по правди и маломе и великоме, јер је суд Божји. Четврто да слушају разлоге и с једне и с друге стране и недопуштају парцима (оли ће рећи даваџијама) да један другоме у ријеч улази и прекида говорење, него када први изговори, нека други зачне говорити, и нека обојица говоре тако без инада и вике, како може писар и сваки судац чисто њихове разлоге записати и разумјети, а ђе потреба буде којега припитати да и опет каже, што није први пут чисто изговорио, оли да није што заборавио казати, то нека један судац пита, а не свиколици. И пошто обије стране на пуну вољу изговоре свеколике своје разлоге, тада нека се уклоне за учинити судцима мјесто слободно, да они могу све по реду чисто разабрати, и сетенцију (пресуду) праведно по начину учинити, која ће се давати ономе кому се пристоји, а друга једнака при канцеларију правитељства у записну књигу остављати.

Чл. 23. Ако који судац, седећи у суду зачне (некога) бранити (грдити) не могући доказат разлога и правице за што га брани (напада) и не разбирајући мисли своје дружине, него само да се његова ријеч броји а не другога који правије мисли имаде, и који бољи разлог од правице доноси, такви (судац) отвара (открива) себе да је хајтерија (да суди за хатар) и митник (који узима мито) и вазмутитељ суда а не прави судац и правитељ народа, такав (судац) има бити не само лишен сваке главарске части и поштења на свагда и прогнан, него и кастиган. Тако исто и онај који би за мито или за пријатељски хатар, или по свом неразумевању и неуздржљивости, одао и казао такве тајне, што правитељство за општу народну корист потајно ради или говори, јер ни једно дјело не може напредовати како се жели, када се међу дружином издајник и шпион находи.

Чл. 24. Ако се нађе да који судац заиште или узме од кога мито, навлаштито за оправдати кривца човјека, такви да се има као безчастан из суда прогнати.

Чл. 25. Који човек поданас обећа или којему судцу даде мито, и ако се (то) познаде, не ће бити потреба искати (истраживати) даље, него ће он сам тијем листом себе открити и казати да нема правице ни разлога супрот онога с којим се хоће пред судом правдати, и зато има бити осуђен као кривац под арест, у тамницу да стоји за сваки цекин (мита) по неђељу данах, а то мито које буде дао или обећао, да пође у општу мирију, и да се обећа и даде соку (сведоку) који би посочио унапријед судца — митника за опијех главарах, што су по договору земаљскоме за суднике и правитеље земаљске постављени, или осталога човјека, који би каквоме судцу дао или обећао мито.

Чл. 26. Поштене и добре судце, које смо добровољно изабрали и по договору за суднике поставили има сваки Црногорац и Брђанин слушати, поштовати и љубити и сваку част им указивати. Ако ли се који нађе да речене судце обешчасти и осрамоти, тиме ће осрамотити све нас, које смо их поставили и од тога ћемо тражити да свима одговара за ту нечаст и срамоту.

Чл. 27. Када судци не би једнаке воље и сагласија били врху које ствари коју би шћели судити, него један овако а други онако расуђавао, у такву згоду ђе буде виши број судацах, остаје јакост од разлога на њихову страну, али да по души реку што они то без свакога мита и хајтора својијем разумом познају да је праведно како говоре.

Чл. 28. Ако би кулугџија (судија) заметнуо немир и смутњу међу дружином таквога не трпјети него умах послати дома, а искати од његовог племена да пошље другога доброг и за дружину погодна човјека. Такођер отправити и непослушна, оли лењива и безбрижног кулугџију.

Чл. 29. Будући су како судци и правитељи тако и кулугџије постављени на општи народни трошак да не гледају и не раде своје него земаљске после и начине да очувају мир у земљи, то ни један од њих не може ни дома ићи путовати због трговине него мора стојати до реченога времена на служби земаљској како су и постављени.

Чл. 30. Ако се у коме племену деси велика или мала *нехотичина штета* од жита, сијена, винограда, бостана, ограде,

расадника, то остаје кнезу и главарима од племена да процјене штету и да чине похарнику нека штету без свакога даљег одмицања плати, а који би силом и задорицом навластито похарао, таквога земаљскоме суду објавити да буде кастиган како злочинац и супротивник тишине земаљске.

Чл. 31. Сваки, коме би напасник учинио коју малу или велику пакост или штету, нека прекаже суду земаљскоме, и нека се сам од своје воље на свети.

Чл. 32. Како свештеници у свечане дневи у црквама тако треба и кнезови и племенски главари да уче свакога домаћина од куће да живе мирно са сваким у љубави, да се боје Бога, да престану зло говорити и чинити, да се сећају ове сетенције опити кастизије, који смо сви договорно учинили сврху свакога злочинца, и то нека сваки домаћин од куће запамти и својој чељади и ђеци каже, да се чувају од кастига, од којега се неће моћи откупити, ако зло учине, будући је сентенција учињена за свакога пређе него ли је који зло учинио, и свакому унапријед казана, да ни један послијед не може рјећи јер (да) није знао што сентенција за које злочинство изговара. Знаде дакле сваки зашто смо се свиколици договорно, прво у манастир на Стањевиће, пак опет на Цетиње потврдили и сувише што је мањкало приставили.

Чл. 33. Дужност сваког сина отачества обвезује и понуђа да буде вјеран и уздан својему отачаству и да га ни једно благо и богаство од тога раздвојити не може, нити га подмитити да се назове издајник и неверник своје браће и отачества, и у ову се дужност ми свеколици находимо, будући сви рођени и васпитани у једном отачеству. али по несрећи мало нас је који ову блажену и сваке части достојну дужност познајемо. Дај Боже што би она у познање наше свијема дошла и што би ми прави синови и љубитељи дражајшег отачества нераздвојно у напред могли назвати се. По чему и потребно је да како судци и правитељи тако и сваки који на општенародну свог отачества службу опредјељен буде имадо најпрође учинити заклетву од вјерности, по ниже писаному начину, како се то чини међу свијем народима и у све велике и мале државе на свијету.

За сахранити и удржати све ово више писано и на 33. члана раздијељено, учинисмо свиколици заклетву, цјелујући часни и животворни крст и свето Јеванђелије, при том и свете мошти

великомученика Пантелеимона на Цетиње августа 17. числа 1803. года под знамењем свеопштога Барјака".[1])

Као што смо видели, по члану 20-том овог црногорског законика, имала је свака кућа да даје пореза на годину *тридесет крајцара*, и од тог пореза имали су се издржавати људи који ће по закону судити.

Кад се 8. септембра 1803. приступило скупљању те мајушне порезе, *нико није хтео да плати*. „Ако ћемо давати *харача*, боље га је давати Турцима, па с њима у миру живјети и трговати". Главари и јача братства бојала су се, да утемељењем закона и суда не изгубе *своју власт*; а знајући да се без порезе суд не може одржати, нису дали да се над њима утврди нека друга власт. За то нити је закон о кривној освети правилно вршен, нити је суд устројен како ваља.[2])

Напред смо видели да је гроф Кобенцл наредио да се управи барон Резек ограничи на само посматрање Црне Горе и да само јавља што поуздано сазна, а да остави на страну његове високопарне планове да потчини Црну Гору Аустрији.

Услед тога у своме рапорту од 28. августа 1803. барон Резек само потсећа на своја ранија извешћа о „славољубивом" Владици црногорском и о његовом немирном револуционарном „и у интригама оседелом секретару Долчију" па онда само извештава о *странцима*, који се мутљају по Далмацији и по „нему повереној" провинцији. За некаквог Скриванце (Scriveanze) вели да нема сумње да је већ неколико година револуционарни емисар „свога народа" у толико опаснији што своја опака (покварена) начела сједињује са врло много даровитости и умешности. Он живи у Дубровнику где је његов отац одиста још француски отправник послова, а одатле прави на све стране екскурзије, бајаги да посети своје пријатеље. Он има везе са многим кућама, а као што је познато, Дубровник има много симпатија *за Француску*, шаље своје младиће у француску службу, од којих неколицина већ су у гарди првога Консула.

„О путовању *Дериво-а* (Deriveaux.) кроз ову провинцију нисам могао поред свега труда ништа ближе сазнати. Ако је био овде врло је вероватно да није даље ишао него до *Стањевића*, јер је ту могао сазнати све што му треба о расположењу

[1]) Путешествіе въ Черногорію, сочиненіе Александра Попова, Санктпе-тербургъ, стр. 1847. 281—301.

[2]) *А. Н. Поповъ*, l. c. стр. 134. *Милаковић*, l. c. стр. 223.

народа. А ово се може у мало речи овако карактерисати: Католици су покорни, мирни, влади верни и сваком новачењу противни. Православни, а они на жалост чине две трећине становништва, пошто се сви сем Новљана, баве више земљорадњом него бродарством, и према томе више су код кућа, постали су под утицајем Владичиним немирни, непокорни, упорни, према влади непријатељски расположени и врло приступачни сваком новачењу које иде у прилог њихових интереса". [1])

Али изгледа да у Бечу нису смели да се ослоне на саме рапорте тога љутога барона Резека него су тражили мишљења и других добрих познавалаца српскога приморја, а на првом месту од војног Команданта Далмације ђенерала, сада већ Фермаршалдајтнанта *Рукавине*. Овај ђенерал одговара да може гарантовати да Црна Гора нема никакву намеру напасти на Аустријанце, и да је према томе сасвим излишно предузети ма какве мере противу Црне Горе. Друго, Рукавина *гарантује* да су сви Бокељи верни ћесару, и ако се неки буне то је што у тој провинцији нема реда него влада анархија, и доказује то једним писмом које је добио из Будве, и по коме се и пријатељи и општине међусобно нападају и пљачкају, а нема никога да томе на пут стане, и та ће земља пропасти, ако се што скорије не организује снажан земаљски суд са малим *судовима* у свакој општини, које би *саме општине* саставиле. За заштиту судова, правде и реда треба комбиновати регуларну војску са *народном војском*. Најзад Рукавина осуђује посланицу католичког бискупа из Бара, која баца нову ватру између православних и католика.

Бечка влада добивши овакво, Резековим рапортима са свим противуположено мишљење једног од највернијих и најспособнијих војвода Ћесаревих, послала га је барону Резеку и упитала га је шта он има на то да каже?

Овај одговара да је он одмах чим је примио управу над Боком јавио да је у њој судство у врло жалосном стању, да је предлагао како да се оно поправи, да је предлагао и организацију земаљске одбране, јер није никада мислио да је свршено са буном у Жупи, да је предлагао и дефинитивно разграничење са Црном Гором итд., те према томе не налази у мишљењу Ф. М. Л. Рукавине ништа што он није већ предлагао, и да при свем том, што му нису одобравана средства за извршење по-

[1]) Ц. Кр. Д. Д, и Државни архив, фасц. 2. Konvol. C. fol. 105.

гребних мора, ипак број злочинстава извршених за време његове управе није већи од обичнога. За тим барон Резек прелази на критику појединих тачака у мишљењу Рукавине. Ту је тако опширан да ћемо само поменути како он тврди да у свима општинама у Боки, сем Новога, одавно постоје општински судови, али да су баш они криви што је настао хаос о коме се говори у писму из Будве које ђенерал прилаже. О учешћу самог народа у одбрани земље могло би бити речи само када би се у Боци извела граничарска организација. Дотле Резек моли за два батољона регуларне војске. И Млечићи су ову провинцију само војском држали у запту. Једино где барон даје за право Рукавину то је што се тиче Барског Арцибискупа и његовог „декрета“ од 26. октобра, који је афиширан у Саборној Цркви у Будви. Ма колико да барон Резек цени апостолске особине и безграничну оданост Ћесару тога прелата, опет он мора да осуди садржај тог декрета, и он је већ урадио што треба да Арцибискуп од сада не издаје и не потписује сличне декрете док се с њиме не споразуме. [1])

И овом приликом барон Резек остаје при свом тврђењу да је Владика Црногорски велики непријатељ Аустрије.

Али док се аустријски великодостојници о томе пренираху шта да се предузме противу тога „славољубивога“ Владике, дотле је овај, као што смо напред видели, допуњавао једини закон у својој земљи, и гледао је да у њој заведе ред и правду.

То ништа није сметало да се баш у ово време, у септембру 1803 почела и у *Русији* једна велика акција *противу Владике Петра I.*

У руским архивима има једна белешка о једном рапорту рускога консула Фонтона, у коме овај описује непријатељство између црногорског Митрополита и Аустријанаца, па онда јавља: *да Митрополит Петар није више одан Русији него Француској* и описује велики утицај што га на Владику има абат *Долчи, француски агенат.* Фонтон мисли: ако Французи, због својих даљих намера у Арбанији, искрцају војску на црногорској *обали(?)*, ова војска биће врло добро примљена у Црној Гори. Сем тога јавља да је *Архимандрит Вукотић* (који се тада налазио у Русији) *искрено* (чистосердечно) *одан руским интересима*, и да су после његовог одласка из Црне Горе и Митрополит и Долчи били

---

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела Sbc. IV. M. 3. fol. 71—76.

јако уплашени, јер су видели да им фале неке важне хартије па се боје да их Вукотић није однео.[1])

Тај Архимандрит Вукотић звао се управо *Стеван Вучетић* био је родом из Грбља у бокељском приморју, запопио се врло млад, па је онда прешао у монашки чин. Због своје велике привржености рускоме двору, морао је 1789 да побегне од млетачких власти у Црну Гору. Владика га је произвео за архимандрита и слао га је често као свог и народног изасланика на разне стране.[2])

И сада га је Владика био послао у Русију по народном послу.

Руски државни канцелар, чим је добио горе поменути рапорт свога консула Фонтона, и из њега видео да Владика Црногорски „није више одан Русији него Француској“ и да стоји под утицајем „француског агента“ Долчија, наредио је чиновнику свога Министрства, *Константину Родофиникину* да позове архимандрита Вукотића те да гледа да од њега добије оне хартије, које доказују да се Владика предао Французима, и због којих су се Владика и његов секретар толико уплашили што их је нестало. Узгред нека се Родофиникин постара сазнати што ближе о Црногорцима, који се налазе у руској служби, те да се види да ли би се преко њих могло што ближе сазнати о „издајству Митрополитовом“.

Овај Родофиникин, о коме ћемо имати много да причамо у трећој књизи овога дела, у „Европи и Србији“ јер је он играо врло кобну улогу у историји Карађорђевог Устанка — позвао је 28 септембра 1803 архимандрита Вукотића к себи, и о свом разговору с њиме поднео је своме шефу овакав извештај:

„По заповести Ваше Светлости позвао сам данас црногорског архимандрита Вукотића, и рекавши му да ми је заповеђено разговарати се с њиме, приступио сам томе овако: Оно што се из разних места чује, слаже се потпуно с оним што сте Ви овде објавили о везама Митрополитовим са Французима. Услед тога Државни Канцелар још више се утврдио у свом благовољењу за Вас па желећи и Вама лично и Вашем народу добра, желео би да види оне хартије, које сте Ви однели од Митрополита кад сте пошли из Црне Горе, а које се односе на његову преписку с Французима, јер су се Митрополит и Долчи јако уплашили кад су видели да су им те хартије нестале.

---

[1]) Марко Драговић, Споменик С. К. А., XXXI, стр. 98.

[2]) Милаковић, l. c. стр. 212.

На то је архимандрит Вукотић одговорио одсечно да он нема никаквих хартија, јер су све оне у којима се налазе намере Митрополитове и Долчијеве, чуване од њега као највећа тајна. Они су се трудили да га придобију на своју страну, али он је остао непоколебљив у својој оданости Русији, и за то се старао да сазна последице њихове преписке, да докучи њихов план, те да га овамо саопшти, али, да је он могао добавити какве хартије о томе, он би их сам одмах показао да њима докаже истинитост својих саопштења.

За тим сам говорио с њиме о његовим земљацима у руској служби, питао сам га познаје ли оне, који се овде налазе и да ли је познавао покојног бригадира Пламенца, и да ли је ко остао од његових рођака? Остало их је, рече, и међу њима један који се зове Сава Пламенац, бивши ђакон, који је крао црквене утвари те је за то истеран из тога духовног звања. Тај је Сава сада шпион Митрополитов и Долчијев, они су га често слали Французима а последњи пут у Цариград француском посланику. Отуда је летос дошао у Одесу, где се и сада налази. Од тога Саве моћиће се сазнати о свима намерама Митрополитовим.

Тим се свршио наш разговор. Рекох му да ћу јавити Државном Канцелару шта је рекао о хартијама, и да може рачунати на благовољење Његове Светлости.

28 септембра 1803 статски саветник: Константин Родофиникин „Овај рапорт изволео је прочитати Господар 30 септембра 1803 год.“.[1])

Наравно да је после овога добављен Пламенац из Одесе (у октобру 1803) и о његовом саслушању има оваква белешка:

„Зашто је дошао у Русију?“

— Да прими наслеђство по тестаменту свог покојног рођака.

„Ко га је препоручио удовици покојниковој?“

— Митрополит.

„Сведочи ли Митрополит у своме писму о његовом добром владању?“

Одговор то утврђује.

Међутим овде је познато да он није увек био у милости код Митрополита. Познато је да је г. Пламенац 1792 када је био ђакон покрао цркву (учинилъ святотатство), да је побегао, да је ухваћен, и да је рашчињен (лишенъ достоинства): да је за

[1]) Марко Драговић, Споменик С. К. А., XXXI. стр. 98.

тим 1795 отишао у Цариград да тражи архијерејски чин, да је тада Митрополит писао Патријарху Цариградском и руском министру, јављајући им да је Пламенац пошто је рашчињен (после отлученія его отъ причта) живео као разбојник и душегубац. Како може сада тај исти Митрополит давати му сведоџбу примерног живота?

Овде је познато да је Пламенац понова дошао у милост код Митрополита, да се спријатељио са абатом Долчијем, да је постао његов једномишљеник, да му је Митрополит опростио, или боље рећи да га је примио за свог шпијуна с намером да га употреби за свог емисара, да га је послао у Цариград к француском посланику — то тачно знамо да је имао поруку за овога када је пролазио за Одесу — да се он од свега тога не може одбранити, него ако хоће помиловања, нека отворено призна све што зна о Митрополитовим намерама (умисли) иначе ће се с њиме поступити најстрожије.

16 октобра 1803.

Испод тога има оваква белешка:

При саслушању Пламенац је показао толико чврстине и присебности, да би човек могао помислити да је невин, када се не би знало за кривице којима је његов живот укаљан, и када се не би морало помислити да се он, одговарајући за толике кривице навикао присебности при саслушавањима. Човек васпитан у народу, над којим влада вера и частољубље, кад се реши на светотатство, морао је од природе добити неодољиву наклоност претварању и лажи. Пламенац је одмах погодио зашто је уапшен, мислио је да се никакви докази противу њега неће моћи изнети, па за то је онако неустрашиво одговарао на питања која су му постављана.

Из његовог сопственог признања провирује, да је Митрополит, чим је архимандрит Вукотић отишао из Црне Горе у Русију, почео зазирати од тога, и бојећи се последица за себе од Вукотићевих открића овде о његовима намерама (што се потпуно слаже с извешћима добивеним из других места) послао је Пламенца да пази на Вукотића и да му јавља све што сазна о архимандриту.

Сами изрази у писму Пламенчевом Митрополиту довољно доказују да он зна чега се Митрополит боји. Што он то упорно одриче, то само доказује да се Пламенац нада својом превртљивошћу измигољити се.

Да он није далеко од *Митрополитових интрига* о томе не може бити сумње, али да ли Пламенац зна за све намере Митрополитове, то се не може утврдити. Може бити да га је Митрополит употребио само као емисара, али да му није поверио целу тајну.

На сваки начин обазривост захтева да се Пламенац овде задржи барем докле гроф Ивелић не стигне у Црну Гору. Ако би га раније ослободили, он би могао известити Митрополита и тиме створити тешкоће нашем посланику. *Кад се уклони Митрополит* добиће се можда нови податци, који ће објаснити и улогу овог дошљака, а међу тим, саслушавајући га од времена на време, ваља гледати да се доведе до признања".[1]

Шта каже?

Да се „уклони Митрополит" и да је за то послат гроф Ивелић у Црну Гору?

Ама шта се то догодило? Шта кажу досадашњи историци Црне Горе о оваквој чудној промени?

*Милаковић* вели:[2]

Цар Александар I, кад је 12. марта 1801. ступио на престо потврдио је што је његов отац, Цар Павле I. одредио да се Црној Гори даје, по хиљаду дуката годишње у помоћ, али је та помоћ кратко време трајала. Већ у јесен 1803. „*дође* глас Александру да Владика црногорски не само што је *занемарио* сваку своју *архипастирску дужност* испуњавати, него јошт, у договору са својим секретаром аббатом Долчи *намјерава продати Црну Гору за 25.000 дуката Французима*. То је побудило Цара Александра послати у Црну Гору грофа Ивелића, давши му своју *грамату* и наредбу да обавјести Црногорце и Брђане о *опасности* која им прети, и да их изведе на пут спасенија".

Буди Бог с нама! Само за то што је до Петрограда допро некакав „глас", и ако је тај глас тако апсурдан, да га ни један наметан човек не би могао поверовати без *несумњивих доказа*, Император сверусијски *Александар I* и његов високопросвећени државни канцелар гроф Александар *Воронцов*, не само да су поверовали да Владика Петар не врши своје архипастирске дужности, него су поверовали и разбојничку скаску да Вла-

[1]) Ово је препцсано из московског главног архива Министарства Иностран. Дела из св. 4. Марко Драговић, Споменик, С. К. А., XXI, стр. 97.

[2]) У својој „Историји Црне Горе" Задар, типографија Браће Баштара 1856, стр. 223—237.

дика Петар I хоће да прода Црну Гору Французима за 50.000 дуката, и не само да су то поверовали него крећу читаву државну акцију, крећу и руски Св. Синод и Митрополита Херцеговачког, и шаљу нарочиту мисију да збаце Владику црногорског!...

Ево редом како се приступило тој великој државној акцији свете Русије противу православног Митрополита, кога је црногорски народ уврстио у свеце.

Најпре, 27. новембра 1803. упућује руски државни канцелар *Херцеговачком* Митрополиту овакво писмо:

„Архимандрит Арсеније који је послат из манастира Пиве потврдио ми је у име Вашега Високопреосвештенства уверавања о Вашој непоколебљивој привржености руском Престолу и „благочестію" и о Вашој свагдашњој готовости да утврдите благочастиви живот херцеговачког народа, који је поверен Вашем архипастирском старању.

„Господар Император, коме сам јавио та ваша осећања, примио их је врло милостиво и жели да једноверни и сродни ти народи буду толико исто уверени о благовољењу и заштити Њ. Импер. Величанства, колико је оно уверено о оданости Русији *славено-српских народа*.

Садашње мутне околности у тамошњем крају даће Вашем Високопреосвештенству прилике да очигледно оправда ово наше уверење, сачувавши отачаство и паству Вашу од пропасти коју јој спрема лукавство спољашњег непријатеља, који под маском некористољубивог пријатељства за те народе, само жели да рашири своју моћ. Од проницавости Ваше за цело се не може сакрити да, ма колико да је оправдана жеља херцеговачког народа да буде независан од Порте, ипак здрав разум и будућа срећа тога народа захтевају од њега да ту своју жељу одложи до подеснијега времена за то. Отоманско Царство постаје из дана у дан слабије, и тим самим Херцеговци се све више приближују остварењу своје жеље, и они ће постићи своју независност без икакве помоћи иновераца. *Ако би славено-српски народи услед своје нестрпљивости и преварени лажним обећањима слободе допустили француској влади* да са својом војском дође међу њих, онда им неће бити лако збацити француски јарам, јер ће имати посла са лукавим а силним народом.

„Његово Императорско Величанство бојећи се и предузимајући што треба противу тога, очекује да ћете га и Ви са

херцеговачким народом помоћи у тој благој намери, и да ћете потпуно веровати свему што Вам у Његово име буде говорио пуномоћник руски генерал-лајтнант гроф Ивелић, који је послат у Црну Гору, и ако он потражи Вашу помоћ противу грабљивог и властољубивог непријатеља, да му ту помоћ нећете одрећи“.

За тим је спремљена царска грамата, која није упућена, као све досадашње царске грамате Владици Црногорскоме, него непосредно главарима Црногораца и Брђана, и која гласи овако:[1])

21-ог октобра 1803.

у Престоници Св. Петра

Ми Александар први, по милости Божјој Император
и Самодржац Сверуски итд. итд.

Благородној и поштованој господи славјано-сербске земље Црне Горе и Брда, гувернерима, војводама, кнезовима, сердарима као и духовним и световним заповедницима Наша Царска милост и наше благовољење.

По примеру мојих славних предака и Ја сам узео народ црногорски и брдски који је с Нама једнога стабла, једног језика и једне вере, под Нашу велику и моћну заштиту и не престајемо да мислимо о његовом добру да га сачувамо од његових непријатеља и од свакога зла као и да осујетимо лукаве намере ваших унутрашњих непријатеља. Сад сазнајем да су се неки странци увукли у вашу земљу, који су непријатељи славјанског језика и веро а који су толико грамзиви за влашћу да ће не само вашу слободу него и земаљску веру и ваш цео народ искоренити. Наша је жеља да уклонимо ту опасност од Вас. За то смо се нашли побуђени да вам пошљемо Нашег повереника, Нашег Ђенераллајтнанта грофа Марка Ивелића са наредбом и поруком да увери тамошњи народ о Нашој трајној милости и да му открије и покаже опасност, а за случај ако ви не би хтели послушати, да *народу* покаже пут и начин за вашу славу и вашу срећу. Надамо се да ће вазда верни народ Црне Горе и Брда срдачно прихватити и све веровати што вам поменути гроф Ивелић буде у име Наше говорио.

Дано у Нашој престоници Св. Петра 2-ог октобра 1803. по рођењу Христову а треће године Наше владавине.

Александар.

Гроф Александар *Воронцов*, државни канцлер“.

---

[1]) Марко Драговић, Споменик С. К. А. XXXI, стр. 98 и 99.

И „правителствујушти“ Синод руски имао је заповест да очита Владици црногорском једну горопадну вакелу. Пуних 14 дана мучио се „свјатјејши“ Синод док је саставио ту своју посланицу али је барем саставио ово ремек-дело своје од 16-ог октобра 1803-ће:

„Божјом милошћу свјатјејши правитељствујушти Синод руски.

Високодостојном Митрополиту Црногорском и Брдском Петру на радост Господњу.

Богом утврђено, побожно и радосне дане светкујуће руско царство има у себи многе и небројене народе који уживају мир и благостање. У своме изобиљу шири по царству своју премилостиву заштиту над свима једноверним особито над онима који су с њиме једнога стабла. Сретни су то народи, јер се са њима поступа као са сопственим синовима, јер они непрекидно добијају помоћ из материнске руке Русије. Ова доброчинства нарочито су учињена словенско-српском народу, који је верно одан Русији, нарочито ономе који живи у Црној Гори и брдима. За доказ својег непромењљивог старања, и у знак своје заштите побожни и силни цареви руски обасипали су тај народ високим царским милостивим граматама а црногорским црквама поклањали су драгоцена одјејанија, и поклањају им непрекидно. Свети правитељствујушти руски синод, угледајући се на побожне своје Императоре, старао се увек да и он помогне народу црногорском и брдском, слао му је свештено миро, антимисе и разне поучне књиге. На нашу велику жалост излази да се са свим тим под вашом владом и по вашој заповести чине злоупотребе. Драгоцености и црквене утвари, које су дарови великих руских царева, поклањају се странцима, код којих се и сада налазе, а свето миро и оних стотину антимиса, које вам је послао свети синод као и поучне књиге нисте на добро народно употребили, јер народ о њима ништа и не зна. Међутим свети синод сазнао је поуздано да сте Ви свето миро исправно примили, а само због ваше *лењости и нерада* дошло је дотле, да се деца у свој Црној Гори и брдима на светом крштењу не помазују светим миром, и да у црквама нема ни најпотребнијих утвари за богослужење. У манастирима нема калуђера, а народ не чује од Вас ништа о вери, Ви ништа не чините да га поучите, а што је још горе, целе године се не служи служба Божја. Такве чињенице доказују велику опасност за хришћанску веру у Црној Гори и брдима, и бацају свети

синод у велику бригу, јер св. синод са душевном жалости види да Ви нисте добар пастир свога стада него *учитељ зла и упропаститељ добрих нарави* (Sittenvederber). Због ових Ваших грехова, а по заповести Императоровој, свети синод позива Вас *пред свој суд*, да се правдате за све што је противу Вас изнесено, или ако се не могнете оправдати да се очистите искреним покајништвом. У том случају Ви ћете за досадашње грехове са дуплом епитимијом (Busse) одавде отпуштени бити, те да се очува грчко-руска вера која је и тамо домаћа. Св. синод чекаће док Ви, по Божјој заповести и по правилима свете источне цркве ову заповест, која Вам се у овом саборном писму шаље покорно примите и извршите. То ће Нашем побожном и великом Господару Цару самодршцу свију Руса бити врло пријатно. У случају, сачувај Вас Боже, Ваше непослушности, свети правитељствујушти староруски синод сматраће Вашу непокорност као јаван доказ Вашег непријатељства према вери и Вашој Отаџбини и Ваше наклоности према непријатељском и немирном народу (Французима?). Ви сте и као врховни пастир, споразумевајући се са злотворима огрешили се о своју Отаџбину и о све горе наведено, за то нисте достојни да будете Митрополит. Св. синод биће принуђен да Вас искључи из цркве као њеног и Отаџбине недостојног сина, и да позове православни народ у Црној Гори и у брдима да изабере себи достојног пастира, и да овога пошље у Петроград на посвећење.

Дано у престоници Санкт Петрбургу 16 октобра 1803 по Христовом рођењу.

Смирени Амвросије, Митрополит Новгродски и Петрбуршки

Смирени Иринеј, Псковски Митрополит

Смирени Варлаам, Грузински Митрополит".[1])

Дакле све оно што је Вукотић или Вучетић у Петрбургу налагао противу свог добротвора Владике Петра, не би ли се сам дочепао владичанства у Црној Гори, све то примио је пресвети руски синод као доказано и у свом *саборном* писму назива највреднијег човека у Црној Гори нерадником и лењивцем, назива оног светог човека учитељем зла и упропаститељем морала у народу, позива га као каквег зликовца пред свој суд,

[1]) A. Andrić, Geschichte des Fürstenthums Montenegro. стр. 83, 85.

као да је тај шеф црногорске автокефалне цркве њему потчињен, и прети му дуплом епитимијом и искључењем из православне цркве !...

Ово је тако нечувено, да писци који су морали да помену тај чудовишни акт руског синода, нису могли *од стида* да га наведу у целости, и ако су га очевидно имали у рукама, него га саопштавају у изводу од неколико речи, прескачући све безобразлуке.[1])

Са таквим горопадним документима, са царском граматом црногорским главарима, са саборним решењем најсветијег синода, и са писмом државнога канцелара Митрополиту Херцеговачком кренуо се генераллајтнант „гроф“ Ивелић понова у својy постојбину и повео је собом онога красног архимандрита Вукотића или Вучетића.

[1]) Види А. Н. Попова, l. c. стр. 105, Милаковића, l. c. стр. 225.

## VI

# Мисија Марка Ивелића

4-ог јануара 1804. гувернер Галиције *Урмењи* јавља Министру полиције *Пергену* да су руски ђенерал *Ивелић* и руски архимандрит *Вукотић* прошли кроз Галицију у — Карловце, јер веле имају налог да наговоре *Карловачког* Митрополита да се прими једног упражњеног архијерејског места — у Русији. Тако су жестоко умели ова два Руса из Боке да заварају траг.

Перген је одмах упитао Ерцхерцега Карла и угарску дворску канцеларију да ли ове странце треба ставити под тајну присмотру?

Палатин угарски. Ерцхерцег Јозеф јавио је Пергену да је Ивелић родом из Задра, а Вукотић из Црне Горе, и да они просто путују у своју домовину.

Ипак Перген пита грофа Мајлата, треба ли што наређивати?

Мајлат се обраћа дворској државној канцеларији, и ова пише 7. јануара 1804. комесару Далмације грофу Госсу и комесару „Албаније“ барону Розетију да припазе на ова два странца, и да јављају све што им се учини да вреди саопштити.

Два дана доцније пише аустријски посланик (интернунцијус) у Цариграду витез фон *Штирмер* своме шефу Министру грофу *Колореду* извештај о свима својим пословима на Порти, па између осталог и ово:

„6. Што је Реис-ефендију (титула турског Министра спољних послова) још више интересовало, беше једно поверљиво саопштење из Котора. Махмуд ефендија нађе да се оно подудара с извештајима које је Порта добила и с других страна. Порта има од пре три недеље извештај да *Французи спремају*

*напад на Дубровник*, да у њему направе оружницу за своја предузећа у пограничним турским провинцијама. Поодавно је већ сумњиво понашање *Владике Црногорског* изазвало сумњу на Порти, и она је наредила паши скадарском да буде на опрезу, и да пази на сваки корак Владичин. Реис-ефендија чак је рекао нашем драгоману да поуздано зна како је тај немирни и интригаш *Владика послао већ неколико својих курира у Париз, и како он одржава живу преписку не само са француском владом, него и са Миланом.* Што је међутим за турског Министра сасвим ново било то је, да Владика има опасног саветника у лицу *Долчи*. Наређене ми *инсинуације* односно њега имале су жељено дејство, јер је Махмуд ефендија одмах записао име Долчијево и рекао ми је да ће све могућно покушати да тог опасног пробисвета ма на који начин уклони из Црне Горе.

в) У осталом да се не бих нигде замерио, а у исти мах да бих пропитао какво је сад *руско* мишљење о Владици, кога је Петрбуршки Двор до сада врло одликовао, нашао сам да би добро била унапред, у поверљивом разговору упитати г. од Италинског (руског посланика у Цариграду) да ли би се што укрштало са његовим инструкцијама и његовим жељама ако би се ја на Порти жалио противу овог и оног што Владика ради? Руски посланик благодарио ми је за ту *нежну пажњу* и уверавао ме је: да је Владика са свог двосмисленог држања у садашњим околностима постао сумњив и у Петрограду, и да према томе све што би се клонило *одржању интегритета отоманске царевине,* све што би могло сачувати Турску владу од какве год *опасности*, никада *не може бити противно* наредбама, које Цар Александар њему даје, нити противно ономе што он сам говори Порти".

Док су представници Русије и Аустрије у Цариграду на овај начин указивали један другом своју *нежну пажњу*, дотле је Ивелић са својим пратиоцем стигао у Задар и старао се пре свега да задобије Михаила барона *Рукавину*, јер је знао да овај аустријски ђенерал, као добар Србин, симпатише са Владиком, *противу* кога је он послат. И Рукавина дао је Ивелићу овакву препоруку за барона Розетија.

„Високородни Бароне, високо поштовани дворски Комесаре,

„Ово је царски руски подмаршал гроф Ивелић, који по пословима руског императорског двора путује с архимандритом

и кавалером фон Вучетићем у нашу ц. кр. Албанију и црногорском Митрополиту Петровићу".

„Господин подмаршал поверио ми је да ће и са Вашим Високо-Благородијем поверљиво говорити о учвршћењу добрих односаја између наших царских дворова, и молио ме је да Ваше Бл. за то припремим. Нашао сам да је у интересу највише службе да то учиним у толико пре, што ми је г. подмаршал показао како би успех његове мисије био важан за оба двора. С тога налазим да ми треба пажљиво да га саслушамо и да га потпомажемо у свему што би и за наш Двор било корисно.

„Како је г. подмаршал рођен у Рисну, а г. архимандрит у Грбљу, то се може већ и по томе претпоставити да ће они радити пре у корист своје Отаџбине, него против ње. За то ће се г. подмаршал бавити више на нашој страни, у Рисну или у Котору, него у Црној Гори код Владике. Све ово што Вашем Бл. овде пишем послаћу сутрашњом поштом и Њ. Ц. Височанству Ерцхерцегу Карлу, како би и он знао шта ме је г. подмаршал молио, и да је он са својом мисијом на нас упућен, и да о томе треба да буде извештен и наш Двор. Г. архимандрита познајем још одонда када смо заузели Албанију, и могу рећи да је као домородац још онда показивао велику ревност за највишу службу и да ми је био на руци.

„Г. подмаршал показао ми је инструкције свога Двора. Задатак је његове мисије да осигура цело приморје од једне силе (Potenz), коју су зли људи, рачунајући на велику награду, позвали да то приморје заузме. Ваше В. Бл. зна већ који су то зли људи, јер је један од њих, оно лупешко пискарало (der schreibende Schurk) толико непријатности земљи направило. Само В. Бл. не треба да покаже овој господи да сам Вас о свему известио, боље је да све сами чујоте од њих самих. *Илија Грегорић* из Паштровића, са још једним, кога ће Вам архимандрит открити, ишли су лане, под некаквим изговором у Милано са *издајничким* писмима. Из овог извора моћи ћете више поцрпсти.

У верности и високом поштовању Вашег Високоблагородија

Задар

11. јануара 1804. најпокорнији слуга

Мих. барон Рукавина.[1]

[1]) Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела Sch. IV, M. 3. fol. 35.

Као што видимо препредени Ивелић успео је у првом разговору да придобије за своју мисију бритку сабљу, али иначе наивног, Рукавину. За тим је Ивелић тако искрено разговарао и са Ћесаровим комесаром за Далмацију. Гроф Гоес је одмах тај разговор послао Министру Полиције. У том рапорту јавља да су Ивелић и Вукотић показали велику одвратност и презирање према „немирном и опасном Владици црногорском и његовом саветнику Долчију“. Гоес из тога закључује да Петрбуршки двор најзад пристаје да тамо доле прекине досадашњи „Unwesen“.

Услед тога 27. јануара 1804. државни Министри аустријски Колоредо и Кобенцл пишу Цару:

„Премилостиви Царе, апостолски Краљу и Господару,

„Оно што је отправник послова В. В. у СПетрбургу фон Худелист још у мају прошле године наговестио, потврђује се сада рапортом ФМЛајтнанта Рукавине из Задра у коме под 12. јануаром јавља да му је царскоруски Ђенералјтнант гроф Ивелић, који је тамо пропутовао, у поверењу саопштио да има мисију да оде у Котор, да се *дочепа личности* Митрополита Петровића и његовог главног саветника абата Долчија, па да обојицу пошље у СПетрбург, где ће први имати да пред владајућим Синодом одговара на разне оптужбе при чему, како се чује, има да се наименује други Митрополит на његово место.

Потписани мисле да би апшење и уклањање Митрополита Петровића и абата Долчија из Црне Горе било врло корисно када би се личности нашле на територији Вашег Величанства и, ако би их Царско-Руска Влада од нас захтевала, мислимо, да би тај захтев требало помоћи на све могућне начине, јер свако другаче понашање с наше стране било би противно пријатељским односима који постоје између оба двора, а после и ми с наше стране имали смо доста прилике да се жалимо с основом противу тога Митрополита и његовог саветника, *и да га у Петрбургу преставимо као бунџију са плановима који далеко шибају*. Најзад по изјавама ђенерала Ивелића, Митрополит се позива пред Синод због својих духовничких кривица. То су разлози који се по мишљењу потписатих могу свуда и на сваком месту употребити, и који су довољни да оправдају наше овде предложено понашање. С друге стране кад се упразни Владичанска катедра у Црној Гори, то би била можда најбоља прилика да се изврши и онако намеравано одвајање албанских поданика В. В. из духовне јурисдикције реченога Митрополита,

би да се за њих постави у Котору други грчки не унирани Митрополит, што би се могло од Ц. Руског двора тражити као услуга за услугу.

Међутим, поред корака које би Посланство В. В. у Петрбургу у томе правцу предузело, важна ће бити и извешћа Ђенерала Ивелића, нарочито о овој ствари, и за то потписани остављају В. В. да оцени да ли не би требало препоручити Пуномоћном комесару дворском у Котору барону Розетију, да са потребном обазривошћу удеси своје понашање према Ђенералу Ивелићу тако, како би одговарало садашњим односима наших дворова, и, пошто је Ђенерал Ивелић родом из Босне, где има још својих рођака, и како се чује *да би Ивелић желео да наш двор потврди његово племство*, да му за сада да познати да ће се о тој његовој жељи водити рачуна. У случају да дође до апшења Митрополитовог на територији В. В. и да се затражи наша војна помоћ, онда нека се барон Розети споразуме са нашим војним властима. Ако ли преко сваког очекивања буде изгледало да може доћи до отпора са црногорске стране, и до немира у оном крају, онда се ваља претходно споразумети са Ђенералом Ивелићем, и објаснити му да због мало трупа које тамо имамо, и да се ове не би без цељи компромитовале, треба тражити и чекати нове заповести са Највишега места. У осталом строго пазити на сваки корак и понашање Ђенерала Ивелића, и о свему одмах јавити. У томе духу остављене су приложене инструкције за барона Розетија. Али све се оставља Највишој оцени Вашег Величанства.

Колоредо с. р.
Лудвиг Фон Кобенцл с. р.“

*Решење:* Мојим писмом од 1-ог фебруара, моме комесару у Албанији барону Розети, донето је решење по овом предмету.

Франц с. р.

Сад тек, из овога реферата Ћесару видимо ко је денунцирао Владику Петра I у Петербургу, као „бунтовника са плановима који далеко шибају“. Уз клевете архимандрита Вукотића пред Св. Синодом да је свети Владика пренебрегао своје архипастирске дужности, дошли су рапорти руских консула Лизакјевића и Фонтона, па онда нико мањи него посланик Н. Апостолског Величанства на двору руског самодршца уверава у име Ћесарево да је Владика Петар I одиста бунтовник

и издајник православља... Како да не поверује Цар Православни, кад му то поручује његов „најискренији“ пријатељ „римски Ћесар“?

Ето како је дошло до мисије поверене Ивелићу. Али и ако је овоме поверен тако крупан задатак да се „дочепа“ личности Владичине, и да главу Црногораца „експедира“ у Петрбург, опет овај од мора трговац пре свега гледа да осигура *свој лични ћар,* као што доказује овај реферат од 31. јануара 1804. год. Ћесару:

„Премилостиви Царе, Апостолски Краљу и Господару,

„Из приложеног у препису сведочанства Рисањске општине види се да је породица садашњег Царско-руског ђенерал Лајтнанта грофа Марка Ивелића, великог крсника Св. Ане, витеза ордена Св. Владимира и Св. Ђорђа — тамо позната као племићска породица пореклом из Херцеговине, која је од пређашње Млетачке Републике, у многим документима, издатим због важних услуга са врло похвалним изразима увек признавата као грофовска породица — даље се види да је гроф Марко родом из Рисна, да је законити син грофа Константина и синовац грофа Симе Ивелића, који је у почетку прошлог века био губернатор у Рисну, на коме се месту одликовао.

Пошто речени Ц. Р. Ђенерал најпокорније моли В. Величанство, да му као Господар од Рисна потврди све што казато у пом. сведоџби општине Рисанске, то потписани, с обзиром на мисију са којом га је његов Двор послао сад у Котор, и у којој он својим извештајима и понашањем може знатно да олакша више мера потребних за службу В. В., мисле, да би В. Величанство требало да му учини Највишу милост за коју моли и да му изда декрет, који би се израдио у дотичној дворској канцеларији, и који би му се преко барона Розетија доставио, што не би промашило да произведе жељено дејство. У осталом све се оставља Највишој оцени Вашег Величанства.

Колоредо с. р.
Лудвиг Фон Кобенцл с. р.“

Бечка влада послала је барону Розетију инструкције како да се понаша према Ивелићу и његовој мисији. Те инструкције од 29. јануара 1804. садрже све оно што смо видели у реферату који су истога дана државни министри поднели Ћесару. Само је ово неколико врста ново:

„Пошто би нам обудовљење Митрополитове катедре у Црној Гори дало добродошлу прилику *да повратимо територију које је Митрополит* при крају Млетачке Републике а у почетку аустријске владавине *противзаконо присвоио*, као и да одвојимо аустријску Албанију од духовне јурисдикције Онога Митрополита, и да је ставимо под управу нашега Владике домороца, то ће Ваше Високоблагородије" и. т. д.

Сада да видимо својеручно писмо Цара Франца I, барону Ролетију, које се помиње у напред поменутој резолуцији:

1-ог фебруара 1804.
Беч

— — — — — — — — — — —

„Ако Митрополит (Црногорски), на позив Ђенерала Ивелића драговољно пристане да иде у Петрбург, то му не треба стављати никакве сметње, на против треба на леп начин олакшати његово путовање.

„Ако Митрополит оде на црногорско земљиште, ви ћете се не само уздржавати од сваког учешћа у ономе што буде Ђенерал Ивелић предузимао, него ћете га уздржавати од свега онога што би могло постати опасно по ред и мир у мојој албанској провинцији. Само ако би Црногорци драговољно предали свог Митрополита Ивелићу, и ако овај буде пристојно замолио, Ви ћете мудро и обазриво потпомоћи транспорт Митрополита на суву и на води.

„Ако би се Митрополит нашао у Стањевићу или у другом каквом месту моје територије, па би Вас Ђенерал Ивелић на основу изричне заповести свога Двора пристојно замолио да му издате Митрополита, Ви ћете то учинити, али само ако се поуздате да можете учинити без икакве опасности за мир моје албанске провинције.

„Ово апшење (Handfestmachung) мора се само тако удесити, ако сте апсолутно сигурни за успех, и кад успете, не треба ни мало задржавати Митрополита у Албанији, него га треба одмах укрцати у лађу и послати по опредељењу.

„Најзад ако Ђенерал Ивелић не затражи да му предате Митрополита, али би било разлога, по којима би апшење Митрополитово било потребно и саветно, и ако Ви нађете да га можете извршити без икакве опасности за мир провинције, онда га уапсите и пошљите у Трст известитивши тршћанског Гувернера да га прими.

„Што Вам нарeђујем за Митрополита, то важи и за абата Долчија, и ако би ђенерал Ивелић хтео да се дочепа само Митрополита, Ви ћете то исто учинити и са Долчијем и са другим бунтовницима, па ћете их све послати у Трст. Затражи ли ђенерал Ивелић да му издате и Долчија, предајте му и њега и поступите као и с Митрополитом.

„Ако нађете да је апшење Митрополитово опасно за то што немате довољно војне снаге под руком, Ви ћете одмах тражити војно појачање од мог Министарства војног, коме сам једновремено с овим издао потребне наредбе, а руском ђенералу, ако би затражио издавање Митрополита, рећи ћете, да морате најпре тражити моје заповести, како он не би сазнао да ми тамо немамо довољно војне снаге — а мени ћете одмах јавити све што по овој наредби мојој будете предузели. Чим добијете потребна војна поткрепљења, приступите извршењу према овој мојој наредби.

„Нађете ли да се све ове моје заповести не могу извршити без опасности за мир Албаније, Ви ћете ми то одмах јавити и поднети Ваше мишљење како би требало у овој ствари поступити, очекујући моје даље заповести, а на сва захтевања руског ђенерала одговорићете да морате тражити моје наредбе.

„Ако би се Митрополит на овај или на други начин уклонио из своје епархије, Ви ћете одмах, са потребном обазривошћу, поставити духовног предстојника из грчке не униране вере за моје албанске поданике, и то човека који нема никаквих веза с Иностранством или каквом туђом државом, а који је познат са своје привржености мени. Он ће управљати духовним пословима дотле док Ја не наименујем нарочитог Владику за моју Албанију. Очекујем од Вас извештај о подесној личности за то место као и о стварању и дотирању новог Владичанства грчко-источне вере, на које сам се одлучио.

„Овом приликом треба приступити новом заузимању свију места и земаља, које припадају мојој Албанији, али само оних, на која имамо несумњива права. Ако немате довољно војске за то, тражите, као што је напред речено, и кад добијете потребна појачања, приступите извршењу, али само ако сте сигурни за успех.

„Црногорцима ћете казати ради њиховог умирења, да ја желим да одржим пријатељство с њима, и да би се избегли сви досадашњи сукоби погранични и свађе с њима, заузимам оно што је моје.

„Према ђенералу Ивелићу понашаћете се као према службенику једне нама пријатељске силе, али само мудро и обазриво, и Ви ћете нажљиво пратити све његове кораке и понашање оних који су с њиме, старајући се да спречите свако његово мешање у унутрашње послове поверене Вам провинције.

При великом растојању између Вас и мене, и за случај околности које би могле наступити, а које ми овде не би могли предвидети, да би вам могли дати потребна упутства, Ја се ослањам на Вашу мудрост, одлучност и Ваше познавање земље, да ћете само оно урадити што је у интересу моје службе.

Моје Министарство Војно наредиће свима војним и маринским властима да Вас потпомажу.

Најзад моја је воља да Ви о свему што по овој ствари будете радили подносите тачно извешће непосредно мени.“ [1]

Чим је „гроф“ Ивелић стигао у Котор, и чим се добро препоручио тамошњим аустријским властима, разаслао је своја писма у све црногорске нахије, и то људима за које је могао претпоставити да ће их лако придобити за своје планове противу Владике. Та су писма сем оних што је послао у Бјелопавлиће и у Пипере сва на један калуп, као што је и ово:

„14 (26) фебруара 1804.

Благородноме господину Сердару Јоку, попу Сави Пламенцу и „племену Бољевића(?) љубазно поздравље.

Јављам вам да сам овамо дошао, послат од великог Господара и Цара Руског Императора, који ми је предао један височајши манифест за народ и заповест, коју ћете од мене чути. Јављам вам ову царску милост; сад је срећна прилика за вас, јер мој и ваш велики Господар и Император Александар I. уверен је о вашој верности руском престолу, што су и ваши претци увек доказали. Зато пошљите чим ово писмо примите два поуздана и поштена човека да се с њима разговорим о царској заповести, а они ће вам онда казати што буду од мене чули. Остајте здраво!“ [2]

Дакле ни мање ни више него зове чово црногорску скупштину да му дође на ноге у Котор!

Да ли су му се одазвали Црногорци?

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела Sch. IV, M. 3. fol 41—45.

[2]) A. Andrić, Geschichte des Fürstenthums Montenegro, Wien 1853, стр. 78—80.

То ћемо видети мало даље.

За сада да видимо шта јавља Ћесаров Комесар за аустријску Албанију о понашању и раду тога руског подмаршала своме Министру.

Сутра дан по разашиљању Ивелићевих писама у црногорске нахије, барон Розети пише грофу Мајлату:

„У вези са мојим најпокорнијим извешћем од 31. пр. месеца имам по дужности да јавим да гроф Ивелић посведневно понавља уверавања како је његов Монарх најпријатељскије одан Ц. Кр. Двору, да његова мисија нема друге намере него да учини крај злоупотребама које Владика чини са заштитом руског Двора, коју злоупотребљава на најнитковскији начин (auf die niederträchtigste Weise), да према томе овог разголићеног издајника обојих царских Дворова уклони из Црне Горе на начин који би га поставио у немогућност да даље наноси штету (царским дворовима?) најзад је његова мисија да спречи учешће Црногораца у извршењу извесних страних планова и да их доведе до уверења да у свима догађајима треба да стоје уз ову провинцију. Ивелић уверава даље да Ц. Кр. Двор мора већ имати од руског Министарства извешћа о његовој мисији, а он инструкције има, које га упућују у свему на најинтимније споразумевање с аустријским властима.

Његово досадашње понашање сасвим је отворено и управљено је поглавито на то да побуни Црногорце противу њиховог Владике, и да их спреми на његово уклањање. У тој намери он говори и појединце са црногорским главарима, осуђује пред њима и пред сваким другим јавно Владику у сваком погледу, доказује свима, а нарочито Црногорцима, да су интереси руског и аустријског Двора истоветни, и да је њихов (црногорски) интерес нераздвојан од интереса ове провинције.

На поздрав Владичин Ивелић је врло суво одговорио. У другом писму Владици Ивелић је обележио Долчија као доказаног издајника и изјавио је своје чуђење како Владика има куражи да држи код себе једног таквог човека, који је за своја *ранија злочинства протеран из руске државе*? Намера овога писма била је да се испитају одношаји између Владике и Долчија, да се добије какво год признање од руке Владичине, и та је намера постигнута, јер је Владика у свом одговору бранио Долчија као невиног, и захтевао је да му се поднесу докази за кривице којима се Долчи терети, како би га он могао узети на одговор и казнити ако је крив.

Још се не може јасно одредити утисак који је појава Ђенерала Ивелића овде и оно што он говори направило на народ и на Владику. Народ није у стању да себи то објасни. Истина он је у неколико почео сумњати и негодовати на Владику, јер сада види да га је Владика у сваком погледу варао, али *велики део народа са религиозним фанатизмом остаје привржен њему.*

Владика са своје стране још ни најмање не попушта, напротив он и Долчи старају се целим својим утицајем оцрнити и омрзнути Ђенерала у народу. Владика сада ретко долази и на врло кратко време у Стањевиће, него стално борави у Црној Гори у сред свога сената, у коме гледа да појача своју партију. Ђенерал мисли да из овог понашања може извести претпоставку да Владика рачуна на страну помоћ и све се више боји искрцавања какве Француске војске на ову обалу, јер по његовом уверавању односаји између Русије и Француске толико су у последње време затегнути да је само утецај Канцлера грофа Воронцова спречио те још није дошло до прекида.

*Писмено* нисам још ништа добио од Ђенерала, јер ја сам му казао да сам о његовом доласку и изјавама непосредно известио Ц. Кр. Двор, и да би тако морао поступити и са његовим нотама и чекати највише заповести В. Величанства, али да ћу ја иначе у свему што могу сам урадити — помоћи му. Међутим он до сада није од мене затражио ни најмању помоћ, само ми је казао да га у његовим инструкцијама упућују да све што му затреба, новац и муницију овде на признаницу узима. На то сам му ја одговорио да не сумњам да су му такве инструкције дате на основу претходног споразума наших влада, али он ће сам појмити, да дотле, док се неутралност не повреди од једне или друге *зараћене стране,* ова неутралност мора бити сачувана, због чега нико не би смео давати му икакве ратне потребе без прецизне Највише заповести.

У осталом Ђенералу се указује поштовање и свака друштвена пажња дужна Ђенералу једног пријатељског двора.

Односно свега онога што Ђенерал ради у Црној Гори ја се понашам пасивно, чиним се да ништа не знам и не видим, и понашам се према њему као према Ђенералу који је на одсуству у својој домовини, избегавам све што би ми могло бити шкаљиво, у толико пре, јер ме је Ђенерал уверавао да постоји изјава Цара Павла Ц. Кр. Двору и Порти: да Црна Гора стоји под руском заштитом, и што изгледа да је *та заштита у неколико призната од поменутих дворова.*

Из пркосног понашања Владичиног, да се баш и не претпостави страни утецај, може се са сигурношћу извести да ће он учинити све што може да ојача своју партију, и да с тога неће пропустити да изазове нове нереде у овој провинцији, нарочито у Жупи. Ово ми задаје највећу бригу, јер војске немам довољно, а на *становништво Владичине вере не могу рачунати да га дигнем противу Владике.*

Овде сматрам за дужност приметити да не може више бити сумње о издајничком понашању Владичином, да је његов опасни утецај пресудан за јавни мир у провинцији, да је с друге стране и то јасно да је Русија, узевши Црну Гору под своју заштиту, узела под своју власт и духовну јурисдикцију Владичину, која за сада обухвата и ову провинцију, и да због свега тога треба што скорије поставити за сву провинцију нашег Владику грчко-источне вере. У том правцу моје је немеродавно мишљење: да одмах треба одузети црногорском Владици духовну јурисдикцију над овом провинцијом, да се Владика одмах уклони из Стањевића, који су несумњива својина наше државе, да се Владичанско привремено Намесништво повери најстаријем протојереју, да се овоме издаду потребни прописи за вршење његове дужности, и да се што скорије приступи наименовању новог Владике, коме би се одредила резиденција у манастиру Савини код Кастелнова. Приходи тога манастира са још једном малом пенсијом састављали би његову дотацију. Уклањање Владике Црногорског из Стањевића мораће се врло вероватно силом извршити, али иначе не би та мера изазвала никакво незадовољство, и ја могу с поуздањем тврдити да се нико због тога неће бунити.

Најзад изгледа да је баш сада згодно време дати Црној Гори стално политичко устројство, како би се том приликом и ова провинција могла солидно организовати, при чему би ваљало увек имати пред очима да *благостање ове провинције и Црне Горе зависе једно од другог*, те би с тога желети било да и *Црна Гора дође под заштиту Аустрије*, а Русија и онако нема никаквог великог интереса да задржи себи ту заштиту, нити је икада може стварно вршити.

Ја за сада не верујем у какво искрцавање војске на нашу обалу, и ако изгледа да Руски Двор даје о томе прецизне извештаје, али за мене изгледа вероватније такво искрцавање на обалу *Турске* Албаније, па како је једна од тачака које се помињу за то Бар (Антивари) на самој нашој граници, то сигур-

ност ове провинције у сваком па и у санитетском погледу захтева да наша граница буде осигурана са сува и с мора, и за то сам се споразумео са војним властима, којима сам *за тај случај* могао обећати сураднњу целе провинције. Да би боље сазнавали кретање (француских) трупа које су скупљене у Пуљији. и њихове евентуалне намере против овостране обале, замолио сам Команданта Ц. Кр. наоружаног брода, који се налази у нашим водама, да своја крстарења упути на исток и да јавља кретања која буде приметио.

— — — — — — — — — — — — — — —"

Има много места у овом бароновом извешћу на којима би вредило зауставити се, али грађа коју морамо савладати тако је велика, да се морамо ограничити на неколико речи. Ивелић је толико дрзак био у своме писму Владици да је тврдио како је Долчи због својих *злочинстава* протеран из Русије, као да не зна да је Долчи протеран за то што није хтео да изневери свога Владику ни за силан новац који му је нуђен, ни за сјајну каријеру која му је у Русији обећавана, и да је за то протеран и то тек пошто је и сам Владика протеран из Русије. Али све лажи и гадости које је овај мајстор с мора измишљавао не могаше ни најмање уздрмати веру у већине црногорског народа, који оста Владици одан „са религиозним фанатизмом" како уздише барон Розети.

Али у односима са аустријским властима Ивелић само усмено доказује како је он од свога Двора упућен на Аустрију; он не даје ништа *писмено* од руке, а барон Розети опет који већ сматра Русију и Црну Гору као „*зараћене стране*" неће да повреди аустријску „неутралност".

Руски консул за Далмацију *Фонтон* није толико препреден као Ивелић, и он упућује 17. фебруара 1804. овакво писмо барону Розети:

„Владање Митрополита Црногорског показује с дана на дан све више планове који би, када би се извршили, постали подједнако кобни (funeste) за оба Царска Двора. За то ови треба заједнички да обрате пажњу на све оно што би могло да омете извршење, да уништи у клици наде, које куражe реченог Митрополита. и којима се хране његове интриге.

При таквом стању ствари једна од првих мера којеваља предузети то је неоспорно, да се прекине издавање пасоша Црногорцима, који под изговором да иду у иностранство по тр-

човачком послу, служе као емисари и курири њиховог вероломног (perfide) Владике.

Потписани саветник Двора Њ. В. Императора свију Руса, његов ђенерални консул за целу Далмацију, за Боку Которску и за Дубровачку републику, који је добио специјалну наредбу да свима средствима суделује на осујећавању планова кривичног častoљубља и отвореног *издајства* црногорског Владике, има част обратити пажњу Њ. Превасх. Г. Барона Розетија на злоупотребе које се чине са пасошима који се овде издају Црногорцима и на рђаве последице које отуда могу произићи за ове провинције

Његово Превасходство неће пропустити да опази, како у једној ствари која очигледно интересује оба Двора Царска, наша напрезања треба да буду сложна да би се постигла жељена мета. Потписани користи се овом приликом" итд.

Барон Розети, срећан што је добио најзад нешто „црно на бело" од *службеног* представника Русије у Далмацији и у повереној му провинцији, похитао је не само да помоћу питања о пасошима осујети свако споразумевање Владичино с иностранством, него је помишљао и на врло благородан посао да хвата Владичина писма, ако би их ко и без пасоша проносо, и пошто се добро распитао о кореспондентима Владичиним у аустријским земљама, његово високо благородије пише шефу талијанске дворске канцеларије ово своје благородно писмо од 25. фебруара 1804:

„Јављено ми је да је Јосип од Орландо у Фијуми агенат Владике црногорскога који је писма Владичина отправљао преко пређашњег руског консула Гике, и преко једног грчко-источног архимандрита у Загребу.

Пошто у овом тренутку не би било равнодушно за највише интересе Њ. В. сазнати изближе садржину и обим Владичине кореспонденције, то сам замолио Председника фијуманског гуверниjума г. фон Клобушицког да обрати пажњу на ту коресподенцију, и да све што му се учини сумњиво одмах достави В. Превасходству. Уједно сам му приметио да је могућно па чак и вероватно да је г. од Орландо сасвим невино запао у тај посао видећи да међу Владичиним писмима која је он отправљао има и таквих која су била адресована Њ. Ц. Височанству Ерцхерцогу Карлу."

Док се овако наређивало све што треба за чување тајне писама, Ћесарев Министар спољних послова послао је своме

Интернунцијусу у Цариграду Штирмеру копију упустава која је издао барону Розетију односно мисије Ивелићеве, па додаје:

„При познатом немирном држању оног Прелата и његових присталица нарaвно је да би нама његово уклањање било повољно. Још би нам пријатније било када би га Порта уклонила, као његов законити суверен, али како то није могућно, а ми никако не желимо да на туђој територији извршимо нешто силом, као што због велике удаљености не можемо привући брзо довољна поткрепљења — то нам је добро дошло ово прелажење Русије. У осталом ово саопштење има да послужи само за Ваше лично обавештење, и Ви га нећете употребити ни на Порти ни пред тамошњим руским послаником, него само да би могли знати како је у ствари, и ако би се о њој протурали лажни појмови и произвољна тумачења, да будете у стању исправљати их.“

Из опширне коресподенције која је између појединих власти аустријских не само у Фијуми него и у Трсту и са Министарством у Бечу вођена о хватању Владичиних и Долчијевих писама¹) види се да су Владичина писма у години 1803. ишла преко рускога консула Гике, а од како је Фонтон дошао на за ово место, преко њега и његовог вице консула, маринског официра Мелезиха „а ова два човека нису од партије Владичине него су му противници.“ За то нема опасности да ће пропустити икакво опасно писмо Владичино или његовог секретара Долчија. Орландно је са свим исправан човек итд.

Јозеф гроф Мајлат подноси Ћесару 9. марта 1804. један врло опширан реферат, у коме исцрпно саопштава све што је барон Розети јављао од 15. децембра прошле године, и што смо ми напред видели, па онда додаје од своје стране:

„За кривице које је Владика починио у Аустријској Албанији, требао би да одговара једино пред Ц. Кр. властима, без посредовања икакве стране силе, и оне би једине биле надлежне да му суде. Ако је Владика скривио што у оном делу своје епархије, који не спада у аустријску Албанију, за то није надлежан предстојник те провинције. При свем том ако би царско-руски Двор имао разлога да буде незадовољан са Владиком, *кога је до сада протежирао*, па би хтео да то покаже на несумњив начин и са довољно публицитета, онда би се ми могли тиме користити да Владику потргнемо на одговор и за оно што

¹) Архив Мин. Унутр. Акта Sch. IV, M. 3. fol. 63—68.

је починио у нашој провинцији и да га осудимо на губитак оног дела његове епархије који је под нашом влашћу. За такву пресуду имамо довољно разлога у његовом држању према шефу наше Албаније, које је доказао својим писмом ђенералу Николетију из године 1802, и у осталим податцима којима располаже барон Розети. На тај начин изгубио би Владика своју духовну јурисдикцију на нашој страни и могао би се приморати да напусти Стањевиће, који су на нашој територији, и тек онда би ми могли поставити нашег православног Владику (ritus graeci)".

На овом реферату Министровом има оваква ћесарева „резолуција":

„Оно што сам 1. фебруара ове године непосредно барону Розетију наредио, налази се у прилогу под ·/. али само за Ваше лично знање.

„У одговору на сва извешћа која је барон Розети поднео, писаћете му да сам његовим радом потпуно задовољан, и наредићете му да на Ивелића, Вучетића и све сличне личности, које би још дошле, строго пази, да им не допусти мешати се у администрацију Мојих земаља, нити у евентуалне наше припреме за одбрану. У осталом нека се према њима пријатељски понаша. У исто време наредићете му да се строго придржава упуства која су му дата, да пази на кретање Француза у Италији, и на евентуално покушавање њихово да се искрцају у Турској Албанији, и све што сазна нека одмах јавља, као и да у договору са својим властима предузима све што треба за одржавање строге неутралности са Моје стране, као и да о свему предузетом извештава.

Франц с. р.[1])

Међутим се Владици досадило ровење Ивелићево и Вучетићево по Котору, и он 6 марта 1804. пише два писма, једно Вучетићу у коме му одузима чин архимандрита и рашчињава га од духовништва у опште па онда изриче своју анатему над њим.

Друго писмо није потписао сам Владика него његово „правитељство" и гласи овако:

„Од правитељства црногорског Ђенералу-Лајтнанту и кавалеру

Грофу Марку Ивелићу.

Познато је овом правитељству да сте Ви дошли у Котор, на аустријско земљиште, као посланик Нь. Величанства Само-

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела Sch. IV, M. 3. fol. 26—32.

дршца од Русије, да нам саопштите високе манифесте, у којима су царске милости за наш народ.

Скоро два месеца чекамо Вас да дођете да сазнамо зашто сте послани и по каквоме сте послу дошли.

Чудимо се што се тако дуго бавите у Котору, где ништа друго не можете чути, до лажи противу нас. Те су лажи тако укорењене само за то, што нећемо да се ставимо под заштиту и њиховога Двора. Али како бисмо ми могли стати под аустријску заштиту кад су још наши претци, у време Петра Великог, стали под заштиту руског Двора, који нам је толико близак у верским и народним интересима?

Другаче стоји ствар са другим дворовима, који нам у томе нису род; зато наш народ неће никада променити покровитељство, баш и кад би имао бољу прилику за то. Ми, сем слободе, коју су нам наши претци извојевали својом храброшћу и својом крвљу немамо никаквог другог блага; како би на то пристали?

Ми само браним наму слободу. Када би ову изгубили не треба нам ни живот, који је иначе најмилије благо. Садашња појава Стевана Вучетића у аустријском граду Котору, куда по ухваћеним његовим писмима позива наш народ, нама је загонетна. Ми не знамо какве су га намере тамо одвеле. Из његових писама бије лажљиви, бунтовнички, непријатељски и отровни дах. Када је он из Грбља, које је онда било Млетачко, а сада аустријско, побегао, њега је наш велики Митрополит Петар Петровић узео под своју заштиту и учинио га архимандритом. Млетачка влада тражила је да се он казни срамном смрћу за разна зла дела која је починио. И сада тај срамни и безбожни злочинац грди наш народ и свог добротвора. Под републиком био је велеиздајник, у Аустрији је рило и бунтовник, а у нас је тај бегунац и измет људски клеветник. Ми Вам ово јављамо да бисте Ви, као руски ђенерал и кавaљер сазнали праву истину о Вучетићу, и како би сте предузели целисходне мере против њега, јер ми намеравамо ускоро послати наше посланике Његовом Царском Величанству Самодржцу свију Руса, да поднесу усмена извешћа о садашњем нашем новом поретку, миру и слози, па онда и о другим догађајима".[1])

Из једног реферата грофа Мајлата Ћесару од 9. априла 1804. видимо да је руски конзул у Дубровнику дошао у Котор

[1]) *A. Andrić*, l. c. стр. 81—82.

да с Ивелићем састави рапорт за Петербург о стању ствари. Ивелић продужава да утиче на духове у Црној Гори и да их спрема за уклањање Владике, које је већ постало неодложно. Владика сада врло ретко и на врло кратко време долази у Стањевиће, него станује махом у Црној Гори. Његово „упорство" није ни најмање попустило, и његова писма Ивелићу постају све више „anzüglich".

Долчи је у Стањевићима под чврстом стражом. Барон Розети не зна да ли је та стража за његову одбрану, или за то да Долчи не побегне. *Народ* не показује особиту наклоност према Русији, али се очевидно *брине за своју независност, и чврсто је одан своме Владици.* Ивелић и руски консул тумаче држање Владичино његовим надама на помоћ из иностранства. Главни план Владичин био је да подигне буну у Боки Которској, и на томе је радио тумачећи народу наопако сваку меру аустријских власти и потурајући Њ. Величанству намере које Ћесар никад није имао, и према томе сумње нема, *да је Владика зликовац*, чија грамзивост и амбиција не знају ни границе, ни закона. Он је том буном хтео да се користи те да уједини Боку са Црном Гором. Активно учешће Француске у овом плану открио је гроф *Марков* и он га је саопштио своме Двору. — Француска је одиста у Апулији, између Барлета и Бриндиза концентрисала један кор војске од 40.000 људи, и привлачи још непрестано нових трупа, нарочито артиљерије, и већ реквирише бродове за транспорт. Са противне стране, у Турској Албанији све је мирно. Само Мореју и Кандију утврђују.

Ивелић је известио и Скадарског Везира о своме доласку и саопштио му је намере свога Двора.

Аустријска Албанија је мирна, мирнија но што је икада била, и поред најбрижљивијег испитивања није се могао пронаћи ни најмањи траг каквог споразума с иностранством".[1]

Аустријски Интернунцијус у Цариграду фон *Штирмер*, у своме рапорту од 10. априла 1804. јавља:

„а) Као што из поузданог извора сазнајем, Порта је ово дана добила *из Херцеговине* један Арзи-Мазхар од тамошње раје. У њему се тамошњи *Хришћани, као год и они из Србије, жале противу зулума* њихових капетана, и богораде за брзу и издашну помоћ, иначе прете да ће се сјединити *с Црногорцима, који их непрестано зову,* или ће бити приморани да се

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела Sch. IV, M. 3. fol. 56—58.

село на Ц. Кр. територију. Како ми јављају, Порта још није решила шта да ради. Ја ћу даље трагати, и ако што сазнам, јавићу В. Превасходству.

б) Сматрам за дужност јавити да се овде, бар у неколико зна о ономе што сте ми 17-ог фебруара милостиво саопштили односно Црне Горе, и то из казивања разних бокељских поморских капетана, који су у последње време допловили са својим бродовима, као што ћете видети из приложеног листа */. Према томе морам бити спреман на то да ће турско Министарство питати о тој ствари, и ја ћу се у мом одговору придржавати датих ми упутстава“.

Прилог овог рапорта написан је Италијански и гласи у преводу:

„Из причања разних капетана бокељских који су у последње време допловили у ово пристаниште, излази: да је од прилике пре два месеца дошао у Котор, по дозволи, кажу, царско-руског двора, један ђенерал у његовој служби, по имену Ивелић, који је родом из Рисна, да је он добро примљен од ћесарскога команданта, који му је дао за становање један палацо; да је тај ђенерал дошао да истргне из руку Владичиних његовог секретара абата Долчија за кога је сазнао да заједно с Владиком стоји у вези са Французима, да је ђенерал звао Владику да му дође на разговор у Котор, да му је Владика безобразно (con arroganza) одговорио како су до сада и већи ђенерали од њега па и Кнезови долазили к њему, па нека и он дође ако му треба; да је ђенерал после тога разаслао позиве главарима црногорским (ai capi delle ville di Montenero) али и да су ови одговорили на исти начин, казујући да не познају другога Господара и браниоца сем свога Владике и да неће да дођу.

„Даље кажу да су у Котор дошле четири ћесарске канонијерке да се очекују и други ратни бродови са артиљеријом, муницијом и трупама“ и т. д.

Врло је вероватно да су главари црногорски, ако су долазили на састанак с Ивелићем онако одговарали како причају ови бокељски капетани, али да је било и таквих народних главара, који никако нису хтели доћи, доказује ово писмо од 21. марта 1804.:

„Од мене ђенераллајтнанта грофа *Марка Ивелића*, руског посланика за ове крајеве, благородноме господину у Брдима *Сердару Михаилу Бошковићу* љубазно поздравље.

Знај да је прошло три месеца од како сам у Котору. Из свију нахија долазили су главари код мене да виде Царски манифест и да чују заповест; само од Брђана нико не дође. А међутим манифест је послат и за Брђане исто онако као и за осталу земљу. Ако си ти на страни великога Цара Московскога и ако желиш да останеш под његовом заштитом, то одмах, чим примиш ово писмо, узми једног главара који је веран московскоме цару па дођи к мени у Котор или у Рисан, али што брже можеш. Ако желиш себи и Брђанима добра немој друкчије учинити, немој да Брђани остану у великој опасности, јер ја имам с тобом да говорим о великим стварима. Ја сам већ добио два писма од Скадарског Везира, који скупља велику војску а тако исто и од Босанског везира и осталих забита у Херцеговини. Остај здраво."[1])

Међутим су аустријске власти живо трагале не би ли што ухватиле од писама Владичиних или Долчијевих.

Ево шта о томе пишу из Фијуме 15. априла 1804:

„Председник губернијума Клобушицки грофу Мајлату јавља, да је на захтев грофа Розетија обратио пажњу на коресподенцију Владике Црногорског и да је нашао: Прошлих година предавана су на Фијуманској пошти писма тога Владике и његовог секретара Долчија, као што су са ње и примана писма за њих. Та су писма ишла преко рускога консула Гике у Дубровнику. Од како је тај консулат поверен г. Карлу Фонтону, и од како је његов делокруг Највишим одобрењем раширен и на угарско приморје (Litorale) иду сва та писма преко Ц. руског маринског потпоручника Мелисина, кога речени консул мисли поставити за свог вицеконсула у Фијуми, али му се чини да они неће више посредовати за експедицију црногорских депеша, јер ни г. Фонтон, ни г. Мелисино нису од Владичине партије. напротив јавно осуђују све Владичине поступке. Он је међутим наредио и пошти и капетанату пристаништа да испод руке пазе на сва писма из Црне Горе и за њу, и ако они што сумњиво опазе, он ће одмах јавити. Уједно шаље препис свога писма Орландију, којим га је позвао да као добар и на верност заклет грађанин изјави што зна о корееподенцији Владичиној и Долчијевој, као и одговор Орландијев у оригиналу. Овај је написан италијански и признаје да је та кореспонденција за време конзулства Гикиног ишла преко њега, јер је он

---

[1]) *A. Andrić*, l. c. стр. 80.

тада био царско-руски комесар у Фијуми, да су сва Владичина писма била адресована или руском амбасадору у Бечу или разним руским министрима у Петрограду, да је једно писмо абата Долчија било једна *ода* посвећена Ерцхерцогу Карлу од Долчија.

Врло је вероватно да ће та коресподенција од сада ићи преко Трста. Зато треба издати наредбе тамошњој пошти". То је наређено.

И сада на један пут бечка влада налази да јој барон Розети у Котору није довољан, и 19. априла 1804. Колоредо и Кобенцл предлажу Ћесару да се нама добро познати ђенерал *Бради* пошље у Боку као војни и цивилни комесар. Франц I на истом предлогу наређује да њих двојица израде инструкцију за ђенерала, при чему да воде рачуна о Његовом претпису барону Розетију, који смо напред видели. Ту инструкцију да му поднесу на одобрење, али пре тога, да му поднесу своје мишљење шта да се нареди Брадију за случај да нека друга сила покуша искрцати своје трупе у Његовој албанској провинцији, или да затражи слободан пролаз кроз ту провинцију.

25. априла 1804. подносе Министри захтевано мишљење и готову инструкцију за Брадија. Цар је обоје одобрио. Ево како та инструкција гласи:

— — — — — — — — — — — — — — — —

1) Неопходно је потребно да се садашњи подесни тренутак искористи те да се аустријски део Албаније ослободи духовне јурисдикције Владике црногорскога тиме, што би се у место њега поставио привремени намесник (Vicarius) а доцније наименовао наш Владика. Прво имају ђенерал Бради и барон Розети споразумно *што скорије да* изврше, а за друго треба ђенерал да поднесе свој предлог овамо.

2) У приложеној копији опширне инструкције, коју је Њ. В. упутило првог фебруара барону Розетију, налази се како треба поступати односно *апшења* Владике црногорског и абата Долчија, које апшење *намерава Русија да изврши.* Нека се ђенерал у томе придржава те инструкције, и нека не узима јавно никаквог учешћа у ономе што би се у томе раду предузимало изван граница наше провинције.

3) Што се тиче повраћања оних срезова, које је Владика незаконито присвоио, то ће Фм. Л. Бради поклонити овом питању своју највећу пажњу, али тек на лицу места моћиће да оцени када му ваља приступити извршењу.

4) У садашњим околностима није у највишем интересу а и тешко би било постићи да се наш утецај рашири не само на Црну Гору и Херцеговину, него и на босански народ, али при свем том нека Ф. М. Л. Бради не пропусти доцније поднети своје мишљење на који би начин могли ми задобити онај утецај који је у тим земљама умела придобити бивша Млетачка Република.

5) Нама је много до тога стало да поуздано сазнамо да ли је постојала или још постоји формална завера Митрополита и његових Црногораца да непријатељски нападну на град Котор и његову област, али ипак проучавање тога питања треба водити тајно и са највећом обазривошћу, нарочито у колико она стоји у вези са француским плановима за искрцавање и са агентима те силе, који су канда на томе радили. Извештај о томе треба да се оснива на брижљиво испитаним доказима. Очевидно сувише слободним изјавама ђенерала Ивелића о томе не треба противречити али их не треба ни потврђивати да се не би према Француској компромитовали.

6) Начела строге неутралности која је наш узвишени Двор усвојио и јавно прокламовао састављају за нас немогућност да допустимо ма којој сили да искрца своје трупе на нашу обалу или да с војском прође кроз нашу Албанију, и према томе Ф. М. Л. Бради има сваки такав покушај да одбије оружаном силом. Ако би то руска војска пукушала да учини, треба претходно заповедницима обратити пажњу на опасне последице које таква њихова повреда неутралности може имати и за њих саме, јер би такав њихов поступак повластио и Француску да то исто учини. Ако би сила која хоће да изнуди искрцавање или пролаз била тако велика да јој се ми не можемо силом одупрети онда ће Ф. М. Лајт. Бради против тога на основу горњих начела уложити писмен протест, и о свему одмах овамо јавити. У осталом он ће чим стигне у Котор побринути се да поправи сва запуштена средства одбране наравно тако да то не пада у очи, а овамо ће јавити све што му треба па да гарантује за сигурност провинције у миру и у рату.

7) Са ђенералом Ивелићем треба поступати са свима обзирима који се могу сложити са поменутим директивима и који одговарају пријатељским одношајима са руским двором, али ако би он постао наметљив (zundringlich) и ако буде захтевао новаца, оружја и муниције, онда му треба објаснити да *његов Двор није до сада нашем Двору ни преко свог амбасадора овде*

*ни преко нашега у Петрограду ништа јавио о границама његове мисије*, и даће према томе појмити да наше тамошње власти не могу испунити његове захтеве док најпре не известе своју претпостављену власт. У опште нека Ф. М. Лајт. Бради никада не губи из вида да Њ. В. нема никаквог учешћа у преговорима ђенерала Ивелића са Црногорцима, него да се користи првом згодном приликом објаснити му, како он у својим прокламацијама Црногорцима треба да избегава све што би нас пред Француском могло компромитовати, јер би иначе Франц. Влада могла пасти на мисао да, с обзиром на то, што ми трпимо мисију Ивелићеву, пошље и она једног свог пуномоћника у Котор, што би само повећало тешкоће положаја, или би раздражена тим изазивањем, могла одлучити се да са војском упадне у Албанију, и то у тренутку када ми не би могли силу силом одбити и када Руси не би у стању били да нам потребну оружану помоћ укажу“.

*Додатак овој инструкцији*: „У пријатељским разговорима са ђенералом Ивелићем имаће Ф. М. Лајт. Бради прилике постарати се да онај у своје извештаје Руском Двору не унесе ништа што би било шкодљиво за наш двор, нарочито да отцепљење аустријске Албаније од црногорске епархије не представи у нама непријатној светлости, него као нужну последицу начела које је Њ. В. усвојило да у својим државама не трпи туђу јурисдикцију. Могло би се дати ђенералу Ивелићу да разуме, како наш Двор жели да му пред његовим Двором засведочи како је он умео похвално да изврши једну тако тугаљиву мисију на подједнако задовољство оба Двора. Па како Ивелић жели да од нашег Монарха добије потврду *његовога племства* можда би добро било дати му наде да ће се та његова жеља испунити, ако *добро* сврши овај посао. У том случају Ф. М. Лајт. Бради треба да претходно овамо јави што буде сазнао“.

Интересантно је што аустријски интернунцијус Штирмер јавља своме Министру о једном разговору са руским послаником Италинским у свом рапорту од 26. априла 1804.:

„По заповести Вашег Птевасходства ја сам од свакога имао да кријем оно што ми је 17. фебруара послато о црногорским пословима, и ја сам одиста то крио. Али како ми је г. Италински сам почео говорити о намери Двора да се дочепа личности Владичине (du projet de sa Cour de s'assurer de la personne du Vladika) ја сам сматрао за дужност да на поверење

одговорим поверењем и ја сам му саопштио казивања наших бокељских капетана, који су дошли са Которског ушћа, она иста која сам послао и В. Прев-у последњом поштом. Тиме сам показао Г. Италинском поверење с моје стране и ако му нисам ништа казао од оног што је садржај поменуте депеше В. Пр-а. Он је био врло тронут овим податцима које сам му дао, у толико више што *он не верује у способност ђенерала Ивелића за тако деликатну мисију.*“

1. маја 1804. помиње се, али на нашу жалост не саопштава се у целости него само у изводу врло енергична „*нота црногорског правитељства*“ ђенералу Ивелићу, у којој побија све његове оптужбе, у којој одбија мешање *иностранства* у питања *унутрашње* управе, и у којој се тражи да Ивелић поднесе *написмено* шта има, јер Црна Гора неће да прима његове усмене поруке.[1])

Шта је „подмаршал“ предузео противу тога дрског „правитељства“ је ли одмах уапсио Владику?

Боже сачувај!

Ево како по извешћима барона Розетија изгледа његов даљи рад.

„Ђенерал Ивелић — јавља Розети у свом извешћу грофу Мајлату — продужава своје приватне разговоре с појединим Црногорцима о томе *шта да се уради* с њиховим Владиком, али још није ништа као *официр* учинио“.[2])

Са рапортом од 30. априла 1804. Розети шаље своме Министру копију преписке између ђенерала Ивелића, Скадарског и Босанског везира, као и копију од грамате Руског Синода (који смо напред саопштили) па онда додаје:

„Ђенерал Ивелић још непрестано обделава (bearbeitet) поједине главаре црногорске, а Владика се труди да раздражи свој народ противу Ивелића, а у неколико и противу рускога Двора. Ивелић се нада поуздано да ће задобити Црногорце за збацивање Владике, али овај изгледа да је успео изазвати опште неповерење противу мисије Ивелићеве, која још није службено саопштена. Успех није ни мало осигуран. Једино што се може поуздано рећи то је да Црногорци мрзе сваки страни утицај, и да они неће никога поштедити, који у том учествују.“

„Према највишим интересима Њ. Ц. Кр. В. понашају се Ивелић и Вучетић беспрекорно, шта више ја могу тврдити да

[1]) *A. Andrić,* l. c. стр. 82.

[2]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела, Sch. V, M, 3. fol. 72—73.

Ивелић ништа тако ревносно не жели као да задовољи Њ. Ц. и Кр. Величанство. Вучетић живи овде врло повучено, и као да нема великог утицаја у ђенераловим пословима. Он само једно жели да се освоти Владици што га је лишио чина и звања и што је на њега бацио анатему. Чудновато је како та страшна анатема није имала никакво дејство. Људи указују архимандриту свако поштовање које припада његовом чину".[1])

У рапорту од 16. маја 1804. Розети јавља да се „стање није ни у колико променило." Ивелић је био неколико дана у Дубровнику, где су му указане многе почасти, да покуша добити од републике *новаца*, јер се уверио да се *самим речима не може утицати на Црногорце*. Ово дана он се спрема у Кастел-Ластву на састанак са Црмничанима који су највише њему одани и против Владике. *Јуче је у Црној Гори била општа Народна Скупштина*, на којој је изабрат нови гувернор, и на којој се вероватно одлучило како да се понашају према Ивелићу. Очекујем ближа извешћа. Наредио сам међутим да се на Ивелића, ако оде у Кастел-Ластву, строго пази".[2])

Извешћем од 6. јула 1804. барон Розети јавља: „На Скупштини било је око 800 Црногораца. Владика је за то сазвао Скупштину да се оправда од свега онога што је архимандрит Вучетић изнео противу њега у Петербургу, и да повуче народ на своју страну противу Ивелићевих намера. Народна Скупштина одлучила је под општом заклетвом да неће напустити свога Владику *да неће никада примити* у Црну Гору не само ђенерала Ивелића него *ни самога Цара Руског*а, ако није у споразуму са Владиком. Одлучено је да четири изасланика однесу ту одлуку Скупштине петроградском Двору. И одиста један од тих изасланика, дошао је са једним писмом *тако званог* црногорског сената барону Розетију и тражио је за себе и за своја три друга пасош. Розети их је на леп начин одбио јер, рекао им је, да није сигурно да ли би руски консул одобрио да се њима тај пасош изда. У исто време барон је послао Фонтону то писмо црногорског сената и упитао га да ли би му била пријатна појава тих депутираца. Фонтон је на то дошао у Котор, али му се депутирци не јавише, вероватно услед *састанка који је Ивелић имао с Владиком 25 маја пре подне*".[3])

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела, Sch. IV, fol. 81—82.

[2]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела, Sch. IV fol. 74—75.

[3]) Архив Ц. Кр. Мин. Ун. Дела, Sch. IV, M. 3. fol. 76—77.

О томе састанку приложен је био дневник („два журнала“) поручника *Павјановића*, али га не нађосмо у актима. Из примедаба баронових о томе дневнику пада у очи трећа која гласи:

„Наредио сам поручнику Павјановићу да не пропусти ништа неиспитано што би могло послужити као доказ да су Владичина браћа покушавала код неких Паштровића да ови убију ђенерала Ивелића“.

„Ђенерал Ивелић није до сада успео прибавити себи никаквих присталица у Црној Гори, и сада се може већ рећи да његова мисија неће имати одлучног успеха.“

У осталом за дан 14. јуна — вели барон Розети — сазвата је понова црногорска Народна Скупштина да понова решава хоће ли се Ивелић пустити у Црну Гору или ће се сасвим одбити.

Рапортом од 4. јула 1804. барон Розети јавља да је на том новом сазиву црногорске Народне Скупштине донета дефинитивна одлука: да се ђенерал Ивелић ни на који начин не прима у Црну Гору, да Владика не иде у Петрбург него да се писмено „правда“. Ову одлуку саопштио је Владика Ивелићу у једном „иначе“ учтивом писму, а представка Петрбуршком Двору предата је у руке рускоме консулу Фонтону, који се примио да је отправи у Петрбург.“ Према свему што се догодило може се с основом извести да Владика неће попустити мањ већој сили, а дотле да ће се старати да добије времена, рачунајући било на страну помоћ, или на какав сретан случај. Било како му драго, ја сам уверен да тога Владику треба што скорије уклонити са тога места“ и т. д. Сљедује по n-ти пут поворка његових досадашњих предлога.[1])

Да видимо како су гласила та документа донесена на црногорској Народној Скупштини.

Писмо, које помиње Розети и за које вели да је „иначе“ било учтиво није писао Владика, него нови гувернер *Вуко Радоњић* са главарима и оно је упућено *преко* ђенерала Ивелића Рускоме Св. Синоду. Ево како оно гласи:

3. јула 1804.
у Црној Гори.

Губернадур Вуко Радоњић и остали главари црногорски и брдски — руском Св. Синоду преко ђенерала Ивелића.

Добивши копије од грамате Св. Синода, коју Ви чувате код себе као тајну, разаслане у околни народ, виђјели смо у

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела Sch. IV. M. 3. fol. 104—105.

нима изразе руског Синода, који су народу Црногорском и Брдском врло неповољни, почем Св. Оци руски осивају се само на клеветама и неправеднима доношењима непријатеља и злотвора на нашега Архипастира, и не гледајући ни нашу привјерженост к истом архипастиру ни на његову вјерност свом отечеству и преданост к најмилостивијем нашем покровитељу, заповједају му да се за оправдање представи њиховом суду, називајући га противником вјере и закона и издајником свог Отечества.

Није никако чудо што је руско Царство — које је границама пространо и толиким милионима народа насељено, на благочестијом и наукам цвјета — через дуго време и великим трудом и трошковима својих самодржаца у садашње благостање доведено; већ је нама за чудо, што Св. Руски Синод истражује благе уредбе *од Архијереја који њему нису подвласни* и захтева да таково благочестије, као што је у Русији, буде и у нас гдје нејма за то средства, нити је судаца, ни судојске власти, нити школа ни томе подобнога. Нека Св. Оци погледају на прошасто стање своје паства, у каквом је до Великог Петра находило се, па ће видјети, какав је ту коров израстао био, који ни дан данашњи није сасвим истребљен, а овдје у нас, ако нејма просвете, а оно нема ни јереси никаквијех, него је само чиста православна грчко-српска вјера.

Пошто је српско царство пало, ми смо се од силних непријатеља христијанства склонили у ове горе и у њима се населили, не зависећи ни од кога, само што смо слушали наставленија и покоравали се власти наших Митрополита, као наших архипастира, који су нас научили бранити православну веру и своју свободу. А садашњи наш Архипастир више је од свакога за нас трудио се и труди, и што нисмо остали под јармом, који нам је *нашом неслогом* Арбанашки паша навалио био, то је заслуга садашњег нашег Архипастира коме вјечно за обновљењу нашу свободу имамо благодарити.

Свети Синод Руски, који не зна за наша обстојатељства, мисли да овдје наш архијереј живи у величију, као они у Русији што се на позлаћеним колима са славом и луксузом возају, па имају кад само у светој служби упражњавати се; али овде је другојачије, јер наш архијереј вала да прелази пешице с крвавим знојем велике стрменице кад је год, а готово је свагда, потреба да мири и учи народ, а свету службу тек онда отправља, кад се од народних послова смири. Па и овај покој

за њега ретко бива, почем у народу до сад судејско управе није било, него његовим неуморним трудом уређен је суд и управа прошасте године, и тим су се пресјекла у нашем народу самовољства и разна злочинства.

Ми смо од пређашњих Руских Самодржаца помиловани многим високим граматама, од којих само двје имају, које одређују поред благовољења и новчану годишњу помоћ нашем народу, а те су две грамате блаженопочившия и бесмртног имена достојних царева Петра Великог и Павла I, а грамата Царице Јелисавоте Петровне и Екатарине II дароване су нашим Митрополитима (за овях и наше вјерне услуге и за усрдност и привржепост к великом Руском Двору) арнјерејске обуке и свештеничке одежде, с надлежећим окрутом архијерејским, па тима великољепним обукама и окрутом и данас кад служе наши архијереји украшавају се за славу, част и спомен својих покровитеља, и те скупоцености *нијесу у туђим рукама, него се налазе под нашом руком.*

Свети Синод *није давао никада* нашим црквама *нужне ствари* него, што треба нашим црквама, то нешто од нашег Митрополита добијамо, а нешто колико смо кадри *сами набављамо.* За пошиљање св. мира и антемиса са најчувствелнијом благодарношћу обавезни смо Св. Руском Синоду, јер *то је по његовој милости учињено.* Наши младенци на светом крштењу помазују се светим миром, које наше свештенство прима од Архијереја нашега у алавастровим сасудима, за то нарочито начињенима, и са свим је *лажно* јављено Св. Синоду да се наши младенци на крштењу св. миром не помазују.

Истина да наши манастири нејмају много калуђера, али према средствима којима се издржавају, опет их је доста. Ми смо слушали да су и у Русији, у неким епархијама, манастири опустели и да се у жалосном стању налазе, па јошт гдје благочестијем и наукама Руско Царство цвјета, и да су калуђери излињали као овце без хране; па за чудо да је да Св. Оци Синодални у својој пастви не виде недостатка, а *у туђој* виде несавршенство. Народ у Русији гдје су јошт науке и просвјештено свештенство, не разуме боље од нашега народа вјеру и закон, па тко нас у закону и вјери учи, ко ли нас наставља благочестију и добродјетељи христијанској? Довста наши архипастири а не руски проповједници. Зашто Руски Св. Синод у само садашње време не сажали се, као што се пристоји Св. Оцима сажалити се, на Христијане у Турској Србији, гдје Турци

немилостиво истребљују Христијанство и Архијереје Божје кољу мачем? Тамо, гдје је православно христијанство угњетено и гине нужна је велика помоћ, а не овдје, где ми благодарећи Богу ни од кога нисмо угњетани, већ уживамо потпуну свободу под владом нашег доброг архипастира.

По свој прилици није познато руском синоду да је народ српски православни имао свог Патријарха, коме су српски архијереји били подвласни све до 1769. године, а тада пошто је запламтио рат између Порте Отоманске и Рускога Царства, Патријарх српски и свега Илирика Василије Бркић, уклонивши се у наше крајеве од предстојавше му погибли, пођe у Русију и у Петрбургу преставио се, на којем се и пресекла битност славено-српских Патријарха, а столица Пећске Патријаршије и данас је упражњена; по томе дакле наш Господин Митрополит остао је сам за себе у овдашњој цркви *независним ни од какве власти*. А при том кад смо ми у прастара доба примили вјеру Христијанску, нисмо је примили од Руса него од Грка. Ми до сада нисмо чули да има власт Св. Руски Синод над славено-српским народом изван руских граница живећим, и да о њему води бригу, па ни над нама не може имати никакве власти, зашто *ми*, народ црногорски и брдски, *нисмо поданици Рускога Царства*, него само стојимо под његовим *моралним* покровитељством, па и то не из каквог другог узрока, него само због једнакости вјере и племена привржени смо, вјерни и усрдни двору Руском, и таки ћемо остати вјечно. Па баш да би нас Русија и одбила од себе, чему се ми никад не надамо, опет за то ми, народ црногорски и брдски, докле год у Русији православна вјера узвлада, остаћемо на вјеки Русији вјерни и усрдни, но с тим уговором: што му *ми у подансгво*, као други житељи који у Русији живе, *ступити не желимо*, и свободу коју су наши прародитељи добили, до саме крајности бранићемо и радији смо с мачем у руци умрјети, него ли у срамно ропство и једној сили предати се.

До сада наше Архијереје није нико вукао Св. Руском Синоду на одговор, па и овог нашег архипастира нећемо пустити да ико над њим тријумфира и да му суди. Кад би он у чему преступио и био крив, као што је неправедно оклеветан, ми бисмо сами могли му судити не као Архијереју, него као најпростијему грађанину међу нама; јер ми, народ црногорски за овај чин изабрали смо њега, а да буде за Архијереја посвећен *не бивши тад у Србији Патријарха* послали смо га у Унгарију

к православном Митрополиту, који га је саборно са другим епископима и посветио и предао му врховно пастирство над нама.[1])

Ми бисмо могли, кад би он тога чина недостојан био, збацити га па изабрати другог достојнијег и представити га *гдје треба;* но ми достојнијег и брижљивијег за наше душе нигде имали нисмо, и док је он жив, другога не желимо имати, по томе дакле послово о нашем Архипастиру нејма нико водити.

Ви сте, оклеветавши нас неправедно код Руског Двора, желели најпре удаљити од нас нашег доброг Архипастира, највернијег нашем Отечеству и најприврженијег Руском Императору, како би сте *Вучетића* за нашег Архипастира поставили *а својој заповједи народ подчинили.* А ми, народ црногорски и брдски вас добро познајемо (тј. Ђенерала Ивелића) и увјерени смо да од онога, што Ви нама обећавате не би за нас никаква ни слава, ни част ни срећа посљедовала. Па баш да сте у почетку вашег доласка са својственом руском политиком с нама и с нашим Архипастиром поступили, опет по наставленијама која имате не бисте ништа учинили; али барем те депеше не би биле толико разглашене, и не би се дјело на стид никому свршило. Ми смо желели виђети Вас међу нама, и с Вама о царским пословима и Вашем доласку поразговарати се; али шта се хоће кад Ви нисте хтјели, као што би ваљало, да дођете међу нас. Ми Вас дакле сви једногласно молимо да нас оставите без свакиx јавних и тајних интрига на миру, а ми при свагдашњој вјерности Рускоме Престолу остајемо непоколебљими, у очекивању једног чиновника, *али рођена Руса*, који ће извидити и преставити Високоме Двору *истину* од које се Ви удаљујете. Ми се надамо зацјело да пресветли Руски Цар и наш најмилостивији покровитељ не само што ће уништити све клевете, које су непријатељи на нас и нашег Архипастира измислили, него ће још и увећати к нама, као вјерном и заслужном народу своје царско благовољење и милост".

Цетиње 3. јула 1804. на општем Сабору.

Гувернадур Вук. Радоњић с. р.
(даље потписи свију сердара, војвода, барјактара, свештеника и осталих главара.
Печат „Општи црногорски")[2])

---

[1]) Интересантно је да ова бритка сабља, која је писала овај одговор црногорскога народа, не помиње да је Петар Петровић Његош покушавао да се завладичи у Русији, и зашто је отишао у Карловце где је посвећен.

[2]) Медаковић, стр. 141—150; Милаковић, стр. 234—237; А. Андрић, стр. 85—93.

А сад ево и оне представке петрбуршком двору:

## Гувернадур Вуко Радонић и остали главари Цару Александру I

„*Најмилостивији Господару*.

По приключенијама, која су свијету позната, народ црногорски, по скончању последњег војводе Ђорђа Црнојевића, на ком се пресјекла породица за нас славнијех Црнојевића, остали смо под управом Митрополита, које је помјенути војвода својим завјетом предао управљање црногорског народа Митрополиту и његовим посљедоватитељима, Губернаторем и осталим поглаварима, који происходе од старијих и знаменитијих породица под покровитељством божјим, не само православну вјеру и желајему човечеству слободу више од три стотине година собственим оружјем и храброшћу бранили, него још у случају војне с Турцима и другијема христијанскијема државама помагали, о чем и цјела Европа знаде; а при концу прошлога вијека прељубезни родитељ вашег Императорског Величанства Господар Император *Павао Први*, спомиње вјерне и усрдне услуге нашега народа које је чинио у вријеме бесмртне славе постојног Господара Императора *Петра Великог*, најмилостивије благоизволео је народ наш високим царским милостима и проузвишеном Граматом снабдјети. Таково благопризнање дало је нашему народу [illegible] [illegible] Павла Првога к [illegible] очекивању од општељубљеног посљедоватеља, милост и помоћ. И у надању високе царске милости Вашег Императорског Величанства, при благополучном владању нашег најмилостивијег покровитеља прекратисмо происходећа самовољства и међусобно крвопролиће а уредили сами суд и закон под управом нашег архипастира, који је по својству нарави овог народа; с таквом намјером да би светој империји В. Имп. В. у будуће могла посљедовати благопожелана слава и корист, за које је наш Господин Митрополит прошле године у месецу октобру Вашег Император. Величанства великом канцелару обстојателно представио, и у оваквом положају спремали смо од нашег народа пуномоћнике к Вашем Импер. Величанству ради извјестија о садашњем нашем управљању и о осталоме, које би нама општу корист принијело; но ово не може никако бити него посредствованијем нашег Архипастира; којег речи и поучавања под

покровитољство Двору високог В. Имп. В. обдржавају, ми нијесмо ником толико обвезани колико њему, за његов неусипни труд, и ми сљедујемо за њим и цијоло наше поверење без свако сумње полажемо у њега, и вјерујемо што нам рече. Његово постојанство и безпристрастије, нама је савршено познато, и у њему није нико спазио никакво славољубље и користољубије: влада се по дужности у сану архијерејскоме врло благопријатно, непрестано се труди о нашему благостојанију и преко својијех сила — и сами Бог укрепљава његове силе. Није бреме цркве тако стављено на њега, које се сносити не може у таквом народу, ђе још благопожелана уредба није приведена у постојано биће. Најмилостивији Господару, ако је угодно Вашем Импер. Величанству нашему народу јавити какве високе монаршке милости при згодним могућствима и за истоме доставити пожелалну славу и срећу, које би се и спроводило с највећом користи Двору Њ. Импер. Величанства у сваком случају неопходимо је нужно имати отношење, што се тиче користи императорскије и народније к нашему добром Архипастиру и највернијему и најусрднијему Вашег Импер. Величанства Каваљеру. Ми, народ, који живимо под његовом управом кроз Његово Високопреосвештенство све заповједи и могућа располагања, која би сљедовала од Вашега Имп. Величанства најусрдније примамо а усудити се испунити их без његовог договора и управе не можемо никако. Ми смо се чудили непадном доласку генерала Грофа Ивелића у ћесарско-краљевски град Котор, ђе се и задржа међу нашим највећим злотворима и нама не јављајући ништа о овоме његовом доласку: почне заповједати из града Котора да би ми к њему у туђи град долазили и његове заповједи примали и испуњавали, које је за нас но својствено као слободноме народу. Он противу сваке политике почне с великим грозењем нама пријетити: ако ми његове заповједи не испунимо, да ће онда с војском трију царства нас конечно разурити; а међутим по упливу бившег архимандрита а садањег растриженика Вучетића тајним и јавним начином, чинио је народу смутњу и све зле људе и смутљивце призивао је к себи (који су правом садањег новорођеног правитељства поради злочинства страхом суда одпађени) подигне их с обећањима да учине у народу метеж, и да разуре садашње владајуће спокојство, а при том високу грамату, која му је под печатом (њему) Ивелићу дата да нама објави, он не шћене доћи

у наше пределе: пошаље копију грамате кроз околни народ, која је самим нашим непријатељима у руке дошла; ми смо исту са стране добили и виђели и на Ивелића се јако огорчили, будући нам је добро познат првим његовим доласком и задржавањем у ова мјеста 1788 године ради обнародовања високије манифеста, да би овдашње христијанство подигло оружје противу Турака, увјеравајући нас страшнијема заклетвама да, кад заратимо с Турцима, да ћемо по свршетку рата бити срећни. Ми, вјерујући заклетви заратимо с Турцима и почномо војевати; а он се измакне у своју родбину *на штету новчане азне, коју је узео за војене потребе*: направио је за своју породицу великољепно зидано куће и упражњавао се за све то време, док је војна трајала, трговином, која му је својствена; обогати се таквим недопуштеним начином, и за новце набави лажне сведоџбе, митом се препоручи, добије чинове и каваљерије и пријеваром усрећи се, а ми пролијевајући своју крв противу непријатеља, остали смо без сваке награде и за све потребе војенијех дјествија, своје смо сопствено употребљавали, а од Ивелића остали преварени. Многа његова угрожавања ради нас била су јако увредителна: кад је дошао у град Котор, тај час почео се поносити и хвалити, да ће он по имајућој инштрукцији и од светог синода и имајућој заповједи, да дође у Црну Гору те да стави под затвор нашег Архипастира и да га *поведе у Сибир* на вјечно заточеније. Такови срамотни поступци Ивелића учинили су да смо се од њега са свим измакли. Наш Архипастир није заслужио да би у његовој кући и сопственој независности могао ико с њиме тако тирански поступати; зашто: док смо год ми живи никаква човечија сила није у стању *њему* подобну неприлику учинити. Наш Митрополит није никада био под заповједи руског Синода, него само под *покровительством* Вашег Импер. Величанства и то под *моралним*, и тако до сад нијесмо били ни од кога брањени: мјесто силне обране, силно гоненије починњемо трпети. Св. Синод нема никаква права над Архијерејима који нијесу њему подложни изван предела рускијех граница, ђе је њихова власт: и по овоме с нашим Архипастиром никаква посла нема; милости, заповједи и располагања В. Импер. В. за корист нашега народа опредјељавајуће ми с нестрпјељивости очекивамо од најмилостивијег покровитеља примити; но по вишеписаним обстојателствама кроз генерала Ивелића без договора нашег Архипастира на његове ријечи ослонити се сумњамо, а генерал Ивелић неоће посредством нашег Архипастира заповједи и располагања Вашег

Имп. В. нама да објави. Премилостиви Господару, ради дознавања истиног нашег бића, најмилостивије благоизволите послати *савјестнога* посланика и то *рођеног Руса*, који ће саму истину видјети и представити вашем Импер. Величанству. И о овом: најпокорније молимо ми народ црногорски и брдски да би В. Имп. В. најмилостивије саизвољело заповједити ком надлежи послати нама за слободни пролазак паспорт нашима посланицима од свега народа, које ми намјеравамо отправити с најблагопријатнијима извјестијама Вашем Императорском Величанству.

Припадајући к светим стопама Вашег Импер. Величанства најпокорнији народа црногорског и брдског Главари:

Губернатор
Вуко Радонић с. р.
и сви остали по том следују главари
с потписом.[1]

Као што видимо, Владика Петар I имао је секретара, који је умео да његов одговор на клевете „растриженика“ Вучетића, којима је Руски Цар наведен да онако недостојно писмо упути Владици, достојно одговори. *Долчи* је одлукама црногорске Народне Скупштине умео да даде форму канонске вакеле руском Св. Синоду, какву овај ваљда дотле још никад није доживео. За то А. Андрић после овог писма црногорских поглавара Цару Александру I вели:

„Ова епизода требало би да послужи као поука да је интерес Русије да јача хришћански елеменат, а не да га унутрашњим интригама разорава. У том погледу Срби исповедају човечнија начела после страдања од 400 година. Они се сећају Виргилових речи: „Non ignora mali miseris succurrere disco.“ Према томе требало је да се Русија сети сопственог робовања Татарима“.[2])

На сваки начин ова лекција, коју је црногорска Народна Скупштина дала Св. Синоду руском и самоме цару — доказала је Петрбургу да је *мисија ђенерала Ивелића да ухвати црногорског Владику и да га пошље у Сибир* претрпела срамно фијаско.

---

[1]) Медаковић, стр. 151—155; А. Андрић, стр. 93—96.

[2]) A. Andrić, l. c. стр. 96.

Истина ђенерал Ивелић покушао је да својим извешћем контракарира утисак у Петрбургу ових изјава народне црногорске скупштине, и он тражи хитно од барона Розетија пасош за свог архимандрита Вучетића, кога шаље у Беч, а са важним писмима руском амбасадору. Розети јавља да је издао тај пасош, јер је уверен да би што скорији успех Ивелићеве мисије био и у интересу „Њ. Ћесарског Величанства" па за то барон моли да се о том путовању Разархимандрита извести и Министар Полиције. Наравно да је то у Бечу одмах урађено.

VII

## Мисија Алексија Мазуревског

Аустријанци се још 1-ог јула 1804 надају успеху Ивелићеве мисије. Тога дана подносе Министри Колоредо и Кобенцл овај реферат Ћесару:

„Приложени извештај барона Розети јавља о повољном успеху који је произвело стизање једног дела трупа, које су послате као поткрепљење у Албанију, да међутим мир у провинцији није поремећен. Руски ђенерал Ивелић још није постигао свој задатак да се дочепа Митрополита Црногорског, али се непрекидно труди да уради за то све што треба. Најзад јавља да се француске трупе на противуположеној обали мирно држе и да су Турци на опрезу“.

Узевши у обзир да се ништа није променуло и да су инструкције издате Розетију и Брадију довољне да се „садашња *повољна* криза“ искористи за службу Њ. В., Министри веле да треба чекати на даља извешћа“.

Цар је на том реферату написао: „Узето на знање а извештај барона Розетија задржао сам.

Франц с. р.“

Међутим у Петрбургу је већ било јасно да нема ништа од Ивелићеве мисије, већ је било јасно да је Италински у Цариграду имао право кад је доказивао да Ивелић није човек за тако тугаљиву мисију. Ако се није хтело да се Црна Гора са свим отуђи од Русије ваљало је тамо послати другога човека, који неће руски државни новац употребити да себе и своје богати, у толико пре, што Црногорци у оба своја документа моле да им се пошље *прави Рус*, а не потурица, који је свагда гори од правог Турчина. Изгледа да онда *правих Руса* спо-

гобних за жителе фијаско Ивелићеве мисије, није било много, јер је избор пао на Алексија *Мазуревског*, који је по презимену вероватно био Пољак.

Било како му драго тек после десет дана од како је Вучетић добио пасош за Беч, Коцоредо и Кобенцл подносе Ћесару овакав реферат:

„Руски амбасадор на Двору В. Величанства јавио нам је Министарском нотом, која се у прилогу подноси на Највиши увиђај, да је његов Двор сада наименовао нарочитога консула за аустријску Албанију у лицу Алексија *Мазуревског* са чим је ово место одвојено од консулата у Дубровнику са којим је до сада спојено било. Он моли дакле да се изда Exequatur regii на приложеном преводу патента, и очекује да ће му се молба у толико пре уважити што је раније, при спајању тих дужности у једној особи с наше стране изјављено да је неподесно и необично такво ширење консулске јурисдикције.

Пошто се на овај начин то повраћа у правилност молимо да В. В. благоволи издати ову егзекватуру“.

*Решење:* „Издајем Мазуревском предложену екзекватуру, у претпоставци да он има све особине за то место, за што ми Државна канцеларија јемчи.

Франц с. р.“

9-ог августа 1804 Мазуровски је већ био у Котору и при свем том што се још није „губернијуму“ представио са својим патентом, он већ изјављује своју наду да ће се од сада *тај губернијум у свима пословима који се тичу Црне Горе — њему обраћати....*

Јављајући то грофу Мајлату барон Розети вели:

„Веома пада у очи постављење рускога консула у Котору. Узрок неће бити у обичном задатку тога консулата, него ће бити једино у тој намери да се одовуд утврђује и шири руски утецај у Црној Гори, како би Русија са њом могла поступити као са својом провинцијом. Према томе сматрам за дужност замолити В. Превасходство за најхитније и тачно упутство, како ми се ваља понашати према руском консулу односно црногорских ствари. Докле га не добијем избегаваћу све, што би могло бити опасно, макар и консул међу нама и добио свој патенат“.

16. августа 1804. из Котора пише барон Розети грофу Мајлату:

„ — — — — да је ђенерал Ивелић поднео своме Двору извештај о последњој Скупштини црногорској и да сад очекује даље заповести. Вероватно је да је Ивелић предложио да се у Црној Гори установи место руског губернатора, и да је за сада израдио сам постављење руског консула у Котору. Иначе се он понаша као да неће да зна ни за какве даље преговоре с Црногорцима, али у ствари он ревносно употребљава све што може да смањи углед и власт Митрополитову. На против Митрополит са свим отворено и готово законито (beynahe gesetzlich) гони све Црногорце који припадају ђенераловој партији, а за ђенерала каже да је његов лични непријатељ и присталица његових непријатеља Аустријанаца. У исто време уверава Владика оба руска консула Фонтона и Мазуревског о својој највећој привржености Русији, стоји с њима у непрекидној преписци, и урадио је све могуће само да га посети Мазуревски, који је одиста сад код њега у Стањевићима. Све ово показује несумњиву намеру Русије да рашири и утврди свој утецај у Црној Гори и да ову постепено претвори у своју провинцију.

У пограничним провинцијама Портиним објављен је у почетку прошлог месеца ферман да је мир између Порте и Француске трајно утврђен.

Француска војска у Пуљији повучена је од морске обале.

Руска поморска и сувоземна војска појачава се на острвима (јонским) где сада имају двадесет ратних лађа и 25.000 сувоземне војске“.

Не прође десет дана после тога бароновог рапорта, а Розети већ прима овако необично писмо од консула Мазуревског датирано 13 (25) августа 1804:

„Потписани консул Њ. В. Императора свију Русија има част спровести с овим г. генералном Комесару аустријске Албаније, коморнику Њ. Ц. и Кр. В. барону Розетију једну формалну изјаву потписану од Митрополита и Губернатора Црне Горе, која од деведесет и четири године стоји под заштитом Русије; а у исто време потписани уверава г. генералног комесара барона Розетија да ће у свему у чему би Црногорци могли бити криви или дужни поданицима Њ. Ц. и Кр. В. похитати да на сваки формални захтев Његове владе даде потпуну сатисфакцију надајући се узајамности те владе односно Црногораца.

Користиће се овом приликом“ и т. д.

Та формална изјава која је била приложена гласила је овако:

*Екцеленца.*

Будући височайшему протектору Государю императору и Самодршцу всероссійскому благоугодно било уредить у Которъ Господина надворнога совѣтника Мазуровскога, то отъ сада унапріедъ како ми тако и наше Правителство черезъ реченога Господина консула у свіемъ дѣлима кояби се догодилй изыскивать и чинить сваку управу, ерь бо ово есть намъ угодно и всему народу Черногорскому, очемъ и Августѣишему протектору нашему Его Императорскому величеству Александру Первому, отъ свіехъ насъ покорнѣйше донесено; й у свіемъ нахіямъ обьявлено, и попазарамъ публиковать нарећено, остаемо съ нашіемъ воісокопочитаніемъ

Станевиче
... Августа 1804-го года.

Къ вашой Екцеленціи покорни слуго
Митрополитъ Черногорскіи и ордена
С-го Александра невскаго кавалеръ
**Петаръ Петровичь** с. р.

Губернаторъ Черногорской и берцкой
**Вуколай Радоничь.**

Тај споразум између Владике Црногорскога и руског консула Мазуревског објављен је народу црногорском оваквом прокламацијом, која је чак и у Котору јавно прочитана.

14. августа 1804.
Цетиње.

## Обьявленіе

Будући Его величанству всемилостивѣйшему Покровителю нашему велйкому Государю Императору и Самодршцу всероссійскому Александру первоме благоугодно било уредить консулатъ у цесарокралѣвски градъ Которъ, й поставити у нѣму природнога властелина Господина Алексея Иосифовић Мазуревскога, за одбрану и за сваку потребну и пристоину помоћ нашу и свега нашега Церногорскога и берлскога народа находящагося подъ високославнимъ Его величанствія покровителствомъ, того ради обьявлюемо чрезъ сїе писанѣ у сваку нахїю

и у све кнежине и села колико се у овоме писму каже и наређуе.

Перво. Господинъ россійскій консулъ будући на такво мѣсто накому онъ представля лице истога Цара, нашега защитника и покровителя, то како г-да чиноначалники тако и свакн остали Церногорац и берђанинъ остае у дужность несамо реченога господина консула любить, почитовать и сваку достойну честь и стимацу на свако мѣсто ће се пристои нѣмунаносить, него и сувише слушать и чинить щоби нѣму наредно, знаюћи ми истинито да нѣгове наредбе не могу бити друге како за общеннародний миръ, и тишину, и за прекраћенѣ свакога зла, и смутнѣ колико унутра наше землѣ, толико међу нашимъ народамъ, и нашисма сусѣдима, особито Цесарскимъ судитамъ.

Друго. По овому садашнѣму обьявленію, и свећеръ унапріедъ забранива се свакому великому и малому Церногорцу и берђанину, да ніеданъ неможе ходити явнимъ оли потайнимъ начиномъ у Которъ или у друге градове од Боке, прије него се яви Господину россіскоме консулу.

Треће. Свакн Церногорац и берђанинъ, кой има тражити коюму драго стварь од судитахъ цесарскиехъ, то да не тражи самоволномъ осветомъ, него судомъ, како и у нашемъ законику, то есть нека перво свое разлоге чисто и праведно прикаже Церногорскому Правителству, косће бить у дужности писати господину консулу, а господинъ консулъ требоваће до цесарокралѣвскога правителства да позове свое судите и да учини судь и удоволствіе Церногорцима тако на исти начинъ и правителство Церногорско валя да одговара и чини судь Цесарскіема судитима, и по ови начинъ биће на обіе стране миръ и тишина сусѣдска, какое богу и обоимъ императорскимъ Дворомъ угодно.

Четврто. Како на пазаре, тако и на свако остало мѣсто а навластито на Пазаръ предь Которь, нека свакн иде честно и пощено, мирніемъ начиномъ и пощеніемъ путомъ, аколиби коему Церногорцу олли Берђанину од коега драго Цесарскога чойка учинѣна била коя мала, оли велика напась и кривина, у такву згоду нека прикаже г-дну консулу коіе навластито посланъ за обрану нашу, и коиће искати освету за увређеногa Церногорца или берђанина, и да се онъ своеволно не свети, и свакн нека добро пази да не буде почетакъ шодъ

аконое смутнѣ на нѣгову страну, и да не остане криванъ и заговорникъ суду.

На Цетинѣ
14. августа 1804.

Митрополитъ Черногорскій и ордена
святаго Александра Невског
кавалеръ
Петаръ Петровић

Барон Розети просто се зграпуо када је видео шта ради нови руски консул у Котору. Он није имао каде да о томе тек јавља у Беч, и да отуда чека инструкције, него је одмах сутра дан овако одговорио Мазуревском:

„Док је потписани краљевски комесар и главар управе у Аустријској Албанији очекивао да г. Алексије Мазуревски, који је од Њ. В. Цара свију Русија наименован за његовог консула у овом месту, поднесе овој управи оригинални патент свога наименовања, и да према томе буде оспособљен за вршење своје дужности, у духу постојећих закона, — приметио је са великим изненађењем да исти г. Мазуревски првим од својих корака мути односе који срећно постоје између два Највиша Царска Двора, тежећи не само да под видом извесне такозване формалне декларације, потписане од перфидног Митрополита Црногорског, врши службу потпуно не приличну његовом наименовању, супротну законима Њ. В. и без и најмањег ослонца у обичајима који су до сад владали, него је још помоћу једног руског официра дао објавити некакве [illegible] прогласе на једном од тргова ове вароши.

Такав поступак не може обележавати вршење обичне консулске дужности, него представља једну јаку повреду права, која искључиво припадају суверено територијалној власти.

Разлози који из тога поступка произистичу нарађују потписаном да извести г. Мазуревског да ће до доцније суверене одлуке бити прекинут сваки службени однош између ове управе и истог г. Мазуревског.

Бернардо Барон Розети“.

Сад наилазимо у актима на једно изненађење.

Мазуревски, који је послат очевидно за то као консул у Котор, што се доказало да је Ивелић потпуно неспособан да изврши важну државну мисију коју му је руски Двор поверио.

т. ј. да се дочепа Владике Црногорског, који је имао да се евентуално пошље у Сибир, као и сваки други непослушни руски поданик; тај исти Мазуревски, који је игноришући Ивелића, и ако је овај као подмаршал рускога Цара, био далеко виши од њега у рангу — одјурио право у Црну Гору, који је учествовао у раду црногорске Народне Скупштине, којим се онако драстично осудио рад Ивелића и његовог помоћника Вучетића; тај исти мали консул, који је успео за неколико *дана* да изради Владичину прокламацију, и да је даде прочитати чак на пијаци у Котору, и то прокламацију, којом се Црногорци проглашују тако рећи за руске поданике, и којом се објављује и Црногорцима и Бокељима да је код жива Ивелића у Котору једини Мазуревски коме се ваља обраћати у свима споровима црногорско-аустријским, а то је резултат који Ивелић није могао постићи ни за толико *месеци* свога рада — исти консул Мазуревски сад се, после горњег писма Розетијевог, на један пут обраћа најпокорније томе истом Ивелићу, као своме старешини, жали му се на поступак барона Розетија, и од Ивелића тражи помоћи.

То је тако невероватно да морамо и то писмо Мазуревског Ивелићу цитирати од речи до речи:

16/28. Августа 1804.
Котор.

„Његовом превасходству ђенерал-лајтнанту и кавањеру разних ордена Њ. В. Императора свију Русија, грофу Марку Ивелићу, од саветника Царскога Двора, поданика Алексија Мазуревског, консула у Котору.

Вашем Превасходству позната је моја служба којом сам заслужио суверенску милост најславнијег Императора нашег Александра Првог да постанем консул у Котору како би ме у свакој потреби за службу Њ. Ц. В. могло употребити В. Прев. кад год оно нађе за згодно да ми што нареди.

В. Превасходство спречено великим незгодама здравственим да појаше коња те да се крене на пут за Цетиње, у центруму Црне Горе, на главну Скупштину, коју је оно сазвало и која је по једнодушном пристанку Црногораца и Брђана скупљена, где нестрпљиво га очекиваху и тражаху да дође и да из његових руку прими драгоцену грамату најславнијега Цара, која им обнавља своју заштиту и највеликодушније благовољење —

наредило ми је написмено ставивши ми нарочиту дужност да га у томе службено заступим.

Са свом оданошћу примио сам се те часне дужности с обзиром на поменуте највише инструкције које сам примио од Монарха и био сам потпуно задовољан, као што нисам пропустио нагласити то у мом извешћу, што сам видео целу Скупштину, састављену од најбољих Црногораца и Брђана, под председништвом Њ. Светости Митрополита Петра Петровића Његуша, каваљера царско-руских ордена Св. Александра Невског, од владе и главара веселу и сјајну кличућу једногласно своје задовољство при читању јако цењене грамате, која овераваше знаке најмоћније царске заштите, која никад није престајала у току од 94 године, и сви са Митрополитом, главарима и владом заклеше се да неће никада попустити нити бити уз коју другу силу сем уз Русију, која исповеда исту веру, која је исте крви, и ту грамату предао сам Гувернадуру по жељи главара и народа. У тој истој Скупштини би одлучено, такође једногласно, са много разлога, да ни један Црногорац ни Брђанин неће имати никакве везе са овом аустријском управом, без посредовања моје поштоване личности конзулске, која је тако рећи орган добрих односа и пријатељства двају царских савозничких Дворова, и која може да се стара за слогу двају суседних народа у овој светој намери, и предадоше ми једну формалну нотификацију за г. главног Комесара барона Розетија, потписану Митрополитом и Гувернадуром Црне Горе и Брда, с обешеним печатом, коју сам му послао са нотом, коју овде прилажем. За тим ми је речени Митрополит у недељу, кад је пазарни дан Црногораца пред овом варошн, доставио један свој проглас Црногорцима, молећи ме да им прочитам његова осећања, не могући увести у варош Црногорце, да им га прочитам у кући моје резиденције, са разлога тога што је овамошња управа без икаквог законитог узрока неко време по том затворила слободан улаз кроз градске капије Црногорцима, противно давнашњем обичају да долазе у овај град, да тргују, продају и купују узајамно сувишне производе двају суседних народа, и не видећи у реченом прогласу других израза до таквих који могу одржати добар ред, мир и сигурност дотичних суседних народа, и шта више верујући да ће речена нотификација бити достављена у нотификацији коју овде прилажем и коју сам послао барону Розетију, — послужио сам се руским поручником Савом Станојевићем да истим Црногорцима искупљеним про-

тумачи проглас, као што је било наређено од њихових главара, а у коме нема ничега што не би било угодно поданицима Њ. Ц. и Кр. Величанства.

Овај чин тако прост по себи и у сваком погледу тако невин одвео је г. Главног Комесара и старешину ове управе у крајност против мог поступка, без икакве резерве да ће компромитовати обзире двају Владалаца пријатеља и савезника, као што ће В. Превас. то видети из оригинала његове ноте коју дужносно подносим Вашој дубокој мудрости.

Извесно и против сваког очекивања учињени корак од стране реченог Гл. Комесара Барона Розети, коме није било доста што је за дуго време одгодио моју исталацију, под изговором да је сметнуо с ума наређење добивено од његовог Двора, као што је то признао и самом В. Превасходству данас опет на штету службе Њ. Величанства најславнијег Цара нашега онемогућио ми је рад до накнадне одлуке Њ. Ц. и Кр. В. и на тај начин ускраћује ми рад који вршим по овлашћењу нашег најузвишенијег Владаоца и по допуштењу његовог Цара и спречава ми сурадњу у најзначајнијој служби вашег Превасходства, не без штете у погледу народа Црногорског и Брдског.

Такав корак праћен најувредљивијим изразима на мој карактер, супротан (?) значењу варљивог, лажног и досадног епитета „вероломан", који придаје Митрополиту, што ће узвишена врлина В. Пр. сазнати ако може од Г. Комесара да му је тај епитет дао, видевши цењену декорацију, коју саставља орден Александра Невског, и данашње његово понашање, чему сам ја сведок, који је (Митрополит) најпокорнији и највернији Царству Руском, а ово се слави у место да ратује са Перфидним, даје своју високу и моћну заштиту само народима ратоборним и поштованим — нагони моје највероније поданичке осећаје према Великом Монарху да не пређем ћутке преко тако тешких увреда, него шта више да их ставим пред очи В. Пр. које је подједнако заинтересовано у часној ствари најмилостивијег нашег Господара.

За то што мислим да живо протестујем противу оне и у смислу и у форми увредљиве ноте, као што ће и В. Пр. боље опазити и разгледајући је — и да тражим допуштење да се повучем у Црну Гору међу народ тако јако одан Русији, и који живи веран под њеном заштитом, чини ми се неприлично да дуже останем у овој вароши и провинцији тако на подсмех и презирање да би се чак негирао и мој ранг Дворског Савет-

ника за који В. Пр. зна да одговара Потпуковнику и да останем у Црној Гори до одлуке најправедније Господара Нашег коме ће, надам се, В. Пр. са потом Г. Глав. Комесара послати и мој протест.

И за тачност моје управе шаљем у једном запечаћеном пакету сва јавна и тајна акта моје службе да би за време мог нерада, ако будем прешао у Црну Гору, остала код Вашег Превасходства до одлуке прехваљенога нашег Господара. Све незгоде за царску службу треба да падну на терет онога, који ме је поставио у немогућност да вршим поверену ми службу. На тога истог има да падне и штета и за моју личну консуларну службу и за сарадњу на појединим знатним пословима, које В. Пр. има од Њ. Ц. В. најмилостивијег нашег Владаоца. Он има да одговара и за све незгоде које овај народ у будуће собом донесе.

Предавајући све ово узвишености, просвећености и ауторитету В. Пр. користим се и т. д.“

Да се зауставимо мало на овом чудном документу.

Из свега напред изложеног није ни мало вероватно да је руска влада послала Мазуревског у Котор за то да буде на расположењу „грофа“ Ивелића, него да поправи руске односе са Црном Гором које је Ивелић толико укварио да црногорска скупштина чита вакелу не само свјатјејшем руском Синоду него и самоме Цару.

Видели смо такође да Црна Гора није допустила Ивелићу да дође на Цетиње и да за то он није отишао на Цетиње, а не што би га „здравствене незгоде спречавале да јаше коња“. Ово Мазуревски намишљава да би Ивелић лакше прогутао горку пилулу свог потпуног фијаска, и за то представља ствар као да је он по наредби Ивелићевој, бајаги чак писменој, ишао на Цетиње да њега „застуна“. Најзад могућно је да је препредени Мазуревски тако удесио ствар, да и самом Ивелићу изгледа као да он шаље Мазуревског.

Али што никако не може да се замисли то је, да је Мазуревски пред црногорском Скупштином прочитао *ону* царску грамату, коју је донео Ивелић, јер је та грамата, добивена у Русији, на тој истој скупштини осуђена.

Очевидно је Мазуревски прочитао са свим *другу* царску грамату, или је ону прву, по нарочитом усменом овлашћењу свог Монарха, тако коригирао да су је Црногорци саслушали једногласно кличући од радости“.

Према свему овоме Мазуревски се сада за то обраћа Ивелићу што је се уплашио од последица свога првог корака у Котору за своју службу, па се нада да ће му Ивелић, као аустријски гроф, који стоји у тако добрим односима са бароном Розетијем помоћи да се извуче из тих последица представљајући ствар тако да је он просто радио по наредбама Ивелићевим, те да је овај одговоран за оно што се догодило.

Међутим је стигао у Котор и ђенерал *Бради*. Његов први извештај Ћесару врло је интересантан, не само по појединостима догађаја него и по тумачењу које им он даје.

Рапорт је од 3-ћег септембра 1804. У њему Ф. М. Лајт. Тома Бради јавља Ћесару, да је 29. августа стигао у Котор. Судећи по срдачном дочеку од стране свију општина у Боци — осем Рисна одакле је руски ђенерал Ивелић и осем Жупе — и од стране католичког и грчког источног свештенства, који му је указан, он се нада да ће Бокељи радо примити милости Њ. В. и ако и овде има непријатеља који су протурили пакосну вест да он (Бради) долази да обезоружа Бокеље, те да га омрзну у народу.

„Још пре него што сам стигао у Котор примио сам од барона Розетија писмо да у провинцији влада мир и покорност. На жалост, као верап државни слуга морам да јавим В. В. да та покорност не иде далеко, јер од свију бунтовника до сад су предстали Суду само они који су хтели. Сви остали не вермају законе и понашају се као и пређе. За то комисија истражна за Жупу није до сад могла много да учини. Уз то долази да је руски ђенерал Ивелић почео да изиграва заштитника грчко источном попу *Вучетићу*, главном покретачу немира у Жупи молећи за њега и нудећи јемство, али то мене неће омести на путу правде.

Али што највећу пажњу заслужује то је понашање и кораци руског ђенераллајтнанта Ивелића на територији Њ. В. и на територији Отоманске Порте.

Тај Ивелић, који је у марту дошао у Котор, бајаги са мисијом да узме на одговор црногорског Владику због његове издајничке преписке и да га позове пред Синод да му овај суди због његове самовоље у верским питањима; тај Ивелић, који је у приложеној под а) ноти, преко ђенералног консула Фонтона обележио Владику као вероломника, опасног за оба Царска Двора — сада се на пречац претворио у јавног пријатеља Владике Црногорског, и окружио се саветницима и при-

сталицама, који су како од бивше Млетачке републике тако и од наших власти протерани.

Тај исти Ивелић збацио је са свим маску своју и то другог дана по мом доласку у Котор, и ни у крај памети не мисли више на мисију, коју је имао противу Владике, а сада показује отворено зашто је дошао, и како је у томе успео.

Али пре него што пређем на то предузеће рускога Двора на које је г. Ивелић овлашћен тако званом граматом (Бради пише ту реч Gromada) морам да испричам шта се догодило пре него што сам ја стигао у Котор са руским консулом Мазуревским.

И ако трговина у провинцији В. В. Албаније није ни под млетачком владом била нити је сада толика да би Русија имала потребу да постави овде нарочитога консула, опет је та мисао ушла у план рускога консула у Дубровнику Фонтона, да под маском консулата могу радити противу међународног права и противу територијалних закона у Албанији В. Величанства.

И одиста барон Розети добио је извешће од албанске дворске канцеларије В. В. да је Највишим решењем признат за руског консула у Котору Алексије Мазуревски, и наредбу да га за таквог призна чим му овај поднесе у оригиналу свој патенат за консулство.

И тај тако звани консул Алексије Мазуревски дошао је у Котор, али и ако до сада није показао свој патенат отпочео је да ради са свим друге послове са ђенералом Ивелићем и Црногорцима, из којих се јасно види зашто је он овамо послат.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Сада прелазим на потпуно развијање Ивелићеве мисије.

Тек што сам стигао у Котор дошао је к мени ђенерал Ивелић у униформи са декорацијама и довео је собом познатог црногорског посредника и руског мајора Милетића, даље консула Мазуревског и још једног руског официра, сви у униформи, дошли су да ми пожеле добродошлицу. Разговор се састојао из самих обостраних учтивости.

Сутра дан отишао сам да им вратим посету и то са бароном Розетијем, са бившим млетачким пуковником Даназе-ом и са мајором Редлихом.

Већ при уласку у његов стан приметио сам необично много Црногораца, и међу њима новога губернадура њиховог у свечаном оделу, једног Сердара, брата Владичиног и многе друге главаре црногорске.

После неколико тренутака изјавио ми је Ивелић са готово безобразном отвореношћу да је баш сад стигла црногорска депутација да на основу одлуке последње Народне Скупштине на Цетињу изјави: да се цео црногорски народ ставља свечано под скиптар Цара Руског.

Он о томе срећном догађају говораше врло радосно као и о извештају који ће о томе поднети своме цару. И не тражећи од мене допуштења за то, он ми је одмах представио црногорску депутацију, у којој на моју срамоту видех и једног которског грађанина грчке вере. Сви чланови депутације изјавише да су од сада Руски поданици и додаше да од сада они не могу имати никаквих других односаја с албанским губернијумом осем преко руског консула (кога при том Сердар, брат Владичин, потапша по рамену) и да неће признавати никаквог другог судију (баш ако нешто скриве на земљишту В. В.) осем Алексија Мазуревског.

Овде Барон Розети није могао да заузда праведну срџбу и рече неколико речи о тој безобразној изјави, које су могле све присутне да доведу у жалосан положај, јер је брат Владичин (сердар) на то са дивљачком мимиком одговорио врло непристојно (unanständig).

Било би противно достојанству државних чиновника В. В. да сам у том критичном тренутку ма шта одговорио тој руљи (horde) и њеним вођима.

Ја сам дакле (окренут Ивелићу) само рекао да очекујем да они неће ништа учинити што би пореметило мир и добар споразум (сигурно између оба царска Двора).

Неколико часова после ове сцене дошао је Ивелић к мени. После кратког предговора, у коме се јасно огледала његова збуњеност, стаде да ми се жали на понашање барона Резетија према руском консулу Мазуревском, али је ипак завршио са жељом да се цела ствар уташка да се не би пореметила слога између оба царска Двора. Уједно није пропустио да непромишљен корак Мазуревског извињава његовом младошћу и малим искуством, па ми онда уручи копију једне жалбе Мазуревскове на једно решење барона Розетија. Из те ноте, која се прилаже, види се прво да конзул не представља ствар онако како је била, а друго да он није тако млад и неискусан у пословима, јер се он позива на велике услуге које он свом Двору до сад учинио и због којих је ово место и добио.

Управо мора бити да ђенерал Ивелић није добро размислио када ми је предао ту ноту, јер у њој има доказа противу ђенерала и конзула, као и за то да су они обојица имали сложно да раде по једним истим наредбама. Ја сам онда казао Ивелићу да ми је одиста врло жао што је ствар дотле дошла; да се надам да овај догађај неће постати повод ни за какво неспоразумљење између њега и мене, али му уједно приметих да ће конзул тешко моћи оправдати свој поступак пред својим Двором. Даље му рекох да је барон Розети 16-ог и 26-ог августа радио још као независни краљевски комесар, и да је о тим поступцима консуловим подносо службена извешћа својој претпостављеној власти, и да је према томе и поред најбоље воље не могу о њима ћутати а камо ли заташкавати.

Још истога дана напустио је ђенерал Ивелић Котор и отишао је у Рисан, пошто је ручао са бароном Розетијом деклamујући неколике горке примедбе о нетрпљивости (Unverträglichkeit), а отишао је у своје родно место под изговором да га у њему чека један турски изасланик из Босне. Шта он тамо ради, може се погодити, али се за сада не може тврдити, и тек доцније видеће се колико је његов долазак овамо био штетан за мир у албанској провинцији В. В.

Нека ми буде допуштено да у највећој ревности за Највише државне интересе положим пред ноге В. В. ове најпокорније примедбе:

а) Мисија ђенерала Ивелића није онаква како су је представили ђенерал Рукавина и барон Розети, него

б) је очевидно имала задатак да од Црне Горе направи руску провинцију а од Ивелића њенога губернатора;

в) Ивелић је наговорио Фонтона да представи црногорскога Владику као издајника Русије само за то да би у толико сигурније преварио владу у Котору, и да би задобио њено поверење;

г) Изјавама Ивелићевим противу Владике није требало веровати, у толико мање што је он она иста личност, којом се руски Двор послужио и у последњем рату с Турском да осујети операције блажено-упокојеног Цара Јосифа II у Црној Гори.

Што се тиче догађаја са конзулом Мазуревским то се не може порећи да он сачињава очевидну територијалну повреду, и срећа је што случајно [illegible] руског официра који је на тргу прочитао Владичину прокламацију. Овде има да се примети:

а) Овај корак конзулов изазвао је у целој провинцији највећу сензацију тако да сада и најумеренији, најпаметнији и најугледнији становници њени мисле да су пропали и држе да ће провинција ускоро бити руска сопственост.

б) Овај догађај мора повећати број незадовољника.

Код толикога зла има и једно добро а то је што се сада може преко посланика В. В. у Петрбургу захтевати да се руски конзул одазове одавде, како због овога догађаја, тако и са разлога што ни под млетачком ни под царском владом, трговина ове провинције с Русијом није била толика да би руски конзул овде био потребан — те да се на тај начин осујети смешна руска претензија да руски конзул пресуђује кривице које Црногорци скриве на територији В. В. Ово захтевање да се одазове Мазуревски постаје у толико нужније што се одлука барона Розетија, којом је суспендовао консулове функције оснива на најсветијим начелима јавнога права, те се не би могла опорећи без највеће штете за највиши углед В. В.

Што се тиче Русијом изазваног стављања Црногораца у поданство њено, треба узети у обзир две главне ствари:

а) да би се тиме у сред отоманског царства створила једна провинција, која би била од највеће штете и за Турску и за Аустрију, за ову за то што би та провинција брзо прогутала и аустријску Албанију и малу али врло интересантну републику Дубровачку.

б) да би преласком Црногораца у руско поданство сви они захтеви, које Владика Петровић, који је вероломан према Аустрији, и његови Црногорци полажу не само наспрам појединих поданика В. В. него и на земље В. В. који се захтеви оснивају на документима још из Иван-бегова времена, а за која се документа тврди да се налазе у рукама Владичиним — ти захтеви престали би бити закерања једне дивљачке хорде, него би постали захтеви руских поданика и Ц. Руске владе, па би се са њима као са таквим морало поступити.

в) Ако Русија заузме Црну Гору, онда, за случај распадања турске царевине. *Аустрија губи сваки изглед да задобије Босну и Србију*, јер Русија има много присталица и у тим двема провинцијама, па како је Русија већ раније помишљала на поделу Турске, то је врло вероватно да ће сада, пошто се утврди у тако изванредно важној војничкој тачци каква је Црна Гора радити на томе да за себе сачува Босну и Србију.

Имам да приметим само још једну ствар ако Русија узме Црну Гору: Ова провинција има најмање хиљаду мрнара на мору, који служе нешто на страним ратним и трговачким бродовима, али највише на бродовима наших Бокоља, којих има сада на три стотине патентираних једрила. Ако ти мрнари постану руски поданици, онда се њима неће допуштати да служе на аустријској трговачкој флоти, него ће их Петрбуршки Двор употребити за своју флоту.

Оно што сам ја пре неколико година, па и у последње време у Бечу, на највишем месту прорицао, то се на жалост догодило, пропуштен је тренутак када се могло нешто предузети противу Владике Црногорског, јер све што се могло урадити пре 4—5 месеци, било би у садашњим приликама опасно. Моја је света дужност покорно представити В. Величанству да је у интересу мира ове провинције, да руски Двор што скорије одазове одавде ђенерала Ивелића.

Не би с горега било да се и Порта извести о овоме насиљу и опасности која њој прети.

Ово је најпокорније мишљење једног ревносног и верног државног слуге В. В.

Што се осталих тачака у највишој инструкцији од 9. јуна 1804. тиче, ја ћу чим покупим потребне доказе јављати све што треба.

В. Величанству најпокорнији и т. д.

Бради, Ф. М. Лајтнант.

Као што видимо Ф. М. Л. Бради наведен је дрским поступком „младога" консула Мазуревског, и претварањем за невољу ђенерала Ивелића као да је постигнути руски успех на Цетињу његово дело, само да прикрије свој фијаско — наведен је на претпоставку да Ивелић није ни имао мисију да се докопа Владике Црногорскога и да га пошље у Сибир, него да је то била само маска, под којом је хтео само да придобије поверење и помоћ аустријских власти. Међутим ми смо напред видели из грамате рускога Цара Александра I Црногорцима, из повеље руског Синода Владици Петру I, из службене изјаве рускога посланика у Цариграду Италинског, из ноте рускога консула Фонтона барону Розетију, из шестомесечног рада Ивелићевог у Котору, из свечаних докумената црногорске Скупштине, донесених баш услед тих ровења Ивелићевих противу Владике — да мисија Ивелићева није била маска, него *права*

*горка истина*, и да се руски Синод на основу доношења Вучетићевих противу Владике одлучио да позове пред свој суд једног од њега независног шефа афтокефалне цркве, и да се Цар Александар I тек после „откровенија“ својих посланика Лизакјевића и Маркова одлучио да пошље Ивелића са тако необичном мисијом.

За сада је ово довољно да из овог иначе врло интересантног Брадијевог ратотра забележимо да је Аустрија још 1804. помишљала на то да не само приграби Босну, него и Србију...

У опште сви рапорти Брадијеви из овог доба врло су интересантни. Тако 4. септембра 1804. из Котора Ф. М. Лајтн. Бради јавља Цару:

„*Ваше Величанство,*

Чује се још непотврђен глас да ће једно одељење руске војске из Крфа доћи у Црну Гору. Тај глас, у вези са црногорском депутацијом која је долазила у Котор ђенералу Ивелићу, и са прокламацијом црногорског Владике, о чему сам јавио у мом извешћу од 3. ов. месеца, даље у вези с отвореним казивањима свију овдашњих незадовољника, који припадају руској партији, добија све више вероватноће тако да ја сматрам за дужност да о томе гласу известим В. Величанство.

Са бокељских бродова, који се враћају из Леванте, сазнало се да се у Крфу са напрезањем ради на утврђењима, да се на јонским острвима налази десет руских линијских лађа и гарнизон од 24.000 војника и да очекују још 15.000 руске војске.

Данас је ђенерал Ивелић казао нашем пуковнику Бјанкију у Рисну да ће се Турска скоро распасти и да би он желео да с њиме заједно отме лепе суседне равнице у Босни за Ваше Величанство, на што му је пуковник Бјанки одговорио да је В. В. у миру са својим суседима, и да не помишља на освајања.

Према свима догађајима, околностима и изјавама разних људи који припадају руској партији јасно се види шта се спрема, и шта се с наше стране има очекивати.

У овако са свим новим околностима преклињем В. В. за што бржа тачна упутства, а дотле ћу чинити све што знам и могу да очувам државне интересе В. Величанства.

— — — — — — — — — — — — — —“

После 5 дана исти Ф. М. Лајтн. Бради пише Цару ово:

„*Ваше Величанство*,

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Ђорђе гроф Војиновић, врло амбициозан човек, био је још под млетачком владом познат као присталица Руског Двора, служио је за тим у руској војсци, сада се настанио у Новом (Castelnuovo). Држим да он тачно зна све што се преговарало између Руса и Црногораца, и да би ме он о томе могао најбоље обавестити (ако би хтео искрено да говори). За то сам покушао да придобијем његово поверење, па сам му казао да би ми било врло мило ако би му могао израдити какву милост од В. В. пошто знам да В. В. има намеру одликовати људе заслужне за државне интересе. Као пример поменух му грофа Трифуна Грегорину. Он би врло лако задобио благовољење В. В. ако би хтео да ми верно саопшти оно што поуздано зна о руским плановима у овим крајевима, јер би тиме доказао верност своме Цару. На то ми се он овако исповедио:

а) да ђенерал Ивелић и консул Мазуревски баш сад састављају извештај рускоме Двору о свему што су предузимали и о свему што су постигли.

б) да ће тај извештај однети у Петрбург сам консул Мазуревски са Владичиним саветником абатом Долчи.

в) Да Владика за то шаље Долчија у Петрбург да он тамо објасни како оно писмо његово Французима, које је толику узбуну направило, није његово него фалсификат которских племића, који су имитирали његов потпис и печат, и да је ту интригу направио барон Розети, да би из освете упропастио Владику.

г) да је Владика успео овом интригом преварити како Ивелића тако и Мазуревског нарочито тиме што је на Скупштини учинио све што је могао да Црногорци приме царску грамату онако како су Руси желели, и за то они сада са свим верују да је онако било како Владика каже.

Овде ми ваља толико приметити да ће ђенерал Ивелић у своме извешћу врло неповољно писати о аустријском понашању, као што је извесно да ће Мазуревски и Долчи усмено ово још горе представити. Ја сам дакле односно оне тачке у мојим инструкцијама (да вешто спречим у извештајима Ивелићевим све што би за Највиши интерес шкодљиво било) сувише доцкан стигао када је зането стање између Розетија и Ивелића дошло дотле да је овај отишао у Рисан. Односно друге једне тачке

у мојим инструкцијама морам рећи да ми ђенерал Ивелић ни речи није казао о својој жељи да му се потврди племство, напротив изгледа да му је равнодушно шта се овде мисли о његовом понашању.

Даље ми је Војиновић саопштио да је од Мазуревског чуо како ће скоро пет руских ратних лађа са једним одељењем руске војске допловити у Рисан, да ће се војска тамо искрцати и отићи у Црну Гору где ће остати као гарнизон те провинције.

Ако то наступи ја ћу се тачно придржавати датих ми инструкција у толико више што одбранбене мере које сам ја Дворском Ратном савету још пре неколико година предлагао (да се утврди Punta d' Ostro на уласку у канал) нису још ни почете, а сада су ствари отишле сувише далеко, и остало је сувише мало времена да им се сада приступи, а сем тога, да не би учинио какав погрешан корак, ја морам чекати да ми се објасни ово чудновато руско понашање.

Војиновић ми је даље саопштио да ће Црна Гора добити организацију каква је дата јонским острвима, да ће Црногорци који су у руској служби (војној) постати чланови сената који ће се установити и да ће се трећи брат Цара Руского прогласити за Краља Илирије.

Међутим главни руски план тиче се Мореје (Пелопонисоса). По казивању Мазуревског Порта ће уступити то полуострво са још неким острвима у Архипелагу Русији, која ће их сајузити са јонским острвима те ће тако начинити Грчку Републику којој би други брат Царев, Велики Кнез Константин, дошао за вице-краља.

По уверавању Војиновићевом а по казивању Мазуревског Руски је Двор известио Аустријски Двор о свима овим плановима и овај је на њих пристао, и да ће Аустрија, чим Руси скупе у Јонским острвима довољну војску да држи у шаху француске трупе у Пуљији, огласити рат Француској.

Ја се уздржавам од сваке примедбе односно ових казивања, само од једне не могу да се уздржим, а та је да ће ови гласови, ако Ивелић и Мазуревски остану и даље у овој провинцији, доћи и до ушију француског консула у Дубровнику.

Предузео сам потребне мере да се уверим да ли ми је Војиновић истину говорио.

У овом тренутку добих поуздано извешће да абат Долчи преноси свој пртљаг из Стањевића у манастир Маину. То може да значи или спрему за његово путовање у Петрбург, о коме ми је Војиновић говорио, или да су се околности у Црној Гори за Долчија промениле и да он мора да бежи на француско земљиште, и у том случају он ће покушати да се укрца у пустој луци Јазу (Jasi). Наредио сам дакле све што треба да се Долчи ухапси чим уђе дубље у територију В. В. Овај корак не може имати никаквих непријатних последица, јер је комисија коју је В. В. одредило да испита немире у Жупи, законски утврдила да су те немире подигли и још подржавају Владика Петровић и абате Долчи, уверавајући и сада Жупљане да ће скоро постати руски поданици.

Ево једног новог доказа о утецају Владике црногорског на Жупљане. Кад је изишла моја прокламација да сам стигао у провинцију, дошли су ми представници готово свију општина жупљанских, само не дођоше Главачани. Ови одјурише Владици у Стањевиће. Кад су се отуда вратили опалише шенлук из пушака и објавише да ће да се селе у Црну Гору. И одиста неки су од њих напустили своје куће и отишли су у Црну Гору.

Резултат је свега овог да утецај Владике црногорскога који је постојао и пре доласка ђенерала Ивелића, сада још више постоји под претендованом заштитом Двора Руског, на велику штету мира и реда у албанској провинцији В. В. и да је према томе неизбежно тражити од Петрбуршке владе несумњиво изјашњење, докле она мисли заштићавати овог Петровића и докле га она овлашћује за овакве поступке, како бих ја, према дефинитивним највишим одлукама, могао приступити послу, који ми је сада парализован супротним поступцима Руса".

Једновремено с овим рапортима Брадијевим Ћесару стизали су у Беч и други извештаји барона *Розетија* Министру италијанске дворске канцеларије. О њима је гроф Мајлат подносио редовно своје реферате Ћесару. Од ових реферата да наведемо онај од 24. септембра 1804, јер у њима има неколико нових појединости о Мазуревском раду на Цетињу:

„У вези с извешћем највишег цивилног комесара у Албанији барона Розети, које сам са најпокорнијом нотом од 17. ов. месеца поднео са страхопоштовањем Вашем Величанству, јављам да сам јучерашњом поштом добио два нова извешћа од истога датирана 25. и 27. августа, која са најдубљим поштовањем подносим.

Из првог види се да је руски консул Мазуревски дошавши у Албанију 17. ов. месеца отишао на Цетиње Владици, и да је због тега сазвата Народна Скупштина за 18. о м.

При свем том што је Владика 17. о. м. покушавао да наговори Црногорце да приме грамату руског цара, коју је ђенерал Ивелић донео, ипак ови осташе упорно *противни:* изјављујући да неће да приме ни ђенерала ни царску грамату, јер је тај ђенерал *непријатељ и клеветник њиховог Владике*, а у грамати се Владичино име и не помиње — и тек 18. о. м. када је Владика поновио свој покушај, над је Црногорцима објаснио важност руске заштите, и кад им је запретио да ће, ако они ову не приме, он оставити народ за навек његовој судбини, и да ће га проклети, тек онда Црногорци, којих је било од прилике 1300 на скупу, попустише и оставише Владици да ради како хоће.

За тим је консул Мазуревски доведен у Скупштину из Цркве у којој је чекао, па је онда он свечано прочитао царску грамату, и за тим је објавио Скупштини да је он послат у Котор само за заштиту црногорског народа, и за то овај треба у свакој својој потреби да се њему обраћа, а он ће се ревносно старати да све испуни што се од њега буде тражило. Он је, кажу, говорио и о подизању једне тврђаве на Цетињу, или како други кажу, чак у Стањевићима, говорио је о потребној реформи сената и о заводима, које треба у Црној Гори установити. После ове беседе Скупштина је положила заклетву верности у руке консулове па је онда распуштена, а консул је наставио своје преговоре са Владиком и са старешинама.

Шта је у овим преговорима одлучено, и да ли је о свему састављена формална исправа (Urkunde), није могао барон Розети још дознати, али је предузео све што треба да поуздано сазна и ако буде могућно да добије препис акта.

Не упуштајући се у примедбе о штети која може произићи из непосредног утецаја Русије на Црну Гору за Највиши интерес В. В. Розети ипак дужносно уверава да ће тај утецај за провинцију (Албанију) бити досадан а за цело и опасан.

У другом извешћу јавља да је 26. ов. месеца у 11 часова пре подне добио рапорт да је руски консул, преко једног руског поручника, дао прочитати на недељном вашару пред градском капијом Фијумера прокламацију Владике Црногорског, која је приложена извешћу, и којом се Црногорцима објављује де-

делатност (Wirksamkeit) консулова, препоручујући им да се њему обраћају.

Одмах за тим исти поручник предао му је ноту консулову, која је у препису приложена, којом му консул спроводи неку сорту Владичиних кредитива и којом уверава да ће он, на формални захтев губернијума, у свима случајевима, у којима би Црногорци што скривили према нашим поданицима, прибавити потпуну сатисфакцију, као што се нада таквој и од наше стране за Црногорце. Барон Розети узео је одмах тог поручника на одговор за оно што је учинио, али овај не само да је признао отворено сам факт, него рече да је поступио по заповести консуловој.

У скоро за тим дошао је сам Ђенерал Лајтнант Ивелић, уверавајући у присуству неколиких сведока како се стиди онога што се догодило, јер он увиђа колико је то непристојно, и старајући се да тај догађај извини младошћу и неискусношћу консуловом. Уједно је поднео и оригинал прокламације да се са њега узме препис.

Узевши у обзир доказани и несумњиво признати факат да је прокламација прочитана, који се може сматрати као јавна повреда територије, у толико непристојнија и незаконитија, што је Мазуревски ону ноту поднео *пре* него је губернијуму поднео консулски патенат свога Двора; узевши у обзир да је речени консул, под заштитом врло необичног кредитива једног Владике, службено оглашеног за вероломника (der officiel als perfide erklärt war) узео на себе црногорску агенцију, и што је без икаквог претходног споразума, хтео да досадашњим обичајима односно Црногораца и провинције даде сасвим нов правац, сматрао је барон Розети за своју дужност да приложеном изјавом протестује против таког незаконитог понашања и да прекине сваки даљи службени одношај са тим консулом до даље Највише одлуке.

Према томе барон Розети моли за прецизна упутства како да се од сада понаша према томе конзулу односно Црногорских послова примећујући уједно, да је тај догађај у Котору изазвао врло јаку сензацију, и да руски конзулат у тој провинцији мора увек бити од штете за Највиши интерес, те би за то желити било да се ова прилика употреби те да са тај конзулат укинс, или ако то не би могло бити, онда да се јавно повређеним правима В. В. прибави јавна сатисфакција.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

О томе какве инструкције да се пошљу у Котор вођена је опширна преписка у Бечу између оних многобројних дворских канцеларија. За нас је довољно навести шта „предлаже" гроф *Кобенцл* грофу *Мајлату*:

„За сада не могу иначе него да изјавим да се потпуно слажем са поступком барона Розетија према руском консулу, и за то молим Ваше Превасходство да барону Розетију доставите заслужено одобравање с тим да своје даље понашање удешава према већ учињеном кораку, да прати сваки даљи корак Ивелићев и Мазуревског, да о свему одмах јавља, да се стара на вешт начин осујећивати сваку даљу повреду наше територије и нашег суверенитета, али да при томе пази да не изазива јавне сукобе, да ни у шта не уплиће највиши Двор, из чега би могле поникћи рекриминације, једнем речју да се тако паметно понаша, да се спасе сваког прејудицирања суверенитету а да опет избегне сваки повод за основане жалбе од стране Русије[1])

Гроф Мајлат послао је ова округла и на ћоше упутства барону.

Међутим је и барон Бради послао у Беч мајора Редлиха са пет службених писама, у којима тражи да се што скорије донесе стална организација Албаније, да се уреде судови и т. д. У другом писму јавља да му је Ц. руски конзул Мазуревски, заједно са ђенералом Ивелићем предао *оригиналне патенте* којима се он поставља за конзула у аустријској Арбанији и тражи да га као таквог признаду. Како је на тим патентима била и Ћесарева егзекватура, то Бради, вели, није имао куд него је морао признати Мазуревског за руског конзула, и ако је овај дао прочитати Владичину прокламацију и на которској пијаци и ако је барон Розети због тога прекинуо сваки службени одношај са Мазуревским, јер, вели Бради, то је Розети учинио *пре* него што је конзул поднео своје патенте. Истина барон са којим се Бради саветовао, шта да се ради, остајаше при своме мишљењу, да се са таквим конзулом не може радити али Бради, да би избегао сукоб између дворова нашао је за добро признати Мазуревског за руског конзула али под изречним условом *да овај ограничи свој делокруг само на руске поданике*, пошто Црногорци, макар и стајали под заштитом Русије, нису руски поданици.[2])

---

[1]) Архив Ц. Кр. М. Ун. Дела Sch, IV, M. 3. fol. 120, 125, 126.

[2]) Архив Мин. Ун. Дела, IV, Sch. M. 3, fol. 132—135.

Бечка влада одобрила је овај поступак.

Међутим, још пре него што су Брадијева последња извешћа стигла у Беч, Министар Спољних Послова пише Ћесаровом посланику у Петрограду грофу *Стадиону*, 3. октобра 1804. једно писмо у коме се у овим актима први пут помиње буна у *Србији* и радост бечког кабинета што се и руски Двор као и аустријски подједнако труде да олакшају Турцима угушити све те хришћанске устанке, те да одрже Порту у њеном ондашњем стању, или како се до скора говорило да се очува интегритет отоманскога царства, па тек онда, бајаги узгред, говори се о непријатном догађају који је Мазуревски изазвао у Котору.

То је писмо тако занимљиво да га морамо саопштити у целости

„3. октобра 1804.
Беч

*Грофу Стадиону.*

Очарани смо што видимо, према ономе што нам Ваше Превасходство јавља, да се најзад одаје правда нашем сталном и искреном старању да наше понашање политичко према Отоманској Порти буде истоветно са оним Петрбуршког кабинета, и В. Превасходство може уверити Г. Кнеза Чарторијског како смо ми увек то велико питање увршћивали у она која треба да интимно сједине оба Царска Двора, и зато наш узвишени Господар и данас сматра да оба Двора треба брижљиво да се старају *за одржање Порте* у њеном садашњем стању. Према томе сматрамо за излишно *да демантујемо апсурдне гласове као да бајаги ми хоћемо да се дочепамо Србије.* Његово Величанство саопштило је свом узвишеном савезнику у свој опширности шта је одговорило Србијанцима (aux Serviens) који су га преклињали за његову заштиту и шта је урадило *да олакша турским командантима да сврше са том буном.* Али ми морамо у исто време напомињати на потребу најпотпуније узајамности од стране Рускога Двора да нам саопштава своје погледе и све што из оних крајева сазна, те да нам даде могућности да радимо увек *сложно*, јер кад тога не би било, наши би непријатељи имали несрачуњиву корист.

Нама је врло жао што овом приликом морамо да говоримо о једном догађају који се десио у Котору, где је руски конзул Мазуревски, још пре него што је влади поднео свој патент,

себи допустио да преко једног руског поручника даде прочитати на пијаци са време пазара прокламацију Владике Црногорскога, у којој се тај господин (sieur) Мазуревски означава за агента коме од сада треба да се подносе на решење сви спорови између поданика нашег узвишеног Господара и свију Црногораца. Пошто је тај консул учинио тако нешто, што се није имало кад спречити, и пошто је за тим отишао тако далеко да ту проклмацију *службено* саопшти нашој влади (овде „gouvernement" стоји за „губернијум" дотичне провинције) то је од ове добио одговор у коме је исказано све чуђење које је изазвало то његово изванредно поступање, тако мало сагласно са пријатељским односима који на срећу постоје између наша два Двора, и којим му се јавља, да се до даље наредбе прекидају сви службени односи с њиме. Пошто се наш узвишени Господар уверен о правичности и о пријатељским осећањима Његовог Царског Величанства свију Русија, то он није могао ни за тренутак посумњати да је оно (руско Величанство) далеко од тога да овласти једну такву повреду територије, коју је у толико теже објаснити, што се садржај поменуте прокламације не може да сложи са предходним изјавама руских агената противу владике црногорскога кога су обележавали као *издајника* и *вероломника* (de traitre et de perfide) и то скоро у истом тренутку кад се г. Мазуровски објављивао као његов акредитовани агент. После таквог *скандала* (esclandre), који је направио најмучнији утисак на духове његових поданика, Његово Величанство неће моћи одрећи свој пристанак на предлог новога гувернера Г. Ђенерала Брадија да по примеру пређашње млетачке републике прогласи пристаниште которско за чисто војничко пристниште, да га затвори за трговину и да према томе искључи из њега сваког страног консула. Његово Величанство одлучило се на то из великих војничких разлога, који ће у толико мање умаћи проницавости Њ. Имп. Величанства свију Русија, што је и Оно само увидело нужност такве мере за пристаниште у Севастопољу, и према томе биће довољно ако од свију тих разлога поменемо само један, а тај је, што из сигурног извора знамо да и Француска влада има намеру поставити свога конзула у Котору, а то би у овом тренутку и у неизвесности у којој се налазимо односно правих намера и више него сумњивих веза црногорскога владике, могло довести до врло тешких незгода. Ваше ће Превасходство, саопштавајући садржину ове депеше Министру Русије на начин који је најкориснији за службу Њ.

В. наваљивати да се што скорије пошљу сходне заповести томе господину Мазуревском, а његов одлазак (из Котора) у толико мање би могао нанети уштрба интересима руског Двора, што је г. Фонтон у Дубровнику, па ће се он о њима старати као што је и до сада чинио, а у осталом у Котору и нема никакве трговине." [1])

Док је ово писмо путовало у Петрбург по нарочитом куриру, дотле је стигло извешће Ф. М Лајт. Брадија да је Мазуревски поднео своје патенте и да му је допуштено да врши конзулску дужност али само за руске поданике. Одмах по томе извештава аустријски Министар Спољних Послова грофа Стадиона, својим писмом од 17. октобра 1804 у коме вели да је Бради „с погледом на интимне односе између царских дворова, и на инструкције с којима је снабдевен, признао г. Мазуревског за конзула и обновио је с њиме службене односе у толико пре, што је ђенерал *Ивелић признао погрешку* Мазуровскога, па је према томе морао очекивати да ће ствари од сада *пристојно* тећи".

Међутим је руски Министар Иностраних Дела Кнез Александар Чарторијски, чим му је гроф Стадион саопштио садржину депеше 3. октобра 1804. писао руском посланику у Бечу грофу Разумовском своју ноту од 22. октобра 1804, коју због њене интересантност у опште и специјално за питање које нас овде занима, саопштавамо у целини:

„*Г. Грофе!*

Из последњих саопштења грофа Стадиона сазнали смо са непријатношћу озбиљне последице што их је имао лакомислен корак нашега консула у Котору Мазуревског.

Далеко смо од тога да би хтели извинити неразмишљен корак тог агента. Он је одиста био непристојан и г. Мазуревски биће за то озбиљно укорен. Али како с друге стране изгледа да је аустријска влада схватила ту ствар много озбиљније, него што она то по нашем мишљењу заслужује, неће бити излишно да овде побројимо податке, које ваше Превасходство мора већ знати, како о Црној Гори у опште тако и о нашим одношајима с тако малом земљом. Надамо се да ће ти податци помоћи

[1]) сва документа из аустријских архива, која се у овој свесци помињу а код којих се не наводи фасцикула и број листа, налазе се у нашој збирци „Исписи из државних Архива" која ће се штампати у наредној свесци овога дела.

да аустријско Министарство промени своје мишљење о догађају о коме је реч као и о својој одлуци услед њега.

Има већ једно столеће, или боље рећи од владе Петра I, Црногорци су се ставили под специјалну непосредну заштиту Русије. Тај мали народ, који је умео сачувати своју независност упркос свима напорима Отоманске силе, одлучио се на тај корак по својој драгој вољи и поверио је суверенима Русије бригу да је бране.

У оваквом стању ствари, и када никаква особита околност не обраћаше пажњу Русије на ту земљу, позитивна извешћа која смо добили како *из Беча,* тако и са других страна, уверише нас да Владика Црногорски преварен интригантима потплаћеним од Француске, изневерава своје дужности и као грађанин и као пастир, и покушава да злоупотреби храброст Црногораца за извршење амбициозних намера Француске владе противу европских поседа Отоманске Порте. Кад су ове опасне намере обелодањене, Император, наш узвишени Господар није ни часа губио, а да не учини оно што је морао учинити као Протектор Црне Горе. Одмах је послат ђенерал-лајтнант гроф Ивелић у те крајеве, са мисијом да обавести Црногорце о погубним намерама њиховог Митрополита и да тако још у почетку осујети махинације француске владе. Избор је пао баш на тог великог официра за то што је он родом из тога краја, што добро познаје локалне односаје и дух својих земљака, па изгледаше да ће за то он бити најспособнији, да осујети интриге црногорског Владике. Како Ивелић није имао никаквог другог задатка, то његове инструкције не садржавају апсолутно ништа, што би могло дати и сенку повода за бригу и најјаче осетљивости.

Изгледаше да је досадашње искуство оправдало овај избор, и да је аустријска влада била прва која је осетила сретне последице ове мисије, кад је само присуство грофа Ивелића и и неколико речи било довољно да смире покрете који су непрекидно продужавани у Паштровићима и у општинама Жупе, и то покрете који беху почели да постају алармантни. Ја ове појединости само за то помињем да би В. Пр. било боље у стању да даде осетити аустријској влади како у мисији грофа Ивелића у Црној Гори, наша влада беше далеко од сваке задње мисли, због које би бечки двор могао осетити и најмање неповерење.

Све ово што сам вам довде изложио г. грофе, односно садашњег стања црногорских послова, допушта ми да сад при-

ступим главном циљу ове депеше, да говорим о наименовању руског консула у Котору, и о одлуци аустријске владе услед индискретног корака, који је г. Мазуровски одмах у почетку себи допустио.

Лако је опазити према свему напред изложеноме да постављање консула није ништа друго него *наставак мисије Ивелићеве*. И одиста какав би се други разлог могао имати за постављање консула у једном пристаништу у коме се не појављује руска застава, осем сасвим случајно. Пошто нема никаквог саобраћаја између руских пристаништа и Котора, овај нема за нас другог интереса, сем што је близу Црне Горе. Одбијамо и саму помисао да би бечки двор могао посумњати у намеру Њ. Импер. Величанства у овој ствари, али опет да не би заборавили ништа, што би и безгранично поверење могло изискивати у таквом случају, ни мало се не устежемо изјавити нашем интимном савезнику да је *главни задатак г. Мазуревског да помаже грофу Ивелићу и да му буде секретар*. Ако би му се поједини Црногорци обраћали за његову помоћ, и у том се не би могло наћи ништа сумњиво. Пошто су све европске силе, осем једне Француске, пристале на надлежност руских агената да посредују у корист поданика републике од седам острва, нема никакве сумње да се не може оспорити ни право руских агената да се заузимају за Црногорце, јер је то право основано на много ранијим писменима, јер је то право временом освештано и утврђено. При свем том сумње нема да је г. Мазуревски тиме што је учинио нешто неправилно, морао бити дезавуисан од стране нашег узвишеног Господара. За то ми не треба други доказ него што га има у самом рапорту барона Розетија, који јављајући о самом догађају уједно јавља да је гроф Ивелић дезавуисао понашање рускога консула.

Његово Импер. Величанство видело је дакле са жаљењем како је Бечки Двор услед једног факта, који је лако било поправити, учинио наш Двор одговорним за неразумни поступак једног нижег агента, и како је похитао са својом одлуком у место да се најпре пријатељски објасни с нашим Двором. Нема сумње, свака влада има право да предузме које хоће мере за сигурност своје државе, и ми за цело немамо права да се мешамо у унутрашње послове Бечког Двора, али ми волимо да верујемо да ће се, с обзиром на пријатељство, које влада међу нашим суверенима, водити рачуна о свему, што сам вам овде

изложио г. грофе, и што чини да би желети било да се одустане од *одлуке односно которског пристаништа.*

Бечки двор зна какав је задатак мисије Ивелићеве у сваком погледу и према томе не може не знати и то, да би *успех те мисије био користан за интересе оба Царска Двора.*

Имају да се осујете интриге Француске владе и црногорског Владике, јер ове ако би успеле, могле би довести у питање сигурност (аустријских) наследних држава, а за нас су у питању само интереси друге врсте, секундарне важности. Услед тога тешко је предпоставити да ће Бечки Двор, због узрока у основи врло ситног, хтети да повећа тешкоће грофа Ивелића, не признавајући г. Мазуревског за руског консула у Котору. Ако би бечки двор остао при својој одлуци да которско пристаниште прогласи за војно пристаниште, то би створило једну не мање важну непријатност за Његово Императорско Величанство. Постављење г. Мазуровског за консула у томе месту познато је већ свуда, и ако би се дотична одлука одржала, то би у јавном мњењу утврдило мишљење да између Царских Дворова постоји некакав неспоразум, а то би изазвало последице, које нико не може желети, јер француска влада не би пропустила прилику да се тиме користи, као што је то више пута врло тачно приметило Аустријско Министарство пре овог догађаја.

После свију ових разлога, ја ћу само за то, да не оставим без одговора ништа од онога што је навело Царско и Краљевско Министарство поменути његово поређење између пристаништа Севастопољског и Которског. Севастопољ у ствари није ништа друго до војно пристаништа, јер је ту сконцентрисана сва руска поморска сила на Црном Мору, и за то нисмо имали никаквог разлога устезати се да то пристаниште огласимо војним. На против Котор посматран с војног или са трговачког гледишта ни у ком случају не показује толико користи да би ове изискивале тако ванредне мере. Нико се дакле неће преварити о значају тих мера, на које се Бечки Двор одлучио, и сваки ће од њих закључити да је настала неслога и неповерење између оба Двора. Наш узвишени Господар сувише верује у пријатељотво Цара Франца II а да не би био сигуран: да Њ. Ц. и Кр. Величанство неће допустити да се због тако ситне ствари утврде претпоставке, које не треба допустити да се зачну из врло много важних разлога.

Ваше Превасходство саопштиће преко Државног и Дворског подканцлера Ц. Кр. Министарству садржину ове депеше, и мучно осећање, које је код Њ. Импер. Величанства изазвала одлука Бечког Двора да которско пристаниште затвори за трговину. Тврдо уверен да ће аустријско Министарство умети да оцени у целој њиховој важности побуде са којих желимо да се поменута одлука промени, ми радо ласкамо себи да ће со овом приликом Њ. Импер. Величанство понова уверити о истинском пријатељству нашег интимног савезника.

22. октобра 1804.

Петрбург. Кнез А. Чарторијски.

П. П. Са правим задовољством видели смо из ваших депеша № 113 и 114 да је В. Прев. у објашњењима са подканцлером грофом Кобенцлом већ предвидео заповести Императорове односно Црногораца и г. Мазуровског које су вам данас упућене. Појединости о којима вам пишем даће вам могућности да опширније докажете бечком кабинету *колике користи може сама Аустрија имати од наших односаја са Црном Гором.*

И ако (на наше велико изненађење) ево већ *три месеца немамо никаквог извештаја од ђенерала-лајтнанта Ивелића*, изгледа према посредним белешкама, које су до нас дошле, да је Митрополит доведен до *исповедања бољих начела и до тога да прекине своје односаје са француским агентима*. Чим позитивно сазнамо да је ова промена извршена у Црној Гори, мораћемо предузети мере да се Црна Гора не може вратити везама које су Французи тамо засновали, а у томе може много помоћи руски консулат у близини. Надамо се да бечки двор, оценивши зрело све ове обзире, неће правити тешкоће да се одрекне своје одлуке о претварању Котора у војно пристаниште, и да не само неће сметати спасоносним мерама, које смо околностима принуђени предузели, него да ће нас на против потпомагати.

22. октобра 1804.

А. Чарторијски.

Тако дакле? Владика је „*доведен до исповедања бољих начела*“. Што Ивелић није могао постићи својим претњама из Котора, па чак ни златом позајмљеним из Дубровника, то је *продужитељ* Ивелићеве мисије и његов „секретар“ Мазуревски, својим пристојним понашањем за неколико дана успео т.ј. „да

Владика своје односе са француским агентима „прекине". Истина од тих агената не помиње се *ни један,* истина ми у свима архивама које смо проучили не нађосмо ни једнога *доказа* да је Владика у опште улазио у какве погодбе с Французима, а камо ли да им „прода Црну Гору за 50.000 дуката" а сада видимо из горе наведеног писма, да је руском двору *из Беча* јављено о шуровању Владичином с Французима, али ми из свег што смо до сад изнели о Владици Петру I. можемо тврдити да се руски Двор сувише лако дао уверити голим казивањима Вучетићевим, Лизакјевића и Маркова да је Владика „издајник Русије" да за то мисија Ивелићева *није могла* имати никаквог успеха, да је према томе руска влада врло добро учинила, што је преко Мазуревског дезавуисала Ивелића на Цетињу, и да је према томе овом Пољаку врло лако било довести Владику „до исповедања бољих начела" у толико пре што Владика никада и није исповедао рђава начела односно Русије, само није трпео безобразлуке Ивелићеве.

Али да наставимо историју дипломатског дуела између Беча и Петрбурга, изазваног „инцидентом" Мазуревскога.

У рапорту грофа Стадиона од 27. октобра 1804., № 98 има и овакав прилог под бр. 9-тим:

„Г. гроф Разумовски добиће или по овом нашем или по руском куриру, који ће ускоро поћи, врло опширну депешу односно рускога консула у Котору и односно мојих саопштења о њему. И ако је та депеша написана у пријатељском тону и с обзирима (за нас) опет се у њој осећа нерасположење вероватно што сам ја у тренутку када се та депеша писала, одбио један њихов захтев по једној ствари о којој говори мој данашњи главни рапорт, и ако та ствар нема никакве везе са Црном Гором.

Кад сам први пут говорио с Кнезом о владању г. Мазуревског, и када сам му показао документа која се на то односе, он је био врло непријатно дирнут. Осудио је потпуно поступак Консулов али је хтео да обеди г. Розетија да је сувише ватрено поступио према њему, и жалио се противу наше одлуке да Котор огласимо за војно пристаниште. Ја сам говорио да би се г. Розетију пре могло пребацити да је био сувише умерен и оставио сам њему да пресуди шта би један руски Гувернер урадио у сличној прилици. Што се тиче одлуке да се Котор прогласи за војно пристаниште рекох му да се из мојих саопштења може уверити да је та одлука предложена још пре овог догађаја, јер се само на тај начин може спре-

чити да се Бонапартови агенти тамо не угнезде. Кнез није на то ништа одговорио, али је цело вече остао брижан због овог догађаја, о коме није имао никаквог извешћа до мога саопштења.

После неколико дана, када се нађосмо на једном ручку, он поче опет да говори, налазећи да у ономе што смо ми урадили и што смо им писали, има знакова нашег неповерења према Петрбуршком Двору и противу његовог политичког система наспрам Порте и мале Црногорске земље. Жалио се што ми у том погледу не верујемо Цару његовом Господару, и за то неспоразумљење хтео је од чести да свали кривицу на наше политичке чиновнике у Цариграду, а нарочито на г. фон Штирмера. Одговорих да ја од свега тога не видим ништа у ономе што сам до сада примио из Беча, да ми врло природно изгледа кад једна влада хоће да спречи повреду њене територије, и да которско пристаниште немајући скоро никакве трговине,ваља затворити јер је врло подесно за француске интриге. Међутим ја нисам успео да убедим кнеза, јер је он наставио да говори правдајући односе руске са Црном Гором и да износи чистоту својих намера, која је добро позната у Бечу, односно Порте, и ја сам га морао пустити да говори.

На последњој конференцији коју сам имао с Кнезом, и на којој је био и г. Татишчев, Кнез ми рече да је најзад добио од грофа Разумовског извештај о разговору који је имао о тој ствари са вице-канцлером грофом Кобенцлом, али је врло чудновато да њихов амбасадор у Бечу још није добио ни једне речи ни од Мазуревског ни од ђенерала Ивелића. За тим ми је прочитао депешу, коју шаљу о тој ствари у Беч, и која већ беше одобрена руком Царевом. Дао сам му осетити да цела та ствар не вреди муку, коју нам задаје, и не заслужује срдити (piqué) тон којим је та депеша написана. Чак ми се чинило да су се они преварили у неким појединостима, које не одговараху онима какве сам ја од В. Превасход. добио, али беше већ доцкан да би се што у депеши могло изменити и мени не остајаше ништа друго него да кажем да ћу и ја поднети рапорт моме двору......

(Овде се кнез Чарторијски жалио Стадиону на Штирмера како овај интригира код Порте против Русије).

П. П. У тренутку када се овај прилог преписивао примио сам поштом писмо В. Пр. од 17. октобра у коме ми јавља да је Мазуревскова афера потпуно свршена благодарећи му-

*дрости* наше Владе и умерености наших чиновника. Ја сам одмах послао Кнезу једну копију, коју сам спровео писмом у ком сам, штедећи га, казао му, како нас је рђаво ценио и у овој прилици.

Исти Министар овога часа говорио ми је с великим задовољством о овој ствари и молио ме је да В. Превасходству доставим признателност Њ. Ц. Величанства његовог Господара на пријатељском начину који је ваше Превасходство нашло да заврши ову аферу".

Међутим та „афера" не беше ни мало „завршена".

Бечки кабинет користи се њоме после месец дана да руској влади прилично раскопчано каже своје мишљење о њеној превртљивости у понашању према Владици црногорскоме, који, и ако га је Мазуревски довео до „бољих начела" не престаје бунити аустријске поданике у Боки Которској.

Услед тога Бечко Министарство Спољних Послова упућује 17. новембра 1804 грофу Стадиону у Петрбург опширну ноту, у којој почиње издалека, још од времена Катирине II и Јосифа II и њиховог заједничког рада да се „рашчеречи" Турска па завршује предлогом да Русија дигне свој консулат из Котора. . . .

Ево те интересантне ноте у целости:

„Депешама од 3. и 17-ог октобра, које Ваше Превасходство примило, имали смо част да вас известимо у главноме о томе што се догодило у Котору односно прокламације, учињене од г. Мазуревског, консула Њ. Импер. Величанства Цара свију Русија.

У одношајима потпуне искрености и неограниченог поверења у којима се налазе оба царска Двора, не би било природно, када би због недостатка претходног споразума, било ма какве разлике у инструкцијама датим њиховим дотичним чиновницима, који се налазе тако далеко од престоница обадва Царства. Према томе Њ. Величанство налази да је дужно осећањима која гаји за свог искреног савезника, да В. Превасходство постави у могућност да се договори са Кнезом Чарторијским о свему што се тиче которских и црногорских послова, како би у њима као и у свима другим пословима радили потпуно сложно.

Још од *срећне* епохе када је направљен тесни савез између оба Царска Двора, ми непрекидно корачамо истом линијом са кабинетом Петрбуршким особито у односу на Отоманско

Царство, како у оно време када је Петрбуршки кабинет помишљао на рашчеречивање (démembrement) и поделу његових провинција, и ако, *истину да кажемо, нама никада ништа није могло бити повољније него да се одржи Отоманско Царство* — тако и у толико више сада, када узвишени суверен Русије не само уверавањима него и делима доказује великодушну намеру *да продужи неповредност Отоманског Царства.*

Према овим фактима ми морамо признати да нам није лако разумети и објаснити мотиве за оно што говоре и што раде Ђенерал Ивелић и консул Мазуревски, од како су се појавили у Котору.

Према гласовима, који су у осталом продрли и до Петрбурга и *према тајним извештајима, која смо ми били у стању доставити* Министарству Њ. Импер. В. свију Русија, Владика црногорски сковао је интриге са Французима. Одмах после тога појавио се Ђенерал Ивелић у нашој Арбанији објављујући (нам) да је његова мисија да позове вероломнога Владику (тако се о њему изражавао, а тако назива Владику и руски конзул Фонтон у својој ноти, од које се копија прилаже) на суд пред Св. Синод у Петрбург. И одиста понашање Ђенерала Ивелића према Владици слагало се у почетку са мисијом за коју је тврдио да му је поверена, те тако, и ако, *Руски Двор нама није ништа саопштио о тој мисији*, наш губернијум у Котору добио је упутства да потпомаже колико може боље кораке Ђенералове.

После неког времена амбасадор гроф Разумовски тражио је од нас егзекватуру за патент којим се г. Мазуревски поставља за руског конзула у аустријској Албанији. Диспозитиви његових писама „да олакшава трговачке и друге одношаје наших верних поданика“ одговараше потпуну духу сваке консуларне институције, и за то нисмо правили никакве тешкоће да дамо тражену егзекватуру, и ако је опште познато да Котор није никакво трговачко место, и ако бивша Република Млетачка није никада припуштала странога консула у ономе крају.

Али тек што је г. Мазуревски стигао у Котор, и пре него што је показао свој патент месној Управи, да би могао почети своју конзулску службу, он је пре свега са тим почео да ступи у интимне везе са Црногорским Владиком и то *у смислу са свим противуположеном ономе, који је дотле заступао Ђенерал Ивелић*, јер резултат тих интимних веза беше она прокламација, која је В. Прев. ту скоро саопштена, а која је за нас

била врло непријатна (fâcheux) јер је бацила чудо и запрепашћеност у још непросвећени народ наше Албаније.

После тако неправилног акта, као што беше прокламација једног туђег Владике, објављена пред капијама престонице једне од наших провинција, и то објављена руским официром — ђенерал Ивелић није имао куда, него је одговорност за ту погрешку бацио на неискусност г. Мазуревског. Зар је онда чудо што је царски комесар барон Розети био принуђен да прекине службене односаје са човеком, који му се службено још није ни представио а међутим ради послове које прелазе све границе консулског делокруга?

Међутим је г. Мазуревски противу те одлуке поднео формалну ноту ђенералу Ивелићу, коју је овај предао нашем Гуверneру и од које ће В. Пр. наћи преписе у прилогу. Срећом нема потребе да се побија оно што је казано у тој ноти, јер г. Мазуревски трудећи се да оправда свој поступак не одриче истинитост факата ни непријатне последице из њега. Његов поступак остаје незаконати атентат на суверенство земље, и био би то исто да је он већ био прописно уведен у консулску дужност, као што је и пре тога, и ништа му не помаже правдање да је барон Розети навалице одуговлачио са његовим увођењем у консулску дужност, јер ми имамо аутентичних писаних доказа о противном. Израз „вероломни" (perfide) који је употребио барон Розети, који сада револтира г. Мазуревског, ништа није друго него понављање оног израза који су писмено и усмено употребљавали ђенерал Ивелић и консул Фонтон, и који је Владика потпуно заслужио својим интригама са Французима барем дотле док не промени своја начела и понашање.

Ми нарочито нећемо да подвлачимо како је ђенерал Ивелић дочекао нашега Гувернера Брадија окружен Црногорцима, међу којима беше и један поданик Њ. В. и како није спречио непристојност Црногораца према царском комесару барону Розетију.

Није дакле чудо што су факта овакве природе, која су се догодила у главноме месту ове провинције Њ. В. олакшала Владици црногорском да наше поданике у Жупи буни на непослушност, у чему је толико успео да смо морали оружаном силом враћати бунтовнике у њихову дужност.

Све ово што је довде речено није спречило Њ. В. да одобри поступак ђенерала Брадија, који је, чим је стигао у Котор васпоставио службене односаје између губернијума и консула Мазуревског. Наш узвишени Господар послао му је поново нај-

прецизније заповести да према чиновницима Њ. В. Цара свију Русија показује све оне обзире и поверење, које изискује интимност наших дворова, очекујући да цар Александар одлучи о разлозима који чине да *желимо да не буде никаквог страног консула у Аустријској Албанији,*

Што се тиче промене која је наступила *у одлукама Ц. Рускога Двора односно Владике Црногорскога,* ми се ни најмање не устежемо да се изјаснимо са нашом обичном искреношћу и поверењем.

Тајни споразум који постоји између овог Владике и Француза безусловно је шкодљив за интересе оба царска Двора и с тога беше постало нужно да се он прекине. Ако се мисли да се тај циљ може постићи без строгих средстава, на која се испрва помишљало, просто добијањем тога човека интересантног по његовој предузимљивости и по утецају којим влада над читавим једним народом, онда је то боље, и онда ваља претпоставити тај начин. Само ако се ударило другим путем ми смо уверени, да је предузето све што треба да се осигура искреност и трајност осећања, за која изгледа да их сад Владика исповеда, јер иначе би се могло посумњати да он тиме хоће да се извуче из ургентне опасности, задржавајући за се, да испод руке служи онима којима се посветио.

Ако дакле ц. руски Двор мисли да од сада може рачунати на Владику Црногорског, онда је оно што тај Двор има право да од њега захтева на првом месту, и што ми очекујемо од пријатељства које везује оба царска Двора и од правичности цара Александра, то је: да се једном за свагда прекину маневре реченог Владике, којима он буни поданике аустријске, маневре које не престају од како овај део Албаније припада Њ. В., и од којих смо и у последње време видели жалосне последице; очекујемо да од сада тај Владика буде наш добар сусед и да не гази нашу сопственост.

Не сумњамо ни мало да ће тако праведан захтев, за који вам наређујемо да га поднесете Министарству Њ. Цар. В. свију Русија бити задовољен, те да се између нас уклони сваки неспоразум као што беху ови досадашњи. У прилогу наћи ћете инструкције дате ђенералу Брадију да их у поверењу саопштите Кнезу Чарторијском.

Додатак:

„Депеша за В. Пр. о црногорским пословима била је готова када добисмо извештај ђенерала Брадија од 14. октобра,

који се прилаже. У томе рапорту он опширно разлаже мере које је предузео да осујети *доцније* планове Владике Црногорског да оружаном руком потпомаже бунтовнички покрет, који је он и изазвао у неколико срезова наше Албаније. Ни мало не сумњамо да ће дух правичности у Петрбуршком кабинету, коме ће В. Пр. у највећој искрености и поверењу саопштити тај рапорт, наћи потврду за све оно што смо у претходној депеши казали о перфидним намерама тога Владике, као и признати понова колико је основано оно што наш Двор очекује и тражи од просвећене правичности Ц. Руског Двора“.

Очевидно ова нота беше тако удешена да је гроф Стадион може слободно прочитати кнезу Чарторијском, и ако овај хоће, да му може оставити и копију од ње. Али поред те ноте послато је у исти мах грофу Стадиону и једно повеће писмо само за њега, или како би ми рекли „строго поверљиво“. У њему аустријски вице-канцлер са свим отворено говори са ћесарским послаником у Петрбургу и показује колико два *интимна* савезника у политици зазиру један од другога. Уједно се из тога „reservée“ добија јасна слика политичког стања у Европи у почетку деветнаестог века, и какве су се онда комбинације правиле о решењу „источног питања“ у времену када су се сви православни народи на Балкану сматрали као „грчки“ народ.

Ево како гласи то строго поверљиво писмо:

„. . . . . Али како је у исти мах у интересу службе да ништа не остане ван Вашег сазнања, г. Грофе, од онога што се тиче овог предмета, како би се умели управљати у Вашим доцнијим испитивањима и корацима, то Вам у прилогу шаљемо преписе свију извештаја, које су Г. Г. Розети и Бради послали од 9-ог августа до 8-ог септембра, и у њима ћете наћи испричан цео даљи рад с једне стране Ивелића а с друге Мазуревскога. И ако изгледа да има неке разлике у њиховим поступцима, опет је не мање доказано да обојица раде у једном правцу за један циљ, а овај је да Црну Гору сасвим потчине Русији, и да задобију толики утецај у Котору, који припада Аустрији, да ми више не би били Господари у својој кући. И одиста ако би руски консул успео да постане апсолутни судија за све спорове између црногорских и наших поданика, какав би појам добили народи ових крајева о сили и власти нашег узвишеног Господара, и зар не би они веровали да су они више потчињени Русији него Аустријском Двору? Нека се томе дода корист коју Црногорци имају од свог положаја, и

који се види из приложене карте, због тога је врло тешко нападати Црногорце и у њиховој земљи, па ће се увидети да Црногорци могу свакога часа да се дочепају наше Албаније, ако ми у њој немамо довољно војске да одбранимо ту провинцију. Додајте томе корист коју отуда имају Руси што су једне вере за утицање чак на народе који су под владом Н. В. па ћете увидети да ми имамо много разлога да особиту пажњу обратимо на оно што се догоди у тој земљи а нарочито ако се поверује у гласове које протурају поменути агенти Цара Александра: да ће скоро руска војска искрцати се у Рисну да одатле пређе у Црну Гору, да ће се рашчеречити Отоманско Царство, да ће неке њене провинције са Црном Гором и Јонским острвима саставити нову државу под деноминацијом Грчке Републике, којом би управљао Велики Кнез Константин.

Ма колико да су невероватне последње претпоставке, довољна су и горепоменута факта да нам не оставе ни најмању сумњу о намери Русије да утврди свој утецај у Црној Гори, као што је урадила у Влашкој и у Молдавији, као што баш сада на томе ради у Мореји, на Јонским острвима, у Епиру, у Босни и у Србији, — да оценимо све незгоде које отуда потичу за нас као и од ове прокламације и од честих страних депутација, дочекиваних на нашој територији.

Што се тиче руских маневара у поменутим провинцијама они се могу оснивати на дуплом рачуну: Или је то само дефанзивна мера противу Француске, која би се састојала у томе што би се ујединила огромна грчка православна маса, одушевљења религиозним фанатизмом и изгледом да се једном ослободи турског јарма помоћу Русије, која би се, очекујући то, борила под њеним заставама и уједно бранила своја огњишта — или је стварање француског колоса навела Русију на мисао да му противустави другога дина, подижући у место развалене и слабе Турске ново Грчко Царство? Али и у једној и у другој претпоставци врло је чудно да Русија нама ни речи не каже, да она, која једина има и одржава везе са свима отоманским провинцијама, сваки час нас сумњачи, да ми имамо освајачких планова на тој страни, и да је баш нашу територију изабрала за тајне и мукле операције господе Ивелића и Мазуревског.

— — — — — — — — (овде се цитирају нека места из ноте Мазуревскога, коју смо напред цитирали у целости).

„Ми налазимо да је врло погрешан рачун обарати Турско Царство да се само Русија обогати па да она постане контрбаланс Француској превласти. Оно што састављa превласт Француску не лежи само у пространству територије, него у концентрисаности њене снаге. Ма колико земаља да придобије Русија она не би постигла потребну концентрацију снаге, а изгубила би неоцењиву корист коју сада има што је потпуно изван домашаја за сваки непосредни или посредни напад Бонапартов, барем дотле, док ми стојимо између Француске и бивше Пољске.

За случај да Русија хоће да се врати на свој стари план да постави Великог Кнеза Константина на чело новог Грчког Царства, тиме би се само Русија ослабила, у место да увећа своју снагу, јер докле би ново Грчко Царство било слабо, Русија би морала истрошити сву своју снагу да га одржи, а ако би Грчко Царство постало јако и снажно, оно би одмах постало много опасније за Русију него што је било Турско Царство, јер крвно сродство никада не даје довољну гарантију у том погледу.

Још би чудније било етаблирати Великог Кнеза Константина у једном буџаку Турске, толико удаљеном од Русије, а оставити у животу остатак Турске.

Према овим разлозима о којима је као што знамо често дебатовано на Петрбуршком Двору, и према уверавањима која су нам дата да Цар Александар нема другог система него да очува Порту, нама изгледа немогућно да се сад у Русији враћају на старе планове Катарине II који су били саставни део уговора између оба Царства, и који су се имали извршити у споразуму с нама. Мислимо дакле да се нећемо преварити, ако не верујемо у гласове које протурају, и ако оно што се догађа у Црној Гори припишемо само сувишној не непромишљеној ревности субалтерних чиновника, и ми се надамо да ће после корака које ће предузети Њ. Пр. руска влада зауздати све што је претерано у тој ревности, а у заштити која је дата Владици Црногорском видимо само средство да се си извуче испод утецаја Француског.

Међутим било би врло корисно добавити што опширнија и што потпунија обавештења о свима овим тачкама. Пошто Њ. В. жели да се у томе не употреби тон који не би био задахнут највећим пријатељством и поверењем, то се оставља мудрости В. Превасходства, да избира подесне прилике и сред-

ства, и да само пресуди да ли би разговори са којима цар Александар по кадшто благоволева почастовати г. фон Стутерхајма[1]) могли довести до циља, а да се не изложимо никаквој непријатности. Од мудрости цара Александра и његовог Министарства не може се измаћи да појме: како ми треба да смо потпуно мирни и сложни с њима у свима догађајима на истоку, како би могли концентрисати сву нашу пажњу и сву нашу снагу на оно што се догађа и што се спрема односно запада".

Може се замислити, како је гроф Стадион, овако добро наоружан од своје владе, навалио на Кнеза Чарторијског, па и на самога Цара свију Русија, нешто сам, а нешто преко свог високопостављеног — повереника фон Стутерхајма.

И одиста гроф Стадион је успео да код Императора изазове срџбу противу Ивелића и Мазуревског што тако злоупотребљавају његово поверење, срџбу која је ишла до тога, да те чиновнике његове треба казнити.

Чак и кнез Черторијски бранио се и ногама и рукама од инсинуација Стадионових да Русија хоће да са свим потчини себи Црну Гору. Али кад је аустријски посланик тражио да се Мазуревски одазове из Котора, Чарторијски се извинио хитним пословима који му још не допуштају да се бави тим питањем.

И овај рапорт грофа Стадиона, који се налази, као прилог девети његовом извешћу од 27. новембра 1804. под № 103. заслужује да се у целости саопшти:

„Саопштење В. Пр. односно црногорских послова и понашању у њима руских чиновника Г. Г. Ивелића и Мазуревског толико су важна за мир у једном делу аустријских провинција и за опште одношаје Царских Дворова, да сам сматрао за дужност старати се да их овде снажно представим и да убедим Цара Александра о потреби да заведе ред у претераности које се у његово име чине у тој партији Отоманскога Царства. За то сам једновремено послао Цару потпун садржај дотичних депеша и говорио службено са Г. Кнезом Чарторијским. Поднео сам и Цару и Министру збијен извод из рапората Г. Ђенерала Брадија, који су били приложени поверљивој депеши, да би фактима доказао колико имамо оправданих разлога да се жалимо.

Поштење (droiture) и осећање у Цара узбунише се саопштењем које сам доставио Цару. Њ. В. изразило се о томе без

[1]) Овај г. Стутерхајм водио је редован дневник о свако свом разговору с Царем Александром, и тај његов дневник редовно је слат у Беч.

резерве да сматра за дужност казнити људе који злоупотребљавају свој положај да Га тако грозно компромитују и према нама и према Порти, дајући нам најпозитивнија уверења да ће нам у тој ствари дати потпуну сатисфакцију.

Г. Кнез Чарторијски, кад сам читао та акта показивао се зачуђен и ожалошћен. Ја сам на више места уплео оно о *потчињавању Црне Горе под власт Руског Царства,* и кад год сам наишао на такав пасаж, он је живо протестовао уверавајући ме формално да ништа не може бити удаљеније од онога што хоће његов Господар него такво што, и да се он нада да ће гроф Разумовски према упутствима која му је раније послао, већ бити уверио Беч о томе унапред. Пошто сам све разложио дошао сам до закључка да Петрбуршки кабинет треба што скорије да прекине тај скандал и замолих да за то употреби средства којима ће се најбрже успети. Он ми одговори да се налази у врло незгодном положају, јер ево скоро *шест месеци* његов Двор није добио ни једне врсте ни од Ивелића ни од Мазуревског, да чак и гроф Разумовски у својим депешама не јавља ништа о црногорским пословима, да према том он не види другог начина прекинути те бриге, које му праве ти чиновници, него да пошље нарочитог царског комесара на лице места, да извиди шта је у ствари па да јави овамо. Он ме моли да саопштим бечком двору благодарност његовога двора на умерености коју није престао показивати у целој овој ствари и он се нада да ће бечки Двор такође наћи да је то једино што се за сада може учинити, али уједно и дотле моли ме да јавим у Беч да руски Двор осуђује најжешће факта, која су дала повода нашој жалби и обећава потпуно задовољење. Али никако није хтео обећати да ће одмах одазвати Мазуревског из Котора, а кад сам ја у другој мојој конференцији почео да му о томе говорим, он ме је молио да га за сада извиним, али он је сада у великом послу због Напољских послова, да није имао када урадити што треба по овој ствари, али чим отправи курире, он ће се прихватити овога посла и да ће ми задовољавајући одговор.

Није ми тешко било опазити да је ова ствар врло непријатна овдашњем Министарству, које би хтело да заштити своје чиновнике и да сачува свој надмоћни утицај у Грчкој (? dans la Grèce стоји у оригиналу), а с друге стране је везано својим сопственим најсветијим изјавама и личном индигнацијом Царевом који нава-

њује да се задовоље наше праведне рекламације. Изгледа ми да ће он покушати да се закачи за оно место у отвореној депеши В. Пр. у коме се говори да Русија можда хоће лепим начином да придобије Владику Црногорског. па да о томе отвори преговоре само да ствар развуче. Али ја сам решен да му не само о њој говорим сваки пут кад га видим, него ћу удесити да се и цару о томе говори. и надам се да ћу на тај начин моћи доцније да пошљем Вашем Превасходству задовољавајуће новости по овој ствари".

## VIII

## Трагедија Долчи

Из једног рапорта грофа Мајлата Ћесару од 5. јануара 1805. видимо да је Ф.-М. Лајт. Бради јавио да је Ивелић послао рускога консула у Стањевиће да прегледа све хартије Владичиног секретара Долчија. Консул је вели направио велика открића, и услед тога Долчи је уапшен, где је три дана остао без хране, а сад хоће да га одведу на Цетиње да му суде, и врло је вероватно да ће бити осуђен на смрт као издајник отаџбине [1].

О томе догађају има мало опширније у великом делу Пизанијевом.

„Руски конзул у Дубровнику *Фонтон* отишао је у Стањевиће и захтевао од Владике да прегледа све хартије Долчијеве. Владика није хтео то допустити, и за Фонтона је то било довољно сумњиво, и он се решио да *силом* дође до претреса тих хартија. Долчи је хтео да ухвати Фонтона за гушу, али га ухватише Фонтонови људи и држали су га, док су прегледали све његове хартије, у којима је нађено *доказа* за Долчијеву везу са Французима. Сад Владика није имао куд. Ако није хтео да и сам буде компромитован пред Русијом, он је морао жртвовати Долчија, и *владика је одмах дезавуисао свог повереника.* Он се показао тако љут на Долчија да је у први мах хтео да му одсече уши, па се *смиловао* и дао му ударити *сто батина*, па онда *уаписити. Хтело се* да му се суди, па да га осуде на вешала али се бојаху да Долчи не искаже на суду компроме-

---

[1]) Архив Ц. К. М. Унутр. Дела Sch. IV, M. 3. fol. 137.

тантних ствари, па га оставише у апсу, у коме је на скоро и умро. Људи који су били добро обавештени тврде да је Долчи *отрован*".[1]).

У ово неколико речи Пизанијевих можемо данас констатовати неколико неоснованих ствари.

Пре свега није ишао Фонтон из Дубровника са том мисијом на Стањевиће, него Мазуревски из Котора, и ако је дошло до гушања између руског консула и владичиног секретара, то је било између Мазуревског и Долчија.

Није истина да се Владика испрва противио томе да Мазуревски прегледа хартије његовог секретара, јер је Владика најбоље знао да у тим хартијама нема ничега што би могло компромитовати ни Долчија, а камо ли њега. Напротив, ми ћемо одмах видети да је сам Владика позвао Мазуревског у Стањевиће да прегледа те хартије.

Није истина да се само намеравало судити Долчију, па се бајаги од тога одустало, да не би Долчи на суду што год казао што би Владику компромитовало. И ако су једног старца одиста *тукли* он ни под „шибикама" није могао ништа рећи што није било истина и што су његови мучитељи хтели да изнуде батинама, а камо ли да је шта казао што би теретило Владику.

Није истина да се *одустало* од суђења. На против Долчију је суђено и ми имамо данас цео протокол суђења, који је написао и потписао народни секретар *Јаков Стефановић*.

То суђење није било на Цетињу, него на *Стањевићима*. Владика је због тога сазвао суд у тај манастир.

Како се тај манастир налази, по мишљењу Брадијевом на *аустријској територији* то је он одмах једним рапортом обратио пажњу аустријске владе на ту незгоду да црногорски суд држи претрес над једним кривцем и да доноси пресуду на Ћесаревој земљи,[2]) а с друге стране да би се аустријске власти дочепале оних хартија, које је Мазуревски „открио" Бради одмах пише Ивелићу поверљиво писмо, у коме тражи да се прекине *црногорско* суђење на аустријској територији, да се кривац изда њему да се доведе у Котор — или куда Ивелић буде хтео — па да му суде судови територије на којој је ухваћен, али се Ивелић није с тим сложио. На против, прича Бради, руски консул је дугачком беседом пред црногорским сенатом или

[1]) *Pisani*, La Dalmatie, стр. 189 и 109.

[2]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела Sch. IV M. 3. fot. 140.

„Кулуком", који је нарочито за то дошао са Цетиња у Стањевиће наваљивао да се над апсеником изрече смртна пресуда. Мишљења у сенату била су подељена, и после жестоких препирака (nach heftigen Debatten), дошло се, на савстовање и предлог Владичин, до одлуке: да се Долчи осуди на доживотни затвор у ланцима и да се држи у затвору у Стањевићима.[1]) Спроводећи овакав рапорт Брадијев Цару, гроф Мајлат моли за заповест шта да се ради са том злоупотребом црногорскога „кулука" на аустријској територији? Ствар се и Ћесару учинила толико важна да је одмах написао својеручно писмо грофу Колоредо, којим позива Дворску Државну Канцеларију да му поднесе своје мишљење да ли се не би требало жалити (очевидно руском Двору) „што је суђење и пресуда Долчију донесена на мојој територији и да ли не би требало захтевати да нам се тај осуђеник изда, ако је одиста уапшен у Стањевићима. Франц. с. р."[2]).

У актима нема шта је дворска државна канцеларија одговорила на овај ручни билет свога суверена.

Међутим је Долчи суђен и осуђен. Ево како гласи протокол о томе:

„1804. године, новембра 27. днева, Стањевиће. Предложеније, које нам бй од високопреосвештенога господина митрополита нашега на Цетиње прислано, и које ми прочитасмо и разумесмо како ниже изговара бисмо сагласни послушати. — Его високоблагородије господин надворни савјетник и от Арбаније консул Алексије Јосиповић Мазуревски будући доша на Стањевиће, по звању господина митрополита и кавалера нашега, такође по вољи и настојатељству его високопреосвештенства сва писма Долцина разгледао је ће он Долци нађе се обличен, пред господином митрополитом, не само у препису с первим консулом француштијем Бонапартом, него и с многијем државама, а без знања и договора митрополита и кавалера нашега; како је он господин митрополит, у тому дјелу реченога Долци пред господином консулом у његове лажи обличио, тако да он издајник није знао ништа одговорит, него остао мучећи; а како је ови злочинац сакрио, или некому предао виши дио најпотребитијих оригиналнијех писама, у којијема највише потајност

---

[1]) У истим актима, fol. 146.

[2]) То ручно писмо Ћесарево датирано је 2/14 јануара 1805., налази се у истој фасцикули, али није заведено.

од његовијех злочина стоји, и не хотио ништа казати но само од добре воље, него и под *шибикама* некће ни једно објавити. А кад би *по рукама и ногама закован у вериге*, тада се нађе у његове доње хаљине фалсн *пашапорат*, од имена његовог високопреосвештенства написани, и печатом његовијем утврђени, будући речени издајник у митрополицки дом живио, и могао по својему лукавоме лицемерју и пронирству водити различите зловредне преписке с нашијем злотворима, како се то сверху објавило. У таквијем, потајнијем начином, сакривајући од нас своје злонамјеренније, донио нам и нашем отечеству прежестоки ударац и безславје пред великим протекторатом нашијем его императорским величаством Александром первим самодршцем всеросијским. Тога ради за љепше и чистије све по реду разбирати ест веома потребито да господин росиски консул по сваки начин у том дјелу толико буде присуствовати, али, како се он находи слабог здравља, и не може на Цетиње доћи, за то потребно је да он дође ради вишереченога дјела на Стањевиће, и по тому бй предложено високопочетнога правительства членам, господину губернатору с дружином, да би такође дошли на Стањевиће, узети с реченога Долци показаније, и принудити истога што би он предао сва писма, од којијех се јавни биљези находе, и да би ово важно дјело, пред лицем господина консула свершили, како се већ открило, и поступили с њим издајником Долци по сили и јавности нашијех Црногорскијех закона, с утврђењем сентенце и међутијем, докле се сваколика дјела сврше, биће он злочинац уздержат овде на Стањевићима под крјепком стражом.

Тога ради 24-оги числа [illegible] ми ниже потписани дошли смо на Стањевиће ђе примисмо перво објављеније от росиского императордкога консула Мазуревског, а друго предложеније от его високопреосвештенства господина митрополита нашего, како овде по једно изговара:

„1. Преданост црногорскога народа, единоверије и једино-језичије и једноплеменније обраћајући у деведесет и четири годишта мисли росискијех цара на добро корист и славу храброга овога остатка србскога царства додавале су њему, колико је било могуће, све начине и помоћи, које су могле сахранити црногорску државу и слободу, и повратити Црногорцима у своје вријеме ту свјетлост и славу, које су биле у перве времена свијема народима уграбљене, који исповједамо православно греко-восточну саде торжествујућу вјеру. Честита доба

благосиљајући побједоносне војске безмртне Екатарине узвисиле су руско-православну вјеру у кратко вријеме на највиши степен. Ово је породило у Вашијем душама вишу и вишу узданицу, надати се и гледати за ваше труде и трпјење од њенога величанства виших милости и благодјејанија. Оно што је ова велика императрица започела, то сада њезин унук, високи покровитељ ваш, Александар Први Самодржац всеросиски јавно пред лицем цјелога света производи, утврђавајући вашу срећу, и чувајући вас од душманах вјере и слободе ваше, јавни биљези и сведочанство милосрдњејшега покровитеља вашега који се брине и мисли за честитост и срећу вашу започели су се на ови начин: будући је он разумио да вјероломни и пријеварени народи простиру своје мисли преко лукавога и злокварнога Долци лишити вас истините слободе ваше, а може бити и православија, одправио је он велики господар својега ђенерала лейтенанта и кавалера графа Ивелића да би он такому злу, не само сваку преграду и сметњу поставио, но и прогонит свакога који би посегнуо закључити слободу вашу под тешке окове робства и невоље; сврх тога угодно је било његовому величеству ради користи и одбране ваше у цесарскому граду Котору поставити консулат како сами очито видите и ово је нови биљег високомонарших к вама милости и благоволенија, у чем он господин консул увјерава вас што би не имали сумње јербо прва његова дужност по вољи милосрдњејшега господара императора содержаће се у том што би не само браније, сахрањивао и унапријед авизовао вас од сваког зла, но и сувише да ће са свом снагом о користи и срећи радити. Оставило је у савршеној тишини и доброј уредби црногорској што би преварени и зломишлени Долци зло познат од високославног архипастира вашега, од вас и од свега народа такви какав се он сада објавио, или да би из Црне Горе био прогнат ђе је његово стојање потресало благополучије, слободу и православије церногорско; и то је био узрок по којему и простирало се искање господина ђенерала лейтенанта графа Ивелића. Знаде он господин консул што добродјетелни архипастир правителство и вас церногорски народ, судећи по својијема срцима, платили су добро за добро (Sic) неблагодарному издајнику Долци и што се више и силније упирали за не изагнати га по настојатељсвам господина ђенерала и господина консула, то вишепоменутога издајника чини веће крива пред лицам цијелога свијета. У садањему његовоме бићу он је учинио свој Црној Гори ус-

лугу и црногорски народ био би неблагодаран кад му не би дали прибјежишта, но јесте ли ви икада помислили и је ли ваш архипастир помислио што изгнани и у свијема краљевинама на кастиг осуђени смутљивац Долча учинио је вама ту службу с лукавијем и преваренијем мислима за уклонити вас лакше од истинитога добра, и за посегнут јаче на поштење, на слободу и управ на вјеру вашу? Истинито нијесте се ви таквому лукавству надали; ви сте преварени, али је вас преварио такви пријеварник који је више мудријех и разумнијех људи у свијету преварио. Самогући Бог уздржавајући јавно слободу, правицу, чистосрдачије и православну вјеру вашу неизреченијема судбама сачувао је вас од зломишљенога и хиљавога предатеља вашега Долци; и у то само вријеме када ови злочинац мишљаше да се хоће уздигнути и веселити верху добра које сте му учинили, совршавајући његово весеље сверху последњега злополучија и несреће ваше: он господин конзул обавезан и дужан по чистој совјести открити пред Црногорцима и пред лицем цијелога свијета сву истину како је ово слиједило: 13-га числа овога мјесеца будући овђен на Стањевиће, од господина митрополита и кавалијера призван разговарати о њекијим потима, који се тичу до обћенародног добра, дође ријеч у разговору и до преступника Долци, и у тому разговору би предложено од господина консула нашему господину митрополиту што би он за познати љепше какав је Долци разгледао сва његова писмена дјела. Тада је господин митрополит свесрдно молио што би господин конзул то на себе узео, и све по реду чисто разабрао, на што он и не хоћаше приступити, но видећи је његово високопреосвештенство остаће веома огорчен, и по тому приступи, а кад издајнику Долци би заповеђено митрополитом и кавалером до његовијех писама, тада је само он господин митрополит могао имати јавно доказатељство верху Долцине невјерности, јербо Долци њему у више пута изговорио што он пријед и драговољније себе убијет, него ли консула до својијех писама допуштио; ови дрски и суманителни одговор даде правични разлог арестовати сва његова писма и изагнати га из ћелије, и допуштити господина конзула да од мала до велика све хартије његове и пред његовијем очима пребере. Високоблагородноје правитељство, дом архипастира нашега, чест, слава и храброст и самоправославије осрамлени овијем издајником који није достојан ни именом человјеченским назвати се, али се не плашите, всесилни и свемогући цар небесних сил

ослијепно је, унизио и поразио не вас, но предатеља вашега који је вама копао јаму па сам себе ринуо у њу; преписка с француским правитељством, коју је ови издајник водио, нашла се у њега, он је призивао Французе за погубити вас, слободу и православије ваше, и он је њих увјеравао о вашој к њима предности, и да ви срдачно желите слободу колико да Црна Гора слободна није; нашло се и јошт много другијех писама која истинито откривају издају и зле његове мисли противу слободе, славе и чести ваше. Али што господин консул са различите узроке овдена спомињати не хоће, него само увјерава да нема кастига којега речени злочинац својим посегатељством пред лицем цијелога свијета заслужио није. Находећи се господин конзул у посланства, а Црногорци у покоровитељство всемилостивјејшега монарха, који је смертну кастигу у својему царству всемилостивјејше забранити изволео, то он, по дужности од своје службе, овому правитељсву предложио; осуждавајући по законима црногорскијема предатеља, уставити и не извршити смертни кастиг, него име предатељево како на Цетиње и на Стањевиће, такођер и на све црногорске пазаре објесити, и самога предатеља у веригама уковат, и на вјечно вријеме под крјепком стражом у тамницу затворити, или тако учинит како буде у своје вријеме наређено од его императорскога величаства височајшаго церногорскога покровитеља императора и самодршца всеросиского; а што се тиче до књига и писама овога издајника, то он господин консул моли ово правитељство да би умах под потписаније сентенце за његовом рицевудом њему, консулу, у руке предано било на сахрањење у консулат до повељенија и заповједи од его императорскога величества. При толиком ризичном ради Црне Горе происхожденију не може он, говори господин консул, не жуђети его високопреосвештенству правитељству и свему народу црногорскому и брдскоме што би ови садашњи изглед послужио свијем унапријед за сахрањење од лажљивих и пријеварнијех људи који јесу највиши злотвори и непријатељи чести, слободе и благочестија церногорскога, и што би све више и више утврђивало се усердије и преданост свега овога народа к ономе силном царству које по јединојезичију истинито ради о добру и благополучију христијанскому, а особито црногорскому и брдском —

2. По крепости нашијех црногорскијех закона издајник Долци, будући се открио јавни и зловредни предатељ у његовим препискама с душманима нашијема за издати отечество

нање имао би осуђен бити на смртни кастиг, да би сила и свијепост нашијех закона у цјелости сахрањена била; но будући архипастирски чин, у којему се он господин митрополит находи, веже истога, са свијем што је најжесточије начином увређен био и обезслављен пред високославним протектором Црногорским по закону Божију и по изгледу Исус Христову познаје се у дужности не посегнути на освету противу вишеименованог издајника, него истога на правосудије Божије оставити и више пазити да буде милосрд и готов простити све што би њему самом учињено било; а сврх тога гледајући писмо од господина консула Мазуревскога получено у којему он господин консул, међу осталијем објављује да корист његовога великога монарха и церногорскога покровитеља требујет да би сентенција на смрт предатеља Долци не извршена била до наредбе и заповједи милосрдњејшега господара високославнога императора Александра; и по томе хоће што би у овому важноме дјелу учињено било како је жеља господина консула и како је угодно-што величанству всеросиском самодржцу. Будући је то здружено с интересом црногорскога пријатељства, а при том да се не би душмани црногорски пријеком смрћу реченога злочинца окористили и сувише да не би могли сакрити лукаве и пакосне интриге које се противу црногорскога народа, правице и поштења простиру. По овому приступисмо судити вјероломнога Долци, и наредисмо секретару нашему узети од њега скаску све чисто по реду, и пред нама приказати како и јест приказао.

По заповиједи високопочтенога правитељства би испитан Долци како ниже слиједи:

Питање (к Долци) како ти је име и презиме, и одакле си, ђе си се родио и крстио: од које си вјере и закона, и колико годишта имаш?

Одговор. Име ми је Франо Долци. Старином Ерцеговац, а родио сам се у Дубровник и крстио; имам године 62, и од римскога сам закона.

П. За који си посао и са каквом мишљу дошао на Стањевиће у Црну Гору?

Од. Поради здравља и ништа више.

П. Стојећи на Стањевиће јеси ли имао с ким каквога потајнога договора, оли писања поради чесове издаје господина владике, оли народне?

Од. Ни с ким нако са Стефаном Вучетићем који ме молио за ми да 500 цекинах а да ми понесе робу и да ће ме чекати

у Јакин, оли на Ливорно, јер се мисли ту стабилити у име трговца говорећи да му се досадило стајат на Стањевиће, а ја нијесам хтио то учинити.

П. Је ли те ко молио, или се од своје воље писао ђенералу Бонапарти Французу?

Од. Ја како од моје стране, тако ни од чије друге нијесам писао ништа више нако *пјесму*; а молио ме Стеван Вучетић да пишем Бонапарти да нам што буде боље, кажујући ми да је био у Русију и да је видео тамо све да већ немамо ни часова уздашице ни владика, ни народ; а да би пошао ђе му драго а у Русију никада, јер је видео да лажу.

П. Има ли када какав одговор од Бонапарте?

Од. Не никада кунем ви се Богом.

П. А одкуда ти мохури француски?

Од. Писао сам консулу француском у Дубровник по ради моје правде . . . . и ђенералу Мурату поради да ми пошље пашапорт као што ми га је и послао.

П. Ђе су ти књиге које ти је писа консул и ђенерал Мурат?

Од. Никада не знам ђе су, ма како су биле од мало импортанце, тако су и разбучене.

П. Зашто си се метнуо, и ко те је молио поради посала грбаљскијех?

Од. Говорим истину молио ме је Вучетић, који ми није давао мира ни у дан, ни у ноћ, и обећавао ми је и асприх, али ја нијесам хтио узети.

П. Моли ли те кад високопреосвештени владика за који посао од Грбља?

Од. Молио ме и кумио ме господин владика да се прођем и оставим од посала Грбаљскијех, „јер заповједници од Боке мисле и говоре да ја то чиним, а не ти и Вучетић."

П. Какве си имао коресподенце с принципом Карлом, и које си одговоре примио како се види по твојијема писмима?

Од. Писао сам му један пут и послао му попијевке, а има нијесам одговора тако ми Бога никада.

П. Какав си имао тајни допис са губернатором од Котора?

Од. Писао сам му један пут поради да ми скуца аспре од Фрушке које ја имам примати; а други пут да га преварим да ми да с миром поћ јер сам видео што около мене раде.

П. Зашто си му писао да ти пошље игумана Будина, али Бубића?

Од. Да истоме губернатору на уста поручим што мислим.

У законима нашијема у првој стати казано је тако: свакога вјероломника и издајника нашега отачаства који би се међу нама нашао домаћи, или иностранн да почне противу слободе и поштења нашега радити, таквога ухватит без свакога поштеђења осудити и каштигати га срамотном смрћу т.ј. објесити на позорно мјесто. Тога ради ми сви једнодушно и једногласно приговорисмо и осудисмо вишереченога издајника Долци у митрополији нашој на Цетиње пред лицем опће народнога збора објестити га. Но размишљавајући на оне узроке које господин консул у својем објавленију пише: такође и на молбе милосрдногa нашега архипастира, уклонисмо се, само на ови један пут од закона којега смо ми и сав Црногорски и Брцки народ торжествсном клетвом утврдили: сахрањиват, почитоват и покоравати се, и да не буде то нигда и ни у једно вријеме примјером или изглодом ни једноме злочинцу, који би се наша приличан Долцу, смртну кастигу овоме издајнику обратисмо на вјечно његово у тамницу затворење, ће имаде стојати окован по ногама и рукама, или докле примимо одговор од високославнога протектора господара императора всерусиског. А да би уништено било и прекраћено за вазда свако посегатељство, које би нас од покровитељства једновјерне и једноплемене државе одвојити хћело и нашијем душманима подложити мислило; и што би на неки начин испунит светост и силу закона нашијех закључисмо и договорно рекосмо да *име* издајника Долци, како на Цетиње тако равно и на Стањевиће, и по свијем нахијама *објешено* буде присуством нашијем чрез секретара нашега прочитат и у све нахије содержаније ове сентенце објавити, нека сваки чује и разумије а књиге и писма његова господину консулу предати и од њега примити рецевуду".

На овој пресуди налазе се и потписи Вука Радоњића гувернадура и још 47 главара, државни печат и потпис народног секретара Јакова Стефановића.[1]

Марко Драговић, коме имамо да захвалимо што је из московских архива исписао и објавио овај документ неће да га коментарише... Он се задовољава да дода само оно што је народно предање сачувало о извршењу ове пресуде. Била је, вели, *ископана* код манастира Стањевића једна *јама* од неколико аршина простора, па је у ту јаму био метнут Долци. За

[1]) *Марко Драговић*. Материјали за историју Црне Горе. Гласник Срп. Ученог Друштва, XL, стр. 284—293.

тијем је та јама била *зазидана* и остављена на зиду једна шупљина, *колико би могла проћи рука* човечија, кроз коју би се могло додавати *по мало* воде и хлеба. У томе мрачном простору, вели народно предање, проживео је Долци близу мјесец дана и ту се скончао“.

Је ли барем ово тачно?

Да видимо има ли што о томе у службеним рапортима Ф. М. Лајт. Брадија.

У рапорту од 5/17 јануара 1805. јавља „Пресуда коју је је црногорски Кулук у Стањевићима изрекао над абатом Долчи, извршена је одиста. *Долчи се налази у затвору код манастира везан дугачким ланцем.* По казивању Црногораца та је пресуда донесена условно, т. ј. она ће важити, ако је одобри цар руски, коме су послата сва акта тога процеса. Ово ми изгледа у толико вероватније што на сва моја навађивања Гл. Ивелић одуговлачи са саопштењем резултата. Пада у очи дрскост Владичина са којом је Кулук сазвао у Стањевиће, те је један криминални процес водио на територији Њ. Ц. Кр. Величанства, Руски консул правио се да то незна, али ја сам обавестио о томе Гл. Ивелића, да би бар за у будуће спречио такву повреду наше територије.“ [1])

У рапорту од 18 (30) јануара 1805. Бради јавља из Задра:

„*Влага тамнице у којој се Долчи налази убрзаће његову смрт.* При свем том чувају га врло строго док не стигне решење Петрбуршког Двора о његовој судбини. Ивелић с нестрпљењем очекује повратак мајора Милетића да му донесе инструкције за његово даље понашање према Црногорцима“ [2]).

У трећем рапорту од 26. јануара (7. фебруара) 1805. Бради јавља:

„Међу црногорским главарима нашло их се неколико заштитника Долчијевих [3]) који су се сажалили (gerührt) на његово стање здравља у тамници, па су га у тренутку када је хтео подлећи „der Last seines schweren Gefängnisses“ „извадили из те тамнице, и сместили у ону собу манастира, у којој је и пре становао. Услед тога брзо му се здравље поправило, па како Владика не беше у Стањевићима (беше отишао на обични ри-

---

[1]) Архив ц. кр. Мин. Унутр. Дела. Sch. IV, M. 3. fol. 144—145.

[2]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела, Sch. IV M. 3. fol. 148.

[3]) То су вероватно они, који су и за време суђења били уверени о Долчијевој невиности, и који су тек после жестоке дебате пристали на пресуду.

болом: то је *Долчи* ноћу између 2-ог 14 и 3-ћег 15 јануара *покушао да бежи*, али су га стражари ухватили још пре него што је изашао из манастира, па су му по *накнадној заповести владичиној* наново ноге оковали и вратили га натраг у тамницу. Овај догађај показује да Долчи има још пријатеља међу Црногорским главарима и да Владика још осећа колико су важне те Долчијеве везе. Тај догађај даје претпоставити да ће Долчи у згодној прилици опет покушати да побегне, и да може у томе успети. У таквом случају већ постоји наредба да га аустријске власти на својој територији уапсе. Молим за упутство шта да радим ако у таквом случају руски консул затражи његову екстрадицију"[1]).

Међутим док су се разне дворске канцеларије у Бечу споразумовале о томе какве да се инструкције за тај случај пошљу Брадију[2]) дотле је Долчи, који је *жив сахрањен* у ону са свију страна зазидану јаму — издахнуо . . . Да ли од *влаге*, или од *студени* или од *глади*, ако се у оном узаном отвору на зиду, заглавила рука која му је доносила оно „мало воде и хлеба", то се не види ни из аката ни из списа разних историка.

Чудновато је да у Бечким архивима не нађосмо *ни једног извешћа* о смрти тога човека, за кога се војни и цивилни гувернер Далмације и „аустријске Албаније" *толико* интересовао да је о свакој фази његовог тамновања слао опширне рапорте. *Пизани* тврди, бајаги на основу аката Ц. Кр. Д. Д .Д. Архива да је Бради овако јавио за тај смртни случај:

„Долчи је завршио своју вараличку и интригантску каријеру"[3]).

Ми нисмо могли наћи тај извештај Брадијев. То је вероватно требало Пизанију да подупре своје гледиште које је исказао овим речима:

„Немилост и *насилну* смрт Долчијеву изазвала је заједничка акција Русије и Аустрије, *које се беху измириле* да окрену заједнички противу Наполеона".

Ми смо напред видели много аутентичких доказа да Русија и Аустрија нису онда у опште биле у завади, и да нису имале никакву потребу да насилно уморе Долчија да би се из-

[1]) Рапорт грофа Мајлата Ћесару од 23. фебруара 1805. у актима државне канцеларије „Провинције- Фасц. 92."

[2]) У Sch. IV, M. 3. fol. 154, 157.

[3]) Pisani, La Dalmatie стр. 108 и 109.

мирило. На против, те две велике силе биле су и онда као што су и после 100 година у врло интимном пријатељству, само су у црногорским и у опште у балканским питањима гледале да једна другој подвале. Али што се тиче јаднога Долчија, ту су биле потпуно сагласне, само су обе, свака за се гледале да га дочепају у своје руке, и да га је Аустрија дочепала, он не би боље прошао него што је прошао у рукама руског консула Мазуревскога.

Али било како му драго Фрањо Долчи Вицковић умро је мученичком смрћу.

Сада да прегледамо мало *судску процедуру* црногорског Кулука, који је осудио тог човека, и ако је био десна рука Владике Петра I.

Ми не делимо аустријске претензије да је то суђење извршено на аустријској територији, јер је манастир Стањевићи од вајкада био на црногорском земљишту, а у време дотичног процеса, ту је била резиденција Црногорског Владике — али не можемо да не осудимо факат, да 47 главара црногорских морају да оставе целу земљу без икакве власти и да иду чак на границу само за то да не би г. Мазуревски морао да појаше коња те да дође на Цетиње. Брзо ли се осиле чак и мали руски чиновници у туђој земљи, само ако је ова православна!...

Да видимо сада какав је акт оптужбе, коју је главом Владика Петар I поднео црногорском кулуку појачаном целим Сенатом и свима главарима.

По томе акту изгледа да је Мазуревски на позив Владичин дошао на Стањевиће, да је на *захтев* и *наваљивање* Владичино прегледао хартије Долчијеве, и да се том приликом нашло да је Долчи стајао у преписци са Бонапартом и другим државама *без знања и одобрења Владичиног*. И ако се ни једном речи не казује *шта* је било у тој преписци, а камо ли да се њоме доказала каква год кривица Долчијева, ипак се у Владичином „предложенију“ Долчи већ назива изобличеним *издајником* и без икаквог доказа тврди се да је „злочинац“ сакрио или некоме предао највећи део својих писама, која беху *најнужнија* да докажу његово издајство. Значи да у нађеним хартијама *није* било тих доказа. Истражни судија Мазуревски, сасвим у духу ранијих векова удара на муке *осумњиченога* човека, удара му сто батина, удара му гвоздене вериге и на руке и на ноге, не би ли само казао где је сакрио или коме је предао оне хартије, које би доказале, потајност његових „злочина“ али при

свем том мученик ћути јер нема шта да каже, или је од чуда занемио, па не може ни да проговори. Али кад су га свлачили да га ударе на муке, у *доњим хаљинама* његовим, нашао је инквизитор Мазуревски нешто врло важно сакривено... Шта? Је ли преписку са првим консулом француским или са другим државама и непријатељима црногорским? Ах није то, нашао је један *пасош* са потписом и печатом Владичиним. Пасош? Па ми знамо да је Владика врло често слао свог секретара у стране земље по својима и народним пословима. Какво је чудо што се и сад у њега нашао један пасош? Е, али што да га сакрије у „доње хаљине“? Паметан и праведан човек нашао би да је Долчи као стар искусан дворанин знао, како се не само на царским него и на владичанским дворовима лако пада у немилост са врло наопаким последицама, па је за сваки случај сакрио један пасош у доње хаљине за себе — злу не требао. Али Мазуревски, и ако је био препреден, није био поштен човек, јер је он на том једном пасошу основао целу своју оптужбу, и подметнуо је у Владичино „предложеније“, јер као што је Долчи, живећи на двору „митрополицкоме“, могао да се дочепа Владичиног потписа и његовог печата за тај пасош, тако их је он употребио и за своју издајничку преписку са злотворима народним „како се сверху објавило“. Ача „горе“ се није *нигде ништа* објавило, јер да је племенити „надворни савјетник“ руског Цара „горе“ т. ј. у прегледаним хартијама нашао и најмањег доказа за оно што је хтео на силу Бога да докаже, онда његово господство не би имало потребе да прегледа и доње хаљине Долчијеве и да се брука нашавши само један пасош. Али то ништа не мари. За тако праведног судију као што беше Мазуревски, довољан је био и тај пасош па да се Долчи огласи за велеиздајника, који је Црној Гори нанео „прежестоки ударац и безславије“ исказано у писму Александра I Црногорцима, и у писму Рускога Св. Синода Владици! И по тексту тога Владичиног „предложенија“, које је очевидно писао сам Мазуревски, Владика сазива све главаре црногорске у Станевиће, да у присуству Мазуревског *принуде* Долчија да преда сва писма за која се тврди али се ни чим не доказује да се од њих „јавни биљези“ находе, и да зликовцу суде по црногорском закону.

И сви главари црногорски дођоше на Станевиће само да се господство Мазуревскога не труди на Цетиње, и саставише велики народни суд, и изведоше пред њега тога „издајника“

и сада императорски руски консул за туђу земљу, за Аустрију. претвара се у црногорског државног тужиоца, који пред црногорским судом држи дугачко разглаголствије о силним доброчинствима што их је Русија чинила Црној Гори за последњих 94 године, тврдећи то и за Александра I, који је Црној Гори одузео и ону ситну помоћ од хиљаду дуката годишње, коју је Павле I обећао и давао, па онда вели да је његов Цар сазнао да вероломни народи раде преко лукавог злочинца Долчија да Црну Гору лише њене слободе и православља, те *за то* је послао свог ђенерала Ивелића и њега — Мазуревског, да спасу Црну Гору од те велике несреће. Нису њих двојица, ни дај Боже, никада ни помислили што ружно о Владици, а камо ли да су имали заповест да се дочепају Владике и да га одведу пред суд Св. Синода да му суди за несавесно вршење његове архипастирске дужности, или сачувај Боже да га пошљу у Сибир. Јок, они су дошли само да изагнају из Црне Горе њеног злог духа, тога католичког попа Долчија. Јест истина тај Долчи чинио и неких услуга Црној Гори и Владика и Црногорци, по доброти свога срца платили су добро за добро[1]) и на наваљивање Ивелићево и његово нису хтели да протерају Долчија, али од куд су Владика и Црногорци могли слутити да им је Долчи само за то чинио извесне услуге да би их што сигурније лишио поштења, слободе и вере православне? Је ли чудо што је такав зликовац, који је преварио више мудрих и разумних људи у свету преварио и вас (само што није рекао) глупаке. Али то што сте га ви Црногорци бранили од нас (Ивелића и мене Мазуревског) то чини да је кривица Долчијева у толико већа. Само свемогући Бог, који чува слободу и православље, спасао вас је да вас овај зликовац не упропасти. Само Бог, по неизреченим својим судбама учинио је те је Мазуревски 13. новембра, позван од Владике дошао на Стањевиће да разговара о неким пословима, па у разговору онако случајно дође реч и о „преступнику“ Долчију. Тада је консул казао Владици нека прегледа хартије Долчијеве, па ће се уверити какав је то зликовац. На то Владика њему: нека он сам прегледа те хартије, али консул није хтео. Те хоће бит, те неће бит, најзад кад је консул видео да ће се Владика зорли naљутити, ако он не буде прегледао те хартије, он пристаде да их прегледа. Јес,

---

[1]) За што је Марко Драговић код ових речи метнуо оно „sic“ што значи „баш тако“ то ће он сам знати.

али Долчи је изјавио да ће се пре убити, него неком допустити да прегледа његове хартије. Тада је Долчи истеран из његове ћелије, консул је прегледао све хартије и нашао је све доказе за његово издајство. „*Преписка с француским правитељством*, коју је ови издајник водио, нашла се у њега. Он је призивао Французе за погубити вас, слободу и православље ваше“; овако је од речи до речи записано у протоколу овог суђења да је рекао Мазуревски! Нашло се и још много другијех писама, која *истинито откривају* „*издају*, али са разних узрока г. консул неће пред судом да говори о тим писмима“ него само увјерава да нема кастига, којега речени злочинац заслужио није“. Добро, хајд што г. консул неће пред судом да говори о тим „другијем“ писмима што их је нашао, суд му је могао веровати на реч да он има особитих разлога не помињати и неизносити их пред суд, и ако се у њима истинито открива велеиздаја, али за што не изнесе пред суд бар онај један доказ, *преписку са француским правитељством*, за коју рече да је *нађена* у хартијама Долчијевим? За што не прочита судијама ту преписку, у толико пре, што ови нису знали страних језика, па им је он могао преводећи казати баш онако како је требало за ову тужбу? Овај чудесни истражни судија и државни тужилац уједно, није *ни покушао* и најмањом хартијицом од оних за које тврђаше да их је нашао у Долчијевим хартијама *да доказује кривицу* овога. Он је просто тражио да суд осуди човека на његову голу реч, да је се *он* уверио о злочину. Међутим као да се Мазуревски у последњем часу уплашио од свога сопственог рада, и при свем том што тврди да нема те казне на свету, коју Долчи не би заслуживао, он пред судом измишља да је у Русији укинута смртна казна, па за то предлаже да се само име Долчијево обеси, а он сам да се окован баци у тамницу да у њој тамнује док је жив, или докле Баћушка Император не нареди друкчије, што ће наравно бити обавезно и за црногорски суд... Само једно није заборавио г. консул замолити суд, а то је: да се хартије нађене код Долчија предаду *њему*, наравно на *реверс*, само што не каже вратиће их суду, ако их овај затражи.

После оваквог предлога државног тужиоца односно казне кривцу, црногорски велики суд нашао се на великој муци, јер у Црној Гори још не беше укинута смртна казна као у либералној Русији. На против први параграф првог и јединог дотле законика црногорског, као што смо видели, одређиваше за из-

дајство смртну казну. Ту је суду прискочио у помоћ сам законодавац тога закона, сам Владика, који као прави Хришћанин нећо да се свети своме злотвору, који га је онако осрамотио пред великим протектором, него угледајући се на Христа, прашта ономе који га је издао и пристаје да се у место на смрт осуди на доживотну тамницу, у толико пре што што то г. консул и написмено тражи барем дотле док не дође пресуда из Петрбурга.

И сад тек, пошто је постигнут споразум како да гласи пресуда, овај чудесни суд тек приступа *саслушању* „злочинца". То је саслушање просто дивно. Мазуревски је морао узвикнути „Прелест что такое". Из тога саслушања виде се они вајни „биљези" што их је Мазуревски нашао, види се гола нага страшна истина овог *судског убијства*, извршеног по захтеву једнога страног консула.

Они који су најбоље знали ко је Долчи и какве је заслуге стекао за Владику и Црну Гору питају га како се зове, одакле је, колико му је година, са свим lege artis, само су заборавили упитати га да ли је већ осуђиван и за какве кривице?

Из одговора Долчијевог видимо и ми нешто што до сада не нађосмо: да је старац старином из Херцеговине.... Наравно, и та бритка сабља Владичина, која има да се на овом суђењу срамно преломи, и она је старином из Херцеговине, одакле су старином толики Срби који су се одликовали на свима пољима јавног живота у новим српским државама.

Наивно је питање за што је Долчи дошао у Црну Гору и шта је за њу радио, али Долчи је господин човек он ништа не одговара на прву половину питања, а на другу да је здравља ради дошао на Стањевиће.

Сад га питају је ли имао и с киме какве преписке да *изда* Владику и народ?

Одговор Долчијев осветљава бенгалском ватром, или боље рећи електричним рефлектором целу ову судску комедију, која се претворила у страшну трагедију једног од најбољих Срба онога времена. Стајао је, вели, Долчи у свом одговору у преписци са Вучетићем „који ми је нудио 500 цекина само да пођем с њим у Јакин, јер се *њему* досадило становати на Стањевиће, (где је Вучетић тада био старешина манастира), па ми је обећавао чак и понети моје ствари, али ја нисам хтео".

Мазуревски се од овога одговарао уплашио да Долчи не каже коју више о Вучетићу, главноме клеветнику Владике и

Долчија, па на његов миг судије прекидају то казивање питањем да ли је он што писао ђенералу Бонапарти Французу?

Јесте, вели Долчи *писао је*. Аха, ограну сунце Мазуревског, али Долчи на жалост одмах додаде па му је писао само једну *пјесму*. Као и сваки Србин, и Вицковић је по мало песник, одушевљавао се великим делима свакога великана, па дакле и дотле не чувеним победама младога ђенерала Бонапарте, и по обичају многих ондашњих песника дао је израза своме одушевљењу у једној „оди". Који српски песник испочетка XIX века није написао макар једну оду на „тезоименити" дан некаквог великаша? Кад се неколико година доцније венчао Наполеон са ћерком аустријскога ћесара послата му је једна ода чак из Карађорђевог логора, па ни једном паметном човеку није пало на памет да обеди Карађорђа за ту оду, као за издајство Отаџбине. Ама зар Долчи није ништа друго писао том опаком „Французу"? Није, и ако „ме је *молио Стеван Вучетић да пишем Бонапарти* да нам што буде боље, кажујући ми да ће он (Вучетић) ђе му драго, а у Русију *никада*. *Ер је видео да лажу* (Руси)".

Дакле тај изрод Вучетић, који није успео навести Долчија да пишу Бонапарти „не би ли им било боље" и ако му је (он) доказивао да се ни Владика ни народ немају чему надати од Руса, јер се *он* уверио да Руси лажу, тај демон Црне Горе отишао је у Русију да узбуни и Св. Синод и самога Цара противу Владике и противу Долчија као противу издајника сопственога народа и православља, *он* подмеће Долчију да је урадио оно на што га је *он* наговарао и он је довео Долчија на оптуженичку клупу, са које ће га живог закопати.

Али да ли је Бонапарта, који је примио Долчијеву оду одговорио барем са неколико речи благодарности за ту љубазност, те да се барем та учтивост узме као доказ преписке између њега и Долчија? На срећу за светлу успомену Долчијеву, ђенерал Бонапарта још није био Цар, јер иначе би он за ту оду по примеру других „Монарха" онога доба, послао какав бриљантски прстен, од кога би Мазуревски направио corpus delicti. Ђенерал Бонапарта имао је онда d'autres chats à fouetter па није имао каде ни да прочита оду Долчијеву... Песма? „Allonse donc! У Кошар". И тако је Долчи на горње питање могао са чистом савешћу да одговори: „Не, *никада*, кунем ви се Богом": —

Дакле никаквог доказа за кривицу! А где су они силни *биљези* што их је Мазуревски нашао у хартијама Долчијевим? Нађени су некакви „мохури француски“. То ће бити искварена турска реч „мјухур“ печат, грб. Нађени су дакле по свој прилици коверти од писама са француским печатом или грбом, јер да је нађено и које писмо, које је било у тим кувертима онда суд не би само питао од куда му „француски мохури“ него би га питао за писма. А шта одговара Долчи, од куда му ти „мохури“. Врло просто: писао је француском консулу у Дубровник због неког свог процеса („правде“, суђења) а ђенералу Мирату да му пошље пасош, што је овај и учинио. Аха! Па где су та писма француског консула и маршала? Поцепао их је јер нису имали никакве важности (импортанце).

Дакле од завере Долчијеве с Французима не оста ништа.

Шта ћемо сад?

„А што си се мешао у грбаљске послове? Ко те је на то наговорио“.

Као што знамо Срби у Приморју бунили су се противу зулума аустријске власти, који су опет сву кривицу за те буне обарали на Владику и на Долчија. И сад *црногорски* суд пита Долчија што се мешао у грбаљску ствар, и ко га је на то наговорио?

Одговор је Долчијев опет нови пораз за тужиоце његове. Наговарао га је *Вучетић*, и нудио му је чак и новаца само да се и он уплете у те послове, али Долчи није хтео примити те паре, јер га је Владика и молио и кумио да то не чини „јер заповједници од Боке мисле да *ја* то чиним, а не ти и Вучетић“.

Кад ни то није упалило онда га суд пита какву је то преписку имао са принципом Карлом? То је Ерцхерцег Карл, брат Ћесаров, чувен војвода онога доба. И њему је Долчи послао *попијевке*. Ми знамо из бечких архива да је несрећни песник Долчи спевао једну оду и том Ерцхерцегу. Срећом за Долчија ни тај Ерцхерцег није био ни толико учтив да му напише једну реч захвалности за његову оду.

Сад се суд хвата за сламку и пита Долчија какву је то преписку водио са губернатором Котора? Па писао му је због оног истог свог процеса, због кога је писао и француском консулу у Дубровник. Долчи је имао да прими неке новце из наследства некога Фрушке, па је због тога водио процес с осталим наследницима. Ми смо у актима бечких архива често наилазили на тај процес, али нисмо ни један исписали, јер нам

се учинило да нема никакве везе с историјом Црне Горе. Тај процес онда био је толико познат и у Боци и у Црној Гори, да је Долчи могао у свом говору само да помене Фрушку и паре које је од њега имао примати, па да довољно објасни и за што је писао губернатору Боке, и зашто је тражио да му пошље игумана Бућина или Бубића.

И то је све што је саслушање Долчијево на суду изнело.

И без једне сенке доказа за ма какву кривицу овај суд, истина после дуге и живе дебате, јер у њему било људи који увиђаху да ће Долчи на правди Бога да страда, осудио је Долчија — за љубав Русије, онако исто као што је после сто година београдски варошки суд, опет за љубав Русије, на правди Бога, и без икаквог доказа кривице, осудио једног српског књижевника, за истине које је казао у својој књизи, на шест месеци апса.

Ама не може бити! Противу такве осуде Долчија, буди се онако човечанско осећање у нама. Као што видесмо, црногорски суд није тражио да види хартије које је Мазуревски нашао код Долчија, он је веровао *на реч* рускоме консулу, представнику Господара Императора, да овај има нарочитих разлога не износити те хартије пред суд, и суд је на његову реч пресудио, не по црногорском закону, него онако како је г. консул хтео, и предао је овоме све те тајанствене хартије, и овај их је примио на реверс и послао заједно са својим и Пледнићевим рапортом по мајору Милетићу у Петрбург. Те се хартије морају налазити и данас било у петрбуршким било у московским државним архивима. Зар се за сто година нико не нађе да их прочита и да нам каже има ли бар у тим хартијама каквога год доказа за кривицу Долчијеву? Зар ни вредни скупљач „материјала за историју Црне Горе“ зар ни Марко Драговић није видео и прочитао те тајанствене хартије?...

Ево шта он о томе каже:

„Кад сам ја био 1880. године у Москви и у Москов. архиву Мин. Иностр. Дела *изучавао* акта односећа се к историји одношаја Русије са Црном Гоом, ја сам нашао и дјело о абату Долци. *Ја нијесам имао времена да прочитам сву његову преписку*“.

Хм, зар их је тако много? И зар се *историк* Марко Драговић тако мало интересовао, кад већ изучава „сношаје“ између Русије и Црне Горе, да *изучи* и питање: да ли је Долчи одиста

био издајник Владике и Црне Горе, или њихова жртва само да се спасу добри „сношаји“ са Русијом?

Чудновато, јер по осталоме што Марко Драговић одмах иза тога говори о Долчију види се да је он прочитао *све* његове хартије, само као секретар Књ. црногорског Министарства просвете не може да их спасе све за историју, него из њих цитира само овакве ствари: да је Долчи свршио богословију на универзитету и добио диплому магистра теологије: да је служио као свештеник у Перасту, одакле му је дата сведоџба о усрдној служби и добром владању. Из Дубровника отишао је у Веч где је био викаријус цркве Св. Стевана. У једном пак документу Долчије се назива генералним викаријем цркве у Петропољу (Драговић мисли да то мора бити католичка црква у Петрбургу).

Што се тиче Долчијеве преписке, Драговић *тачно* зна с којим је људима био у преписци, па набраја: с Кобенцлом, Рукавином, Гиком у Дубровнику, Брадијевом у Котору и „још са многијем високопоштованијем лицима у Аустрији, Русији и *Францеској.*“ Да је бар једно писмо из „Францеске“ поменуо. Аја. Драговић се задовољава да каже само ово „Кад се сва та његова преписка прочита, *онда ће се знати у чему се она састојала, и је ли била издајничка према Црној Гори.*“ Знамо, брате слатки, да ће се то онда знати, али када ти као *црногорски историк* ниси могао наћи времена да прочиташ ту преписку па да нам кажеш је ли био крив Долчи, или је ни крив ни дужан на правди Бога угушен у оној зазиданој јами, онда који ће други историк наћи за то времена? Па и ако се нађе. питање је да ли ће још у московском архиву наћи ту преписку? Знате, у велике државне архиве толико наваљује *нова* грађа, да управе тих Архива после извесног низа година нарећују те се шкартирају „мање важна акта“ само да направе места за новија и важнија документа. За то смо ми овако стари похитали да у бечким Архивима испишемо барем оно што је још остало од хартија важних за српску историју. Као што сте видели ми смо исписали и гдекоју мање важну хартију, а Г. Марко Драговић „није имао времена“ ни да прочита хартије Долчијеве, које је овај платио мученичком смрћу својом. То је неопростив грех за једног историка г. Драговићу.

Кад се из разлога à la Марко Драговић не износе из архива тако важна документа, онда је појамно што су други историци Црне Горе врло погрешно говорили о Долчију.

Тако на пр. *Ђорђе Поповић*[1]) вели: „Што се тиче Фра Долча, за њега се после *доказало* да је стајао с *Аустријом* у *издајничкој* преписци, те за то би угушен *повразом* своје фрањевачке мантије."

Камо срећа да је удављен гајтаном своје мантије, било би се мање мука за њега и о мање греха за Владику, Црногорце и свету Русију — а већ што се тиче доказа да је био у издајничкој преписци с Австријом, ми смо овде видели пуно службених, писмених доказа да је „Австрија" тога човека сматрала као свог опасног непријатеља, и да га је се „Австрија" само дочепала и она би му судила као црногорски „Кулук" јер горе не би могла ни она.

Милаковић[2]) прелази преко трагедије Долчијеве са ово неколико речи: „*Вјешти политик Мазуревски* помири Владику с Ивелићем и с Вучетићем и јави свом начелству о пуној преданости Владике и народа црногорскога и брдског к Руском Престолу, а абат *Долчи, који је* преко 20 година испуњавао дужност секретара код Владике, и *био му у свему десна рука, буде с овог свијета уклоњен*, зато што се на њега *подозријевало* да је нешто преко писма *шуровао с Французима*". И то је све. И ако је и Милаковић писао као секретар једног црногорског Владике, опет се он ни мало не стреса пред фактом који бележи за историју, да је човек један уклоњен с овог света, дакле убијен, само за то што се на њега *посумњало* да је нешто с неким „шуровао", и то један човек који је 20 година био *десна рука* светоме Владици Петру I.

Једини међу досадашњим историцима Црне Горе, који се бар труди да објективно пише о Долчију, то је *Павле Ровински*. Ево шта он вели:

„До скора се мислило да је он жртва руске клевете, јер је он аутор одговора руском Синоду, у коме је пуно горких истина и оправданих укора, и ако у оштрој форми.

Други су кривили Владику што без разлога *мучио* Долчија и налазило се да је све бачено са кривог на невиног човека (все пало съ больной головы на здоровую) да је управо *Долчи узео на себе кривицу Владичину*, јер он је само био *орган* за извршење преступних односаја, због којих га је кривила Русија. Све су то била само нагађања, у којима је свршено по-

[1]) У својој „Историји Црне Горе" стр. 140.

[2]) l. c. стр. 237.

грешно схватање личности Владике Петра, које мора да падне пред новијим документима (овде Ровински мисли на Драговићем публиковано суђење Долчију). Па ипак сувише је жестока казна на коју је осуђен Долчи, који се њоме претвара у *мученика*. Та казна саставља мрачну мрљу на историји Црне Горе, и то баш на оној њеној страни коју обасјава чиста и узвишена личност Петрова, кога народ с правом поштује као свеца.

Као човек високога ума и образовања Долчи је био врло користан Црној Гори, а за Владику Петра био је неопходни, јединствени саветник, који је разумевао све послове, он је *био десна рука Владичина*. Кад је њега изгубио Петар I није имао више никога са којим би могао радити на преображају Црне Горе, који је желео да изведе.

Тај губитак беше ненакнадив у оно време: но он је сам скренуо с оног пута на коме је његов поштен рад за народ могао да му заслужи благодарност и чисту неумрљану славу. Да ли је погрешио што није имао чврстине у карактеру, па се повео за другима, или се повео за некаквом вишом идејом, или је узрок у неизлечивом фанатизму католика, или у каквој год личној користи, — у сваком случају ми га дубоко жалимо, али га не можемо оправдати. Али тако исто не можемо одобрити ни варварско іслеђење и суђење ни страшну казну“[1].

Као што видимо, поред најбоље воље ни Ровински није успео да остане објективни историк. Кад, где и у чему је Долчи „скренуо с пута свог поштенога рада“? То није нигде и ни чим доказано, то ни Ровински не покушава да докаже, него полазећи са те своје претпоставке као са доказанога факта па се само пита зашто је Долчи скренуо са поштеног пута? И ту се упушта у сасвим неоправдане комбинације, пита да није Долчи погрешио што није имао довољно чврстине у карактеру? Ми смо видели да је Долчи „мучао“ и онда кад га је сам Владика изобличавао, он је ћутао кад га је Мазуревски пред свима главарима црногорским називао издајником, он је ћутао кад су му саопштили смртну пресуду, он је ћутао и кад су га живог зазидали у ону јаму, у којој му је једна човечија рука *донекле* додавала по мало воде и хлеба, колико да му се продуже муке, и ако је он са две речи могао да докаже своју невиност. Чвршћи карактер не може се ни замислити него што га је имао тај јунак, који је претпоставио да умре мученичком

[1]) П. А. Ровински, л. с. стр. 626—627.

смрћу, него да бранећи себе окриви свога Господара, за кога је знао да је све што је радио само за добро Црне Горе радио. А шта да кажемо за неизлечиви фанатизам католика Долчија? Та ни један православни свештеник онога доба не би православније бранио автокефалну црногорску цркву, него што је то урадио баш тај човек „римскога закона“. Та он је баш за ту одбрану православља, за тај канонички јак одговор руском Св. Синоду и платио главом. А *лична корист?* Ми смо видели да су Долчију нуђене у Петрбургу велике суме новаца само да криво сведочи противу свога Господара, ми смо видели да му је тада свемогућп у Русији Кнез Потемкин обећавао сјајну каријеру, само да напусти Владику и да пређе у руску државну службу и како је Долчи поносито све то одбио. Он је претпоставио црногорско стење свима палатама у Петрбургу, претпоставио је да сиротује са својим Владиком, него да прави сјајну каријеру у Русији, коју су тада и правили сви људи његовог знања и способности, јер је тако високообразованих људи онда и у самој Русији било врло мало. Видели смо како је Долчи целога свога живота верно служио свог Владику, Када је овај налазио да му треба за Црну Гору тражити помоћи у Бечу, Долчи му је и у Бечу десна рука. Кад је Долчи видео да од Беча нема праве помоћи, и када му се учинило да ће Црна Гора ипак из Русије још по најпре добити помоћ, он још с пута пише Радоњићу да се не полакоми на злато, које Вукасовић носи собом, него да се држи руских официра који иду на Цетиње. И таквога некористољубивог и верног слугу Владичиног, хоће Вучетић да поткупи са 500 цекина! И Ровински се још пита да ли Долчи није због какве своје личне користи сишао са свога поштеног пута? Једино питање, које је Ровински поставио, има некога смисла, а то је да ли се Долчи „повео“ за некаквом *вишом идејом.* Није он имао потребе да „поводи“ за таквом идејом, он је тој идеји верно служио целога свог живота, а то је идеја: независност, слобода и срећа Црне Горе и Владике Петра I. За ту одиста вишу идеју живео је и радио Долчи, за њу је и претрпео мученичку смрт.

Али како онда излази наш Владика, наш светац Петар I.? Излази такође као *мученик.*

Приклештен између две велике силе, између Аустрије и Русије, видећи из мисије Мазуревског да је Русија *увидела* какву је грубу погрешку учинила са мисијом Ивелићевом, да би вољна била окренути други лист и према Владици и према

Црној Гори, само ако Владика и његови Црногорци хоће да спасу достојанство Императорово, ако му помогну да се извуче из тог „безвыходногъ положенія“, слушајући речитога и „вјештога дипломату“ Мазуревског како је то врло лако постићи, треба само удесити пред светом, да је одиста било издајства, и да је према томе била *оправдана* и грамата Императорова Црногорцима и посланица Св. Синода Владици, али да то издајство није учинио Владика или какав Црногорац, него га је учинио један странац, који се увукао у црногорску службу само за то да изда Владику; слушајући Мазуревског да се на тај начин може спасти достојанство Императорово и благовољење велике Русије повратити Владици и Црној Гори, Владика Петар I нашао се пред дилемом: или да жртвује своју десну руку, или да жртвује целу будућност Црне Горе, јер ако би се он заложио за невина човека, што би сам Владика пропао, то је лично Петру I-ом могла бити последња брига, он је дао небројеног доказа свог самопрегорења за добро Црне Горе, али његовом личном пропашћу обезглавила би се Црна Гора баш у тренутку, кад је Аустрија зинула да прогута поред Боке и Црну Гору. И ако дилема беше страшна, опет се онако племенит човек као што беше Петар I морао дуго мучити на пакленим мукама шта да ради? Зар, он, православни Митрополит, да допусти, да се његов Долчи, тај узор поштеног човека, мудрог саветника, верног слуге и искреног пријатеља само за то убије што му је 20 година тако верно служи? Та по законику, који је он сам на једвите јаде успео дати Црној Гори, он мора убити човека, за кога зна да је невин, ако допусти да га направе издајником!.... Али „вјешти политик“ нашао је излаза из те ужасне дилеме. Он ће, у име Императорово, објаснити Црногорцима да у пркос црногорскоме законику, за овај један пут ваља учинити изузетак, он ће у име Императорово захтевати да се Долчи не осуди на смрт, него на доживотну тамницу, док не стигне царево решење. Ко зна, Император је милостива срца, може он доживотну тамницу заменити и прогонством из Црне Горе. А најзад, баш и да не стигне то помиловање, од роба икад, из гроба никад. Ко може кривити Владику ако осуђеник преко пријатеља успе да побегне из тамнице? Зар је мало осуђеника до сада побегло из руских тамница, које су много боље озидане и много боље стражарене, него што ће бити она, која се тек има направити

на Стањевићима? И тако ће се спасти и невин човек и достојанство Императорово, и слобода и срећа Владичина и Црне Горе.

Петар I за пело је често читао „и избави нас од лукаваго“. али Мазуревски није био обичан „лукави“.

Владика је морао признати да је то једини начин и за њега и за Црну Гору. да изађу из страшне ситуације у којој беху запали без икакве своје кривице, и он је стегао срце и зажмурио при „шибикама“ али је одмах пред судом за тим стао богорадати и молити главаре црногорске, да Долчију оставе само живот, и кад је у том успео, и кад је мајор Милетић однео у Петрбург протокол суђења и пресуду изречену над Долчијем, он се за остало ослонио на Мазуревскову реч, и на оне главаре црногорске који су на суду бранили Долчија. па да им оставио потпуну слободу рада. и да би за себе створио Alibi. он је отишао — „да рибу лови“. . .

И пријатељи Долчијеви, чим је Владика отишао из Стањевића, извукоше Долчија из оне јаме у којој је био зазидан, и метнуше га у његову ћелију у манастиру... Он је паметан човек, и после онога што је на правди Бога претрпео, он ће знати шта му ваља чинити.

И Долчи покушава да побегне из манастира.

Али је Мазуревски нашао да је то бегство прерано... Још није стигло решење Императорово... А после сигурно је сигурно. „Мртва уста не говоре“.

И тако је Долчи „уклоњен с овог свијета“...

Данас би се рекло да га је убила la Raison d'Etat.

* * *

После неколико дана 20-ог јануара 1805, Император свију Руса, Александар I пише Црногорцима нову грамату:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

„Желећи у сваком обзиру дати доказа свагдашње Наше к вама наклоности. Ми смо драговољно задовољили жељи вашој што се тиче Митрополита *повративши Архипастиру томе Императорску Нашу милост*. Ми смо увјерени у осталом да у поведенију како његовом тако и у свију нама љубазних чланова црногорскога правитељства, не само што нећемо наћи повода к *сумњи* или незадовољству, него још на против тога, да ћемо сазнати у њима свагда достојне потомке оних синова црногор-

ских, који су дали Претцима Нашим прве примјере непоколебиме привржности и преданости њихове к Руској Државн.« [1])

Ах Баћушка ти радној! Па кад си се уверио да си ти погрешно када си због једне *сумње* дао твоме ђенерал-лајтнанту Ивелићу онако горопадну мисију да се дочепа Владике, да га довуче пред ненадлежни за њега суд Св. Синода, односно да га пошље у Сибир, па када *томе* Владици, коме нећеш ни име да поменеш, враћаш твоју Императорску милост, коју си му само због једне сумње одузео био, онда, по Богу, зашто твој консул Мазуревски уби једног од најдаровитијих, најзаслужнијих и најплеменитијих посинака Црне Горе?

Изгледа да се и самом Императору учинило да је његов Мазуревски у својој мисији „прећерао“, јер он не враћа своју милост Митрополиту и црногорском правитељству ни преко обруканог Ивелића ни преко сувише ревносног Мазуревића, него своју грамату шаље по своме „статском савјетнику“ *Стефану Санковском* [2]) коме је наредио да остане код Владике Петра I као његов повјереник, да се тамо за сваки случај нађе. Са мало уобразиље могло би се узети да је Санковски био први руски Министар резиденат на Цетињу. И он је донео у Црну Гору не само ту нову грамату Александра I, него и оних 3.000 дуката, од 1802 задржате „пенсије“ коју је Цар Павле I одредио Црној Гори.

[1]) *А. Н. Попова,* Путешествіа въ Черногорію стр. 106. *Цитат Милаковићев* у н. књ. стр. 238.

[2]) Милаковић преводи „статског савјетника“ са „бригадир“. Ако црногорски бригадир значи ђенерала, онда превод није добар. Статски саветник у руској грађанској служби мање је од ђенерала а више од пуковника у војсци.

IX

# Дипломатски двобој између Беча и Петрбурга због Црне Горе

За време докле се у Стањевићима развијала Долчијева трагедија, од 2-ог децембра 1804 па до марта 1805 водила се врло жива преписка између бечког и петрбуршког кабинета због руског утецаја у Црној Гори.

Та преписка вођена је врло фиким дипломатским тоном, као што и приличи владама двеју савезничких сила; у њој се преко сваке мере често, готово сваки час потежу разлози интимних односаја између руског цара и аустријског ћесара, али то ни мало не смета да једна влада другој, но врло фини начин казује тако грубе ствари, да се за ову преписку може рећи да се претворила у прави дуел између грофа Кобенцла и грофа Стадиона с једне и Кнеза Черторијског и грофа Разумовског с друге стране.

Изузимајући два мемоара на француском језику, у којима ђенерал Бради покушава да исприча историју аустријско-црногорских односаја од уласка аустријске војске у Боку до побуне у Жупи, који су очевидно написани ради обавештења аустријског амбасадора у Петрбургу, које немамо потребе ни у изводу цитирати, јер ми смо напред ту историју много опширније, и надамо се објективније изнели од Брадија, који у њима мора да полемизира противу ђенерала Рукавине, за кога тврди да је држао страну Владици „јер је исте вере с њиме“[1], све остале дипломатске ноте, измењане у овом дуелу између Беча и Петрбурга тако су интересантне, нарочито сада после сто година, и нарочито за нас Србе, да их морамо у целости саопштити.

Али пре него што пређемо на њих вредно је из поменутих мемоара Брадијевих забележити једну врло карактеристичну ситницу, јер у њој први пут наилазимо на једну нову врло оригиналну верзију за што је Владика Петар протеран из Русије. Ево шта се тврди у том „Memoire sur les affaires de Monténégro“:

„После ноког времена он је (т. ј. Владика) по примеру својих претходника такође отишао у Петрбург, где се везао с некаквим абатом дубровачким по имену Долчи и са чувеним пробисветом из Будве по имену Примиславом Зановићем. Сва тројица оптужени су за прављење *лажних меница*, па су за то протерани из Петрбурга“.[1])

Св. Петар црногорски правио лажне менице! То је само Бради био у стању да унесе у службену преписку. Али опет ко зна да ли је баш он то урадио, јер на мемоарима нема ничијег потписа, ми само по мржњи која избија у њима против ђенерала Рукавине морасмо закључити да је он писао или инспирисао та два мемоара.

После овог интермеца да се вратимо дипломатској преписци. Ова се у оно доба слала по нарочитим куририма, на које се морало чекати и који су за то носили читаве „експедиције“.

Тако на пр. државни подканцлер ћесарев, гроф Кобенцл шаље грофу Стадиону експедицијом од 2. децембра 1804 само по црногорским пословима четири писма, две отворене ноте које може по потреби показати и две строго поверљиве. Ево их редом:

„2. децембра 1804.
Беч.

Грофу Стадиону. Ми смо Вас, Господине Амбасадоре, већ овластили да сасвим отворено говорите са Г. Кнезом Чарторијским о интересима и начелима нашега Двора односно Владике и Црне Горе. Садржај 9-ог прилога наше последње експедиције Вама и саопштење грофа Разумовског нама, даје нам повода да се вратимо на исту ствар, те да се изјаснимо без икакве резерве и са истом срдачношћу.

Пре него што смо добили Млетачке државе наш двор није имао никаквог непосредног интереса односно Црне Горе сем

[1]) Ц. Кр. Д. Д. Државни Архив fascic. 2. Conv. C. fol. 107—112.

у случајевима рата с Отоманском Портом, када су Хришћани из Турске па дакле и из ове земље чешће прибегавали под заштиту Аустрије, па су доцније њеним посредовањем добијали амнестију и враћали се на своја огњишта. Последњи пример о томе налази се у свиштовском уговору о миру од 1791. где се у чл. I каже: „Аболиција и потпуна амнестија општа за сва непријатељства, насиља и увреде учињене у току рата од обеју сила као и од поданика и васала њихових, који беху пристали уз једну или другу ратну страну. Ово специјално важи за становнике свију положаја *Црне Горе*, Босне, Србије, Влашке и Молавске, који ће на основу ове амнестије моћи слободно да се врате у своје станове, својино и сва права и да их уживају, и нико их не сме узнемиравати или казнити за то, што су се побунили били противу свога Господара или што су указивали поштовање Царском и Краљевском Двору“.

Из овог излази да је суверен Аустрије у Свиштовском миру признао да су Црногорци поданици турскога царства.

„Када смо задобили највећи део Млетачких држава а нарочито Далмацију и Которску област, онда су на Њ. Величанство прешле и све обвезе, које за Млетачку републику проистицаху из њених уговора и конвенција са Портом, а нарочито оних којима се одређују границе међу њиховим земљама, особито границе између Далмације и Турске Албаније у којој је Црна Гора бида саставни део, јер је у тим уговорима и конвенцијама изречно казано да све што се налази изван млетачких граница припада Турској.

Бечки Двор не може да се ослободи обвеза које потичу из таквог стања ствари а да се не изложи рекламацијама од Портине стране, и ми нећемо крити да нам је Реис-ефендија већ саопштио своје зебње због намера двају царских дворова односно Црне Горе, а већ нема сумње да би Француска употребила и ову прилику било да изазове сумњу и жалбе Портине противу нас, било да је узме као повод за наше окривљавање.

Осим ових дипломатских одношаја, поседање Далмације и Которске области и услед тога суседство са Црном Гором, немирни дух њених становника, ауторитет који је тај Владика показао у свакој прилици, непријатељска и агресивна осећања која он не престаје да показује према Аустрији — све то намеће Њ. Величанству консидерације, које је В. Преваз. видело, да је наш Двор морао предузети озбиљне мере, на које га ов-

лашћује Суверенство да би очувао мирни посед те провинције и оне границе, које су уговорима одређене, а које једино могу обуздавати немирни и амбициозни дух Владике црногорског и његових присталица. Приложени доцнији рапорт ђенерала Брадија даје у томе правцу нових врло јаких доказа.

Царско-руски Двор сазнао је у исти мах готовост Њ. В. да потпомогне, колико год то стање ствари допушта, утецај који би индентичност вере давала руским агентима да изиграју интриге Француске, тамо подржаване поглавито преко поменутога Владике, у кога оба царска Двора не могу имати поверења докле год он не буде престао да буде опасан, докле год не буде престао да буни Которане, докле год он не престане противзаконо држати земље и с ове стране границе, док му се један пут за свагда не пресеку његови покушаји да се пружи до мора па да онда олакша искрцавање Француза.

Према томе наредбе, које је Њ. В. дало ђенералу Брадију, и појачање трупа које је овај добио, знатно ће потпомоћи намере Ц. Руског Двора, које су га поглавито побудиле да пошље ђенерала Ивелића и консула Мазуревског т. ј, да се спречи опасност последицâ од интрига Владике црногорског и опата Долчија са Французима. Њ. В. нада се према томе да ће ови агенти руски добити заповест да употребе свој утецај за успех наређених мера, као што смо и ми готови да се споразумемо са Ц. Руским Двором о доцнијим мерама за које се нађе да су потребне, ако би се Француска вратила на своје раније намере у овом правцу.

В. Пр. поновиће у осталом уверавање да се систем, који је наш Двор усвојио односно Црне Горе, ограничава само на интегритет Которске провинције, и на отклањање од ње опасног Владичиног утецаја, и да нема ни најмању намеру да задире (empiéter) у црногорско земљиште, И ако је *тајни уговор између два Царска Двора*, за случај будућег распореда турских провинција у Европи, *утврдио за Аустрију све земље које се налазе од реке Дрине на овамо*, опет Њ. В. дели потпуно садашње мишљење Цара Александра, да Турску царевину треба одржати колико се дуже може у садашњем њеном интегритету.

Што се тиче консула Мазуревског, поменути рапорт ђенерала Брадија даје један нов доказ о индискрецији тог агента, и о његовом потпуном непознавању онога што се пристоји (des convénances) и што би требало да га руководи.

Наш Цар ослања се лично на Њ. В. Цара свију Русија у свему што би тај Монарх нашао да треба да усвоји односно Мазуревског, али се нада да ће у случају, ако га и даље остави у Котору дати му упуства како да поправи своје понашање, те да се спрече даље непријатности, као што су и одовуд дата упутства Ђенералу Брадију, која одговарају интимности између оба Двора".

II. Истога дана Кобенцл Стадиону.

„Ми потпуно делимо врло тачну мисао Г. Кнеза Чарторијског да је потребно избегавати најбрижљивије све што би могло дати повода да се верује као да више нема потпуне слоге између оба савезника. Само га молимо да у својој мудрости оцени шта је у томе правцу маркантније, да ли сцене које г. Мазуревски ствара у Котору, или спонтана одлука руског Двора да одазове свог консула из једног пристаништа затвореног за трговину. Молимо га да размисли да ли је за Русију боље да не даје Француској изговора да и она постави свог консула у Котору, или је боље да јој одузме тај изговор одазивајући сама свога консула у толико пре што, ако би ма какав интерес Руског Двора захтевао присуство његових чиновника у Котору, то може у свако доба да буде под другом титулом. Цар Александар не може ни за тренутак посумњати у готовост нашега Господара да одмах задовољи такву његову жељу, као што доказује поступак са Ђенералом Ивелићем.

Саопштавајући садржај ове депеше Г. Кнезу Чарторијском В. Пр. увериће га поново да се Њ. В. апсолутно ослања на Цара Александра да он сам одреди, према околностима и заједничким интересима, колико ће времена остати још Г. Мазуревски у Котору.

III Такође 2. децембра 1804. Кобенцл Стадиону:

„Претензије, које тако изненада показује Русија на Црну Гору морају нас у толико више зачудити што су оне с једне стране противне начелима, која је Цар Александар нама изјавио одлучно: чување интегритета Отоманског Царства, а с друге стране што су противне споразуму између оба Двора, ако дође до нових сукоба са Портом и до поделе њених провинција. *Црна Гора има да припадне нама.* Из тога би се могло закључити да је Русија мање напустила, него само *одложила*

своју намеру де се рашири (повећа) у томе правцу, да она сада није вољна као што је била за време Катарине II, да при томе води рачуна и о интересима Аустрије, изгледа да њој сада више смета споразум који о томе постоји, него што би га радо обновила. И ако је она везана споразумом који постоји, Русија сад избегава да обнови алијанцију, и предвиђајући да ће је морати обнављати, она хита да нас наведе да пристанемо на одступање од споразума, да га тиме уништи или учини немогућним,

Ми Вам, Господине Амбасадоре, поверавамо ове консидерације како би били у стању да посматрате у колико су оне основане, те да се знамо према томе управљати".

IV Истог дана Кобенцл Стадиону:

„Вара се Русија ако мисли да ће самим ласкањима осигурати за себе становнике Црне Горе и његовог вероломног Владику, без икакве војне силе, а ако би она тамо послала довољно трупа за то да одржи ауторитет Петрбуршког Двора у Црној Гори, то би толико надражило Турску да би Порта падала дреку (feroit crier) а уједно постало би повод за подобна предузећа од стране Француске, и према томе не би ни мало одговарало начелима на којима се оснива споразум (concert) двају Дворова.

И ако је овај разлог од пресудне важности, ми га нисмо унели у отворену депешу која претходи него остављамо В. Превасходству и барону Стутерхајму да га употребите у згодном тренутку и на згодноме месту",

V, 17/29 Децембра 1804.
„у Петрбургу

Прилог 12 уз Бр. 105.

Стадион своме шефу.

Још немам среће да што год могу јавити В. Превасходству, што би га могло задовољити односно црногорских послова. Поред све муке коју нисам жалио да само ту ствар представим рускоме Министру у што бољој светлости, и да прибавим важности садржини Ваших отворених и поверљивих депеша, које сам добио у последње време, нисам могао добити ни прецизног одговора ни објашњења која би могла задовољити.

Када сам по доласку курира Мајица понова о томе говорио са Г. Кнезом Чарторијским, он је био тако исто у незгоди шта да ми одговори као што беше при поласку курира Брукмајера, јер још непрестано не беше добио никаквих извештаја отуда, па ни од грофа Разумовског, те беше приморан да их чека, али се надаше да ће кроз који дан стићи. Међутим, ја сам наваљивао на потребу да се прецизним наредбама прекину злоупотребе његових чиновника у Црној Гори и дао сам му разумети да факта на која се ми жалимо не допуштају развлачење, јер би ово могло дати нашој влади да помисли да се овде одобрава поступак господе Ивелића и Мазуревског. У дискусији, која је за тим настала ја сам нарочито ударио гласом на ступање Црногораца у руско поданство и на интерес који има Бечки Двор да се Црна Гора не откида (ne fut pas arraché) од Портиног суверенитета. Кнез је испрва покушао да пориче да је Црна Гора саставни део Турске, тврдећи да се она може сматрати као независна, али изгледаше да јо се доцније дао од мене убедити о противноме. Али што није престајао доказивати то је, да његов Господар не жели ништа друго, него да Црној Гори указује заштиту, као што је и до сада било и да не може бити ни речи о томе да се од Црне Горе направи руска провинција. Он признаваше у осталом да је Мазуревски погрешио у форми и да је чак и Ивелић могао дати нам повода да се жалимо, али је доказивао да су се они само за то изјаснили за Митрополита да би га повратили под руски утецај и да би га направили мање противним интересима Аустрије.

После неколико дана стиже црногорски официр са депешама грофа Разумовског, о коме говорим у претходном прилогу. Како је тај човек послат од Ивелића нарочито да положи рачун о његовом понашању и да донесе његове рапорте и усмена објашњења, то је најзад Кнез био у стању да ми прецизно одговори. Он доказиваше да му у оном акту, који је закључен на Цетињу нема ни помена о руском поданству Црногораца, него се у њему само говори о заштити Рускога Цара и његових *саветника* (et de ses conseils), да у осталом ти руски чиновници и не слуте да су дали повода каквој жалби с наше стране, да је Г. Ивелић истина незадовољан са Г. Розетијем, али да он стоји не може бити боље са Ђенералом Брадијом, коме је он добрим саветима помогао да потпуно угуши

буну у Жупи, и чак се хвали да је Митрополита довео до осећања са којима ми можемо бити задовољни.

Одговорио сам Кнезу да ја не знам садржину акта закљученог на црногорској Скупштини, али да су Ивелић и Мазуревски нас известили да је то акт потчињавања (de subjection) Црне Горе под Русију, и да само службено и формално опровргавање од стране руске владе свега онога што су нам њих двојица саопштили, може нас потпуно умирити у овој ствари; да задовољство које г. Ивелић показује односно ђенерала Брадија само чини част духу умерености којим се наш ђенерал одликује, али да иначе не доказује ништа; најзад док се он хвали да је Митрополита обрлатио у нашег пријатеља, ја могу само да се позовем на моја последња саопштења из којих се види да Владика није никада био толико опасан наш непријатељ. него што је сада. Кнез је хтео да сумња да је Владика био у споразуму са Главачанима, који су устали на оружје противу нас, јер ето му Ивелић јавља да је он сам предао њих 15 главних бунтовнига нашој власти. Одговорио сам му да су ти исти бунтовници чашћени и наоружани провели једну ноћ у Владичином Двору, и да је неколицина од њих предата нама тек пошто су бунтовници разбијени.

Кнез није Бог зна како бранио ни Владику ни његове чиновнике, али се интересовао за њих и старао се да ублажи њихове погрешке. Он ми је неколико пута понављао да он не може бити противан нашој намери да одузмемо Владици духовну дијецезанску власт у Боци Которској, али он нам остављаше да размислимо да ли не би боље било одложити ту меру за неко време те да видимо да ли се владика неће поправити, јер он налажаше да би врло тешко било одузети му Двор (château) у Стањевићима и оно што њему припада, а што је Владика тако дуго уживао, и желео би да ми нађемо начина да бар последњу меру одложимо. На то сам му одговорио да је наш систем општи у Аустрији да немамо страних епископа, да црногорски Митрополит не може да се жали противу такве мере, и да епископски Двор и његово принадлежности морају се дати ономе, који буде постављен за епископа Которске дијецезе. Даље сам се позвао на документа која сам им саопштио и која доказује како Владика Црногорски употребљава двор у Стањевићима за своје протензије на извесан део територије у нашој Албанији, и за његове комуникације с морем, а ове би му ваљало одузети, како у интересу Аустрије тако и у инте-

ресу Русије. При свем том Кнез се вратио на своју мисао да би се Владика могао поправити, да га за то не треба доводити до очајања, да смо у сваком случају ми јачи од њега, па за то би требало да пробамо и т. д.

Ја му обећах јавити мојој Влади шта ми је он казао, али да ја не могу веровати у искрену поправку таквога човека, и да јако сумњам да ће му наши веровати.

Што се тиче Мазуревског Кнез је осудио апсолутно читање прокламације на пазару которском, али се трудио да од тога направи само формалну погрешку, па онда рече да из наших хартија не види да ми тражимо опозивање тога консула. Одговорих да ми то одиста нисмо тражили, али да ми јако желимо да руски Двор нађе повода да тога човека дигне са једнога места на коме он само зло може учинити, јер квари добар споразум међу чиновницима двају Дворова, пошто је дао толико доказа своје рђаве воље.

Наш се разговор на томе свршио што сам захтевао службена обавештења и експликације односно свију предмета наше жалбе и незадовољства, која нам причинише Ивелић и Мазуревски, а нарочито односно акта донесеног на црногорској Скупштини. Кнез претендоваше да ми је казао све о томе предмету што би нас могло задовољити, али ће он ипак о свему поднети рапорт Цару.

Последњи пут када сам био у конференцији с Кнезом и Татишчевом, захтевах још један пут формални и задовољавајући одговор по тој ствари. Кнез стаде да врда говорећи, како још није стигао да направи рапорт за Цара, па онда како он мисли да ми је казао све што се о томе имало рећи. Г. Татишчев умеша се у разговор и стаде живо да брани не само Ивелића, који је његов штићеник, него и консула — али кад сам им ја стао одговарати обојица стадоше ме уверавати, како нико и не мисли на то да Црну Гору сматра као руску провинцију. Рекао сам им да се ја не могу задовољити таквим одговором, него очекујем од пријатељства Цара Александра према моме Господару службену експликацију. Кнез ме на то увераваше да ће кроз који дан послати инструкције Ивелићу и Мазуревском да од сада буду у најбољем споразуму са нашима и да ове потпомажу у свему што би са разлогом од њих тражили. Одмах приметих да се надам да ће они та нова упутства својим чиновницима саопштити и у Бечу, да се увере о правим намерама рускога Двора. Како ово нити обећаше нити

одбише, то ја понових да ја ову ствар не сматрам за свршену, и да резервишем себи право да се на њу вратим.

В. Пр. приметиће у свима објашњењима о којима овде јављам да Руси одричу намеру да распростру свој суверенитет и и на Црну Гору, али они су толико наваљивали на „заштиту" над том земљом, да је не могу а да не верујем да је то просто игра са речима, којом се хоће да избегне врло незгодна дискусија.

Ето шта ме наводи да толико пута понављам како ситуација аустријске Албаније не допушта никакве обзире према Црногорцима нити наша тужакања овде за сваку повреду наше територије, за коју Владика буде крив, да ћемо према изјави поданичке верности од стране Црногораца Русији, бити увек у рату са владиком руским подаником, а то би било врло чудно у садашњим одношајима наших дворова. У осталом ја сам уверен да ни овде неће очекивати од нас да једна од наших провинција дође у питање због једног човека, који само за то тражи заштиту Русије да би могао некажњен нама да шкоди".[1])

Интересантно је видети шта је на све ове кораке аустријског амбасадора у Петрограду, кнез Чарторијски писао руском амбасадору у Бечу. Имамо да благодаримо Марку Драговићу што је у својим „Материјалима за историју Црне Горе"[2]) изнео из руских архива барем једну од тих нота руског Министра Иностраних Дела. Питање је било врло шкакљиво, те за то имамо најпре *нацрт* за ту ноту, који нацрт није Цар одобрио, те за то није послат, него је израђен други концепат, на коме је Император својом руком написао „быть по сему". Ми износимо овде оба писма, да се види шта је Император допустио да се поручи Бечкој Влади, а шта није одобрио.

19. децембра 1804. *Нацрт (projet) депеше посланику Разумовском.*

(који Цар није одобрио, те није послата) „Због јавне депеше од 2-ог децембра која је упућена грофу Стадиону и коју ми баш сад он показа, морам да се са Вашим Превасходством вратим на ствар, која се тиче Црне Горе. Пошто је у овом службеном акту покушао да на основу одредаба Свиштовскога мира, докаже зависност Црне Горе од Отоманске Империје,

---

[1]) Сва су ова документа из Ц. Кр. Домаћег, Дворског и Државног Архива: „Montenegro" фасцикула 2. Convolut C.

[2]) у Гласнику Срп. Ученог Друштва XL.

аустријски Министар тражи да нас увери о потреби строжијих мера да бу свршио своје муке с Црногорцима и њиховим Митрополитом.

Већ при читању првих врста били смо јако зачуђени кад видесмо како се у Бечу хоће да се из Свиштовског мира изведе да је Црна Гора потчињена Отоманском Царству. Да би се видело колико је било наше изненађење, довољно је сетити се епохе у којој је тај мир закључен, и Ц. Кр. Двор сигурно се сећа да је тада Аустрија тим уговором *сама* прекинула рат с Турском, који су оба царска Двора *заједнички* били предузели противу Порте. Русија се нађе сама у рату са том силом (овде у препису Марка Драговића долази: „т, ј. сила“, што нема никаквог смисла. По свој прилици ово је завршетак друге неке реченице, која је прескочена). Према томе поменут уговор о миру не може за нас бити никакав ауторитет у питању о коме је реч. У осталом и ако нећу да се заустављам на епоси тако мало пријатној за нас, опет не могу да се уздржим од додатка, да је много теже објаснити како уговор, закључен између две силе, може уносити и одредбе о једној *слободној држави*, које се то ништа не тиче.

*Има више векова како су Црногорци потпуно независни. Сви напори многих турских суверена да им отму ту независност, разбили су се о стене и о храброст становника ове мале земље,* и они се не могу једним потезом пера (у пропису Драговића traitè de plume) уврстити у турске поданике нити се то може учинити уговором за који они можда и не слуте да постоји. Бечки двор сигурно неће хтети да тај потез пера (у Драговића препису опет traitè de plume, дакле није штампарска погрешка) натера Русију на велику невољу, да једном народу који се је по својој драгој вољи бацио њој у наручја, одузме своју протекцију, коју тај народ ужива ево већ сто година.

Све што је удешавано према уговорима и конференцијама између Порте и бивше Млетачке Републике, нема никакве важности, јер је Венеција толико исто имала мало права да располаже Црногорцима, колико ма која друга сила у Европи. Ако *Црногорци* нису никада трпели јарам Турски, они су *тако исто суревњиво бранили своју независност и од свију покушаја млетачких да им је одузму, и у томе су имали толико исто успеха.*

Што се Отоманске Порте тиче, има већ много година како је она обавештена о протекцији коју Русија указује Црној Гори,

па и у последње време о правом задатку мисије, која је поверена ђенералу Ивелићу. Порта, знајући потпуно за политичку егзистенцију Црне Горе, и не кријући од себе да та земља стоји изван сваке зависности од ње, не може имати ништа противу њених одношаја са Русијом, и Његово Императорско Величанство може што се тога тиче потпуно умирити свог интимног савезника, и узима драге воље на себе обвезу да одговара на све рекламације које би му Порта упутила односно речене земље.

А сада да приступимо разлозима, изнесеним у претходној депеши грофа Кобенцла, и у којима Бечки Двор хоће да докаже потребу строжијих мера против Црне Горе а поглавито противу Митрополита. Пошто сам горе поменуо не морам сад понављати да има већ један век како је Црна Гора под заштитом Русије. Ако се наш утецај у тој земљи последњом изјавом њених сопственика консолидовао, нама се чини да би Бечки Двор требао да се с нама заједно радује још једном средству које смо тим успехом постигли за утврђење корисних одношаја пријатељства и поверења које постоји међ обема земљама.

Добрајајући необориве доказе које је Њ. Имп. В. дало у разним временима о својем трајном искреном пријатељству, лако је доказати да наш узвишени Господар, веран својим начелима, неће никада употребити свој утецај у Црној Гори ни на што друго него на одржавање што бољих одношаја између те земље и суседних провинција, које су под аустријском владом. Њ. Имп. В. могући увек рачунати на непоколебљиву оданост Црногораца, а имајући више разлога да верује да се црногорски Митрополит вратио искрено својој дужности, не устеже се ни мало примити да се према Бечком Двору одговорност за сав рад Црногораца у будућности, осем ако подмукле интриге с поља не осујете његова старања. Према томе енергичне мере постају сасвим излишне и Ц. Кр. Двор може их окренути на друге тачке, које по нашем схватању пре свега заслужују његову пажњу.

Испитујући тако примену речених мера, и побуде које су их сугерирале Бечком Двору, Император је с особитим задовољством примио уверавања, која нам је дао гроф од Стадиона да Ц. Кр. Двор неће никада проширити своје намере до поседања Црне Горе, и пак да неће себи дозволити никакву повреду црногорске територије. Њ. И. В. ослањајући се потпуно

*11

на потпуну лојалност свог интимног савезника, не тражи ништа више па да буде потпуно миран у том погледу, и само жели да се у Бечу такође потпуно умире односно замишљених интрига Митрополитових, јер је више него само вероватно да ће се он, видећи непоколебљиву оданост својих земљага према Русији, а знајући довољно природу односаја који постоје између оба Царска Двора, у будућности уздржати се од сваке демонстрације, која би могла дати повода Бечком Двору да се жали на њега. У сваком случају ако би се десило да он заборави последњу лекцију, коју смо му ми дали, и ако би покушао какве нове махинације, можемо се надати да ћемо у личности руског агента имати опрезног надзорника, који ће их благовремено открити и осујетити.

Што се тиче консула Мазуревског, његово је понашање неколико пута тако јако укорено да нема сумње да ће га он променити према жељама Бечкога Двора. Али ако он против сваком очекивању даде новог повода за основано незадовољство Ц. Кр. Министарства, ово може бити уверено да ће се овде похитати да му се даде задовољење тиме што ће г. од Мазуревски добити одмах друго опредељење.

Пошто смо тако одговорили на сваку тачку депеше, која се тиче црногорских послова, коју нам је гроф од Стадиона саопштио, ја морам да замолим Ваше Превасходство да изволи такође у свој опширности саопштити садржину овог акта. г. Дворском и Државном Вице-Канцлеру.

Пре него што завршим, имам још да Вам саопштим г. грофе да је Император одлучио, односно пуномоћи коју су Црногорци дали консулу Мазуревском, да се заузимате код Которских власти у сваком случају, кад год овај буде имао код њих какву рекламацију у име Црногораца.

Његово Импер. Величанство жели врло живо да Бечки Двор допусти то посредовање, јер је уверено да ће се на тај начин сасвим избећи досадашњи крвави сукоби између Црногораца и аустријских поданика, јер ће наш агент, од како су се Црногорци подчинили јурисдикцији руског консула у Котору, бити у стању да те сукобе спречи још у зачетку. Пријатељство и савезништво наших суверена дају нам право да верујемо да овај предмет неће наћи у Бечу ни на какве тешкоће. Ја бих у прилог додао још један разлог: све Европске силе већ су признале слично право Њ. Имп. Величанству односно Републике од 7 острва, и Њ. Имп. Величанство не може ни поми-

слити да би његов узвишени савезник у овој ствари могао бити мање пријатељски расположен.

Његово Императорско Величанство, према томе наређује Вам, г. амбасадоре, да одмах захтевате од аустријског Министарства у службеној форми потребне наредбе которским властима односно надлежности г. Мазуревског да се заузима за Црногорце.“

Као што напред видесмо Императору се овај концепат његовог Мин. Иностр. Дела није допао и он је наредио да се напише други по његовим примедбама, и тек кад су погодили његове интенције онда је он написао „быть по сему“ и тако је Кнез Чарторијски послао грофу Разумовском овако писмо:

„Узастопна саопштења, која нам је доставио гроф Стадион о црногорским пословима и депеше грофа Ивелића, које је овамо донео мајор Милетић, нагоне ме да се о томе разговарам са Вашим Превасходством. Ја са тим у толико више хитам, што су објашњења, која имам да Вам дам у стању да потпуно умире бечки кабинет односно сумње, која као да се у њему зачела, и што ће она послужити да се удвостручи њихова оправдана вера и мудрост нашег узвишеног Господара и у његово пријатељство према Њ. Ц. и Кр. Величанству.

В. Пр. већ је било у стању да опширно разложи бечкоме Двору разлоге који су мотивисали изасланство ђенерала Ивелића и консула Мазуревског. Наш узвишени Двор хтео са тим изасланством да уништи француски утицај у оним крајевима који беше већ почео да задаје бриге, и који би пре свега осетиле обле жње провинције Њ. Ц. и Кр. Величанства. Таква намера морала је се потпуно подударати и са жељама Бечкога Двора. Она се могла постићи на два начина: Или да се Митрополит замени личношћу, која би била више одана интересима и систему наших Дворова, или да се тај прелат поврати на прави пут. Беше равнодушно која ће се од ова два начина употребити, главно беше да се циљ постигне са што мање тешкоћа. Аустријска влада беше већ приметила да је овај други пут бољи, а и г. од Ивелић је њега изабрао, јер је простији и пристојнији. И одиста Митрополит беше стекао тако велики реални утецај над Црногорцима да смо се уверили да не треба да наваљујемо да се он збаци. Али с друге стране уверили смо се да је народ истински одан Русији, са којом је везан пореклом и религијом, и да он, ценећи нашу заштиту и доброчинства неће се дати завести никаквим претекстима

да се удружи са Француском. И тако смо се уверили да Митрополит, баш и кад његова уверавања не би била искрена, не би могао ништа предузимати против нас, ако хоће да сачува своју власт.

Такво је садашње стање у Црној Гори и ништа не би било неполитички као смањивати у овом тренутку наше старање за Црну Гору, јер је и Бечки Двор признао да је оно корисно. Г. гроф Кобенцл, у једној од својих депеша грофу Стадиону изјавио је жељу да ми предузмемо потребне мере те да осигурамо искреност и трајност оних осећања, која Митрополит сада исповеда. Да би се то постигло Император је нашао да је потребно да имамо у Црној Гори једног нашег чиновника, а у Котору једног руског консула ради лакшег општења са том земљом. Разуме се по себи да ће задатак тих наших агената увек бити да Митрополиту и народу црногорском улевају осећања која би одговарала жељама и праведним очекивањима Бечкога Двора. Изгледа да би се на тај начин најбоље осигурало мирно владање те земље, а то је врло важно баш сада када ћемо бити јако заузети на другој страни. Заклетва, коју су Црногорци положили да ће остати верни Русији, и према томе да неће тражити заштиту Француске, мора само увећати задовољство у Бечу, јер утецај који ми тиме добијамо у Црној Гори даје нам право да умиримо аустријску владу односно интрига Митрополитових, које би смерале да наруше мир поданика Н. Ц. и Кр. В. у околини Боке Которске. Врло је дакле потребно одржати тај народ у расположењима која сад изјављује, и уклонити сваку дискусију која би могла ометати наша старања. Према томе Император воле да верује да ће му их његов интимни савезник олакшати наредивши да се даље не дира питање о манастиру у Стањевићима, и да се добро поступа са Црногорцима који по трговини или по другом каквом послу долазе на аустријско земљиште. А већ нашем консулу у Котору биће наређено да употреби своје добре услуге и да спречава све сукобе, који би тим приликама могли поникнути. Да би се то постигло имам да Вас известим, г. грофе, да Н. Имп. Величанство жели да Бечки Двор призна пуномоћ коју су Црногорци хтели дати г. Мазуревском. Император је уверен да би на тај начин, пошто су Црногорци пристали на јурисдикцију рускога консула у Котору, овај био у стању да спречи сваки сукоб између њих и аустријских поданика. Не одобрити им тај захтев значило би изазвати сасвим противно дејство.

В. Превасходство изволеће дакле службено позвати Двор, на коме се налази, да пристане на то да г. Мазуревски посредује код аустријских власти у Котору у свима случајевима у којима би Црногорци потражили његово посредовање, и ми имамо разлога да верујемо да ће Бечки Двор у толико мање то одрећи, што све силе нису се ни мало устезале дати то право нашим агентима у републици седам острва. (Овде је преписивач француске ноте нешто прескочио, те је осакатио наредну реченицу, али ће смисао бити овај: ако аустријска влада послуша овај наш савет, све принудне мере постаће излишне). Надамо се да ће Бечки Двор овом приликом оценити праву вредност заштите руске, под којом Црногорци стоје више од сто година, и на коју су се и сад обратили. Император је с особитим задовољством примио уверавања, која нам је г. гроф од Стадиона дао да она (сигурно Аустрија) неће никада ништа предузимати противу црногорске вере, нити ће икада повредити црногорско земљиште. В. Пр. изволеће са своје стране поновити пред аустријским Министарством уверавања да и ми с наше стране нећемо ништа пропустити да урадимо све што би Цару могло бити пријатно, и да Њ. Имп. В., после рапората Ивелићевих мисли да може гарантовати да ће од сада понашање Митрополитово и црногорско бити више задовољавајуће. Тиме никако немамо намеру уверавати Бечки Двор да не треба да предузима никакве мере опрезности у ономе крају; на против он треба под ма каквим изговорима да концентрише довољну снагу на обали Јадранског мора. Она ће самим својим присуством утврдити мир у оним крајевима, али главни задатак те снаге биће да у даноме моменту буде бачена на Млетачко земљиште, или ако затреба на противну обалу Јадрана.

Сем горњих разлога који чине да Њ. Имп. В. жели (la promenance? Ах, г. Драговићу!) оне двојице агената у томе крају В. Пр. може (у препису г. Драговића „n'est pas etrangé“...) поверити нашем интимном савезнику, да кад почну непријатељства у Италији, Император има намеру подићи један фрајкор из Црне Горе да га употреби код своје војске у Напуљском Краљевству, при чему ће бити не само користи за наше операције, него ће се беспосленој а немирној омладини те земље, дати посла.

Што се тиче гласова који су растурани о тобожњим пројектима Русије у Црној Гори, и о којима је наш консул у Котору говорио глупости, ти су гласови сувише апсурдни да би

их вредило побијати. Наш систем према Порти и сувише је добро познат Бечком Двору да би овај могао веровати у те гласове, и ако је г. Мазуревски те гласове протурао, он је то могао учинити само у рђаво схваћеној ревности да што више утиче на Црногорце. Он је међутим за то строго укорен и ми смо му понова дали опомену. Ми се надамо да ће он од сад својим понашањем учинити да се забораве његови ранији испади. Али ако би он продужио да даје повода Бечкој Влади да буде њиме толико незадовољна, да од нас понова потражи његово одазивање, ми ћемо покушати да дамо г. Мазуревском друго опредељење. Да би се међу тим спречила свака злоупотреба поверења од стране наших агената у Црној Гори, да би се дошло до бољег сазнања о правом стању ствари тамо, и да би се осигурало извршење наших намера на задовољство Бечкога Двора, Њ. Имп. В. наредило је да се статски саветник г. Санковски одмах пошље у Црну Гору. Овај чиновник дао је до сада толико доказа мудрости и ревности да је његова личност врло погодна за мисију таквога рода.

Остаје ми да В. Пр. кажем коју о зебњи Бечкога двора односно утиска који наши кораци у Црној Гори могу произвести на Отоманску Порту. Има много година како Порта зна за протекцију коју Русија указује Црној Гори, а и ту скоро кад су хитне и довољно познате околности изазвале мисију г. грофа Ивелића, ми нисмо пропустили да известимо Порту о предмету те мисије. Пошто Порта врло добро зна политичку егзистенцију Црне Горе, и ни мало се не вара у томе да та земља апсолутно не зависи од Турске, то она не може ништа имати противу одношаја који постоје између Русије и Црне Горе. С тога Њ. Имп. В. мисли да може у том погледу потпуно умирити свог интимног савезника и узима на себе да одговори на сваку рекламацију Портину, коју би Турска Влада могла подићи.

Овом приликом не могу ћутке прећи преко позивања аустријске владе на Свиштовски уговор. Ја не мислим овде забавити се питањем јавнога права, да ли уговор закључен између две силе може да им да̄ права да располажу са једном земљом која ни једној од њих не признаје доминацију над собом, и од којих ни једна од њих није владала том земљом. Али кад је већ поменут свиштовски уговор потребно је приметити Ц. и Кр. Министарству да Русија не може допустити да и њу обвезује један уговор, у коме она није суделовала, и на који

она није никада пристала. Ово позивање на свиштовски уговор било је у толико непријатније Њ. Имп. В. што га је потсетило на околности, под којима је тај уговор закључен“.

---

Ова документа тако јасно говоре да је сваки наш коментар излишан.

Као што се види ми смо у њима подвукли само она места у којима се види да је још про сто година постојао *тајни уговор* између Руског Цара и Аустријског Ћесара, по коме за случај пропасти или поделе Турскога Царства у Европи, Аустрија беше код Русије осигурала за себе: целу *Босну*, *Херцеговину* и *Црну Гору*.

После сто година ми смо доживели да се *тај тајни уговор* између Аустрије и Русије, бар што се тиче Аустрије, *потпуно изврши*. Још пре пропасти европске Турске Аустрија је приграбила себи сву српску земљу од Дрине до Јадрана, раширила је свој суверенитет и над Босном и над Херцеговином, а у тренутку када ово ми написасмо била је на границама Црне Горе сконцентрисана много већа војска аустријска, него што у Црној Гори има становника, да изврши и последњи део тајног уговора о коме се у овим документима говори и да само није Црна Гора попустила пред ултиматумом *свију европских великих сила (не изузимајући ни Русију)* црногорске би државе нестало са карте Европске, и онда би онај тајни уговор између Аустрије и Русије био бар односно Аустрије потпуно извршен.

Кад су представници поштенога *рускога народа*, после извршене анексије Босне и Херцеговине упитали руског Министра Иностраних дела, како је службена Русија као Словенска и Православна велика сила могла допустити, да Аустро-Угарска том анексијом ишчупа срце православнога и словенскога српскога народа, онда је тај Императорски Министар одговорио да велика Русија за то није прискочила у помоћ маленој али словенској и православној Србији, што су на жалост руке тога словенског и православног џина Русије „биле везане ранијим уговорима“.

Да се Црна Гора није, *на наваљивање Русије*, покорила захтеву свију великих сила да задовољи *интерес Аустрије*, и да је и Црна Гора, преплављена аустријском војском постала

аустријска провинција, онако исто као што су данас Босна, Херцеговина и српско-хрватско приморје — и садашњи императорски Министар иностраних дела морао би се бранити да су још непрестано везане руке матушке Русије „ранијим уговорима“. Тих уговора има неколико. Најстарији је онај тајни уговор на који се бечка влада позива у овим документима из првих година прошлога века.

За то смо их у целости саопштили.

## X

# Стеван Санковски Пуномоћник Цара Руског код Владике Црногорскога

Чим се Наполеон I прогласио за Цара, и чим је закључен европски савез противу њега, цар руски Александар I послао је статског саветника Стевана Санковског у Црну Гору „*въ качествѣ уполномощенаго* при владыкѣ Петрѣ“ да се тамо нађе за сваки случај.

Ми смо видели да је он донео императорску грамату којом се Владика Петар враћа у царску милост, и 3000 дуката црногорске „пенсије“ за 1802, 1803 и 1804. годину.

„И на томе се свршила ствар — вели *П. А. Ровински* — ни једна ни друга страна није попустила од свога: Црна Гора наставила је да себе сматра као потпуно независну од Русије, а руска влада истина није то признавала, али се с тим измирила, јер је то захтевала политика због догађаја у Француској и због догађаја којима се ишло на сусрет, а у којима Црној Гори беше намењена истина потчињена али опет из далека не последња улога“.*)

Ст. Санковски стигао је у Котор 14 (26) марта 1805. где га је Ђл. Ивелић представио барону Розетију, коме је казао да је послат по споразуму руске с аустријском владом. У своме рапорту од 20. марта барон Розети јавља грофу Мајлату да је поуздано сазнао како се Санковскога мисија састоји у томе да људски (ordentlich) проучи све тужбе које су подигнуте противу Митрополита Црногорског, да се увери о понашању консула Мазуревског, и у опште да све односаје са Црном Гором, на чисто изведе. *При истрази Митрополитове ствари он има да*

*) А. А. Ровински. у његовој пом. књизи стр. 758.

*сву кривицу свали на абата Долчија, како би се Митрополит могао повратити у милост рускога Двора*. Санковски је даровит човек финог образовања и понашања.“*)

У рапорту од 9. априла, после једног поверљивог разговора са Санковским, обележава се мисија овога мало ближе: Сем наведеног он има да проучи и понашање Ивелићево па онда да *руском утецају у Црној Гори*, који се оснива на једнакости вере, даде такав правац по коме да од њега не буде не само више никакве штете ни за руски ни за аустријски двор, него да им буде користан у сваком погледу. Даље је Санковски у најстрожијем поверењу казао барону како има и тај задатак да у Црној Гори организује један кор „лаких трупа“, које би се у случају потребе могле употребити и изван Црне Горе, на пр. противу Француске, са којом ће се сукоб тешко избећи. Розети му је односно последњега казао да он не сме то узети на знање, него га моли да при организовању тога кора, брижљиво избегава све што би могло изгледати да је у ма каквој вези са повереном му провинцијом. На то га је Санковски уверио, да он тек има да види да ли ће у опште извршити и тај задатак, и ако приступи организацији тога кора, разуме се да ће тај посао ограничити само на Црну Гору. Сад је барон Розети стао да говори Санковском какав је онак човек Владика Црногорски. Ма каква уверавања он сада давао, барон не верује да се Владика сад поправио, и ако Руси не предузму енергичне мере противу њега, он ће увек остати опасан за оба савезна Двора. Одговор Санковскога на то није био врло одређен, али за нас који ово пишемо врло интересантан. Императоров пуномоћник рекао је барону Розетију *да је тачно прегледао све хартије које су одузете Долчију када је овај уапшен, и да у њима није нашао ништа сумњиво*, (dass die dem Abate Dolci bei seiner Verhaftung abgenomenenen Papiere *genau* durchsucht und eben *nichts verfängliches* gefunden habe)**)

Међутим је стигао у Котор и мајор Милетић са важним писмима из Петрбурга, и Санковски је с њиме отишао Владици у Стањевиће. По рапортима својих „повереника“ барон јавља грофу Мајлату, а овај ћесару да је за 1-ви мај сазвата *Црно-*

*) Рапорт грофа Мајлата Цару од 29. априла 1805. Архив Мин. Ун. Дела Sch. IV M. 3. fol. 174.

**) Рапорт барона Розетија грофу Мајлату од 9. априла 1805. Архив Мин. Унутр. Дела S. IV Sch. M. 3. fol. 172.

*горска Скупштина* о трошку Санковсковом. На тој Скупштини има да се донесе Устав (Verfassung) за Црну Гору и да се одлучи о установљењу оне „лаке трупе“. Изгледа да црногорски народ није вољан допустити Русима да се мешају у његове унутрашње ствари, још мање да се повргне војној дисциплини, а најмање да се даде употребити изван своје домовине за ратну службу. Онај део народа који се граничи са турском Албанијом и са њом тргује, претпоставио би врховну власт Порте руској врховној власти. На против онај део народа који има највише саобраћаја са аустријском Албанијом, претпоставио би да живи под заштитом Аустрије. Међутим *цео црногорски народ стајаће* при свакој новој руској претензији *уз свога Владику*, који по својој свагдашњој лукавости, изјављује за Русију најискренију оданост, али у исто време испод руке стара се да народу улије гнушање (abscheu) према руској влади.“

Дворски савотник Валери јавља да је Долчи, после „тродневног боловања“ умро 27. априла 1805...[1]). Гроф Мајлат примећује да је чудно што Валери не додаје ни од кога је то сазнао, ни од какве је болести Долчи умро, ни ништа ближе.

Барон Розети рапортом од 12 (25) маја извештава да се црногорска народна скупштина, која је сазвана била 7. (19) маја *није састала*, јер „нација показује врло мало воље да се потчини руској превласти. За то је ђенерал Ивелић одјурио из Рисна у Стањевиће па је отуда циркуларом од 12 (24) маја сазвао народне главаре за 20. мај. „За то време радио је Санковски с Митрополитом и својим најповерљивијима читаву недељу дана да састави списак свију Црногораца способних да поносу оружје. Нашло их се 17.000 бораца. „Изгледа да је рускоме Двору одиста много стало до тога да утврди своју власт у Црној Гори, и Владика се *мајсторски* издаје за рускога привржeника докле народ потстиче противу Руса.“[2]).

Као што знамо Црногорци су, кад долазе на пазар у Котор, остављали своје оружје пред градом, па су га узимали тек кад из града пођу натраг у Црну Гору. Руски консул Мазуревски нашао је начина да Црногорци не само под оружјем улазе у град и преко дан бораве у Котору, него да у граду и преноће у консуловој кући. Неколико таквих оружаних Црногораца на-

---

[1]) Рапорт грофа Мајлата Ћесару од 30. маја 1805. Архив Мин. Унутр. Дела IV. M. 3. 194.

[2]) Ц. Кр. Архив Мин. Ун. Дела IV M. 3. 209.

пали су ноћу на једног бившег млетачког официра. Краљевски делегат де Барони, сазнавши за то наредио је одмах да се од сутра дан не пушта у град ни један Црногорац, а они који су без дозволе преноћили у граду да се попишу. И упишише њих 8. Руски консул послао је одмах једног руског поручника краљевском делегату и захтевао је да се ухапшени Црногорци пусте и да му се јави зашто су ухапшени? Кад му је одговорено зашто су ухапшени, Мазуревски је претећи говорио о последицама које ће тај догађај имати, а још више је праскао кад је Барони по договору са пуковником Бјанки послао једног официра у руски консулат да пита да у њему није сакривено још више Црногораца као што се говорило. Јављајући то грофу Мајлату Ф. М. Лајт. Бради обраћа пажњу Министру на понашање руских агената у Боци, које ће створити несносно стање за аустријске власти у Боци [1]).

Црногорска народна скупштина, на којој је било око *две хиљаде* људи, понајвише из Брда, а врло мало из Рјечке нахије, отворена је 12 маја читањем једног императорског руског декрета, у ком руски Двор благодари народу што је захтевао руску заштиту, у коме му се та заштита гарантује, и у коме му се нарочито препоручује да живи у најбољем споразуму са својим суседима, са Портом и аустријским Ћесаром. Пошто је скупштина на то одговорила са „Живео!“ и са три шенлучка плотуна, статски саветник је преко Митрополита саопштио да ће свакоме присутном исплатити један поклон, па да жели да се с њима посаветује о оним стварима које су за добро народа. Један од најугледнијих народних главара Вујовевић (?) из Цуца, катунске нахије узе реч па каза, да се поклон не може примити док се не зна под каквим се условима даје. Једино добро које би се народу могло учинити, и које би му дало срећу и благостање, било би да му се границе прошире, јер се народ толико намножио да у садашњим границама Црне Горе нити има довољно простора ни довољно хране. Овде Митрополит упада у реч говорнику рекавши да ће се руски Цар и за то постарати, али се за сада не може помишљати на освајање Зете, јер је Русија на миру и у пријатељству с Портом. Зету је требало освајати одмах после погибије Махмуд-паше скадарскога, али је народ пропустио ту згодну прилику, па за то се сада мора претрпети до бољих прилика. Ова беседа Влади-

[1]) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Дела, IV Sch. M. 3. fol. 226.

чина није се допала Скупштини. Наста жагор па онда вика, из које се чуло да Владика није требао да упада у реч Бујогевићу, јер је овај истину казао, и што он каже то каже и цео народ. Наста велика граја и забуна и само се чуло да би онда боље било плаћати по два гроша на сваку кућу Порти харача па слободно трговати са целом турском царевином. Владика је на то осудио такве речи, трудио се да Скупштину умири и објави да ће поклон државног саветника свакоме присутном износити *петнаест крајцара*. На то још већа граја и цела скупштина стаде викати како је Филип Вукасовић поклонио свакој кући по дукат, и поред тога обилато хранио и појио Скупштину, коју је он био сазвао. Ако не може бити проширења границе, онда руска заштита не може донети народу никакве користи, и онда је боље потчинити се Порти или Аустрији. Најзад је Владици пошло за руком да умири раздражену скупштину обећањем да ће државни саветник с њиме заједно обићи целу црногорску границу, па се лично увери да ли је потребно раширити је, па да онда предузме све што треба. У осталом он позва главаре народне да после седам дана дођу к њему на Стањевиће, где ће добити поклоне и где ће се договарати о свему што треба. И тако се скупштина врло незадовољна разишла и само неколико главара из Брда осташе још три дана са Владиком и Санковским на Цетињу, па онда се ова двојица вратише на Стањевиће.[1])«

Очевидно је овај извештај аустријских „повереника“ са црногорске скупштине, који је добио барон Розети јако префарбан аустријском бојом, јер није врло вероватно да се у оној граји баш чуло и то да је боље потчинити се Порти или чак *Аустрији* него Русији. Тако исто није вероватно да је Пуномоћник Императоров хтео да обдари црногорске главаре и остале представнике народа са колосалном сумом од *петнајест крајцара*, и ако би на жалост тај поклон био са свим у сразмери са годишњом пенсијом коју је Император Павао I одредио Црној Гори, и коју је Александар I за три године „суспендовао“ док се није смиловао да „опрости“ Владици, и да му пошље свог пуномоћника заједно са неплаћеном пенсијом за три године.

---

[1]) Рапорт барона Розетија грофу Мајлату од 21. маја 1805. Ц. Кр. Архив Мин. Унутр. Дела IV Sch. M. 3. fol. 199.

Али иначе, односно саме скупштине и њеног рада, биће да је овај извештај прилично тачан, јер ево шта прича *Броневски*, руски поморски официр, који је био у Црној Гори, о њој у опште, а посебице о црногорској Народној Скупштини или „Збору“:

„Црна Гора је република у којој се *једнакост одржава сиротињом*, а *слобода храброшћу*. У место закона обичаји. Управа је земље без икаквих писаних устава. Црногорци не плаћају никакав данак, немају никакве заједничке касе, свакп собом управља и живи слободан и сретан. Скупштина или сабор главара то им је најглавнија залога независности. Он решава питање о рату или миру, на њему се већином гласова бира и Митрополит и гувернадур и 4 сердара (и војводе, које је Броневски заборавио поменути). Ево како се то ради. Кад се сви искупе код манастира Цетињског, Митрополит објашњује зашто треба ратовати или закључити мир или нешто уредити и пита пристају ли сви или не? Свештеници и главари разиђу се по оној маси света и понављају сваку реч коју је Владика казао. Настаје галама без икаквог реда. Народ размишља, виче, свађа се, по кадшто тако силно да страда по некоји нос или ухо изасланичко, док не зазвони са звоника, што значи да сви ућуте. Ма како да је свађа била љута, чим зазвони настаје потпуна тишина. Митрополит сада пита: шта су одлучили и пристају ли на његов предлог? Обично сви одговарају „Нека буде по твојему Владико!“ Достојанство Владике и гувернадура постало је наследно у породицама Петровића и Радоњића. Сердаре бирају на цео живот, по доказаној храбрости и искуству. Та достојанства не могу постати наследна јер сваки храбри Црногорац претендује да постане Сердар. Кнезови су просто сеоске старешине. Њих бирају породичне старешине у селу. Врховна Духовна власт у рукама Митрополитовим, али само за то што је он то заслужио, својом просвећеношћу, храброшћу и „тврдостію“. Наследнога племства нема. Сваки Црногорац може постати: Кнез, Сердар или Гувернадур“.[1])

Обећање, које је дао Владика скупштини, није дато само да се умири скупштина, јер из једног рапорта грофа Мајлата Ћесару од 5. јула 1805. видимо да се Санковски после скупштине непрекидно бави у Црној Гори, где са „напрезањем“

[1]) В. Броневскій, Записки мораскаго офицера и т. д. СтБ. 1818 и 1819, стр. 250—252 Цитат Ровинског, стр. 856.

проучава старе документе, који се тичу граница црногорских и већ је у седмици од 9. до 15. јула хтео да крене са Владиком и стотином Црногораца да обиђе лично целу црногорску границу, када насташе немири због сукоба, који се десио између два од најмногобројнијих племена, због некаквог убиства, које се десило. Чим се то утиша, и чим Санковски лично прегледа целу границу, сазваће на ново црногорски збор да састави своје жеље, и да изабере депутацију која ће те жеље однети Цару у Петрбург. — Узгред подноси Мајлат детаљни списак који је Санковски саставио о Црногорцима способним за борбу. По томе списку има их

| | | |
|---|---|---|
| У Брђанској нахији | . . . . . . . . . . | 3200 |
| „ Катунској „ | . . . . . . . . . . | 3900 |
| „ Љешанској „ | . . . . . . . . . . | 2900 |
| „ Рijечкој „ | . . . . . . . . . . | 3000 |
| „ Црмничкој „ | . . . . . . . . . . | 4000 |
| | Свега: | 17000 бораца |

Барон Розети мисли да Црногорци неће пристати да се боре против иког другог непријатеља сем Турака. Међутим Ивелић говори својим људима да он од самих Црногораца и и *Херцеговаца* има већ готов кор од 50.000 људи. „Факт је — вели Розети — *да Ивелић* са истом ревношћу као Црну Гору *обделава и Херцеговину*.“ [1])

Ово нас потсећа на једну белешку, коју је Марко Драговић нашао у московском Архиву и која гласи:

„10. јануара 1805. Бр. 40 Белешка. Мајор у оставци Милетић, кога је ђенерал-Лајтнант гроф Ивелић овамо (у Петрбург) послао као курира објашњује овамо поднесене молбе: да је игуман Трофим из Херцеговине, сазнавши да Милетић полази у СПетрбург, дошао к њему ноћу у Дубровник, и молио га је у име херцеговачког народа да извести Ваше Величанство како су сви Херцоговци одани Русији и како би и они желели да буду под заштитом Русије, као што су Црногорци; они ту жељу не смеју исказати јавно, јер су сви њихови архијереји Грци и одани Порти, да ће се народ тачно управљати по упутсвима која буде одовуд добио. При крају онога (ваљда свог извешћа) Милетић доставља да су Црногорци непоколебљиво

[1]) Ц. Кр. Архив Мин. Унутр. Дела Sch. IV, M. 3. fol. 211.

одани Русији, и да су желели да препоруче Милетићу неколико младића да изуче — европску дисциплину.

---

Уз ову белешку има и овакав (ваљда Милетићев) *план како да се освоје Босна, Херцеговина, Зета, Бокя Которска и Далмација*. Овај план мора да је доцније поднесен па само сајужен са Бр. 40.

«Садашње војне околности побуђују ме да по верно-поданичкој дужности не кријем средства која би могла бити од користи служби Њ. Импер. Величанства. Рођен и до 17 година васпитаван у Боци Которској, ја тамо у словенским земљама имам родбине и пријатеља, а како сам био у тим крајевима два пут у време прошлог рата с Турцима 1788—89—90, као и у год. 1804, 1805 и 1806 по нарочитим највишим мисијама, то сам у оним племенима стекао толико поверења, да су она увек извршила све што сам им ја у интересу Највише службе предлагао, чиме су доказала на делу своју потпуну оданост Русији — налазим да би се она корисно могла употребити на распарчавање француске и турске снаге по овоме:

Провинција Зета граничи се са Црном Гором, а Херцеговина са Србијом и Боком Которском, а тако исто са Босном и Далмацијом. Народи у тим областима храбри су и мрзе мухамеданство; они су наоружани и увек готови задати смртни удар Отоманској Порти, ако то само затреба, а „кичљивог" Наполеона могу натерати не само да одустане од својих предузећа, него натерати га да моли за мир.

Да би се то постигло по овом предлогу треба:

1) Из руске војске у Влашкој одвојити колону од 12 батаљона пешадије и три пука козака и послати је у суседну Србију. Од те колоне треба издвојити 6 батаљона пешака и два пука козака, придружити им 3000 пробраних Срба, па тај одред упутити преко Дрине у Херцеговину, у којој такође живе Словени православне вере, којих има четири пута више него Турака, а који такође желе да по примеру Србије збаце са себе јарам турски. Они ће врло лако освојити она три града без икаквих утврђења, па како се Херцеговина граничи с Брдима, која већ стоје под заштитом рускога скиптра, то ће се и ту лако наћи 10.000 пробране, неустрашиве војске, која ће лако моћи да заузме Зету, провинцију некадашњих српских Госпо-

дара, која је насељена такође Словенима, и која је врло богата храном. На тај начин одсекла би се Босна од Турске, а у Босни такође има три пут више православних Словена него Турака, и ови ће се радо предати без проливања крви. Таква би диверсија силно потресла Стамбол, који би био принуђен да растури своју снагу само да одбрани друге своје поменуте провинције које се са поменутима граниче.

2) У исто време са висова требало би напасти Боку Которску и на Далмацију и натерати Французе да беже одатле. Ако затреба од становника Далмације може се саставити војска од 20.000 људи, и пошто тамо има преко хиљаду рибарских лађа од којих свака може сместити по 40 људи, то би се лако та војска могла пребацити преко јадранског залива у Анкону и заузети цела Пуљија, у којој има изобила свега што треба за војску.

На целом овом походу руска војска не би се изложила никаквој опасности, нити икаквом недостатку у исхрани, јер у свима тим земљама има изобиља у свему, а насељене су све самим Словенима.

Ти Словени само док чују за намеру Руског Императора да заштити православну веру од мухамеданског јарма и од Наполеона, скочиће свом ревношћу на оружје и неће жалити крви и живота само да оборе непријатеље и да своме заштитнику, сверускоме монарху прибаве славу да је ослободио све своје једноверце у Европи, и да је Србију подигао на сјајни степен државе, која би у свако доба могла имати под оружјем 200.000 неустрашиве војске".

---

Али да се вратимо догађајима у Котору.

5 (17) јула 1805. наредио је краљевски комесар Барони да се уапси „злогласни" *Јово Дољаница*, који је за време буне у Жупи починио многа злочинства, који је био оптужен за велеиздају али је побегао у Црну Гору, где је живео последње три године. Сада је мислио да у свити г. Санковског може слободно доћи у Котор, али га је Барони дао одмах уапсити.

Одмах сутра дан пише Санковски Баронију овакву француску ноту:

„*Господине*,

Мој узвишени Двор поверио ми је специјалну мисију да пажљиво бдим, *како црногорски народ, који стоји под заштитом*

*Њ. Императорског Величанства мога милостивог Господара*, не би учинио ништа што би могло помутити добре суседне односаје са Боком Которском и са поданицима Његовог интимног савезника Њ. В. Цара и Краља. С тога ми је част, Господине, да скренем Вашу пажњу на догађај који се десио овде са Црногорцима, и који стоји у чврстој вези са предметом моје горе споменуте мисије, и захтева од мене нарочиту пажњу и нарочите мере, како бих испунио по дужности интенције мог узвишеног Господара. С тога је потребно да ја умирим Црногорце, старајући се да им објасним разлоге са којих су јуче уапшени Иво Зец и Јово Дољаница, који припадају Дому Његовог Преосвештенства Митрополита. Први је његов ђакон и чак неки рођак. У осталом њих двојица заједно са још три достојанственика (dignitaires) и још једним Црногорцем, састављају моју обичну свиту. Приклињем (je vous supplie) Вас господине да узмете у обзир да ономадашње апшење неколицине Црногораца и међу њима двојице Сердара, који су одвучени (trainés) у стражару, и ако су истог дана пуштени у слободу — саставља за Црногорце тешку увреду нанесену целоме народу у лицу његових представника.

Имајући част да вам изложим ова два догађаја, ја се надам да ћете у Вашој мудрости оценити: како слога и безгранично поверење које тако срећно влада између оба царска Двора, изазивају с моје стране овај службени корак, како бих, на основу објашњења која ћете ми изволети саопштити, био постављен у могућност да спречим, у колико то од мене зависи, непријатне последице догађаја који тако суштаствено интересују и народ и Митрополита Црногорског.

Пре него што завршим ово писмо, не би могао прећутати један факт, који се тиче мога карактера, наравно у претпоставци да је истина то што сам баш сад сазнао. Кажу, да сам ја са својом свитом ушао у град противно обичају, по коме се оружје има оставити на градској капији. Ја нисам знао овдашње обичаје, и за то сам у своје време учинио корак код Вашег претходника г. Барона Розети, који ми је то допустио, Доцније кад год сам овамо долазио ја сам претходно преко г. консула Мазуревског понављао ту молбу, и она ми је свагда одобрена. Према томе ја нисам очекивао да ће бити неког неспоразумљења ако и овога пута моја свита уђе у град под оружјем. Кажу ми даље да су Зец и Дољаница уапшени као поданици Њ. В. Цара и Краља, и да је решење о њиховом ап-

шењу одавно донесено. Ако је тако, онда нека ми се допусти примедба да је овдашња полиција много пута пропустила да учини своју дужност, јер су та два човека увек била и у мојој и у Ивелићевој и у Мазуревсковој свити, а сем тога они су често носили писма у руски консулат.

Надајући се да ћете ме почаствовати задовољавајућим одговором о овим разним предметима част ми је и т. д.“

На то је Барони одговорио писмом од 6 (18) јула 1805:

„*Господине,*

Царско руски мајор г. Милетић предао ми је Ваше љубазно писмо. Обавештење којим сте ме у њему обавезали о интересантном предмету Ваше мисије у Црној Гори за ме је врло драгоцено, јер ми даје наде да ће се спречити крађе и убијства којима су становници Црне Горе поздравили мој долазак у ову провинцију, али при свем том исто саопштење не даје ми право, као што ћете и сами признати, да с Вама ступим у службена објашњења о одношајима доброг суседства између ове провинције и Црне Горе, докле за то не би добио нарочите заповести од Њ. В. Ц. и Краља мог узвишеног Господара. Хитајући да сувереном Двору доставим саопштење, којим сте ме почаствовали, ја се морам ограничити само на примедбу, да су она два човека, које рекламујете, поданици Његовог Величанства мог милостивог Господара, и да ми та околност, за коју молим да је оцените у Вашој мудрости, не допушта да улазим у разлоге за њихово апшење, као што ми не допушта да утичем на полицијске мере, а камо ли да их парализујем, јер оне су постојале и постоје за ред и мир у овој вароши. Те полицијске мере забрањују Црногорцима да улазе без дозволе, под оружјем у варош, и да у њој преноће. — Иначе, Господине, Ви можете од мене очекивати свако призрење, које сам дужан указивати Вашем одличном карактеру, под условом да ти обзири не стоје у опреци са мојим дужностима и са наредбама које би бригадир, командант Ц. Кр. трупа у овом утврђеном месту нашао за добро да изда. Користим се овом приликом и т. д.“

Међутим Санковски није имао само ову непријатну преписку са Баронијем због Зеца и Доњанице.

Берчелци из Црмничке нахије имали су крвну освету против Паштровића, јер су ови били убили два Берчеља. Тако исто два села ораховске кнежине Утерг и Опточићи беху се закр-

вили са Паштровићима. Владика је, као што смо толико пута видели, свима силама радио да мири закрвљене породице, браства и општине. На једвине јаде успео је да Берчелци и она два села ораховске кнежине пристану на мирење с Паштровићима, али ова општина на аустријској територији никако не пристаје на мирење. Услед тога црногорско „правитољство" пише 7. јула 1805. његовом Високородију статском савјетнику Санковском и пошто му је горње изложено вели „изъ чего можетъ великое крвопролитіе между Церницкой нахіею съ Пастровичанами вознослѣдовать, ибо Церницкая нахія не позволитъ цѣлой Пастровской комунитати противъ више упомянитихъ двухъ селъ дѣйствовать. Того ради всепокорнѣйше просимъ Ваше Высокородіе, Бокской провинціи австрійскому правительству здѣлать явленіе да бы оное благоволило въ прекращеніе дальшихъ ссоръ и дракъ между двумя народами, здѣлать предложеніе комунитадіи Пастровской чтобы мириласъ съ Черничанами". На овоме писму као „правительство Черногорское и Бердское" потписани су: Воевода Петръ Завишичъ и секретарь Народный Яковъ Стефановичъ.

Нисмо нашли шта је Санковски о томе писао „бокском" правитељству и је ли ово радило на измирењу код Паштровића. Али из једног писма Владичиног Санковскоме, писаног на Стањевићима 8. јула 1805. видимо да је и Барони имао чешће потребу да пише Црногорцима због својих поданика, али он никада није хтео да им пише преко Санковског или преко Мазуревског, па чак ни преко црногорског „правитељства", које за њега не постоји. Он се увек директно обраћа „главарима црногорским". Тако на пр. краљевски делегат де Барони јавља главарима и старешинама црногорским да је Иво Попов Радоњић из Његуша отео рогату стоку аустријским поданицима из Спиљара. Другим актом јавља им да је један Мартиновић, са Цетиња, син Станка Драговића отео Жупљанима четири вола и једну пушку. У оба акта де Барони захтева да се врати што је отето и да се оштећеним аустријским поданицима да задовољење. Владика је *препоручио* „Господину Губернатору нашему" кад је овај полазио својој кући, да *предложи* Иву Попову да врати упљачкану стоку, а он сам (Владика) *предложио* је Цетињанима да врате отете волове и пушку, и он се *нада* да ће то бити урађено. Јављајући то Санковскоме, а не Баронију, Владика наставља: „А зашто се г. делегат де Барони не обраћа никада црногорском правитељству него увек пише главарима и

старешинама? Кад он не признаје нашу владу, не можемо ни ми сваки час скупљати по целој Црној Гори све главаре и старешине да им саопштимо шта он тражи и да му дајемо задовољења. Молимо, кажите му, нека већ извини" Потпис: „Митрополит Црногорски ордена Св. Александра Невског кавалер Петар Петровић Његош".

У такве односаје између Црногораца и аустријске власти у Котору пало је апшење Ивана Зеца и Јове Дољанице. На заузимање Санковског за њих добио је надувен одговор, који смо горе изнели. При свем том Санковски је умео да влада собом. Са свим се друкчије понашао Мазуревски.

У ноти коју је гроф Мајлат поднео Ћесару 1/13 августа 1905 има и ово место:

„Краљевски делегат јавља: Понашање Санковскога било је чак и после његовог одговора, који га је одбио, увек одмерено. Напротив тамошњи руски консул Мазуревски допустио је себи радње, које се никада не би могле очекивати од дипломатске особе једне пријатељске силе. Он је пред капијама градским искупљеним угледним Црногорцима говорио *беседу у којој их је дражио на освету противу поданика и противу војске Вашег Величанства* као што се види из тајног ислеђења, приложеног под Д. Сам државни саветник Санковски, у присуству краљевског делегата, осудио је тако понашање консулово, и обећао је учинити све што може да спречи црногорско кварење добрих суседних односаја с аустријском Албанијом, јер он има о томе најодређеније заповести свога Монарха".

Али сва напрезања Санковскога да поврати пријатељске односаје између Аустријанаца и Црногораца морала су остати без успеха, јер су с једне стране аустријски чиновници а с друге руски консул у Котору чинили све што могу да непријатељства постану што већа.

Не прође ни четири дана од прве ноте Санковскове Баронију, а већ дође до крвавог сукоба између Црногораца и аустријске војске у Котору, до сукоба, који се претворио у формалну битку. О овој има у бечким архивима читаво брдо службених извештаја цивилних и војних власти из Котора, из Задра и т. д. Сваки тај извештај послат разним канцеларијама у Бечу, слало су ове једна другој у копији, Мајлат их је саопштавао и Ћесару и ратном војном савету. Ћесар је писао државној канцеларији и тражио њено мишљење и т. д.

Да покушамо да из ове масе службених хартија иљуштимо гола факта.

Шта се догодило?

У недељу 9 (21) јула 1805. био је пазарни дан у Котору. По обичају скупили се пред градским капијама многи Црногорци. Још из јутра приметиле су аустријске војне и цивилне власти да нису сви Црногорци предали своје оружје у стражару одређену за то, него неки оставише своје оружје на другоме месту, а већина оста на пазару под оружјем. Команданту которског гарнизона пуковнику *Бјанкију* пало је то одмах у очи и он је одмах о томе известио Краљевог Делегата, али овај „ваљда за то што још није знао обичаје“ није на то обратио пажњу. Испрва било је на пазару све као обично, али око 2 сата по подне свадио се један Црногорац с једним аустриским подаником из Кртола. Један војник, који је у близини стајао на стражи, покушао је да раздвоји завађене, јер је видео да је Црногорац потегао пиштољем на онога Кртоланина. *Црногорац убије тога стражара на место.* То је направило читав метеж. Сви Црногорци заузеше околне стене, баште и ограде и сташе пуцати на град. Од те „кише куршума“ паде неколико војника рањено, који се беху десили на бедемима градским. С ових спалише три *топа*. На то дојурише и Барони и пуковник Бјанкини. Овај је одмах оценио да Црногораца може бити на 250, и да су изабрали сигурне позиције, па их треба што скорије истерати из тих позиција, јер ето је већ неколико људи погинуло у граду, коме прети највећа опасност. За то је пуковник одмах наредио да две чете Турнових гренадира нападну на Црногорце, и да их истерају из тих позиција. Битка је трајала пуна три сата док су Црногорци истерани из својих позиција, па су их онда гренадири гонили преко ограда и стења *до половине* брега. У тој борби имали су аустријанци пет мртвих и 22 рањена војника, а сем тога „погинуло је и *неколико* грађана и жена“. „Црногорци су оставили на бојишту три мртваца и једног рањеника. Од ових су једног погинулог и оног рањеника донели у варош. Судећи по кукњави црногорских жена, која се ту ноћ у граду чула, Аустријанци претпостављаху да су црногорски губитци морали бити већи. У граду наста силно огорчење становништва противу руског конзула Мазуревког, јер цео свет беше уверен да је он изазвао тај крвави сукоб, и Бог зна како би прошао Мазуревски и његов дом да Краљевски Делегат Барони није успео да умири светину и да лично

брани његов дом. Да је веровање светине у кривицу Мазуревскову било основано доказују ове речи ђенерала Ивелића: Деликатност му не допушта да објави што он зна о томе руском консулу, јер то је неваљалац (ein nichtswürdiger Mensch) кога би требало одмах истерати из службе и отерати одавде. Сутра дан, 10 (22) јула није више нађен ни један мртав Црногорац, али од аустријских војника, који беху остали на бојишту нађен је један редов и један наредник, на којима беху ископане очи, отсечен језик и извађено срце, „и друга варварска сакаћења". *Ако* је ово одиста тако било, онда је то само доказ до кога су степена аустријске власти у Котору дотерале биле огорчење и мржњу Црногораца. Те су власти сада за све кривиле једино Мазуревског, и ако овај задрти консул не би могао ништа учинити са својим дражењом, да оне нису за њега стварале повољно земљиште. У свим аустријским рапортима о овом догађају понавља се молба вишим властима да се тај ужасно опасан човек (Мазуревски) уклони из Котора било милом, дипломатским путем, преко Санковског и преко Ивелића, заузимањем у Петрбургу и т. д. или *силом*. Предлажу да га ноћу ухвате, стрпају у лађу па да га пошљу у Задар, а одатле нека га пошљу у Беч, да га предаду руском амбасадору... То им је главно. Узгред траже да се оправе бедеми которске тврђаве који се налазе у рушевинама, да се пошље нова артиљерија јер „имајућа се" не вреди ништа, и да се повећа гарнизон которски...*)

После крвавог догађаја од 9. јула изгледа да су се обе „ратне стране" обратиле Стевану Санковском за посредовање да не би зло постало још веће.

За Баронија се то види из овог писма од 13/25 јула 1805. којим му Санковски одговара на његову усмену или писмену молбу.

«Ја сам према *Вашим жељама* употребио моје добре услуге код кога треба у Црној Гори, како жалосни догађај од недеље не би имао несретних последица. Част ми је дакле известити Вас да Његово Високопреосвештенство Митрополит, гувернер и остали главари црногорски чине све што је могућно да умире и уздрже народ. Да би се у томе успело Гувернер ми је послао приложену белешку. Изволите Господине, узети у обзир ту ноту и почаствовати ме Вашим одговором, какvим нађете, да ће се најбоље и у интересу човечности завршити ова не-

*) Архив Ц. Кр. Мин. Унутр. Гела IV M. 3. 45—50, 1—131.

сретна афера“. Уједно му шаље копије писама, које смо горе видели о сукобу између Паштровића, Берчеља и она два села ораховске кнежине.

Гувернерова „нота“ коју Санковски помиње у овом писму врло је кратка и без датума. У њој се на руском језику каже: Посредовати код аустријске месне владе да рањеног Црногорца *Шалету Мартиновића* преда његовој родбини, да пусти све Црногорке које су ухваћени у граду, да врати све црногорско оружје које је било предато стражари „у аманет“ као и све што је ухваћено пред градом, а Црногорци се обвезују да врате све што је код њих „у аманету“ рогату стоку „и остало“. Потписан је Губернатор црногорски и брдски Вуколај Радоњић „са друговима“.

Међутим племенити краљевски делегат *де Барони Кавалкадо*, беше се већ повратио од првог страха, који је осетио прошле недеље, јер сутра дан 14 (26) јула већ опет одговара по његовски Санковскоме.

„Ви сте јуче били тако љубазни да ми лично предате Ваше писмо од 25 тек. месеца и да ми саопштите шта Вам је *народ црногорски* казао о *непријатном* догађају од последње недеље. Како је оно што се догодило већ саопштено суверену Ц. Кр. Двору, и како ваља чекати његове наредбе, ја налазим да је моја власт сувише ограничена да би могао пристати на *предлоге Црне Горе*, баш и кад би они били умесни. Примите и т. д.“

По другом једном рапорту имали су Аустријанци још 7 заробљених (или бар на пазару ухваћених и уапшених) Црногораца.

Кад је Барони онако охоло одговорио Санковскоме, и овај то саопштио у Стањевиће, Владика је поручио Аустријанцима по нарочитом изасланству да ће, ако се одмах не пусте „заробљеници“ он сам са Црногорцима доћи у Котор и да ће их силом ослободити.[1])

Пошто су сви ови рапорти из Задра и из Котора послати Ћесару, он је 5 (17) августа из Хецендорфа писао своме државном Министарству својеручно писмо:

„Драги грофе Колоредо! О садржини приложених нота дворског саветника Ђулијанија, и њихових прилога очекујем што скорије мишљење моје тајне дворске и државне канцеларије, пошто се ова односно војних предмета споразуме са мојим

[1]) П. Кр. Д. Д. Д. Архив. Рапорт Ђенерала Брадија од 31. јула по новом.

дворским ратним саветом, како бих ја могао издати потребна наређења како моме дворском ратном савету тако Ф. М. Лајт. Брадију. Уједно нека ми државна канцеларија поднесе своје мишљење шта би требало наредити мом амбасадору у Петрбургу, а шта односно Црногораца, да би се један пут повратио мир и ред у мојој провинцији Албанији, јер је дужност сваке државне управе да својим поданицима прибави унутрашњу и спољашњу безбедност.

Франц с. р.“

Даље не нађосмо ништа у бечким архивима о овој ствари, која је не само локалним властима у Котору и Задру, него и у Бечу па чак и у Хсцендорфу изгледала тако важна.

За што?

За то што су за Аустрију и њеног Ћесара настали тако судбоносни догађаји, да је овај црногорско-аустријски сукоб одмах постао бура у чаши воде.

Ти догађаји беху рат Наполеона I против сједињених великих држава Аустрије и Русије, који се довршио њиховим поразом у битци код Аустерлица.

## XI

## Црногорско ратовање с французима

Велики Француски државник *Адолф Тјер* у својој историји консулата и Царства[1] о целом ратовању Црногораца с Французима у Далмацији нема да каже ништа више него ово „Пошто су се Руси повукли, Ђенерал Молитор погубио је (passa au fil de l'épée) велики број Црногораца и тиме им је за дуго одузео кураж да упадају у Далмацију“.

Да видимо да ли је тако било и како је у опште дошло до тога да се Владика Петар I, на челу својих Црногораца и Приморага, бије чак са победоносним војскама Наполеона I?

14-ог децембра 1805. била је Аустрија принуђена да у Пожуну потпише мир са Наполеоном I. У томе уговору обвезала се Аустрија између осталога да ће 29-ог јануара 1806. предати Француској Далмацију и Боку Которску.

Чим је де Барони Кавалкабо ту за Аустријанце жалосну вест објавио по дотле повереној му „аустријској Албанији“, Бокељи послаше своју депутацију на Цетиње, те преко ње изјавише Владици Петру I и руском пуномоћнику код Владике Стевану Санковском, да су они готови бранити Боку од Француза до последње капи крви, само ако им дођу у помоћ Црногорци и руска ескадра из Крфа. Владика је обећао одмах да ће са својим Црногорцима доћи у помоћ својој браћи Бокељима, а Санковски одмах посла курира команданту руске Ескадре код Крфа са поруком да што пре пошље ескадру у которски залив.

Владика је одмах сазвао народну скупштину на Цетиње, а међутим се договорио са свима народним главарима, и кад

[1]) У књизи VII, на стр. 17 и 18.

се скупштина састала (15-ог фебруара) Владика је објавио народу да ће не само војевати противу Француза, него да ће гледати да отера аустриску војску из Боке још пре него што Французи у њу стигну.

Мора бити да се Владика још истога дана кренуо с војском, јер већ сутра дан Петар I прима команду над сједињеним Црногорцима и Бокељима и опкољава град Нови, позивајући (21 фебруара) аустријски гарнизон да се преда, иначе ће он узети град на јуриш. У то беше и капетан Бели са једним делом руске ескадре стигао, па он са своје стране предложи Комаданту Новога да преда кључеве општинским капетанима, од којих су их Аустријанци и примили, јер „сада би аустријска војска управо бранила непријатељску земљу, пошто је рок за предају Боке Французима прошао још 29. јануара.“ Опуномоћени комесар аустриски маркезе Гизилијери пристаде на овај предлог и повуче аустријску посаду.

И тако Бокељи, без капи крви добише опет под своју власт целу Боку и свих осам градова и градића у њој.

Чим је послат извештај Команданту руске ескадре код Крфа да је Бока заузета, Сењавин посла ђенерал-мајора Пушкина са 2 батаљона мушкетира и 4 топа у Боку, а већ 13. марта стиже и он са једним делом своје флоте у Котор, где је свечано дочекан.

Сазнавши да у Далмацији нема више него 6000 француске војске, Сењавин нареди капетану Белију да са 8 ратних и 9 бокељских лађа гледа освојити сва острва, која се налазе пред Далмацијом.

Докле се то уради Сењавин се врати у Крф да изда потребне наредбе, узе већи део своје ескадре и две чете стрелаца па се 19. априла врати у Котор где је добио извештај да је капетан Бели имао успеха, и 27. априла крене са три ратне лађе пут Корчуле да се сједини с Белијевим лађама.

Међутим, чим је у Беч стигао рапорт маркеза Гизилијерија, нови аустријски Министар спољних послова гроф *Стадион* саопштава писмом од 24. марта 1806 новом аустијском амбасадору грофу *Мервелту* тај рапорт „о *насиљу* којим су се *Руси* дочепали Котора“ и обраћа му пажњу на очајне последице, које то насиље може повући за Аустријанце. Министар је о томе већ говорио и са г. Рошфуко-ом послаником Наполеоновим и са ђенералом Андреошијем, другим послаником Француским

и изјавио им да Аустрија допушта италијанским трупама Наполеоновим да пређу између Млетака и Истрије преко њених провинција приморских. Министар препоручује ђенералу Мервелту да употреби сва факта и рефлексије из тога његовог писма да задобије од руског Двора поправку (redréssement) овог територијалног насиља.

Гроф Мервелт, још пре него што је добио ове инструкције — јер је онда куририма требало много дана да стигну из Беча до Петрбурга — имао је већ кратку вест о оном што се догодило у Боци Которској и беше већ разговарао са Кнезом Чарторијским 6-ог априла 1806. Вративши се у своју амбасаду, он истога дана пише руском Министру Иностраних Дела ово писмо, из кога се лепо види докле мора да се понижава представник једне велике, али на бојишту побеђене државе:

„Услед онога што ми је Ваше Превасходство јутрос казало, ја ћу сутра отправити курира у Беч да би претходно јавио моме Узвишеном Господару „како према ономе што ми је В. Пр. изволело казати, Њ. В. Цар свију Русија више наклоњен plustôt disposé да врати Котор и његове депенденције у аустријске руке, да би дао новог доказа о своме пријатељству и да не би изложио опасности мир свог интимног савезника, ма колико да је тешко великодушном срцу узвишенога Александра да види једну провинцију коју заузима његова војска у рукама непријатеља са којим још ратује — да је међутим Њ. В. принуђено да чека директна извешћа његових чиновника у Котору, да би могао дефинитивну одлуку донети; даље да у сваком случају Његово Величанство мора поставити извесне услове за ово враћање дотичне провинције, односно сигурности њених становника, који су се били ставили под заштиту Русије, као и да се осигура да Француска неће тражити слободан пролаз за своје трупе кроз Далмацију, пролаз који ни Русија и ако је у пријатељству са Аустријом није никада себи допустила да захтева и ако је имала потребу да дође у везу са својим трупама стационисаним на Јадранском мору“.

„Ја молим Ваше Превасходство да учиним још две примедбе које су јутрос измакле спорости моје уобразиље (à la lenteur de mon imagination).

„Прва је ова: Кад се Њ. В. Цар Александар решио да поврати свом узвишеном савезнику которску област, коју је индискретна ревност његових потчињених узела (depossedé) ау-

стријској војсци, да не би изложио мир наследних држава Ћесарових новим нападима Француске, онда да ли тако великодушна и пријатељска намера не ризикује да буде осујећена одлагањем у овакој срџби Наполеоновој против Аустрије, и да ли извешћа која би се чекала из Котора могу ишта променути, у суштини целог питања? Могу ли она дати какав нов податак о важности Котора или о могућности да се он задржи? У том питању не решава локални већ географски положај, удаљеност од Русије и близина Италије у којој је извор Француске снаге, који ће решити да ли ће Француска моћи задржати целу Далмацију. Али баш ако би великодушност Њ. В. Цара Александра могла допустити дискусију о интересима онде, где је његова правичност већ пресудила, зар Њ В. не би ризиковало да његова дефинитивна одлука затече на ново отпочети рат, који његовим старањем хоће да спречи?

„*Друга је примедба:* Зар није вероватно да Французи неће хтети да чују ни за какве нове услове па да добију Боку Которску, коју Аустрија према јасном тексту свечаног уговора има да им преда без икаквих услова? Зар они неће захтевати да им се та земља просто преда на основу Презбуршког уговора? Ако Аустрија не буде у стању да изврши ту тачку уговора, зар Француска неће за то тражити другу далеко већу оштоту на рачун Аустрије? У том случају Русија би добила Боку Которску по цену најлепших провинција аустријских а то зацело не може бити основано на великодушним намерама Њ. В. Цара Александра према његовим савезницима.

Захтев да не допустимо пролаз Француских трупа преко наших држава, и то као услов да нам се врати једна провинција, која је само препадом од стране потчињених заузета, изгледа ми грозан (odieux). Чини ми се да би више одговарало савезништву између наших Господара, када би Њ. В. Цар Александар то тражио просто као савезничку услугу, јер би то била опасност за његове трупе у Јадранима, ако би Аустрија допустила пролаз трупама једне силе, са којом је њен савезник у рату.

Молим В. Пр. да извини што ме тромост моје уобразиље нагони да је накнадним овим писмом само да не морам себи пребацивати да сам што заборавио у једној ствари, која ми се чини да је врло важна.

Част ми је и т. д.“

Сутра дан, 7/19 априла 1806. шаље гроф Мервелт своме шефу грофу Стадиону овакво извешће:

„Бр. 20. — — — — — — — — —

„За тим сам прешао на садржину депеше № 2. о несрећним которским догађајима. Кнез ми је о њима говорио чим сам ушао, али врло површно. Ја му на то рекох само неколико речи, јер сам претпостављао да се на то вратим пошто будем, на основу прве депеше, изложио гледиште нашега Господара на политичку ситуацију у опште и аустријску на по се. Кнез признаде да је догађај у Котору незгодан (fâcheux) али мисао се са свим природно наметала руским агентима, и он се само љути што они нису причекали неколико дана, па да Котор отму од Француза. Сада је ситуација врло тешка. Да предаду Котор, коме? Наполеону, који је само за то тражио ту земљу да на њој направи ново огњиште интрига и буна, читаву мрежу своје пропаганде? С друге стране није равнодушно за (јавно) мишљење да Русија напусти једну земљу, која се из своје сопствене побуде ставила под њену заштиту, то чак није равнодушно ни за мишљење, које ћe Турци имати о сили Руској. Он воле да им се та земља отме оружаном руком, него да је они предају Французима. Одиста, Цару Александру не би право било да изложи новим опасностима државе Њ. В. Цара Франца II, али он мисли да Наполеон ни у ком случају неће променити своје понашање према Аустрији, и, ако он има намеру да отме од Аустрије још коју провинцију, он ће увек наћи и других повода за то. Кад би му се на овој тачци попустило, он би се само и на тој страни угнездио, али тиме се ни најмање не би одузело од његово анимозности против Аустрије. Штета је што аустријске трупе нису браниле Котор, јер да су то урадиле, не би на Аустрију пала никаква одговорност.

Одговорио сам Кнезу да јако жалим што видим да се он колеба у место да нам да сатисфакцију за тако тешку увреду нанету Аустрији, да по мом мишљењу о праву не може бити дискусије, јер по праву није допуштено ни једној држави која је у миру с другом да овој смета у слободном располагању са својом сопственошћу, баш ако је то располагање противно интересима, једне или друге државе. У Бечу нико није мислио да ћемо овде наћи на тешкоће у задовољењу једне наше тако праведне рекламације, јер ако не добијемо то задовољење, онда ће интиман савезник Русије бити изложен највећој опасности од стране његовог највећег непријатеља без икаквих срестава

за одбрану. Али кад већ Кнез хоће да цело питање сведе на дискусију о интересима, онда ја не видим какав интерес има Русија да задржи за се једну тачку на којој се неће моћи одржати, јер Французи могу сувим да дођу до Котора, јер им је Аустрија морала већ обећати слободан пролаз кроз њене провинције, ако Русија не пристане да им просто уступи једну земљу, која им по уговору припада; нарочито не видим тај интерес Русије с обзиром на Дарданеле који се од данас до сутра могу затворити за пролаз руских трупа. Број француских трупа двојином је већи од руских трупа на јонским острвима, које би морале да се употребе на више места. Питам како ће те руске трупе добијати животне намирнице и убојни материјал ако се за њих затвори Дарданелски пролаз, што може наступити чим отпочне борба између Русије и Француске у Боци Которској. За сам рат та тачка није важна за Русију, али ако ова хоће да је има, онда је може добити само преко Цариграда.

Кад сам поменуо да би се Дарданели могли затворити за Русију, Кнез ме живо прекиде и рече: „Ох, када би Дарданели били за нас затворени," па стаде. Оставио ми је слободу да верујем да је реченица свршена. Очевидно није хтео да за сада каже више него што мора.

Министар је за тим наставио да ми износи како тешкоћа терена, оскудица у животним намирницама и оданост становника дају Русији лакоћу да бране земљу, За случај ако икада дође до рата са Турском, за Русију би било врло корисно да јој је та тачка осигурана, па онда највећа је тешкоћа, коју би ваљало савладати, у изложеној политичкој консидерацији.

На то приметих кнезу да нам је петнаестогодишње наше ратовање, кадшто у најмучнијим земљама, доказало до очигледности да тешкоћа терена ништа не пресуђује у добро вођеном рату. Французи ће већ знати да ограниче напад на Котор са јачим силама само на главне тачке. Оно што не нађу животних намирница у провинцији ласно ће добивати с мора од приморског бродовља заклоњеног како од од руске тако и од енглеске убојне флоте, а руске трупе и становници брзо не би имали шта да једу. Дакле баш и када би стојало оно погрешно мишљење да је за Русију врло важно да има Боку Которску у случају рата с Турском, руске трупе не би се могле одржати у Котору толико да дочекају спајање с каквом новом руском војском, јер би морале да се бију и са турском и са француском

војском, а сем тога Црногорци, који су се навикли да увек стану на страну јачега, брзо би их напустили, и савладани надмоћном силом. Руси би изгубили не само Боку, него и јонска острва, а то не би било корисно за углед Русије. Напротив, ако би се своме законитом Господару вратила једна провинција, која је заузета само неразмишљеном ревношћу потчињених, и злоупотребом поверења које савезна сила мораше имати у таквог савезника као што је Цар Александар, то би цео свет схватио као природну последицу лојалности, коју тај великодушни суверен показује у свакој прилици. Нико неће пребацити великој Русији страшљивост за то што је са једне тачке одазвала *две стотине* својих војника да не пропадну пре него што би Европа била у стању да оцени питање у свем његовом развићу.

Кнез ми је на све то одговорио врло неодређено како би Цару Александру било врло криво да изложи Аустрију опасности, али то је питање које се не може решити од данас до сутра, и он мора да тражи од Цара, а желео би да добије и отуда извешће о средствима саме земље за одбрану. Тада му рекох да ја до сада нисам хтео да ово питање третирам службено, али сада морам да му поднесем формалну ноту о овој ствари, од које ћу му најпре показати концепт; да ћу послати штафету у Беч да јавим нашем Господару, да овде нисам нашао на готовост којој се Њ. В. надало, те да Њ. В. неодлаже више мере, које налази да су нужне. Кнез ми рече на то да би он желео да одложим шиљање те штафете и да мој рапорт не буде врло узбудљив, јер овде још није ништа решено, ни Царево мишљење није још утврђено. Он би желео чекати да види шта ће рећи Наполеон. Ми, рече, имамо добар изговор у удаљености Русије. Приметих му на то да то развлачење може навести Наполеона на крајности да оно може постати извор недогледним несрећама за Аустрију, па могу рећи и за саму Русију. Кнез ме упита да ли се у мојим депешама већ види моје нерасположење према Русији? Одговорих да се он сам може уверити напротив да у њима има најјачих доказа мога неограниченог поверења у Русију, али наравно ово што сада имам да јавим, мора направити најгори утисак у Бечу. Он ме упита да ли налазим да то може довести до рата између Аустрије и Русије? Одговорих му да сам уверен о противном, али да се бојим да ово може макар и привремено удаљити (éloignement) Аустрију од Русије, што би било од

велике штете не само за Аустрију, него и за све послове у опште, па следствено и за Русију. Молио сам га понова да похита с повољним одговором. Међутим ја сам наредио г Агилару да преда ноту, од које препис прилажем, и која је састављена према отвореној депеши, коју ми је В. Пр. послало о овој ствари“.

Док се ово радило у Петрбургу допро је глас о ономе што се догодило у Боци и до Цариграда. Аустријски интренунције у Стамболу фон *Штирмер,* у свом извешћу од 10. априла 1805. № 8, у деветом постскриптуму јавља грофу Стадиову:

„Овога часа примих у копији приложено писмо Ц. Кр. консула у Крфу Леонарда Грата̂љана од 23. пр. месеца у коме јавља да су *становници Боке Которске*, незадовољни што је Презбуршким уговором о миру њихова провинција уступљена Француској, изјавили да се стављају у руско поданство, *да су се сјединили са Црногорцима и* са нешто руских трупа, које су им из Крфа похитале у помоћ, и да су се спремили за отпор Французима који су се тамо упутили“.

Из приложеног консуловог извешћа:

„Становници Боке Которске, незадовољни што их је Аустријски Дом уступио Французима предали су се (dedicaronsi) Русији тражећи од овдашњих руских команданата да гарантују њихову изјаву предавања (Loro dedicazione) јер су се братски сјединили са Црногорцима да се одупру сваком непријатељском нападу. Пошто је овдашњи руски вице-адмирал *Сењавин* усвојио њихову молбу послао им је помоћ за сада мали део руских трупа, на две ратне лађе и неколико транспортних 1500 војника под једним ђенералом, а доцније ће послати и већу снагу“.

И гроф Мервелт био је принуђен да свом извешћу од 7/19 априла дода један постскриптум:

„— — — Од како сам завршио мој рапорт сазнао сам доста поуздано да Петрбуршки кабинет не би био незадовољан када би трупе нашега Господара *силом* повратиле нама Котор, под изговором да смо ми мислили да је *тај кантон заузет само Црногорцима*, да у Котору нема никакве *руске* војске, и да оно 150 људи, који су се појавили услед сомације ђенерала Ивелића, беху *такође Црногорци*, којима су само обукли руску униформу“.

Према овоме изгледало би као да није капетан Бели позвао на предају маркеза Гизилијери, него да је то учинио главом

ђенерал Ивелић који се потрудио из Рисна. Најзад то је равнодушно, које аустријску посаду позвао на предају. Важније је питање да ли је поред Владичиних трупа, сједињених Црногораца и Бокеља, било при опсади Новога само 150 руских војника, за које би се, према горњој духовитој комбинацији могло рећи да су такође били Црногорци само преобучени у руску униформу, или је било више руских трупа? И, зар се цела операција у Боци свршила пред Новим? Зар није ништа било пред Котором? Како и коме се предао главни град „аустријске Албаније“? На ова питања налазимо одговор у једном интересантном прилогу Штирмеровог извештаја од 13/25 априла 1805. грофу Стадиону који гласи:

„Узимам слободу да благодарим В. Пр. за обавештења, којима ме је удостојио односно Далмације и Боке Которске. Наредио сам нашем првом драгоману да о том говори на Порти, али само да прича факта, а да не кривим Русе и да не правда Бечки Двор. В. Пр. увериће се колико се даје за право Ц. и Кр. Двору овим трновитим околностима, ако благоволи прочитати извештај, који је послат Порти, и који је преведен да се поднесе Султану, а који ми је пошло за руком добавити у целости. Таква документа не могу се добавити без жртава. Молим В. Пр. да прими моју захвалност за издашност коју ми допушта у томе правцу.“ — — — — — — —

Тај купљени прилог вероватно је рапорт турског отправника послова у Бечу, и гласи овако:

„Један поручник аустријскога Турнскога пука, који је 19. марта стигао овамо, донео је новост. да је онога дана, када се према уговору Котор имао предати Французима, дошао пред град један кор од 4000 *руске* војске са још *4.000 Црногораца*. Руски командант саопштио је аустријском команданту ово: Како је дошло време да се ова земља прода Французима, то је Руси сматрају као непријатељску земљу и хоће да је заузму. Ако Аустријанци (гарнизон) неће драговољно да напусте земљу, која није више њихова, онда ће је Руси силом заузети. Аустријски гарнизон; који је имао свега 500 људи решио се на оно што је најпаметније и отишао је из Котора, а пуковник који је командовао тим гарнизоном одмах је о том известио Француског ђенерала Минонија, који се налазаше у Далмацији са јаким кором војске, и који није стигао до Котора него тек три дана доцније од онога дана који беше одређен конвенцијама, дакле тек пошто Руси беху заузели земљу. Како ништа

на свету није могло захтевати ни мотивисати ово задоцњење, то је опште мишљење да су се Французи задоцнили с планом да пусте Русе да заузму Котор, те да у *томе нађу изговор за нов сукоб с Аустријом.*

Сада када је Ларошфуко на тај начин показао свој карактер, цео дипломатски кор уверен је, да ће он сада захтевати за велику француску војску прелаз преко аустријске Истрије, па када се у њој скупи довољно војске, онда ће Французи по својој обичној bona fides објавити да заузимљу Трпјест дотле док им се не преда Котор. Руси, који су замесили овај качамак, а који су савезници инглески, не могу пристати да Французи заузму Трпјест, и онда ће се рат, баш ако Аусрија и успе да у њему не учествује, водити на аустријском земљишту.

*1, априла 1806.* Има четири дана како се мирније гледа на обрт, који може узети которска ствар. Амбасадор Ларошфуко и ђенерал Андреоши праве се да су убеђени да нема никаквих погрешака до Аустрије и да верују како Француска неће употребити тражени и добивени пролаз преко Истрије осем у случају ако Аустрија не би успела у својим преговорима с Русијом да ова напусти све некадашње млетачке провинције, које су уступљене Пресбуршким миром..

Већина овдашњих дипломата види у овој противуречности између уверавања Петрбуршког Двора и поступака његовог ђенерала, баш ако би те поступке доцније дезавуисао, руску намеру да увуче понова Аустрију у рат противу Француске".

Тако се мислило у Цариграду.

Међутим у Петрбургу је био некакав војни парад.

Аустријски амбасадор као ђенерал ишао је на сваки војни парад, за који је знао да ће на њему бити Император. Да ако му се дадне прилика да проговори коју реч непосредно с Императором о тој несретној „афери" у Боци Которској.

И није се преварио у очекивању.

На параду који је био 9/21 априла 1806. Император је не самоословио ђенерала Мервелта, него му је одмах из сопствене побуде казао радосну вест да ће наредити да се Бока Которска врати Аустрији.

Амбасадор је похитао, чим се вратио с параде, да извести грофа Стадиона о томе важном разговору с Царем, али се брзо уверио да се ни у самодржавној Русији тако важна државна питања не решавају на војним парадима.

То ће се најбоље видети из извешћа грофа Мервелта грофу Стадиону од 14/26 априла 1806:

„Најзад сам у стању да јавим Вашем превасходству да је Њ. В. Цар Александар решио да врати Боку Которску на расположење Њ. В. нашег узвишеног Господара.

У понедеоник 9/21 априла ословио ме је Цар на параду рекавши како је тражио да ме види (у ствари је било противно) и да ми кажо колико се љутио због догађаја у Котору. Он ће наредити да се то поправи. Испрва је хтео да за предају постави извесне услове, али пошто је размислио да Французи немају никаквог разлога пристати на ма какве услове за земљу која им припада по уговору — одлучио је да не поставља никакве услове, само да не би Аустрију довео у незгодан положај. То што ће Наполеон имати Котор неће ништа ни додати ни одузети његовој сили, чак му неће олакшати ни његове интриге на Порти. Њ. В. Цар додао је свему томе најдирљивија уверавања о своме пријатељству и оданости свом узвишеном савезнику. Ја сам се трудио да томе Суверену искажем колико ће мој узвишени Господар бити тровут овим новим доказом великодушне правичности и пријатељства свога славног савезника, као и моју дубоку захвалност за милост указану мени што ми је лично саопштио ту тако срећну одлуку.

Чим сам се с парада вратио дома, прва ми је брига била да пишем Кнезу Чарторијском да му саопштим пријатну новост коју ми је Њ. В. Цар саопштио, да му благодарим за његово учешће у тој одлуци и да га замолим да по његовом куриру за грофа Разумофског могу послати и мој рапорт В. Превасходству. Цео 9/21. и 10/22 чекао сам на кнежев одговор. Када видех да тога одговора нема ни 11/23 ја онда написах писамце кнезу у коме сам га молио за пасош једном моме куриру за Њ. В., ако он још не мисли слати свога, јер ја не смем даље одлагати саопштење једне тако важне новости, за коју знам да је мој узвишени господар с нестрпљењем чека. Кад ни на то писамце не добих никаквог одговора ја написах треће писмо, које прилажем у препису. Јутрос на параду поче Цар да ми говори о путовању Наполеоновом у Италију, о коме говоре новине. Ја му на то приметих да задоцњавање кнеза Чарторијског у експедицији великодушне одлуке Њ. В. може лако уништити ефекат Наполеоновог путовања, јер сваки сахат задоцњавања може довести Аустрију до велике опасности. Тек што сам се вратио кући добих од кнеза Чарторијског позив да

свратим к њему у два по подне. Он поче са шалом о томе како се на параду решавају крупне ствари, па онда рече да се за то задоцнио са службеним одговором, што су стигла нова извешћа из Котора да је врло лако одбранити и задржати ту земљу, да локални интереси то захтевају, па Цар сада неће да је напусти без услова. Одговорих му да су разлози војнички и политички за држање те земље тако потучени до ногу (coulé à fond) да је просто немогућно за кнеза да их узима и даље у обзир. Што се тиче услова, Њ. В. ме је уверавало да их неће више постављати. Позвах се на моје писмо кнезу од 6/18 априла у коме сам му доказао да се цело питање своди на ово: Аустрија има да бира или нови рат са Француском или да јој уступи какву другу своју провинцију да би Русија могла задржати Которску, или да на један или други начин отме Котор, па да га преда Французима. Додадох да ја не знам на шта ће се одлучити мој узвишени Господар, али мени изгледа да је најлакше отети Котор, јер против тога Њ. В. Император не може имати ништа за то, што су у Котору *сами Црногорци*, и што би то била само репресалија за оно што су руски чиновници себи допустили да учине, па то, и ако изгледа да је руска влада одобрила, ни мало није покварило пријатељство, које везује оба Двора. У таквом случају, рече Кнез, нама не би остајало ништа друго него да чекамо ваше објашњење за такав поступак. Ово би, одговорих, одговарало потпуној хармонији међу нама. У осталом додадох ја нисам овлашћен да му овако говорим, овако ја лично мислим али га ја молим, да испита да ли није одиста овако стање ствари? Тада ми Министар рече да В. Пр. у својој последњој депеши желело да се поврати мир између Русије и Француске; да је Бонапарта нешто слично поручивао по француском консулу Лесепсу; да је он на то дао одговорити да је то врло лако, треба само објавити да је мир закључен, али да Император жели да се користи заузећем и предајом Котора да ступи у непосредну везу са Француском, да је за ово послата пуномоћ грофу Разумовском, у толико пре што ми кнез може поверити да и Енглеска води преговоре с Француском, јер се ништа више не може добити продужавањем овог ратног стања, а можда би се повраћеним миром дошло до стања ствари подеснијег за размишљање о будућности. На то сам одговорио Министру: Ова одлука да се поврати мир биће у Бечу врло пријатна, ако се грофу Разумовском оставе одрешене руке у његовим упутсвима да може предати Котор,

али без икаквих услова, ако се у Бечу нађе да би свака друга стипулација компромитовала мир и посед Аустрије. Кнез ме увераваше да ће гроф Разумовски имати толико одрешене руке, и да их има у том тренутку, и да се он неће устезати да преда Котор, само ако Наполеон не пође даље од претње.

На то сам се ја ограничио да поновим кнезу молбу да не оклева даље са потребним инструкцијама за грофа Разумовског, јер сваки дан задоцњења може Аустрију поставити у врло незгодан положај, Како ми Кнез рече да он не може још за неколико дана отправити свог курира, то ми се учинило да не треба штедити трошак за нашег курира само да могу што брже јавити В. П. нешто позитивније о овој несретној ствари".

Сва напрезања аустријског амбасадора у Петрограду не помогоше му ништа. Чарторијски му је непрестано обећавао да ће послати потребне наредбе, па их није слао. Међутим је Наполеон да би казнио Аустрију, што му по уговору не издаје Боку Которску заузео аустријску тврдињу Браунау, поручивши Бечу да ће је задржати док Аустрија не изврши све одредбе пожунског мира.

Кад је прошло 20 дана од овог војног парада на коме је Цар Александар онако обрадовао ђенерала Мервелта, овај је примеран да упути кнезу Чарторијском своје очајно писмо од 28. априла 1806:

„*Кнеже*,

Њ. В. Цар Александар удостојио ме је да ми увери 9-ог априла колико је неразмишљена ревност и непријатељско понашање његових чиновника у Крфу противна његовим намерама и осећањима пријатељским за његовог узвишеног савезника Цара Франца, да ће се одмах послати његове заповести да се одмах поправи овај иступ, који је за осуду са гледишта савеза и пријатељства, које постоји између оба царска Двора.

Ово милостиво уверење узвишеног Суверена Русије, тако достојно његовог великог срца и његове правичности, којима се диви цела Европа, и потпуне вере коју улева мом узвишеном Господару познавање узвишеног карактера његовог великодушног савезника, — није ми допуштало ни најмању сумњу да је Њ. В. Цар Александар издао потребне наредбе да се насилна повреда, коју су његови чиновници учинили у Котору с места исправи, те да се спрече све незгодне последице, којима ова најезда излагаше Аустрију.

У више конференција у којима сам имао част бити са В. Пр. оно ми је стално потврђивало да ће у врло кратком року, најдаље 24. априла нарочити курир однети грофу Разумовском потребне наредбе за ово задовољење. Том приликом В. Пр. нагласило је да мисли поставити извесне услове за предају Котора, док је Њ. В. Цар Александар уз своје великодушно обећање додао да неће постављати *никакве* услове за ту предају.

Са великом тугом морам да констатујем г. Кнеже, да је прошло 20 дана од милостивог уверавања Њ. В. Цара Александра, па не само што изгледа да није послата никаква наредба у Котор, него није ништа одговорено ни на ноту коју је г. од Агилара, отправник послова Њ. В. Цара Немачког и Аустријског предао В. Превасходству.

Надах се да Министарство Њ. В. Цара Александра неће бити равнодушно према последњим депешама из Беча, које сам имао част доставити В. Пр. из којих се види да Французи задржавају поседнуту нашу тврђаву Браунау, док Аустрија не буде у стању испунити све одредбе Пресбуршког уговора предавши им Боку Которску; да прети и осталим провинцијама узвишеног савезника Русије, држећи француску војску на ратној нози на роци Ину и на границама наследних земаља, и да новине већ јављају да су Французи с истог разлога поселии Вирцбург. Оклевање Петрбуршког кабинета да поправи насиља својих чиновника, лишава Аустрију једног дела њених поседа, који још осташе после несретне капитулације, на коју је примораше њена изолираност и несреће, лишава је једине њене војничке границе, која јој је остала, остављајући француској мостобран на Ину. Према томе данас је савезник Аустрије онај, који одузевши Аустрији оно, што она дугује Француској, отежава њен положај, одузимајући јој на тај начин и друге њине провинције.

Са поверењем у помирљива осећања В. Пр. и у привржeност систему савеза између оба царска Двора, које сте у свакој прилици доказивали, ја захтевам од Вас, Кнеже, да више не заустављате експедицију (наредаба), и да не излажете Аустрију највећим опасностима само за то што је она одана Русији". —

15. маја 1806 француски ђенерал *Лористон*, са војском од 3000 бораца заузе Дубровник, и у име Наполеоново објави: да независност Дубровачке републике дотле неће бити призната док руска војска не остави Боку, Крф и друга пређе млетачка острва, и док се руска ескадра не удаљи од далматинске обале.

Владика Петар I чим је сазнао да су Французи ушли у Дубровник, одмах је кренуо са својим Црногорцима, Приморцима, 2 чете руских мушкетара и једном четом стрелаца да потражи Французе, и сукобио се не само с њима него и с Дубровчанима, који су пристали уз Французе, и то сукобио се с њима близу Цавтата.

Борба је била кратка али жестока и Владика је принудио Французе и Дубровчане да се затворе у Цавтату.

У тој борби погинуло је 9 Црногораца и Примораца и један од руских стрелаца, а рањено је 6 Црногораца и Примораца и 5 руских „јегера“ Од Француза и Дубровчана остало је на бојишту само мртвих 250!

Сутра дан (22. маја 1906.) стигне Владици у помоћ руски мајор *Забјелин* са два батаљона (4 чете мушкетара и 4 чете стрелаца) — али Французи не смедоше сачекати нову борбу, него ноћу оставише Цавтат и у њему 4 своја заглављена топа, а Владика с Русима заузе Цавтат, и одмах је појурио да гони Французе. Он се с њима тукао три дана (23, 24 и 25 маја) и отео им је цео простор од Цавтата до Дубровника.

У тој тродневној борби Владика је изгубио свега 13 својих бораца, а Французи су оставили на бојишту само мртвих: 8 официра и 300 војника. Трећег дана борбе Црногорци су отели Французима једну заставу и 150 пушака.

Дотерани до Дубровника Французи се утврдише на вису Бргету.

Изгледа да се само једна општина српског приморја није одазвала позиву Владике Петра I да учествује у овој борби противу Француза.

Лако је сетити се да је то била општина Паштровићска. О томе имамо, благодарећи збирци Ристе Ковачића*) два писма што су их писали Санковски и мајор Милетић тој општини:

„Статски совјетник *Санковски* руски заступник
на Црногорском *Двору* и у Боци Которској.

Препоштеној комунитади Паштровској. С мојом жалошћу јављам вашем господству како неки од ваше комунитади нису дошли да бране барјак нашега славнога Императора и своје отечество. Е ли поштено вашој комунитади да остане императорски барјак сам и Господин Митрополит у лице непријатеља? Сам барјак и сам Митрополит не могу бој бит, него упут за-

*) Свеска прва, стр. 67—68.

повиђети свијема онијема који су преступили заповјед Божију и Царску да иду упут гњат нашега општега непријатеља, и без одговора да има бит испуњена ова моја наредба.

Из новога 25. Мађа 1806. Сшђепан Санковски".

Друго је писмо без датума, али је вероватно од истога дана. Из њега узгред видимо да је мајор Милетић сада Командант Будве.

„Господи главарима паштровским мој љубезни поздрав.

Проучите ову књигу добро. Много ми је неугодно виђети ови укор, ер вас све хвалим. Паштровићи су вазда се одзивали црногорскоме Владици, а колико сто се веселили кад је имао дођи и кад је дошао славни императорски барјак, и тако сте га радосно дочекали, па сад и да Владика и барјак иду без вас? Ђе је српска крв, ђе је Ваше старо ваљанство? Зар нијесу и Паштровићи свеједно што и Црногорци и остала браћа од Боке? Кад су Паштровићи до сад остајали иза браће? Скочите, господо, и упут учините што ви се ође нарећује *упут* (одмах!).

Заповједник од Будве Милетић".

Као што видимо док руски заступник на *Двору* Владике црногорскога апелира само на дужност да се помгне Владици да брани Императоров барјак, дотле руски мајор, али по народности Србин апелира на српску крв Паштровића, јер су они једно што и Црногорци и остала браћа из Боке. Вероватно је овај други апел више подејствовао од првог.

Баш онога дана када Црногорци и Руси отераше Французе до Дубровника, да се утврђују на Бргату и кад Санковски и Милетић мобилишу и оне Паштровиће који још нису полетели под Императоров барјак гроф Стадион пише три хитне депеше грофу Мервелту у Петрбург. У једној му вели да је которска афера већ два месеца укочила сваки рад на поправци унутрашњег стања у Аустрији, које је било врло жалосно после аустријског пораза на Аустерлицу. Мисли да у толико више има разлога тражити да Русија поправи насиље, које је учинила.

У другом гроф Стадион слика невоље у које је Аустрију бацило устезање Русије да јој врати Котор, и закерање Француске, које су последице тога. „Пошто је наша нада да ће нам Русија повратити ту провинцију остала преварена до сада, то је Њ. Ц. Кр. Величан. одлучило да пошље гувернерима наших

пристаништа у Јадранима заповест да та *пристаништа затворе свима рускима и енглеским лађама.* Та мера не треба ни у колико да утиче на наше односаје са Петрбуршким двором, јер би последице које би потекле из заваде ова два царска двора биле врло кобне. Само одлука која би одговарала нашим жељама, може нас спасти."

У трећем му јавља жалосну вест, да су пристаништа у Трсту и Фијуми од 22-ог маја опет у француским рукама. „Само предаја Котора може нас извући из ове невоље. У сваком случају ми сматрамо да је ова ствар са свим одвојена од наших осталих одношаја с Русијом."

Док се ово писало из Беча Петрбургу, дотле је руски адмирал Сењавин са својом флотом и бокељским наоружаним лађама кренуо пут Дубровника.

2-ог јуна договорио се Сењавин са Владиком Петром да отму Бргат и острво Локрум.

3-ћег јуна Владика са Црногорцима, приморцима и руским контигентом мајора Забјелина сабије све Французе у утврђења, па близу ових распореди своју војску.

4-ог јуна стигне из Крфа и Кнез Вјаземски с једним батаљоном јегера, и прими команду над регуларном војском, над руским трупама.

5-ог јуна отпочела је битка. Противу 3000 француске војске и 4000 добро наоружаних Дубровчана у добро утврђеним положајима нападао је Владика са 3500 Цррогораца и Приморраца и 1200 руских солдата. У овој битци Владика је лично предводио својих 3500 бораца. Борба је била очајна и трајала је од јутра до 8 часова у вече. Французи су изгубили редом сва своја утврђења и побегли су у дубровачки град, оставивши на бојишту погинуле: ђенерала Делгога, 18 штабних и виших официра (међу овима и потпуковника Гаје, ађутанта Лористоновог), и око 400 погинулих војника. Од Дубровчана које погинулих које рањених било је такође на 400. Заробљених Француза било је 90. Од Црногораца и Приморaца пало је које мртвих које рањених једна стотина. Од Руса погинуо је један официр и 16 војника, а рањено их је 3 официра и 30 војника.

6-ог јуна ударили су Руси *сами* на Локрум, али га нису могли освојити. За време те борбе Црногорци су пресекли Дубровчанима воду, а мајор Забјелин очистио је сав терен између руских трупа и Гружа.

7-ог јуна почеше градити а 12-ог довршише Руси две батерије противу Дубровника, па га почеше тући топовима из њих. *У то стиже заповест Цара Александра I да се Бока преда Аустријанцима.*

Док се та заповест могла *сакрити*, Црногорци и Приморци помагали су свесрдно Русима, али кад им *Санковски* јави каква је заповест дошла од Императора, клонуше духом *и почеше се разилазити.*

Руси, остављени од Црногораца и Приморааца морали су се ограничити на опсаду Дубровника....

Да видимо како сами Руси описују држање Владичино и његових Црногораца и Приморааца у овој борби противу Наполеонових победничких трупа.

„Сазнавши да је француска војска заузела Дубровник, Митрополит Петар Петровић са својом црногорском и приморском војском и са две чете Витебског и једном јегерскога пука, под командом мајора *Звјагина* кренуо је против непријатеља. Французи заједно с (наоружаним) Дубровчанима изађоше му 21-ог маја на сусрет, и сукобише се на 5 врста испред старога Дубровника. Непријатељ се ту беше постројио у бојну линију, али није могао издржати ни напад саме нерегуларне војске Црногораца и Приморааца) него је растројен побегао у стари Дубровник.

22 маја придружио се Митрополиту мајор *Забелин* са 4 чете витепског пука и 4 чете јегера. Ноћу истога дана Французи напустише стари Дубровник и у њему своја 4 заглављена топа. Савезничка војска одмах је заузела то место.

23, 24 и 25. маја били су непрекидни сукоби између Француза с једне и Црногораца и Приморааца потпомогнутих нашом војском с друге стране, док није непријатељ отеран из целог пространства између старог и Новог Дубровника и сатеран у овај. Како се цела та борба водила дуж морске обале то су *бокељски* корзарски брод „Уријел", топовске лађице и наоружане лађе са веслачима, које је Контра-адмирал *Сорокин* био ту поставио, помагали Црногорцима бијући непријатеља картечом. У тој борби погинуло је 13 Црногораца, а непријатељу је убијено 8 официра и до 300 солдата. Црногорци су им отели заставу, добош и 150 пушака. После тога *француски ђенерали уплашени* од тога сукоба с нашима, а *нарочито од дрскости Црногораца, који после успеха беху још храбрији па не грађаху*

*заробљенике нити икоме давахy милости*, подигоше пред Новим Дубровником на вису Бргату неприступна утврђења из којих се никуда нису мицали. *Сваку истакнуту предстражу храбрих волтижера Црногорци су утаманили.*

Наш главни командант, сазнавши у Трсту да су Французи заузели Дубровник, стигао је 27. маја у Котор, а 28-ог у стари Дубровник и примио је од Митрополита потпуно извешће о положају, и наредио је даље операције, вратио се у Котор да изда и тамо потребне наредбе, а 1-ог јуна вратио се са целом ескадром и бокељским наоружаним лађама под Дубровник. 2-ог јуна по споразуму са Митрополитом одлучио је да се отме Бергат и острво Сан-Марко, па ако буде снаге онда да се отима и Нови Дубровник. Услед тога 3-ћег јуна *Митрополит* са Црногорцима и Приморцима и с одредом *Забелиновим* кренуо је на Нови Дубровник. Дошавши до француских предстража он им је побио 80 људи и натерао је остатак у утврђења; па је онда у непосредној близини ових распоредио своју војску и наш одред. 4-ог јуна стигао је из Крфа ђенерал мајор кнез Вјаземски, шеф 13-ог јегерског пука, са батаљоном свог имена, који заједно са *новим нерегуларним борцима из Котора* превезен на лађама веслачким до логора код Новог Дубровника, примио је команду над опсадном војском, и посматрао је заједно са Митрополитом све позиције непријатељске с мора и с копна. Сутра дан догодила се *битка, која слободно може да се упореди са прелазом преко Готхарда*, јер су наши морали да се бију против природе, да се бију пужајући се уз најстрменитије стене, које су брањене топовима.

Непријатељ је заузимао неприступне камене висове дубровачке, на којима је био израдио своје батерије, једну линију од мора до турске границе, која није била дугачка али за то врло јака за одбрану. И природа и ратна вештина беху ту позицију потпуно осигурале. Десно крило њено беше заштићено морем и стрмом обалом, лево крило беше заштићено турском територијом на коју се није смела пренети борба. Пред фронтом високе отвесно (перпендикуларне) стене. На овима четири утврђења тако намештена да једно брани друго. Војска непријатељска бројала је 3000 регуларне војске и до 4000 добро наоружаних Дубровчана. Ми смо имали 1200 солдата и до 3500 Црногораца и Примораца. Са толико снаге беше тешко нападати онакав фронт нарочито кад се помисли како су Французи били вешти у бирању позиција и у њиховом утврђивању. Поред

свих тих незгода за нас, наш главни Командант наредио је да се напада. 5-ог јуна зором *Митрополит* посла своје Црногорце напред. Ови јурнуше храбро и отеше прво истакнуто утврђење. Охрабрени овим успехом пођоше на друго. Кнез *Вјаземски* посла им сад у помоћ три чете јегера под командом *Бабичева,* који се ванредном брзином попео уза стену, ма колико да је ова била стрма. И ако су се наши јегери брзо сјединили са Црногорцима, њихов положај беше врло опасан, јер они сви стајаху на ивици једне провалије. Али кнез Вјаземски имајући заповест Главног Команданта, да отме оне висове, морао је приступити озбиљном нападу у толико пре, што је баш у том тренутку добио извешће једног турског паше да непријатељу иде помоћ. Митрополит је одмах са свима Црногорцима изашао на отети вис. Непријатељ, који с те стране није могао очекивати никакав напад, просто се зграну од чуда и стаде се очајно бранити, нападајући нарочито одред *Бабичева.* Али овога три чете и *Црногорци одушевљени присуством свог Митрополита* не уступаху ни за стопу. Видећи Митрополита и његове на ивици провалије, кнез Вјаземски подели свој одред на две мање колоне, пред којима су ишли они, који су се сами јавили (охотники) за то под командом храбрих официра Красовског, Клички, Рененкампфа и Мише, па се и сам крену против оних батерија на висовима с одлучношћу којом се одликује само руски војник. Лористон приметивши да је почео општи напад нападе свом силом на охотнике и на *Митрополита, који је лично био у највећој опасности, Колоне су се* пењале упорно и беху већ близу врха. Са тога положаја одступање беше просто немогућно. Само један корак назад, и све би пропало. Ми, који смо могли с наших бродова добро да видимо целу битку, нисмо с ње спуштали очију и у мучном нестрпљењу чекали смо да видимо шта ће бити. Најзад угледасмо на врху наше заставе, и одјек нам донесе једно громко „Ура!“ после кога наша војска ишчезе иза стења.

„Непријатељ, изгуран из оног стења беше се зауставио између својих батерија. Обе наше колоне, сјединивши се с Митрополитовом војском, пођоше у бајонетски напад. Французи, и ако су се упорно бранили морадоше одступити. Митрополит и кнез Вјаземски не дадоше непријатељу ни да одахне, гонили су га непрекидним нападима. Наши официри показаше да су достојни другови Суварова (15-та дивизија која се сад налазила на средоземном мору, борила се под Суваровом у Турској,

Пољској и Италији) а *Црногорци су се утркивали с нашим солдатима тако ватрено да су на јуриш отели први редут са 10 топова.* На тај начин није Французима помагао ни картеч, и они су једно за другим изгубили и остала три утврђења. Ништа не помогоше ни покушаји француских ђенерала да нас обиђу с крила. *Руски бајонет и Црногорска дрскост свуда победише.* И ако гоњен узастопце непријатељ је успео да се мало задржи позади четвртог свог утврђења на гребену изнад самог Дубровника, али и ту једва се одржао десет минута; савршено разбијен дао се у бегство. Црногорци, Приморци и охотници потрчаше да им спрече улазак у град. Али страх је у њима пробудио брзину, и мрак и бедеми градски брзо их сакрише. Најбржи Црногорци падоше с обе стране друма који води у град, па су под картечном ватром са градских бедема конабили непријатељску ариједргарду чак на самоме мосту градском. Битка је трајала од зоре до 8 часова у вече. И тако је *једна шака људи одржала славну победу над одличним непријатељем, кога је предводио искусни ђенерал Лористон, и неприступни и утврђени Бргат над Дубровником беше отет.*

Губитци непријатељеви беху огромни: 18 штабних и оберофицира, а међу њима ђенерал Делгог и пуковник ађутант Лористонов беху погинули а с њима нижих чинова и редова до 400, заробљено их је 21. С наше стране погинулих и рањених регуларних 51, а нерегуларних око 100 људи. *Отето Французима 19 топова разнога калибра.*

Заробљенике чуваху наши солдати, јер Црногорци, и ако им је Кнез Вјаземски био обећао по дукат за сваког заробљеника, нису ником давали пардона него су свакоме секли главу па и самом ђенералу Делгогу. *У осталом ваља им признати ретку неустрашивост* и ваља поменути најодличније међу њима. То беху *Сава Петровић*, брат Митрополитов, његов секретар *Влаовић*, гувернадур црногорски *Вуко лај Радоњић*, прота *Јован Пророковић*, свештеник *Лазаревић* и Црногорци *Вуко, Ђуро* и *Мило*." [1]

Оволико о борби Црногораца и Руса противу Француза на Дубровнику, док решење Цара Александра I није учинило да клону Црногорци и да се љути врате кућама, а сада да видимо:

Како Црногорци ратују *у опште* и каква је њихова *тактика*.

„Црногорац је одличан стрелац и неуморан пешак.

---

[1]) *Бронеевски* I с. стр. 14—27 II т. Цитат П. А. Ровински л. с. стр. 867—872.

„Као год витезови Малтеског ордена, тако и Црногорци вечито ратују с Турцима.. Стањујући у горама у којима на сваком кораку имају ждрела и теснаци, на којима и шака храбрих људи може зауставити читаву војску, они се не боје никаквог напада, јер су на својим границама свагда на стражи, и за 24 часа могу сви борци да се скупе на нападнуто место. Ако је непријатељска војска велика, они сами спаљују своја села, испраћају своју нејач у збегове и повлаче се пред непријатељем докле га не намаме у своје кланце, па их онда нападају с очајном храброшћу. Кад је отаџбина у опасности, сви Црногорци заборављају на себе и своје личне користи, заборављају своје међусобне крвне заваде, покоравају се својим старешинама и сматрају за срећу да погину у боју. Овде су они прави војници, док су у туђој земљи дивљи варвари, који секу и пале све. Њихов појам о ратовању није онакав као што је у других православних народа. Они секу главу сваком непријатељу, који им с оружјем у руци падне шака, а опраштају живот само оном непријатељу који се преда пре битке. Отето непријатељско имање сматрају као своју сопственост, као награду за своју храброст. А бију се одиста до последње капи крви. Црногорац никада не моли за милост; ако је тешко рањен и његови другови не могу да га спасу, они му сами отсеку главу. При нападу на Клобук, једно мало одељење наше војске било је принуђено да одступи. Један од наших официра, већ у годинама, беше од умора малаксао и пао на земљу. Чим је то видео један Црногорац он је исукао свој јатаган па каже оном официру: „Ти си храбар човек и сигурно желиш сада да ти отсечем главу. Прекрсти се и помоли се Богу...“ Сиромах официр згрануо се од чуда, напрегао је последњу своју снагу, и подупиран од тог истог Црногорца стигао је у своју трупу. Који год од њих допадне ропства, тога сматрају да је убијен. Своје рањенике износе на леђима, и у њихову част морам рећи да су тако исто износили и наше рањене официре и солдате.

„Целокупна ратна опрема црногорска то је оружје, хлеб, сир, лук, мало ракије, старе хаљине и два пара опанака од неучињене коже. Ако је киша они се покрију струком преко главе, чучну или клекну, направе се у клупче, под којим је оружје, и које је сасвим покривено струком. Тако и спавају. Три-четири часа таквога сна довољно је Црногорцу да се одмори. Цело остало време дана и ноћи он се бори. Никада их човек не може задржати у резерви. Просто не могу да гледају непријатеља

Ако испуцају све фишеке најпокорније моле првог официра кога сретну да им да муниције. И чим добију стрмоглавце трче у прву бојницу грдећи и псујући Бонапарту. Ако се нигде не види непријатељ они певају и играју или се баве пљачкањем у чему су, то им ваља признати, врло искусни. А ево како се бију: И кад су у бројној надмоћности не нападају одмах отворено, док не употребе лукавство. Сакрију се иза згодних заклона, па пусте напред само толико стрелаца колико је довољно да намаме непријатеља у заседу, па га одмах опколе и нападају хладним оружјем, јер знају да је тако сигурнији успех. Кад их је према непријатељу мали број, онда бирају подесне позиције са високим стењем, па отуда, довикују непријатељу најразличитије погрде и драже га на напад. Махом они нападају ноћу, јер је препад њихова система. Ма како да их је мало на броју, они се старају да дуготрајном борбом заморе непријатеља. Црногорци су просто косили најбоље француске волтижере, који су били на истакнутим позицијама, и за то француски ђенерали нађоше да је најбоље стајати под заштитом својих топова од којих су Црногорци зазирали. Али су се ови брзо привикли да са нашим јегерима продиру и у непријатељске батерије. Цела тактика црногорска своди се на тачно гађање. Заклонивши се макар за какав камен, или у какву јаму, или иза каквог дрвета, и пуцајући махом лежећи, они врло добро гађају и пуцају врло брзо, ширећи смрт у смакнуте колоне непријатељске. Од ока оцењују одстојања врло тачно, знају да искористе сваку особину терена и како им је навика да се бију одступајући полако, то су се Французи, тумачећи то њиховом плашљивошћу, редовно варали и налетали на заседе. Они су у борби толико обазриви да их не могу преварити ни најлукавије маневре. Они *нањуше*, тако рећи, непријатеља кад се овај на дурбине једва сагледати може. Ванредна дрскост њихова често је победила вештину француских војника. Нападајући и с фронта и с бокова у расутом строју они се нису бојали батаљонских плотуна француских. Ђенерал Лористон, коме је пошло за руком да зароби два Црногорца, хтео је чуда ради да их пошље у Париз, колико да покаже са каквим се људима сада бије, али није успео да их пошље. Један је од њих размрскао себи главу, а други се уморио глађу.

Њихова храброст у савезу с нашом војском одржавала је победе, али плодови тих победа губили су се због њиховог нереда. При опсади Дубровника никако нисмо могли утврдити

колико их има на броју, јер су непрестано неки од њих одилазили дома да однесу оно што су „заробили“. у рату, а други су се отуда враћали, тукли се неуморно по неколико дана па онда на један пут ни за што ни крошто опет одлазили у своје горе. Са њима се не може ићи ни на какав даљни поход, нити предузимати каква велика ратна операција. У осталом они, према својој способности за планинску војну, и ако ништа не знају о тактици, *у многоме су бољи од регуларне војске.* Прво су врло лако обучени, врло добро гађају и брже пуне пушке него солдати, а сем тога у свом расутом строју могу да се успешно бију са смакнутим колонама. За то њих 100 или 150 неустрашиво напада на колону од 1000 људи. У правилној борби једино се по њиховим заставама може судити о њиховом кретању. Они имају нарочите узвике по којима се споразумевају где је слаба страна непријатељева и где треба напасти. Од главне заставе, коју носе уз Митрополита довикује им се шта треба да раде. На један такав поклич просецају себи пут у каре непријатељске пешадије и тиме готово свагда направе неред у кареу. Замислите какво је дејство кад Црногорци, *са отсеченим људским главама, које им висе о врату или на леђима,* и са дивљачком дреком јурну у каре непријатељске пешадије! Ефекат је морао бити ужасан. За предстражну чарку за захватање непријатељских стража и патрола, а нарочито за хватање непријатељских возова, свака регуларна војска имала би велике користи од Црногораца. Када би се они потчинили војничком реду и дисциплини, а то је није немогућно, онда би се са 100.000 таквих бораца могла дати лепа лекција и најбољим регуларним војскама“ [1]).

Да чујемо још једног руског писца. Ево шта вели Ровински:

„Из записака Броневског види се: да саме руске трупе без помоћи Црногораца и Приморaца не би имале могућности да што учине противу утврђених Француза. Црногорци не само да су попунили број руске војске, него су су свуда *предњачили*, први су се пели на утврђене висове и на такве стрме и голе стене куда се нису могли попети руски солдати; они свуда први ступају у борбу, проналазе и гоне непријатеља јер знају стазе и богазе, па чак они први јуришају на батерије и редуте. *Њихов Митрополит, као искусан војник свуда предводи*

---

[1]) В. Броневски, Записки морскаго офицера и т. д. (стр. 226—273). Цитат П. А. Ровинског, стр. 858—862.

*не само своју него и руску војску,* залажући свој живот. У исти мах он помаже својом политичком мудрошћу и својим моралним утецајем да се неутралишу околне паше турске а уједно изиграва све дипломатске интриге Француза. Кад је Сењавин доцније узео 2000 Црногораца и 1000 Бокоља у царску службу да их научи војној служби и да од њих направи праве солдате за чување Боке, они су се показали као одлични војници, потпуно послушни па чак и милостиви према непријатељу. Адмирал *Сењавин* одговарајући на једно писмо ђенерала Лористона вели:

„О Црногорцима и Приморцима налазим да је потребно дати вам извесне појмове. Ови војнички народи још су врло мало просвећени, али никад не нападају на пријатељске и на неутралне земље, а нарочито не на слабе. Али кад су они видели да се непријатељ приближио њиховим границама са намером да баци под мач и огањ њихове мирне колибе, то је њихова праведна срџба порасла до тога, да ни моја власт ни саветовање њиховог Митрополита не беху у стању задржати их од азијског обичаја да секу главе. У осталом Дубровчани који служе под вашим заставама поступају тако исто.“ [1])

Пре него што оставимо ово ратовање код Дубровника да забележимо још две ситнице, које смо нашли у Вијалином спису [2]).

Онај француски ђенерал, који је погинуо у битци код Дубровника није се звао Делгог. него Delgorgue. Онај Црногорац, који га је „посјека“ скинуо му је и униформу па ју је сам навукао, и ратовао је даље у униформи француског ђенерала.

При опсади Новога, Црногорци су се забављали да играју куглане само су им кугле биле — четири француске главе, и куглајући се њима они се довикиваху „виђи како су фрацуске главе „лаке“ „Ironie bien cruelle — вели Вијала — pour faire allusion à la légerté qu'on nous impute“.

А сада да се вратимо дипломацији, која се много дивљачкије од ових Црногораца шорала, не са мртвачким лобањама, него са судбинама читавих народа.

5. јуна 1806 пише гроф Стадион у Петрбург два писма. У једном јавља грофу Мерволту да је руски амбасадор гроф Разумовски известио бечку владу да ће јој Котор бити враћен,

[1]) П. А. Ровински, л. с. стр. 875—878

[2]) у првој св. поменуте његове књиге, на стр. 145.

јавља му какве су ноте међу њима измењане и какве су мере предузете. Нека гроф Мервелт изјави благодарност бечкога Двора. „Јер ћемо тиме добити могућност да радимо на поправци нашег унутрашњег стања“. У другом писму гроф Стадион јавља Ћесаревом амбасадору. „Чим се наше трупе укрцају да заузму Котор, намера је Ћесарева да одмах опозове наредбу, којом је своја пристаништа био затворио за руске лађе.“

Док ова писма путују до Петрограда да видимо шта би најзад под Дубровником?

Тамо је дигнута опсада, јер је Французима 24. јуна 1806. *преко турскога земљишта* дошао у помоћ ђенерал Молитор са још 3000 војника, те су Руси и Владика са својима дошли *између две ватре*, и за то су били принуђени одступити у Нови.

По причању заробљених Француза они су заједно с Дубровчанима за време опсаде и ове последње битке од 24. јуна, имали преко 2000 погинулих, рањених и несталих.

Кад се савезници вратише у Нови, Бокељи стадоше молити Сењавина да им допусти да пошљу у Петрбург своју депутацију, не би ли умолили Императора да не уступа Боке Французима. Сењавин, по савету Владике Петра пристане на то и одлучи да не напушта Боку до нове царске заповести.

Бокељи послаше у Петрбург четири депутата. Међу овима беше и — Стеван Вучетић!... Наравно Бокељи су знали колико се у Петрбургу верује Стевану Вучетићу, а Владика је већ и томе зликовцу опростио....

Али та депутација вероватно није још стигла ни до Беча, а камо ли до Петрбурга, а Русија, која је и после Аустерлица, и после пожунског мира, на који је њена савезница Аустрија била приморана — била остала у рату са Наполеоном, беше 8-ог јула 1806 закључила такође мир са Француском. Ево из тог уговора оних параграфа, који се нашег предмета тичу:

„— — — — — —

*Чл. 3.* Руске трупе предаће француским трупама земљиште познато под именом Боке Которске, које припада као и Далмација Њ. В. Цару Француском као Краљу Италије, на основу чл. 4 Пресбуршког уговора.

Руске трупе имаће све потребне олакшице да оставе Боку Которску, земљиште Дубровника, Црне Горе и Далмације, ако су их ратне околности приморале да у те земље уђу.

У тренутку када се саопшти овај уговор, дотични поморски и сувоземни команданти споразумеће се међусобно о свему

што буде требало за евакуисање и предају земаља поменутих овим уговором.

С друге стране француске трупе напустиће *турску територију Црне Горе,* ако су их ратне околности тамо одвеле.

*Чл. 4.* Њ. В. Цар Француски и Краљ Италије пристаје на захтев Њ. В. Цара свију Русија, а из обзира према *њему:*

1. Да поврати независност Дубровачкој републици, те да ова и од од сада ужива ту независност као и до сада под гарантијом Отоманске Порте.

Французи ће задржати само позицију Стањо на полуострву Сабјончело, ради осигурања својих саобраћаја са Котором.

2. Да прекине свако непријатељство против Црногораца дотле док они буду живели мирно и као *поданици Портини.* Они се морају одмах и без оклевања повући у своју земљу а Њ. В. Цар Наполеон обећава да их неће узнемиравати нити испитивати да ли су и колико учествовали у непријатељствима, која су почињена у Дубровачкој држави и граничним пределима.

*Чл. 6. Обе високе уговарачке стране* обећавају и *обвезују се међусобно да бране независност Отоманске Порте и интегритет њене територије*".

---

На здравље Русима и *Црногорцима,* тим „Портиним поданицима!" Ура за интегритет Отоманске Царевине!

XII

## Дипломатске јежеве муке

Како у оно време не беше телеграфа, те се ни разне државне канцеларије у Европи не могаху брзо споразумевати, то су се међу њима дешавали по некад тако крупни неспоразуми, да се после месецима нису могли расправити.

Још пре него што је бечки кабинет могао сазнати да је руски амбасадор у Паризу *Убрил* утаначио мир између Русије и Француске, по коме се Котор има предати *француским* трупама, и пре него што је могао слутити да ће адмирал *Сењавин одложити* извршење Императорове заповести да Котор преда *аустријским* трупама, док се не врати которска депутација, коју је Стеван Вучетић одвео у Петрбург, и док отуда не добије нове заповести — Ћесар је знајући за заповест, коју су његови Министри после толико мука искамчили за Сењавина, одредио једну аустријску војну експедицију са задатком да од Руса прими насилно заузету Боку Которску и да је, тачно према пожунском уговору, преда Французима, те да на тај начин ослободи Браунау и остале своје тврдиње, које су Французи притисли као залогу за извршење пожунског уговора о миру. На челу те војне експедиције били су ђенерал *Л. Белегарде* и пуковник *де л' Епин*.

Пре него што пређемо на њихову акцију да видимо шта гроф Мервелт пише барону Будбергу 24. јула (5. августа) 1906:

„Част ми је у прилогу поднети Вашем Превасходству новости које сам добио о пројектима Француске односно Германског Царства као и копију депеше коју ми је гроф Стадион послао односно догађаја у Котору, са документима који оправдавају мере што их је мој узвишени Господар био привуђен усвојити противу агената Русије у Јадранима и њиховог понашања са свим противног наредбама Њ. В. Цара Александра.

Врло ми је жао било видети у конференцији, коју ми је В. Пр. одобрило у Петерхофу, као да Двор Руски није потпуно убеђен о нужди у којој се Њ. В. Цар Франц налазио да изда својим ђенералима позитивне заповести да отму Котор, који пријатељство и правичност хтеде да му врати али му га неда самовоља руских агената, који осујећавају великодушну одлуку Њ. В. Цара Александра у пркос његовим најпрецизнијим заповестима, и који тиме излажу Аустрију непријатељству Француске.

Одиста, великодушна одлука Њ. В. Цара Александра, која је позната већ четири месеца целој Европи, није остављала ни најмање сумње да Аустрија у овој ствари може да двоји Русију од њених непослушних агената, и Њ. В. Цар Франц није могао оставити да мир његових поданика, част његовог престола и спокојство целе Аустрије зависи од самовољног понашања тако потчињених чиновника, који се под изговором удаљености од Русије удаљаваху од линије која им је прописана најпрецизнијим заповестима њиховог Господара.

Храброст, са којом се Аустрија пуних шест месеци излагала непријатељству Француске, па чак и настављању најгрознијег рата, само да од пријатељства и правичности свог узвишеног савезника добије натраг једну провинцију, која јој је отета на до сад нечувен начин, доказује на начин до сад јединствен у историји Европе, и у односајима великих сила, колико је велико поштовање и оданост Аустрије према Русији, колико је Њ. В. Цар Франц искрен пријатељ свог узвишеног савезника.

Кад у сред мира и најинтимнијег савеза између две силе чиновници једне од њих себи допусте да под ништавним изговором заузму једну провинцију друге, онда ова по међународном праву може да поврати себи своју земљу на онакав исти начин како јој је одузета, и она прва нема права да се на то жали, а нарочито кад оно насилно поседање излаже оштећену страну, њен мир и њену лојалност наспрам једне треће Силе, и то на најгрознији начин.

И ако беше извесно да је поступак тих самовољних чиновника сасвим противан вољи њиховог узвишеног Господара, опет Аустрија није хтела да се користи овим својим неоспорним правом, него је од правичности и пријатељства свог великодушног савезника очекивала исправку нанесене јој повреде. Она је претпостављала да се још шест месеци излаже непри-

јатељству Француске, да у рукама ове силе остави толику своју земљу и тврдиње него да штогод предузима противу трупа свог верног савезника, него да пред Европом компромитује великодушност Њ. В. Цара Александра као да је заповест за ту окупацију потекла из његовог кабинета.

Па чак и Француска пристаје најзад да чека на ресултат преговора између Русије и Аустрије, она одређује рок до кога се ти преговори могу завршити и до тога рока обуставља сва непријатељска предузећа против Аустрије.

Високо мишљење које Њ. В. Цар Франц има о начелима свога узвишеног савезника није ни најмање уздрмано. Њ. В. Цар Александар послао је најпрецизније заповести да његове трупе оставе Котор. Те заповести стижу у Беч у тренутку када су захтеви Фрзнцуске дошли до једне тачке на којој је Аустрија имала да бира између новога рата са Француском и наредаба које би јој дале могућност да преда Краљу Италије Котор према уговору Пресбуршком.

У томе критичном тренутку нашла је Аустрија да је великодушна одлука Њ. В. Цара Александра ослобођава од свију обзира према његовим чиновницима, који ту одлуку под разним изговорима игноришу.

Француске трупе заузеле су Дубровник. Какве везе има то са враћањем Котора Аустрији? Вице-адмирал Сењавин захтева да Французи напусте Дубровник као услов за предају Котора. Француски ђенерал, и ако то нема никакве везе, пристаје да испуни и тај услов само да уклони ту тешкоћу, нуди да призна независност Дубровника и да свакуише територију његову. Сад Сењавин полаже други услов: да он са руским трупама заузме Дубровник, претендује да му треба времена да припреми духове у Боки за нов аустријски гарнизон, јер су Бокељи како он вели слободни, да он хоће да преда Котор али из слободне руке, из призрења Русије према Аустрији, али присуство француске војске чини да изгледа као да је он приморан да врати Котор, а то се не може сложити са чашћу Русије. Француски ђенерал захтева да аустријски преговорач дође у Дубровник, те да се изравнају све тешкоће, али Сењавин не допушта аустр. чиновнику (преговарачу) да иде у Котор, као да цела Европа не зна ево већ четири месеца за великодушну одлуку Њ. В. Цара Александра, и као да нешто што је наступило после четири месеца може променути ту одлуку, као да аустријске и руске трупе сједињење не би биле довољне да

Бокеље наторају на послушност на коју су они обвезни, јер је она наследила сва права Млетачке републике на ту малу провинцију, и којима нико никада није признавао независност осем агената, који су се начинили шефовима хорде само да не изврше заповести свога Господара и да се одупру уговорима закљученима између три Велике Силе.

Зар може Њ. В. Цар Франц и једног тренутка посумњати да ће његов узвишени савезник имати ишта против тога, ако он натера његове самовољне чиновнике да се покоре заповестима свог сопственог Господара? Шта би било од угледа, независности, части и достојанства Аустрије, ако би г. адмирал Сењавин могао са 1200 момака, са којима је посео једну њену провинцију, противно заповестима свога Господара, решавати о спокојству једне од највећих монархија у свету? Зар Аустрија нема права да од свог старог и верног савезника Руске Империје одвоји ствар једног официра, који зло употребљава своју власт да компромитира мир Европе на најсамовољнији начин?

Нема сумње, за срце Њ. В. Цара Франца била би несрећа, ако би се ови непослушни агенти помешали са гомилама дивљачким, које предводе и неколико руских војника. Аустрија ће избегавати колико год могне да се сукоби с овим храбрима савезничке војске, која би по жељи свога Господара имала да се бори с нама заједно, али ако их њихови шефови злоупотребљавају за непослушност према заповестима сопственога Господара, — Аустрија не може због тога допустити да се њене провинције које се још пуше од несреће последњег рата изложе новом пустошењу француске инвазије. Зар неће цела одговорност за догађаје, који ће наступити, пасти на руске агенте, који ће повести руску војску противу Аустрије, само за то што ова тражи своја најсветија права призната од њеног узвишеног савезника? Како може Аустрија чекати да се из Петрбурга пошљу нове заповести у Котор кад је доказано да се ове не слушају? Зар да на ово букне несротни рат, који је тек угушен најсвирепијим жртвама? Зар ово нечувено понашање руских агената не вређа лојална начела узвишеног Александра?

Молим В. Пр. да ме извини за досаду понављањем и рекапитулацијом оних разлога, који, ни до сада зацело нису измакли његовој мудрости. Ја га приклињем да у овом понављању не види ништа друго до моју жељу да не оставим никакву сумњу о понашању Мога узвишеног Господара, о његовој

искреној оданости Русији, о његовој сталној бризи да се од ње не одваја ни онда када је принуђен да пошље своје трупе противу њених агената, који су се у пркос заповести свога Господара направили шефовима Црногораца“.

После 4 дана пише аустријски Министар спољних послова своме амбасадору у Петрбургу и јавља му да је од ђенерала Белегарде добио новости од 14/26 јула. По њима он није променуо стање своје флотиље, али баш тога дана беше примио инструкције, које му је однео мајор Албек, те је према њима послао пуковника Епина у Котор са заповешћу да *понова* захтева од руских команданата то место. „Ми — наставља гроф Стадион — желимо живо, готово бих додао: са *страховањем*, да би се они дали наговорити да најзад изврше заповести свога суверена. На сваки начин надам се да су већ добили директни извештај, који је господин д' *Убрил* имао да ми достави о потписаноме миру (између Русије и Француске) доста благовремено да олакша дефинитивно уређење једне афере, која нам је задала толико грозних тешкоћа“.

Као што видимо из овог писма грофа Стадиона Белегарде имао је *понова* да се обрати руским командантима. Први пут се он обратио још 27. јула (8-ог августа), са свога брода „Кол“ у пристаништу старог Дубровника, и то писмом упућеним „Њ. Превасходству Вице-Адмиралу Сењавину, Команданту сувоземне и поморске војске Њ. В. Цара свију Русија у јадранском заливу“, у је коме тражио да му се преда Бока Которска.

Сењавин је на то одговорио писмом од 28. јула (9-ог августа) да он према једном члану уговора о миру између Русије и Француске има да преда Боку Которску не више трупама Њ. В. Цара Немачког и Аустријског, него француским трупама.

На то Белегарде и Епин пишу Сењавину 31. јула (11. августа):

„Пуномоћни комесари аустријски имају част на то приметити да је предавање Боке Которске трупама њиховога суверена, одобрено и наређено од Њ. В. Цара свију Русија једна мера, основана на аутентичним документима *старијега датума* од уговора о миру, који се тек сада закључио, да је циљ те мере био да постави Њ. В. Цара Немачког и Аустријског у положај да изврши Пресбуршки уговор са Француском. Према томе потписани, док не би добили друге заповести, које би им наредиле да не захтевају даље ту предају, сматрају за дужност

испунити оне заповести које су добили, а које је и В. Пр. добило од свога Господара. Услед свију ових разлога потписани су принуђени свечано протествовати противу непосредне предаје Боке Которске француским трупама, и позивају (somment) В. Пр. да изврши заповести којима му је наређано да ту провинцију преда аустријским трупама.

Они имају част да обнове своја уверавања и т. д."

Ова два аустријска комесара нису се задовољили овим протестом, него су се истог дана обратили и дивизијском ђенералу *Лористону*, ађутанту Њ. В. Цара Француског и Краља Италије, Његовом Пуномоћнику да прими у посед Боку Которску — оваквим писмом:

„Пошто је руски Вице-Адмирал назначио (marqué) да га уговор о миру између Русије и Француске приморава да Боку Которску преда француским а не аустријским трупама, и пошто је то противно заповестима, што су их потписани примили од свог Суверена, а те се заповести на аутентичним актима ранијим од уговора, који је се сад закључио, то они сматрају за своју дужност да пред ђенералом Лористоном формално протестују противу предаје непосредно француским трупама, у истом тренутку када понављају пред руским властима свој захтев да се њима преда провинција па да је они предаду француским трупама.

Услед тога потписани моле г. ђенерала Лористона да не уговара ништа са г. Вице-Адмиралом што би било противно наредбама које они имају и што су Дворови уговорили. На тај начин они ће му предати Котор и сва места провинције у истом стању у коме су их Руси били заузели.

Пошто они желе да имају част разговарати се с њиме о овоме и о разним другим стварима, а чују да је он кренуо за Боку Которску, то ће и они одмах тамо кренути, да га увере лично о свом високом поштовању".

Први је одговорио Сењавин 1/13 августа, са своје ратне лађе „Селафет" у Боци Которској:

„*Господо Грофови,*

„Имао сам част да примим Вашу ноту од 11. августа којом ми јављате да сте принуђени протествовати противу непосредне предаје Боке Которске француским трупама. Хитам, господо грофови, да Вам одговорим како, с обзиром на то што Ви од Вашег Двора нисте још добили службено извешће о

миру, који је закључен између Русије и Француске, нити нова упутства за ваше даље управљање, ја не могу за цело доводити у сумњу ваше право да протестујете против сваке преухитрене мере коју бих ја могао предузети да бих одговорио одредбама поменутог уговора. Међутим како предуготовни послови за евакуацију ове провинције захтевају времена, то се ја надам да ћемо и ви и ја до извршења ове тачке уговора добити јасне и прецизне заповести о овој ствари. Част ми је и т. д.

Сењавин“.

Сутра дан 2/14 августа одговара и ђенерал *Лористон* аустријским комесарима, са свога брода „Нереиде“ оваквим писмом:

„Потписани комесар Њ. В. Цара Француског и Краља Италије имао је част да прими од господе аустријских комесара њихову ноту од 11. августа којом протествују противу предавања Боке Которске од стране руских трупа француским.

Потписани може само да изјави аустријским комесарима да према уговору, који је 20-ог јула закључен између Француске и Русије, руске трупе имају да предаду Боку Которску француским трупама непосредно, да је г. Вице-Адмирал Сењавин добио тај исти уговор, и да је потписаноме немогућно одступити од онога што је прописано уговором о миру.

Међутим он не може да се уздржи од примедбе да су задоцњења г. г. аустријских комесара да заузму Боку Которску морала са свим природно довести до промене у облику за поседање те провинције.

Потписани жали што према томе не може пристати на протест г. г. аустријских комесара, исказан у њиховој ноти од 11. августа, али он је везан одредбом уговора о миру, по коме руске трупе имају да предаду Боку Которску непосредно француским трупама. Част ми је и т. д.“

Док су се у которском заливу мењале оне ноте, дотле је преписка између руског Министарства иностраних дела и аустријског амбасадора у Петрбургу узимала све више један тон врло необичан међу тако „интимним“ савезницима, као што беху Цар свију Русија и Ћесар свију немачких држава и Аустрије, јер истога дана кад су Белегарде и Епии читали овај одговор ђенерала Лористона, у Петрбургу је гроф Мервелт читао овакву ноту Будбергову од 3/15. августа 1806:

„Г. Грофе, примио сам исправно писмо В. Пр. од $\frac{21.\ \text{јула}}{5.\ \text{августа}}$, којим сте спровели саопштење разних депеша примљених из Беча.

Изјављујући В. Пр. сву моју захвалност за нов доказ поверења, које ми даје, не могу да му сакријем мучан утисак који сам морао осетити видећи како Ваш Двор данас гледа на которску аферу, а нарочито видећи одлуке које су потекле са тога гледишта, тако мало подесног за интимне везе, које су до сада возивале Русију и Аустрију.

Велики је бол за Њ. Царско Величанство да види како се његов пријатељ и савезник, кога није престајало да засипље најубедљивијим доказима своје привржености, одлучује на насилне мере противу његове војске, какве јавља Ваше писмо. Император је у толико мање такве мере очекивао, што су оне наређене баш у тренутку у коме је он принео највећу могућну жртву интересима Аустрије и тиме запечатио чистоту својих намера и величину своје оданости према њој, у тренутку када је он, без обзира шта из тога може произићи за Русију, и само да би учинио услугу своме савезнику, напустио Французима једину позицију, која би могла зауставити њихове напоре против Истока. У таквом тренутку Аустрија хоће да нам с оружјем у руци отме оно што смо обећали, али што се због из основа промењених околности, није могло тражити од наших чиновника да испуне.

Не одричемо да је било неког насиља када је Котор пао у наше руке. Истина наши команданти нашли су у Котору аустријски гарнизон, али како је према уговору Пресбуршком у то време тај град имао бити у француским рукама, то се може рећи да су га они узели од Француза. Пре би Фрацуска имала право да освоји оно што јој је по ратном праву отето, него Аустрија да тражи да јој се врати нешто што није више њено. То, што су Французи наваљивали на Аустрију да им врати нешто што није њој, него њима отето, само поново доказује да је Француска само тражила како да завади Силе, које још могу да јој се одупру.

Цело понашање Императорово у овој непријатној ствари као и понашање његових чиновника ни по чему не заслужује прекоре и жалбе аустријске, а то ћу доказати Вашом сопственом сведоџбом и оном Г. грофа Стадиона.

Ви сте сами г. грофе, у конференцији од 12 јануара ове године, разговарајући се са Г. Кнезом Чарторијским о Пресбуршком уговору, по коме Млетачка Далмација има да припадне Французима, казали поменутом Министру да Ваш Суверен жали што нема више времена да јави нашим командантима на

јадранском мору, како би они пре Француза стигли у Боку Которску да је заузму макар и под привидним насиљем против аустријских трупа. Онда је Бечки Двор био прожман уверењем о кобним последицама ако Французи заузму ту тачку, онда се у Бечу знало да је у интересу и Аустрије и Русије, да наше трупе заузму Боку Которску.

Зар ово признање Вашега Двора у вези са гледиштем да смо ми Котор отели управо Французима а не вама, не даваше права Императору да се одржи на једној позицији, која по његовом уверењу једина пружа могућност да осујети француска предузећа у оним крајевима?

При свем том, чим је постало потребно да се Котор жртвује интересу нашег савезника, Њ. В. Цар није се ни најмање устезао. Чим је Бонапарте изјавио да не сматра да је Пресбуршки уговор извршен, и да неће да повуче своју војску док му Аустрија не преда Котор, чим његове претње постајаху све страшније, Император није више ништа гледао него интересе једне силе, са којом га везиваху тако интимне везе. Напуштајући и своје интересе и своја права, он је без узтезања принео жртву коју захтеваше спас Аустријске монархије. Гроф Разумовски беше већ експедовао у Котор најпрецизније заповести да се тај град преда трупама одређеним да га натраг приме, када ново насиље са француске стране преврну тумбе цело стање ствари, које је постојало када је Император наредио да се Котор врати Аустријанцима. Овако промењена ситуација састављаше за наше чиновнике свету дужност да све зауставе до нових заповести одавде. Ово није могао одрећи ни сам г. гроф Стадион када се жалио нашем амбасадору на наше чиновнике. А и какво би друго држање могли заузети ти наши чиновници ако нису хтели да постану издајници свога Господара? Зар да изврше једну меру, коју Французи захтеваху на основу Пресбуршког уговора у оном тренутку када Французи упадају у једну мирну и неутралну државу и тиме показују целој Европи колико они поштују међународне уговоре и природно право народа? Зар у тренутку када Французи бацају под своју власт још једну независну државу и када прете да ће силом отети оно што је Император по својој великодушности хтео сам да напусти, зар су у том тренутку наши чиновници могли својим повлачењем да лише Русију једне позиције, са које би их она могла отерати, са земљишта заузетог противу свакога права? То су били разлози којима је гроф Разумовски

одговорио на жалбу г. грофа Стадиона, и они су били тако јаки, да је Стадион, у пркос болу који је морао осећати у тако несрећним околностима за његов Двор, морао признати да су основани, па је за то прибегао новим тврђењима против адмирала Сењавина. Тако га је кривио за то што је градио неосноване тешкоће споразуму на коме је пуковник Епин радио између њега и ђенерала Лористона, и што није дао да се пуковник усмено споразуме са ђенералом. Адмирал Сењавин нити је могао нити се противио њиховом састанку. Све што је он урадио то је што је пуковнику Епину представио да је његов корак излишан, јер се предлози француски не могу примити. Тако и писмо пуковниково, које је предао Сењавину не могаше ни у чему променути ситуацију, и зато је он то писмо вратио томе аустр. официру. У осталом не може с основом руским командантима на јадранском мору пребацити да су одбили правичне услове. И ако је имао основаних разлога да не улази ни у какве преговоре с Французима, Адмирал Сењавин је одмах пристао да им уступи Котор, ако они напусте Дубровник и ако пристану да он са руском војском заузме тај град те да за будућност осигура интегритет Дубровничке републике. Према томе једини је ђенерал Лористон крив што Сењавин није могао да сврши ту ствар на задовољство Бечкога Двора.

Њ. В. Цар свагда готов да учествује у бригама свог узвишеног савезника Цара Германскога, живо осећа бол и тешкоћу садашњег тренутка за њега. Ако је ишта могло да му повећа тај бол, то је мало правичности коју му Бечки Двор указује после толиких доказа пријатељства и безграничне оданости, то је неправедни прекор који Аустрија упућује Русији због својих страдања, за која су једино Французи криви, то су непријатељске и насилне мере на које се Аустрија могла одлучити противу руске војске у пркос интимном савезу који је до сада спајао оба Царства, и коме је Русија остала верна.

Ја сам Вам, Г. Грофе, изложио целокупно понашање мога Двора односно Котора. Жртва коју тиме приносаше Император беше очевидан доказ његових осећања према његовом савезнику, Вашем Суверену. Изложио сам Вам и разлоге за понашање наших чиновника у последње време. Оно се оснива на разуму и на њиховим дужностима. То је био приморан да призна и сам гроф Стадион. Шта има Аустрија да пребаци Русији? Па инак, док је Император према Аусдрији остао веран савезник, толико великодушан да за љубав своме пријатељу

напусти свој сопствени интерес, дотле Аустрија хоће да окрене своје оружје противу Русије само за то, што је ресултат њеног пријатељства осујећен новим завојевањем Француза. Император је тиме дубоко ожалошћен, али ма шта урадила Аустрија од онога што манифестује, он нема себи ништа да пребаци, и ако наступе непријатељства, помоћу којих Аустрија мисли доћи до циља, онда ће Аустрија имати себи да припише све могуће последице.

Ја жалим, Г. Грофе, што видим да почиње да се квари тон разговора, који је савез и интимност наших Дворова до сада међу нама одржавао. Искрено желим да се разиђу облаци, који су се појавили једино због преухитреног суђења од стране Вашега Двора. Саопштавајући Вам те моје жеље, ја Вас молим да примите и т. д.“

Одговор грофа Мервелта на ову папрену ноту могли би, без штете за нашу тему, прескочити, јер аустријски амбасадор у њој поглавито побија само једно место у Будберговој ноти, које се Мервелта лично тиче, али тај одговор је сувише карактеристичан што тврди да просто није истина оно што барон Будберг тврди у службеној ноти.

За то ево и тог одговора у целости:

„*Господине Бароне,*

Писмо В. Пр. од 3. августа које (итд.) морало ме је јако ожалостити, јер ми је показало колико Петрбуршки Двор погрешно цени (méconnoit) начела, која руководе мог узвишеног Господара и његову привржeност Њ. В. Цару Александру.

Ја се надам да су поновне заповести за које ме је В. Пр. уверавало да их је послало команданту руских трупа у Котору, на основу великодушних одлука Њ. В. Цара свију Русија, усвојених у начелу још у самом почетку, већ прекратиле догађаје тако несрећне за Аустрију у сваком погледу.

При свем том нека ми Ваше Пр. допусти да из његовог писма издвојим једно место које се мене лично тиче и које не може бити другаче основано него на неспоразуму.

Према томе месту изгледа као да сам ја у конференцији од 17. јануара казао Кнезу Чарторијском: (овде се цитира цело то место). Такво тврђење било би сувише противно лојалној верности са којом Њ. В. Цар Франц, као што је то познато целој Европи, врши све своје обвезе, било би противно свима изјавама које сам имао да понављам Петрбуршком кабинету, и

које су гласиле: да ни у ком случају мој узвишени Господар неће одступити од онога на што се потписао са Француском. Према томе је апсолутно немогућно да сам ја икада могао што рећи у противном смислу.

У тој конференцији од 17. јануара ја се ни мало нисам устручавао рећи Њ. Пр. г. Кнезу Чарторијском да би по моме мишљењу више одговарало интересу Аустрије да је Истрија, Далмација и Бока Которска дошла под власт Русије, старе савезнице мога Господара, него под власт Француске, са којом је после најнесрећнијег рата морала да потпише мир, да би се сматрало за срећу да је ђенерал-лајтнант гроф Лаци, видећи колико се рат удаљио од Напуљског Краљевства, у место што је без велике користи тамо остао, отишао на обале јадранскога мора, па да је заузео поменуте провинције, макар и претњама и привидним насиљем, *али да је све то урадио пре него што се рат свршио, а не пошто је мир потписан.*

Кад ме је после ове моје изјаве кнез Чарторијски упитао зашто Њ. В. није то јавило г. ђенералу Лацију, ја сам одговорио да га је не само спречио *физички недостатак времена*, него и положај француских војсака.

Да је у том разговору било помена о времену после потписаног мира онда не би могао помињати „физички недостатак времена“, јер би у таквом случају шест недеља било довољно времена да један курир оде до Напоља и да трупе ђенерала Лација стигну.

Ја молим Ваше Пр. да у хитњи са којом исправљам овај неспоразум не види ништа друго него моју жељу да се растуре облаци, које Бечки Двор није могао да спречи, и моју жељу да му изјавим моје високо поштовање са којим ми је част итд.“

Док се у врховима обостране дипломатије овако разговарало, она два аустријска комесара, који се сада налазе на броду брига „Еол“ у которским водама хватају се и за сламку само да изврше „поверену им“ мисију на 6/18 августа пишу Сењавину:

„Правичност са којом је Ваше Превасходство изволело оценити побуде које су потписанима диктовале протест што су му га упутили 11 ов. месеца и уверавање које им је изволео дати у свом писму од 13. овог месеца да неће предузети никакву претходну меру односно предаје Котора другима осем аустријским трупама, морало је умирити потписане у једној ствари, за коју не престају да се брину.

Међутим задоцњавање нових заповести које они очекују, а које и В. Пр. очекује приморава их да В. Пр. поднесу нова посматрања.

Ваше Превасходство приметило је са много правичности да потписани, немајући никаквог службеног извешћа о миру закљученом између Русије и Француске, имају право да протествују против сваке мере и распореда, који би били противни ранијим конвенцијама између Петрбуршкога и Бечког Двора, јер те конвенције остају у пуној важоости за потписане, док не би добили нове заповести, и за то они понова моле В. Пр. да благоволи предати им Боку Которску без даљег задоцњавања.

Они му подносе ову молбу са толико више поверења, што ова од речи до речи одговара жељама (интенцијама) Њ. В. Цара свију Русија, а ни мало не спречава извршење уговора о миру, јер ће провинција одмах затим бити предана Французима, само што би Суверен, коме потписани служе, на тај начин са своје стране извршио све своје обвезе из Пресбуршког уговора, и тиме стекао права захтевати да и Французи изврше своје обвезе према том уговору.

Потписани наваљују на В Пр. да што скорије изврши ову њихову молбу, јер оно мора осетити од коликог је она замашаја“.

Ово се Сењавину већ досадило. Он истина учтиво али одсудно одговора, хотећи да заврши ту излишну дискусију, својим писмом од 7/19 августа 1806 овако:

„*Господо Грофови,*

Врло ми је поласкало у вашој ноти од јучерашњег што сте нашли да сам правично оценио ваше побуде за протест против непосредног предавања Котора. Кад сам вам то писао ја сам мислио да ће вас та моја изјава потпуно умирити. За то сам се врло зачудио кад сам примио ваше нове рекламације да вам предам ову провинцију. Ја не знам апсолутно у колико су још у важности раније конвенције између Бечког и Петрбуршког Двора, које ви помињете у вашој ноти, те и због тога треба чекати нове заповести. Понављам коначно, господо грофови, оно што сам толико пута већ казао да ја не могу приступити евакуацији ове провинције дотле, док не добијем прецизне и јасне заповести било од руског амбасадора у Бечу,

било од врло узвишеног мог Суверена коме имам част да се покоравам.

Надам се, господо грофови, да после овако отворене изјаве нећете више наваљивати на извршење једне мере, која је промењена одредбама уговора о миру и о којој су сад потребна објашњења, нарочито после вашега протеста".

Грофови су, после овако енергичне ноте Сењавинове, истина за сада прекинули своје наваљивање, али је између њих и руског вице-Адмирала искочио нов спор. Которске власти *забраниле* су неким аустријским трговачким лађама, које су се задесиле у которском заливу, док је још Бока била аустријска, па се ту задржале, да сада оду у Трст.

Услед тога Белегарде и Епин пишу 20. августа (8) Сењавину нову ноту овакве садржине:

„Сметње које се још чине одласку аустријских лађа, које треба да се врате у Трст, приморавају потписане да упуте Њ. Пр. нову представку о неследствености начела на којима се те сметње оснивају.

Управа которска изјавила је да за одобрење поласка треба да експедиције одговарају поморским законима и обичајима досадашњим. Овај услов циља на то што су матрози и капетани Бокељи и према томе странци на аустријским бродовима. Потписани ласкају себи да ће доказати да се то начело не може применити у овом случају.

Сви аустријски бродови, који се овде налазе добили су своје патенте на пловидбу у Трсту и то у време када је Бока Которска била аустријска провинција, и када су Бокељи били Аустријанци. И не позивајући се на то што уступање ове провинције још није правилно извршено потписани се задовољавају да само примете:

1. Да су главни интересенти односно дотичних лађа трговци из Трста.

2. Да су те лађе добиле своју експедицију са дужношћу да се по свршетку путовања врате.

3. Да је боравак тих лађа у Боци Которској био сасвим случајан, изазван непогодом времена и избегавањем корзара (морских разбојника).

4. Да су Русија и Аустрија у миру са свима Силама да према томе лађе, које путују из Котора у Трст не излажу се никаквом ризику.

5. Да нити Инглези нити крстарице других народности не могу захтевати да лађе, које су пошле на пут с аустријским патентом, са капетаном и мрнарима, који су онда били Аустријанци, траже сада друге капетане и матрозе у туђој земљи и да тиме изложе сопственике лађа највећој штети.

На основи свега овога потписани молеВаше Превасходство да својим ауторитетом ослободи поменуте лађе да могу отпутовати у Трст под аустријском заставом и са капетанима и мрнарима са којима су овамо дошли и да се не примењује на њих закон, који се у оваквим приликама ни на који начин не може примењивати".

Сењавин одговора истога дана овако:

„Господо Грофови! После посете којом сте ме јуче одликовали и разговора нашег о аустријским лађама које су још овде, ја сам јуче вазда чекао на официра кога ми је г. де л' Епин обећао послати те да га ја са мојим ађутантом г. Драговићем пошљем у Котор да сврше ту ствар с лађама.

Место да дође тај официр, ја сам добио вашу ноту, са списком оних ваших лађа којима се као што ви велите не допушта да се одавде крену. Видећи да не треба више да чекам вашег официра ја сам одмах вашу ноту са списком послао надлежном у Котору са мојом препоруком да се не смета поласку тих лађа ако нема врло важних разлога за то и да им се изда експедиција са наредбом да чим ову приме крену под аустријском заставом за Трст или на коју хоће страну."

Наш стари познаник, злогласни Валери, који је за своје заслуге, о којима смо се и ми уверили на дотичном месту, већ постао ц. кр. дворски саветник, хтео је да оде мало на брод „Еола" да се мало поразговара с аустријским грофовима.

И ако је Валери сада био тако крупан Ћесаров доглавник, мора бити да је Сањавин од самих Бокеља сазнао колико је за њих опасан тај окорели интригант, за то му је просто *забранио* да иде на брод аустријских грофова.

То је грофове, који су последњих дана били очарани љубазностима са којима их је руски вице-адмирал примио и с њима разговарао, тако изненадило, да су својим писмом од 21. августа 1806. Сењавину правили се као да је то само некакав „неспоразум", па се труде да од Сењавина добију обавештења о том неспоразуму.

Ево како гласи то њихово писмо:

„Докази добре слоге, које је Ваше Превасходство давало потписанима приликом последњих разговора не допуштају им да другаче протумаче један догађај који су сазнали, него неспоразумом.

Једно писмо, које је г. Валери, дворски саветник Њ. В. Цара немачког и аустријског упутио г. Ликудију, капетану брига на коме се налазе потписани, јавља да је тај саветник, који станује у Перасту хтео да посети потписане прекјуче, и да му је то Ваше Превасходство апсолутно забранило.

Потписани не могу да појме на каквом се разлогу може бранити једном дворском саветнику њиховог узвишеног Суверена да их посети, њима је немогућно да то припишу неповерењу, које је сасвим безпредметно, и за које они својим отвореним понашањем нису могли дати ни најмањег повода. Молећи В. Пр. да их о томе обавести они имају част и т. д.

Сењавин им је одмах показао да то није никакав „неспоразум“ него да је он добро знао коме је забранио да се с њима састаје:

„*Господо Грофови*,

Не допуштајући г. де Валерију да оде на бриг на коме се ви налазите, ја сам се руководио мудрошћу и правилом, које сам себи поставио да уклоним сваку прилику која би вам могла пружити онако погрешне податке какви се налазе у вашој ноти од 7. ов. м., јер су ти податци не само лажни него и тако увредљиви за овдашње руске власти, да би те увреде захтевале одговор, који би прешао границе умерености којих се ја претпостављам држати, јер би се иначе могло посумњати у нашу слогу (хармонију) којој као што са задовољством видим одајете правду у вашој ноти од 21. овог месеца.“

Међутим су се спремали крупни догађаји. Као што видимо из једног писма Стадионовог Мервелту од 12/24 августа 1805, уговор који је *Убрил* у име Русије потписао с Француском направио је врло рђав утисак у Лондону. Инглеска тражи од Русије да не ратификује тај уговор. „Г. Строганов — вели гроф Стадион даље — послао је курира г. Разумовском, по коме га је позвао да и он у истом смислу пише рускоме Двору, те да се спречи предавање Котора Французима. Како је курир, који је носио позитивне заповести за ту предају, прошао кроз Беч пре десет дана, то се надамо да се ова ствар која је то-

лико важна за наше односаје с Француском неће наново ометати. У осталом ја сумњам да је г. Разумовски, који већ чека своју смену у овдашњој амбасади, био вољан узети на се да саопшти ова нова наваљивања на његову владу, која ни онако не би могла на време стићи."

16/28 августа јавља Стадион Мервелту да је посредним путовима сазнао да је ђенерал Лористон кренуо из Дубровника да заузме Боку Которску, као и да је пуковник Епин због исте ствари био у Порте Розе код Новога. „Најзад можемо се надати да ће се та несрећна ствар свршити."

Међутим онај руски курир који је прошао кроз Беч, стигао је у Котор. Али тај „фељд-јегер" није носио онакве заповести каквима се надао аустријски кабинет, него Императорову заповест од 31. јула 1806. *да се на сваки начин настави рат са Французима.* Значи да је инглески корак у Петрбургу, који је горе поменут, успео. Руски Цар није ратификовао уговор о миру који је његов амбасадор Убрил био потписао. Ова неочекивана наредба Императорова изненадила је и Сењавина, и била му је врло незгодна, јер је он са ђенералом Лористоном уговорио примирје. Срећом Французи су повредили неутралну зону и саградили своје батерије код самог уласка у залив которски, на предгорју Остро. За то Сењавин тајно саопшти главарима да ће се рат продужити.

Међутим 10. септембра 1806 по новом, у Бечу су још веровали да је онај фељд-јегер однео онакве заповести какве су њима требале, као што се види из овог писма Стадионовог Мервелту:

„— — — — — — — — —

Которска је ствар још далеко од свршетка у пркос врло истакнутим намерама Цара Александра и толиких доказа, које нам је Њ. Величанство дало о свом пријатељству за нашег узвишеног Господара. Та ствар још нам прети последицама које Наполеон хтедне да јој да. Г. Санковски (нови руски консул у Котору) и Г. Сењавин са својим утецајем направили су се у Котору некаква власт независна и од Цара Руског. Они по своме ћефу тумаче како заповести свога Господара тако и све што им се јавља с других страна, и није њихова кривица што није већ букнуо рат између наших комесара за враћање Котора и руских сила које се налазе у тим крајевима. Курир кога им је послао г. Убрил (руски посланик у Паризу) да им јави о закљученом миру, дао им је прве изговоре да одреку послушност. Најпре су сумњичили аутентичност његова писма, а

после, кад су признали да је мир закључен извели су из тога да не треба нама да врате Боку, него да треба да је предаду Французима, и да према томе наши комесари и наше трупе немају више тамо никаква посла. Они су ово последње тврђење терали тако далеко, да су претили г. од Белграде да ће му спалити његову флотиљу и уништити целу његову експедицију, и само се крајњој умерености наших агената има благодарити што није том приликом дошло до врло несрећног сукоба, али они нису могли спречити да се руски комесари према нашима и даље понашају тако увредљиво, да су данас и њихова преписка и пословни одношаји врло озлојеђени (envénimé). Кад су г. г. Сењавин и Санковски изјавили да ће они само Французима предати Котор, онда је ђенерал Лористон отишао лично у Котор, али они су нашли друге разлоге да и њему не предаду провинцију, и он се морао вратити у Дубровник да се постара за успешнија средства којима ће извршити заповест Наполеонову. Тако је стајала ствар до времена између нове заповести из Петрбурга, о којима ме је В. Пр. известило својом депешом од 23. јула / 4. августа, и које су биле не може бити прецизније, не само по Вашим извештајима него и по ономе што нам је г. Разумовски казао о тим заповестима. Међутим прекјуче је г. Амбасадор добио једног курира по коме је сазнао да су г. г. Сењавин и Санковски после дуже дискусије и саветовања одлучили да не изврше ни те заповести, и ако сам добро извештен, они су из тако јасне и прецизне заповести извели да не треба да предају провинцију ни нама ни Французима осем ако не добију нове заповести, које ће наравно изиграти као и досадашње. По казивању г. Амбасадора њима су стигле и те нове заповести на неколико дана по поласку отуда овога курира, кога је сад примио. Али ко може веровати да ће их они послушати? До сада је уздржљивост и умереност наших комесара, у пркос непрекидним увредама с руске стране спречила сваки сукоб у делу, и само једни другима пишу папрене ноте. При свем том ја морам страховати да изазивачко понашање њихово, ако још потраје не доведе до резултата, које би ми јако сажаљевали, али које нисмо у стању да спречимо, јер руски агенти терају мак на конац (poussent les choses à l' extrême).

И после 8 дана гроф Стадион још се непрестано бави *ранијом* фазом которског питања, као што показује ово његово писмо од 6/18 септембра 1806. грофу Мервелту:

„Ја сам Вам по куриру кога је г. Разумовски послао 10 ов. месеца саопштио у кратко какво је стање ствари у которском питању. Непослушност и рђава воља руских агената да изврше заповести свога узвишеног Господара прелазе већ сваку меру. Наши комесари, од како су тамо стигли имају да подносе непрекидан низ увреда јер г. г Сењавин и Санковски поступају с њима као са непријатељима а не као са савезницима.

Из приложених докумената видећете г. Амбасадоре лажне изговоре под којима су ти агенти одрекли да предаду своја места, позивајући се на мир, који је г. Убрил закључио. Ваше Превасходство видеће у каквом су се чудноватом положају нашли наши пуномоћници, кад им и руски чиновници и ђенерал Лористон изјавише да они немају да се мешају у један посао, који им беше поверен по пристанку свију заинтересованих страна.

Доцнији рапорти не садрже ништа о предаји Котора али показују како је вице-адмирал Сењавин своје непријатељско држање које је заузео према г. Белегарду и г. де л'Епину терао дотле да им забрани свако опћење са слугама нашег узвишеног Господара. Ја Вам шаљем те хартије, јер знам од г. Разумовског да су их и они послали у Петрбург, па сумњам да су се они жалили на тон којим је написана № 5. Ако Вам о томе стану говорити, Ви ћете приметити Петрбуршком Министарству да је целокупно понашање његових чиновника према нашима било тако мрско и одвратно, да је морало изазвати војнике, који чувају част свога Господара и своју, и да нису могли остати равнодушни кад им је забрањен чак и састанак са г. де Валеријем.

Ваља још приметити да су за време те преписке г. г. Сењавин и Санковски већ имали у рукама заповести да предаду Боку за које Вам је у своје време јавио г. Будберг да су послате; да су они те заповести сакривали од наших пуномоћника и да су већ били одлучили да их не изврше, као што су без сумње јавили то и у својим рапортима, који су одавде послати с експедицијом г. Разумовскога од 10. овог месеца.

Неколико дана после тога они су морали примити и последњу заповест, којом им се, према уверавању г. амбасадора, наређује да Боку Которску предаду *нама* и ако мир са Француском није ратификован (ваљда је требало да гласи „*јер* мир није ратификован“ али у тексту стоји malgré que la paix avec la France ne soit point rattifiée).

Човек би имао право да верује да њима после овакве заповести њиховог Господара неће остати ништа друго него да јој се покоре. Али при свем том несмемо да се томе надамо и са бригом помишљамо на последице њихове нове непослушности.

Извештавајући Вас, г. Амбасадоре, о садашњем стању ове ствари, Ви видите да је оно такво да *не знамо какав корак код Руског Министарства да Вам препоручимо.* Изложите му сва факта и покажите му снажно крајности на које нас приморава понашање њихових чиновника.

Пријатељство Цара Александра према нашем узвишеном Господару саставља за нас гарантију да ћемо, ако нас ова непојамна компликација натера да га још један пут замолимо да изврше обећања Њ. В. која су нам толико пута понављана, моћи рачунати на његову правду и правичност.“

Да видимо сада шта аустријски амбасадор одговара на толика кукања свога шефа.

11/23 септембра пише гроф Мервелт своме шефу ово:

„Тек што сам ушао у апартман, Министар поче да говори о непријатностима које Которска ствар не престаје да задаје нашим дворовима. Он беше запео да оправда понашење руских агената, износећи разлоге, који су их могли завести у заблуду, увераваше да од сада ништа неће моћи зауставити враћање Котора, али у исто време много се заустави на стилу у нотама пуковника де л'Епина, у којима се овај официр удалио од обзира, које су агенти Русије, баш и да су што погрешили, имали право очекивати од чиновника савезничког Двора; он нађе да тај официр није био обавештен о пријатељским односима наших дворова, јер он се у својим нотама служи изразима и стилом из прокламација ђенерала Лористона, који не зачуђавају кад их употребљава непријатељ, али су за осуду у устима једнога савезника, јер он говори о грозотама које су починиле руске трупе, а неће да разликује оно што су урадиле *црногорске хорде*, а што је за осуду и што се овде најжешће осуђује, од онога што су урадиле руске трупе.

Одговорио сам да знамо за те ноте, да ми је В. Превасходство јавило да и само Његово Величанство осуђује ту раздражену преписку, али да је она изазвата понашањем руских агената, који су у гажењу свију обзира отишли тако далеко да су претили спалити флотицу ђенерал-лајтнанта Белегарде, чиме је лако могло бити исцрпљено стрпљење г. пуковника

де л' Епина; да је г. Санковски желео да отера ствар до крајности. Барон Будберг уверавашe ме да су сами Которани хтели да спале аустријску флотицу и да је баш г. Санковски спречио то предузеће.

Било би врло дуго да саопштавам В. Пр. све појединости овог разговора, у коме је барон Будберг настојавао да оправда понашање руских агената и да баци кривицу на пуковника Епина, а у коме сам се ја трудио да докажем противно. Он је доказивао да је понашање наших агената узрок што се толико одуговлачило са предајом Котора, али ће се *то сада зацело учинити*, а ја сам бранио каваљера де л' Епина, и жалио сам се на толико задоцњавање да нам се врати та мала несретна провинција".

Хајде што барон Будберг храбре чете Црногораца и Приморацa, које су се онако славно бориле на Цавтату и Дубровнику назива дивљачким руљама, то је можда сам Мервелт додао ради лепоте стила, али зар барон Будберг ни 6/18 септембра не зна какву је заповест његов Император послао Сењавину још 31. јула?

То се не може замислити... чак ни у Русији.

Али онда како да се разуме овај разговор између Будберга и Мервелта?

То би се међу поштеним људима крстило врло незгодним именом.

Онда су те методе па и доцније све до Бизмарка називане „дипломатском вештином".

Сутра дан после овог рапорта Мервелтовог, дакле 13-ог септембра 1806. Владика Црногорски Петар I са 6000 својих Црногораца и Приморацa и са 3000 Руса напада и отима од Француза сва њихова утврђења, која су, погазивши уговорено примирје били подигли на неутралној зони, отео је од Француза и Остру и Молунту, и отео им је 38 топова.

После ове победе Владика се лично одмах ставља на чело савезничке предводнице (авангарде) да гони потучене Французе, док сутра дан, 14. септембра није им отео цео „Дебели брег".

15-ог септембра тукао се Владика само са 2000 Црногораца и неколико руских „јегера" противу Француске војске, и то борио се цео тај дан и целу ноћ између 15 и 16-ог септембра и освојио француски утврђени логор у Виталини.

Истога 16-ог септембра отео је и гроф *Сава* Ивелић (некакав рођак оног трговца Ивелића у руској ђенералској униформи са Ришњанима на јуриш „Вучје жрело“.

Французи одступише до свог главног стана у Цавтату, где је већ био стигао и маршал *Мармон* са два нова пука француске војске, а где је очекивао још два пука.

Сад је ту било *двадесет хиљада* француске војске, и сад, 18-ог септембра маршал Мармон нападне са целом својом снагом на савезничку војску и потисне је к Мојдежу, Камоном и Мокрину.

Владика Петар похита те заузе кланце да не би Французи продрли к Рисну. Сад му стигоше $2^1/_2$ батаљона руске војске у помоћ.

19-ог септембра била је жестока битка, која је трајала пуних 7 часова. Французи одгурају савезнике до Новога, покушају да и овај отму, али су крваво одбијени и принуђени да се врате у Цавтат.

У овим биткама од 13 до 24 септембра 1806 изгубили су Руси 600 војника и 12 официра, а Црногорци и Приморци изгубише 200 људи.

Француски губитци били су ови: *Погинулих:* један ђенерал, 18 штабних и 37 виших официра. *Рањених:* ђенерал, командант дивизије Молитор, и 37 официра. *Заробљених:* ђенерал Бове са 47 официра и 1300 војника. Свега мртвих и рањених Француза 3000.

Савезници су у овим борбама добили 50 топова, много кола натоварених храном и 10 транспортних лађа са храном и муницијом.

24. септембра 1806 издао је Сењавин прокламацију Црногорцима и Бокељима, у којој вели да је имао радост уверити се о усрдности *народа* који је ратовао са повереном му војском из оданости, ревности и безграничне привржености к његовом Императорском Величанству Александру Павловићу, правоме добротвору и браниоцу свију верних синова свете цркве. Ево једног места из те прокламације у целости:

„Војници — апострофира Сењавин оне, које је барон Будберг назвао дивљачким руљама — Ви сте не само показали одлично *јунаштво и храброст*, него сте и наредбе као што треба испуњавали и са свим у добром поретку владали се. Смјелост непријатеља, који се усудио ступити на *вашу земљу*, кажњена је. Вашем постојанству дивио се и непријатељ, који је изгубио толико људи да неће моћи скоро опет на мегдан изаћи.

„Честитајући вам *победу*, благодарим вам што сте *добро поступили са заробљеницима*, и на сваки начин желим да се и од сада човечност не вређа.

„Такви поступци ваши, о којима сам ја јавио Господару Императору заслужују, *поштована господо и народе* моју најпризнателнију благодарност и надам се и у напред у вашу праву и нигда неугасиву усрдност.

Димитрије Сењавин“.

Овако говори јунак официр и настојашчи православни Рус, а барону Будбергу на част његово немачко мишљење о Црногорцима и Приморцима.

Стеван Санковски, који је за време ових догађаја био грађански старешина у Котору, не заборавља ни свој карактер Царевог пуномоћника на црногорском Двору и непрестано му јавља све што бива. Од тих писама да сачувамо ово курнозно писмо од 4. октобра 1806:

„Хитам да известим Ваше Високопреосвештенство да се баш сад овамо вратио архимандрит Стеван Вучетић, којега је послао из Петрбурга барон Будберг Министар иностраних Дела са депешама за мене. Овај Министар шаље ми новце, показане у рачуну сумом од 2567 дуката и 58 либара, што сте их Ви при *заузимању Боке* потрошили. Речене новце с овим писмом заједно част ми је послати Вам по оцу Доментијану у Нови. Заповеђено ми је да Вам јавим да је баш у тренутку када су ми послате ове депеше, Господару Императору угодно било обдарити Вас крстом од драгог камења, који ће првом приликом и доћи“.

Оно истина Владика Петар I у овој борби није чиноде́јствовао као Митрополит, него као ђенерал који је победио једног Наполеоновог маршала, и према томе пре је заслужио орден Св. Ђорђа него бриљвантски крст, али поклону се не гледа у зубе, нарочито кад је оно што је Владика од своје сиротиње потрошио за заузимање Боке Которске овако брзо и до последње либре“ исплаћено.

Али да се вратимо мало опет у Дипломацију.

Као да се није ни догодила ова крвава борба између Црногораца, Бокеља и Руса с једне и Француске далеко многобројније војске с друге стране, која се ипак свршила француским поразом — у „експедицијама“ бечког Министарства спољних послова још се о томе незна ништа. 25-ог септомбра 1806 пише

гроф Стадион у Петербург аустријском амбасадору, у кратко сведено ово: Услед упорности руских агената у которској ствари и услед наваљивања Француза с друге стране да им се преда та провинција. Ћесар је принуђен да пошље понова заповест нашим комесарима да поврате Боку Которску *ма на који начин*. „При свем том ми се још надамо да ће добра осећања Цара Александра учинити крај једној афери, која повлачи за собом недогледне последице“.

15/27 октобра 1806 Министар јавља Мервелту како му гроф Разумовски доставља да су Французи у Боки Которској имали „некаквих успеха“ даље јавља, да су руски агенти поново одбили захтев да предаду провинцију Аустријанцима, па онда препоручује ћесарском амбасадору да докаже руском Министарству како Аустријанци нису ни мало криви за неповољне последице ове „афере“.

Чим је гроф Мервелт добио писмо да ће његов суверен издати наредбу својим комесарима да узму Боку „ма на који начин“ дакле и борбом противу својих савезника руских — он је одмах одјурио барону Будбергу. „Нашао сам — вели Мервелт — у свом рапорту од 15/27 октобра — да је Министар већ био извештен о могућности тога сукоба. И ако је још хтео да брани руске чиновнике, ипак ми је казао да му је цела та которска ствар и начин на који је вођена, врло непријатна јер привидно баца сенку нелојалности на Русију, коју ова не зазаслужује, јер се не слаже с начелима лојалности, која је до сада у Европи признавата њеној политици. Он се нада да ипак *неће* доћи до борбе. јер му гроф Разумовски јавља да ђенерал Белегарде има заповести не прибегавати оружаном нападу осем ако не нађу да Французи имају изгледа на успех , а то по његовим вестима није случај. На то сам одговорио барону, да према ономе што В. Пр. мени јавило, ја не сумњам да је већ дошло до војничке акције, у толико пре, што се има разлога веровати да у Котору *нема више* руских трупа“.

Међутим је у Бечу гроф Стадион потписао са амбасадором француским „неколико тачака“ о споразуму, по коме ће аустријске трупе ући у акцију заједно с француским трупама у Боци Которској „ако руски агенти дефинитивно одбију да ову предаду аусријским комесарима (ово је јављено Мервелту „експедицијом“ од 20 октобра (2. Новембра 1806)..

Док су се дипломате забављале овим проливањем из празнога у пусто, догађаји су се развијали даље.

26. новембра 1806 Сењавин укрца у ратне лађе 2 батаљона јегера и 150 бираних Црногораца и са њима 29. новембра освоји Корчулу. Град се предао. Заробљени су пуковник Орфанго, 13 официра и 380 војника, а у битци погинуло их је од Француза 6 официра и 150 војника. Од савезника погинуло 3 резервна официра и 20 које редова које Црногораца, а рањено је 66 војника и 9 официра. У граду је узето 14 топова. За јунаштво у овој битци брат Владичин Саво Петровић добио је Св. Ђорђа IV. а Станко Петровић (који је ту рањен) златну сабљу с орденом Св. Ане.

2-ог декембра 1806 довезе Сењави још 100 Црногораца на Корчулу па оставивши ту две чете јегера, остало војску укрца и отплови до острва Браза.

Док су савезници освајали Корчулу, гроф Стадион пише своме Мервелту 24 новембра (декембра) 1806 да поновно и журно навали код петрбуршког кабинета да се одмах „пошљу јасне и прецизне заповести по овој ствари, јер је то једино средство да се спречи сукоб" и т.д. и т.д. Стара песма.

10-ог декембра Црногорци и Бокељи са 400 руских јегера отеше, без икаквих својих губитака, француску батерију на Брезу и заробише 14 француски официра и 83 војника.

Сад је Сењавин хтео да удари на Лезину, али добије извешће да се Али-паша Јањински спрема ударити на јонска оствува, која су онда Руси држали, те се за то одмах с војском врати у Котор.

Најзад се чак и грофу Мервелту досадило да опет мољака руску Владу за „јасне и прецизне заповести" руским агентима у Котору, које су му у Петрбургу барем 20 пута обећавали, што је толико месеци остало без икаквог резултата, јер или су сва та обећања била „лудом радовање", или ако су одиста те заповести слате, руски агенти нису хтели послушати. Јадни аустр. амбасадор био се обрадовао кад је из једног писма свог Министра видео да ће Ћесар наредити својим комесарима да отму од Руса Боку — али та заповест из Беча није послата. Кад су му најзад послали оно неколико „тачака" уговорених за заједничку акцију аустријске и француске војске, Мервелт се надао да ће се најзад свршити та „несретна которска афера" па опет ништа! Сад се у аустр. амбасадору у Петрбургу побунио војник, и он је отишао барону Будбергу да кида, али га је руски Министар иностраних дела „запањио" својим одговором.

Ево шта гроф Мервелт пише о том разговору са бароном Будбергом у посткриптуму свог извешћа. Бр. 53 од 19/31 декембра 1806:

„— — — — —

Извршујући наредбе Вашег Превасходства односно несрећне которске ствари, ја сам похитао да одем барону Будбергу. Зачудио сам се кад сам, после толиких обећавања и уверавања да су издате најпрецизније заповести да нам се преда Котор, после толиких усклика (exclamations) жеље да се та несрећна ствар сврши — опет нашао на тешкоће кад сам опет замолио да се то заповести поново. Барон Будберг ми је одговорио *како му се чини да можемо причекати још 15 дана, јер ће међутим можда Аустрија бити принуђена да опет ратује са Француском. и да би јој у том случају било незгодно што јој је уступила Котор.*

Нисам могао да се уздржим а да му не одговорим како то није нити може бити брига Русије шта је за нас боље, да је мени он сам барем 20 пута казао да је послао прецизне заповести Командантима руске војске у Јадранима: да се сада не може дискутовати о томе шта ће Њ. В. Цар Франц наћи за добро да уради са том провинцијом. јер он није никада крио да хоће да је преда Француској, а да односаји између Русије и Француске нису се међутим ни у колико изменули. Најзад ја нећу да досађујем В. Пр. побрајајући разлоге који су ми се сами наметали да докажем барону Будбергу да немамо више о чему дискутовати, ако Русија и најмање не жели да се сва њена ранија обећавања сматрају као симулација, и да њему, ако хоће да испуни оно на што се обавезао, не остаје ништа друго него да пошље нашем Двору заповест за г. Сењавина да овај одмах без икаквог одлагања преда Боку Которску Аустрији, остављајући Њ. Величанству да ради са својом сопственошћу што му је драго.

Ја нисам сакрио од барона Будберга да тешкоће које он чак и сада прави предаји, доказују, колико се овде мало верује да ће се наш узвишени Господар придржавати начела што их је објавио Европи, чим су се породила непријатељства између Пруске и Француске, али да чак и један руски Министар не може себи сакрити да се Котор не би могао одржати противу нас, баш и кад би се могло претпоставити да ћемо ми стати на страну Француске, да би га ми освојили заједно с руским гарнизоном, докле би се овај спасао драговољном пре-

дајом. У случају да Аустрија очува своју неутралност опет би се исто догодило, и ако би гарнизон остао слободан у колико би га Аустрија могла извући од Француске; али да би један град отет силом од руске војске направио врло рђав утисак на Диван (отомански) који се већ у велико повратио од страха које му задаваше руско оружје, и који би од тога локалног догађаја извео каква је у ствари алијанција између Аустрије и Русије.

Сви моји разлози нису могли од барона Будберга добити други одговор него да ће потражити заповести Њ. В. Императора — — — — — (овде се говори о рекламацијама финансијским). Мени је јасно да овде, због снисходљивости, са којом је наш узвишени Господар зазирао од извршења његове изјаве да ће силом отети Котор — сада не верују да ће се Аустрија икада решити на тако крајњу меру. Због тога сматрам за дужност предложити В. Пр. ако и овај последњи корак не доведе до жељеног ресултата, да од сада више не говоримо овде ни једну реч о тој ствари, јер је и ово до сада нанело велику штету нашем угледу, јер се у овој земљи не води рачуна о обзирима једне силе према другој, него се приписује слабости све што неко пропусти корисно за себе, кад има силу у рукама.

И ако сам се старао да заинтересујем за нашу ствар све људе, који добро мисле, ја не очекујем никакав успех од ових преговора. Продужити их и даље значило би смањити и оно мало обзира које овде имају према нама, и које мало подржава садашња околност“.

Овде се свршавају дипломатске јежеве муке између Петебурга и Беча због Црногораца и руских агената у Боци Которској.

Ратовање Наполеона I противу Прајске и Русије прекинуло је и ово недостојно играње слепог миша између „савезничких“ кабинета бечкога и петроградскога.

## XIII.

## Суседски односаји Црне Горе са — Француском!

Пре него што пређемо на главни предмет овог одељка наше књиге, да прибележимо још неколико података те да видимо како се дошло до тако невероватног комшилука између Црне Горе и Француске!

13. јануара 1807. Сењавин је отпшао с флотом у Крф, оставивши у Јадранском мору капетана Барјатинског са три ратне лађе. *Владика је узео на се бранити Котор од непријатеља.* Санковски постаде грађански старешина у Боци. Капетану Книперу, који је командовао на суву, и капетану Барјатинском наређено је да бране Котор, до последње капи крви.

Изгледа да су и Французи у Далмацији, после искуства стечених у борби са Црногорцима и са Бокељима, оставили Котор на миру, и ако су знали да је највећи део руских трупа напустио Боку.

Тако исто не нађосмо ни трага у бечким архивима о каквој акцији аустријских трупа да се бар сада дочепају Боке. Мора бити да је Беч узео к срцу напомену барона Будберга да ни Аустрија сада нема рачуна предавати Боку Французима...

Ову паузу у борби употребио је Владика Петар I да пошље свог архимандрита *Симеона Ивковића* по нарочитој мисији руском Императору.

Марко Драговић[1] изнео је из руских архива једно извешће, које је направљено за цара о тој мисији црногорског архимандрита.

---

[1]) у својим Материјалима за Историју Црне Горе, Гласник Срп. Ученог Друштва, књига XL.

То извешће гласи:

„Црногорски архимандрит Симеон Ивковић предао је два писма. У првом изјављује да је послат да поднесе Вашем Величанству једнодушну жељу Црногорског Митрополита и свију православних народа онога краја, да се, пошто се победи непријатељ целога света, уједине у једну државу ове провинције: а) Црна Гора са Подгорицом, Спужем и Жабљаком. б) Бока Которска; в) Дубровник; г) Далмација. 2. То уједињење некадашњих провинција словено-српског царства да се утврди под једним општим именом за вечна времена. 3. Највишој титули сверуског цара додати и титулу словено-српског цара. За управу над овим царством да се постави рођени Рус за *председника.* 5. Општа је народна жеља да се за потпредседника и помоћника томе управнику постави црногорски Митрополит, коме да се по примеру Карловачког Митрополита у Угарској подари титулу рускога књаза (?) и правог тајног саветника. 6 Престоница тога царства да буде у Дубровнику, који је на средокраћи тих пет провинција и ту да буде столица председника и подпредседника. 7. У словено-српском царству, а под Митрополитом да буду још три архијереја; један у Задру за Далмацију, други у Требињу за Херцеговину, трећи у Котору, и овај би био митрополитски намесник. 8. У сваком од ова три града да се установи по једна семинарија или школа. Најзад ови народи желе да под заштитом рускога престола сачувају своју православну веру и своју слободу.

„У другом писму, по нарочитој наредби Митрополитовој чије писмо прилаже, представља многе труде, усрдност и поштење статског саветника Санковског и Митрополит моли да се до новог устројства онога краја Санковски остави као пуномоћнак Вашега Величанства, а као награда за досадашње заслуге да му се да чин камерхера и орден Св. Владимира; мајору грофу Воиновићу, команданту у Кастел-Новоме да се да пенсија, чин и орден; обер-јеромонаху Владовићу, тајном секретару Митрополитовом осигурати да ће у своје време бити постављен за архијереја у Херцеговини; католику вишем интенданту Замбарину, за његову особиту ревност према руској Империји и престолу дати пенсију и орден; штабс-капетану четвртог монарховог пука и каваљеру ордена Св. Јована, Скоробогатову, за велику храброст којом се одликовао при освојењу Боке Которске, чин, пенсију и орден; При крају (овога писма) архимандрит Ивковић предлаже и моли: 1. да се рођеном брату

Митрополитовом Сави Марковом Петровићу, кога је Сењавин за његову велику храброст нарочито препоручио, у име награде даде орден, пенсија и достојанство рускога грофа. Он у својој Отаџбини ужива кнежевске почасти, јер се у граматама Господара Императора Петра Великог Петровића, именује кнежевима ?) 2. Да се сроднику Митрополитовом Станиславу Петровићу, кога је Сењавин такођер препоручио, даде какав знак одличја. 3. За Станислава Зеца—Белог, најближег тјелохранитеља (Митрополитовог?) моли медаљу, која се носи о врату и новчану награду.“ (Рапорт Цару Александру I бр. 71 од године 1807). Предлоге је Цар одобрио у Бартенштајну 3. маја 1807. по овом реферату: „.... пошто садашње околности још не допуштају приступити организацији онога краја, то сам ја о томе спремио одговор Митрополиту с моје стране. Што се тиче награда које предлажу Митрополит и Ивковић, подносим ове примедбе: статском саветнику Санковском 3-ћи степен Св. Владимира; мајору Воиновићу исти орден 4-ог степена; за оберјеромонаха Владевића написати Санковском да ће он моћи постати архијереј у Херцеговини кад то околности допусте, али да ће то зависити од општег избора, Замбрину табакеру у вредности 1500 рубаља; Скоробогатова треба да предложи његова претпостављена власт; Сави Марковићу Петровићу орден Св. Ане другог степена, Станиславу Петровићу табакеру од 1500 рубаља; Зецу—Белом медаљу на модрој или црвеној ленти; брату архимандрита Ивковића, ротмистру Александровског-хусарског пука, Даниловићу дати чин мајора и преместити га у оне пукове, који се налазе у Црној Гори (?). Он је официр од 1790, а у садашњем чину служи од 1802; самом архимандриту Ивковићу Св. Ану II ст. украшену бриљантима, јер је он већ каваљер тога ордена, и поред тога дати њему и његовом брату 500 дуката (червонныхъ)“.

---

Јадан Владика Петар I!...

Он већ сања о словено-српском царству, а није ни слутио да је већ 25. јуна 1807, после француске победе код Фридланда, Цар Александар закључио мир са Наполеоном, није ни слутио да је „његов“ Император у том Тилзитском миру обећао уступити Француској не само Боку Которску, него и Јонска острва, да је морао обећати да ћа извести руску војску из Влашке и Молдавије и да ће закључити мир са Портом.

Тек 23. јула 1807. стигао је онај кобни руски „фељд-јегер“, који је заједно са једним француским куриром донео заповести односно Боке.

*Император свију Русија наредио је Владици Петру I и својим агентима у Котору да предаду Боку Которску Французима*...

И не само руски агенти, него и независна Црна Гора послуша Господарја Императора, предаде црногорска плућа, Боку Которску Французима...

Владика са својима вратио се као отрован у Црну Гору, а ђенерал Лористон заузе 21-ог јула Нови, а 31-ог јула 1807 и све остале градове у Боки.

Ето како Црногорци постадоше суседи Французима...

Чим је маршал *Мармон* дошао у инспекцију Боке звао је неколико пута Владику Петра да му дође на састанак, но Владика „није хтео отићи“. Најзад уговорише да се састану 11-ог августа 1807 и то код Фортице Тројице. Маршал је стигао први и дао је опколити Фортицу војском, и захтевао је да Владика са својом свитом уђе такође у Фортицу. Црногорци одговорише да је састанак уговорен код *Фортице* а не у њој, те се вратише кући. Ово је увредило маршала Мармона, и кад је Ст. Санковски 13-ог августа отишао да посети француског „ђенерала en chef“ овај му се жалио на Владику. Услед тога Санковски је 14. августа 1807. писао Владици овакво писмо:

„Част ми је јавити Вам да сам јуче био код генерал-ан-шефа Мармона. Он ми се жалио како Вам није по вољи било састати се с њим код Тројице, премда сте се њој *на пушкомет* приближили, па се Ваша свита уплашила да се не би догодило што непријатно за Вас. Усуђујем се објавити Вам да је то неповерење ђенерал-ан-шеф узео за велику увреду, тим више што он зна да Црна Гора стоји под премилостивим покровитељством великог Императора Всеросијског, дакле баш и да би имала Француска што против Вас, опст сеза политична и *садашња љубав* двеју најсилнијих у Европи држава, принудила би Мармона променити план својих мисли. Ово ме побуђује *покорно молити Вас*, ако Ви за добро нађете, да дођете *к мени* са Губернатором и другим старешинама црногорским, те да опровргнете оне мисли, које је имао француски ђенерал због тога што се између њега и Вас догодило, па ми *заједно* можемо бити код ђенерал-ан-шефа Мармона на разговору. а о таквом Вашем доласку у овај град, ако Вам то само буде угодно, *молим покорно*, изволте ме што скорије известити.“

На овако учтиво писмо Императорског пуномоћника на црногорском „Двору" Владика је са својом свитом дошао у Котор, и *заједно* са Санковским одоше сви да посете Мармона.

О томе састанку публиковане су до сада разне верзије.

Четири Црногорска историка: *Медаковић* (стр. 169—172) *Милаковић* (стр. 216—218), *Вацлик* (стр. 91—93) и *Ђорђе Поповић* (стр. 153—155) тврде да је сам Владика *забележио* свој први разговор са Мармоном овако:

„Кад је Владика видео Мармоново гордо држање, без многих церемонија седне, а Мармон га запита:

— Што вам оће толики Црногорци? Та ви се ођс немате ништа плашити.

*Владика.* Не бојим се све да сам у подрукчије мјесто запао, а некмоли ође ће сам; но они мене без себе не пуштају, а ја опет без њи никуд, а с њима свуда и у свако доба.

*Мармон:* Ви сте свештено лице, па шта вам хоће свјетовна влада? Него гледајте цркву и црквене послове.

*Владика:* Обоје ми је власти народ у руке предао, а народ црногорски — а не знам како француски — сачињава закон, и док је воља народна, ја ћу ову предану ми власт двоструког бремена држати и као вјерни син свог слободног отачаства до мојије последније сила уздржаваћу и бранити.

Сад поведе Мармон разговор о Русима, те уз друго и ово рече: „А шта ви имате с Русима, с оним непросвјештеним народом, који је и вама самијема непријатељ, који тражи да вас све у ропство спрати.?"

*Владика:* Молим, ђенерале, не дирајте у моју светињу у поноситу славу највећега народа, ког сам ја вјерни син. Руси нијесу наши непријатељи, већ наша једновјерна и једноплемена браћа, која имају тако топлу љубав к нама, као и ми к њима. Видите, ви показаним малодушијем мрзите на Русе и њи црните, а другим славенским гранама ласкате, само да би тим ваш цар своју цијол постигао, но ми смо сви Славени, немамо нигђе другђе наше надежде, наше славе, до са силном и сродном браћом Русима; јер ако пропану Руси, пропали су и сви остали Славени, и тко је против Руса, тај је против свију Славена.

Мармон окрете други разговор те почне грдити Црногорце „Црногорски је народ дивји и бесчовјечан, они као дивји народ и варвари сијеку главе кад увате непријатеља.

*Владика:* (зарумснивши се у лицу) Господине! Народ је црногорски народ витешки, он је племенита карактера и бори

се, као благородан и слободан јунак за своју драгу слободу; а да они секу главе истина је и томе се није чудити, но се је чудити народу француском, који је свом законом Краљу на сред пијаце главу одсјекао, те су то варварство Црногорци од Француза примили, но га само друкчије употребљавају: сијеку главе својијем крвницима; а они не само да нијесу главу сјекли нигда своме Владици, него ни свом другом судржаном брату.

*Мармон*: претећим гласом заврши свој говор: „Знајте, Владико, до сад се звала Црна Гора, а по сад ће крвава, и француска ће сила поплавити ваше гордо горе и показати вам, да има народ који надмашује ваша горска јунаштва.“

Владика се ни мало не поплаши од ове претње и одговори Мармону: „Управ то би желео за свог живота дочекати и видјети, да онај, од кога данас стријепи цијела Европа, до једног силног и свјетог сјевера, завојшти и на ову шаку народа, како би простран свијет увидјео, с ким се ми нејач боримо и каква је она мишица, која се витештвом стољетијама слави, те би тек онда слава овог народа у свијету позната постала.“ —

Као што видимо са свим је немогућно да се овакав разговор водио између Мармона и Владике Петра. Не може се ни замислити да би француски маршал, пред *руским* статским саветником Санковским *овако* говорио о Русији. Према томе врло је вероватно да су поменути црногорски историци овај разговор измислили у већу славу Петра I.

*Пизани* (у својој пом. књизи, стр. (291—292) наводи из *мемоара* самога *Мармона* ово место (I-X Corresp. 109):

„Упитах га зашто је противу нас ратовао? Одговорио ми је да је он, стојећи под заштитом Русије, а обасут њеним доброчинствима, сматрао за своју дужност да јој се покорава. Данас ново стање ствари мења и његов положај, и намеће му *друге дужности*. Он ме увераваше да ће сад народ Црне Горе живети са нама као *добар сусед*, да неће дати повода никаквој жалби, и да ће се старати да заслужи благовољење мога Господара“.

*Марко Драговић* (Гласник, XI, стр. 298—299) такође на основу Владичине „сопственоручне записке“, овако прича:

„Црногорци нијесу хћели улазити у град без својега оружја, бојећи се, како се вели у записци, пријеваре јер су Французи свуда јавно говорили, да се Црна Гора у напријед неће звати Црна него Црвена те крвава Гора. Црногорци нијесу о животу своме, ни о смрти мислили, но су мислили да срамотно и без

замјене не погину. На пошљетку, пошто им је допуштено било да уљогу с малијем пушкама и ножевима они су уљегли у залу и остали сви по једној страни, а по другој стајали су француски официри. Генерал Мармонт, говори се у записци, стојећи у своју камару, наслонивши се плећима и лактовима на један стол, стојећи међу два прозора, прими Митрополита и губернатора „весма гордим и срдитим начином“ Затијем се започе овакав разговор.

*Мармонт:* Зашто нијесте преко јуче дошли у Фортицу од Тројице да се видимо?

*Митрополит:* Прво зато што није уговор био да се састанемо у Фортицу, него код Фортице, а друго зато што ми нијесу дали Црногорци.

*Мармонт:* Што вам је Француја учинила?

*Митрополит:* Ни зла, ни добра никаква.

*Мармонт.* Како сте ви будући једна мала шака народа одважили се дигнут оружје противу силне државе Француске?

*Митрополит.* Ми нијесмо друго што учинили, нако оно што сљедује вјерноме и поштономе народу да учини. Ми смо под руским покровитељством од 1711 године и дужни смо за својега покровитеља војевати.

*Мармонт.* Ваља да нам нијесу познате силе француске империје?

*Митрополит.* Ми знамо да је Француја свагда била силна, али то нам не чини да заборавимо наше дужности. Иза овога Митрополит обрати се прозору према којему стајаше, извади табакерку и узе табака; а генерал се разговараше с Лористоном, и стајаше на исто место. Кад се поврати Митрополит рече му Мармонт: бисте ли сјели?

*Митрополит.* Мислио сам да ћете то и досле рећи. (Тада седоше Мармонт с дјесне, а Митрополит са лијеве стране на канабе.)

*Мармонт.* Како су вас Црногорци послушали да се бију са нама, а нијесу ве хћели послушати да к мени у Фортицу дођете, оли вам Црногорци заповједају?

*Митрополит.* Негда слушају а негда заповиједају као народ слободни; ово се и у краљевине догодити може, а камо ли у Црну Гору.

*Мармонт.* Дакле би они и опет вас послушали на бој?

*Митрополит.* Ја сам имао част Вашему В. Пр. јавити да ми нијесмо учинили ништа нако испунили нашу дужност. Данас

благодарећи Бога видимо да је међу нашијем високославнијем покровитељем и вашијем императором мир учињен, дај Боже да буде дуговечно за благополучије цијелога свијета; но ако се опет војна објави ја вас увјерити могу да ћемо ми на исти начин по свој возможности чинити као што смо прошле војне чинили. Да смо ми под францускпм покровитељством, тако као што смо под руским и кад неби за Францију војевали какво би мненије о нама имали. Не бисте ли нас држали за издајнике?

Мармонт. То имате разлог.

Лористон (к владици) ви нијесте били под руским покровитељством до садашњега мира у Тилзиту учињенога.

Митрополит. Ми смо тако себе почитовали и ако није Русија нас покровитељствовала по узроку далекога растојања од нас, и по узроку политичких околности; али смо ми жељели и старали се да будемо тога удостојени чувајући клетву коју су претци наши дали на вјерност росијскому престолу.

Мармонт. Опомените се да се сад граничите с државом великога Наполеона, који је без мало сву Јевропу освојио; и помислите како су велике потенце које су његовом силом остале побјеђене.

Митрополит. Истина је да је он велики по својијем великим делима, и да је Франција свагда била силна а особито сад. Али су исти непријатељи Француски дали више славе Францији него ли је она својијем оружјем задобила.

Мармонт. Како, како?

Митрополит. Допуштите ми изговорит па ћете виђет како.

Мармонт. Говорите.

Митрополит. Ја мислим да свако владајуће лице имаде пазити своје подане као отац своју ђецу, и да сваки носи на себе своју отеческу дужност а подани к својијема владаоцима као дјеца к својијема родитељима у дужности остају.“

На ово се прекида записка о разговору Митрополита Петра са маршалом Мармонтом.“

С друге стране француски историк Црне Горе *Делари* цитира овако место из Мармонових мемоара:

„Владика ме је уверавао да ће црногорски народ живети са нама у добром суседству, да неће дати повода никаквој жалби и да он има частољубље да заслужи благовољење мога суверена. Његова беседа, и ако не узимаше никаквих формалних обвеза, даваше ми разлога да мислим да ће се он један

дан ставити под заштиту Француске. Ја се нисам ни дотакао тога питања. Треба чекати да он сам то предложи. Доцније, кад сам мислио да ће он то већ учинити, уверих се да се променио. Руска влада није никада престајала да полаже врло велику вредност на свој утецај у Црној Гори и овим пределима. Ја сам Владици обећао с наше стране добро суседство, али под условом реципроцитета, о коме ме је он поново уверио. На томе се растадосмо.

„Овај је Владика диван човек (homme superbe) својих педесет и пет година, пун духа, са много племства и достојанства у понашању. Истина његов позитиван и законити ауторитет није Бог зна како велики у његовој земљи, али је за то његов утецај без граница.“ [1]

Неколико месеци после овога првог састанка насташе озбиљни преговори између Мармона и Владике.

Мармон је изнео предлоге Наполеонове, који је по сваку цену хтео да потчини себи Црну Гору, па се врло често враћао на ту тему у својим писмима Маршалу. Наполеон није тражио да Црногорци постану француски поданици. Цар је само захтевао од њих један документ у коме би се они ставили под његову заштиту. Владика је увек тражио времена да *проучи* питање. Изјављивао је да у случају рата с Турцима, Француска може рачунати на његову помоћ, али најзад, притеран до дувара, изјавио је Владика да не може дати дефинитивног одговора док не добије — инструкције из Петрбурга.

Сад је Наполеон наредио Мармону да пошље француског консула у Црну Гору, који би могао тачно извештавати о свима (руским) интригама на Цетињу.

Мармон изабра за француског консула у Црној Гори једног Далматинца, поручника Томића, и известио је о том избору Владику, или као што би ми данас рекли „тражио је агреман“ за тога консула. [2]

Владика није хтео сам да одбије овако формални захтев француске владе, него је сазвао народну скупштину, да она то питање реши.

Ево шта је црногорски збор написмено одговорио Владици:

„1. Ми нијесмо никда имали ни од једне државе консула ни другога под никаквијим именом иностранога човека стабиљена на промјену, оли без промјене његовим стањем у наша места.

---

[1]) Henri Delarue, le Monténégro. Paris, Benjamin Duprat, 1862, стр. 59—60.

[2]) Pisani, l. c. стр. 291—292.

„2. Ми немамо градовах ни варошних, такође ни домова за консулско пребивалиште, нако села по горама разбачана и у њих наше мале не богате, но слободне кућице, напуњене наше ђечице.

„3. Ми не чинимо велике трговине и трговци, подложени Краљевини од Италије, не иду трговати у нашу земљу, оли преко наше земље у турску државу, него ми сами што имамо продати то продајемо у градове и на пазаре трговцима краљевине Италијанске и у турску државу, а на исти начин и све оно што купујемо. А највише пред Котор. И међу нама и реченијем трговцима не бива суда и погодбе на другу страну, нако у њихова мјеста у која се и састајемо.

„4. Међу нама није утврђено нако започето само правитељство које, не имајући јошт снаге и јакости, не може потребите уредбе и начине поставити ни учинит да један консул од толике велике државе има прилично мјесто и част која се њему пристоји.

„5. Ми из многијех ствари очито видимо све другојачије, него ли то што господин вице-делегат конте Зановић у својему писму изговара, и сврх тога имамо јавна сведочанства за посланога од господина ђенерала од кампе и дуке Мармонта за консула у наша мјеста офицера Томића, да је он човјек потајни и смутљиви, што је не само нашој слободи и суседскоме мирољубљу противно, него и сувише утврђеноме међу Руским и Францускимм Двором миру не може то бити угодно.

„6. Ми по нашему, као горских људи, наравскому разсуђењу за праведно находимо када би која му драго држава хћела поставити консула, оли другога чиновника, на кратко или на дуго вријеме, за која вјелика дјела, да га пошље са знањем Руског императорскога Двора, који нас од давних времена под својим високославним покровитељством садржава, и којему смо ми усрећени и вјорношћу привезани ништа мање него ли природни росијани. А по тому кад не бисмо овде могли уживати нашу вољност и слободу, коју смо свагда нашом крвљу бранили, не остаје нам друге жеље него да по вашему архипастирскоме настојавању будемо пресељени у државу нашега покровитеља у коју нас јединовјерије и јединоплеменитост позива.

„7. Ми желимо сусједски мир и тишину на обје стране, а особито с краљевином од Италије чистосрдачно сахрањивати, но по више писанијем разлозима сви вашему преосвештенству из договора и јединокупнога гласа свега данашњега нашега

сабрања и целога црногорскога и Брдскога народа темељито одговорити можемо да предате одговор господину Зановићу да ми ни под који начин ниреченога Томића ни другога консула примити не можемо, него остајемо с непоколебимим од прародитељах и родитељах насљедованим усрдијем и вјерношћу к високославном покровитељу нашему.

„Ми се не чудимо реченому Томићу, који иште да добије своју срећу сврху наше несреће, као што је о томе радио заједно с грофом Вујићем при турском двору 1790 године, и који уноси међу нама новце и моће буну међу нама, но се чудимо другијема који мисле да ми незнамо куда се клоне дјела и намјеренија конзулска; но ми отворено можемо познати куда се дјела и намјеранија консулска простиру.“

Наравно да је Владика, после овакве изјаве црногорског збора, морао да одговори својим новим добрим компнијама, да поред најбоље своје воље не може примити француског консула, јер овај не само што не би имао никаква *конзулска* посла у Црној Гори, него не би имао где ни становати, а већ да најмање може дати агреман за такву личност као што је Томић, кога цела Црна Гора зна као свог непријатеља још од 1790. године.

Истина Пизани тврди да га је Владика примио за консула само под условом да станује у Котору — али ми ћемо даље видети да то није истина.

За сада само још један документ из ове 1807 године, који саставља епилог оној дипломатској великој муци између Беча и Петрограда коју смо описали у последњем одељку ове књиге.

На место грофа Разумовског дошао је за руског амбасадора у Бечу кнез Александар Куракин, који упућује грофу Стадиону овакву ноту:

„Рапорти руских чиновника у Боци и у провинцији Которској дају потписаноме амбасадору могућност да службено јави Министарству Њ. В. Цара и Краља *да је та провинција* са свима својим мостима, арсеналима, магацинима и пристаништима *предата француским властима* под управом Ђенерала Мармонта и Лористона. Та је трансакција извршена 12. августа ове године и гарнизон руски који је био употребљен за окупацију Котора укрцан је на бродове, и налази се од неколико дана пред пристаништем Трстанским, као што је то познато аустријским цивилним и војним властима.

„Побуде које су биле пресудне за строгост са којом су сва аустријска пристаништа била затворена руској пловидби, требало би да престану са свим природно услед уговора, који је повратио мир, пријатељство и савез између Русије и Француске. Тај је уговор саопштен од стране руског Министарства Њ. Пр. амбасадору Мервелту. Према томе потписани је с поверењем очекивао свакога часа да се укине затварање пристаништа. Међутим, како пристаништа остају затворена, могућно је то за то што још није било службено саопштено да је предата она провинција, коју је Њ. В. Цар и Краљ према Пресбуршком миру имао да преда Француској.

„Амбасадор Русије, давајући данас позитивно уверење да је Котор предат, не сумња да ће скоро бити у стању јавити своме двору повољан одговор, који одговара не само овом његовом кораку него и духу који му га је диктирао, и заједничким трговачким користима, једном речју начелима која треба да послуже као основица савезу, добром споразуму и слози између две пријатељске и суседне Царевине“.

А да не беху аустријска пристаништа остала затворена за руске бродове, Бог зна да ли би се руски амбасадор у Бечу сетио да треба известити бечки кабинет службено о ономе што је овај знао читав месец дана раније.

29. јануара 1808 пише Наполеон I своме маршалу Мармону ово:

„Tenez un agent près de l'évêque-Vladika des Monténégrins, el tâchez de vous concilier cet homme“ (Поставите и држите једног агента код Владике црногорског и старајте се да придобијете за себе тога човека“).

Мора бити да Мармон није смео да јави своме силном Цару да је он већ пробао да намести свог агента у Црној Гори, али да у томе није успео. Како ће да јави Господару Европе да некакав мали Митрополит у некаквим забаченим брдима неће да прими његовог консула?....

И Маршал, који често шаље извешћа Наполеону о свему и свачему ћути као заливен о овом свом неуспеху са Црногорцима.

Али Наполеон није никада заборавио ни једну ситницу, а најмање једну земљицу, која му је требала за његово „илирско царство“ за то Цар, после 11 дана (9. фебруара 1808) опет пише Мармону.

„Ама од куда је то да ми никад ништа не говорите о Црногорцима? Не треба бити крут: треба послати агенте међу

њих и треба придобити вође тога народа" (comment arrive-t-il que vous ne me parlez jamais des Monténégrins? Il ne faut pas avoir le caractère raide; il faut envoyer des agents parmi eux et vous concilier les meneurs de ce pays") [1]).

После овог царевог писма Мармон није имао куд. Савио је скуте и рукаве, па је одмах (14 фебруара 1808) из свог главног стана у Задру писао Владици Црногорском овако писмо:

"Monsieur l'Archevêque,

J'ai eu l'honneur, il y a plusieurs mois, de faire annoncer à Votre Eminence, par le général Lauriston, que S. M. l'empereur et roi, mon gracieux souverain, avait résolu d'entretenir un consul auprès des Monténégrins, afin d'établir avec eux les relations de bon voisinage et d'amitié que l'intérêt réciproque de ses provinces limitrophes et du Monténégro exigent. L'arrivée de ce Consul étant différée par la mauvaise saison, je crois faire une chose conforme aux volontés de mon souverain que d'y faire résider, en attendant, un officier de l'armée. J'ai l'honneur de vous l'adresser, et c'est cet officier qui vous remettra cette lettre. Je lui donne l'ordre de résider partie du temps à Cettigné, et partie auprès de Votre Eminence. Je vous prie de le faire reconnaitre comme envoyé au nom de Sa Majesté et de lui accorder votre bienveillance; je le charge particulièrement de vous exprimer la haute estime que je vous porte et le desir que j'éprouve de trouver l'occasion de faire quelque chose qui vous soit agréable.

Je prie Votre Excellence de recevoir l'assurance de ma considération très distinguée."

Српски исто писмо гласи: „Господине Митрополите, пре неколико месеци имао сам част, преко Ђенерала Лористона, да објавим Вашем Преосвештенству да Њ. В. Цар и Краљ, мој милостиви Господар беше одлучио да држи свога консула међу Црногорцима, како би основао с њима односаје доброг суседства и пријатељства, толико потребног између ових пограничних провинција и Црне Горе. Пошто се долазак тога конзула задоцнио *због рђавог времена*, ја мислим да ћу поступити по жељи мога Господара ако међутим одредим једног официра из војске да буде у Црној Гори (бајаги док не стигне прави консул). Част ми је да Вам пошљем тог официра и он ће Вам и предати ово писмо. Ја сам му наредио да станује од части на Цетињу а од части код Вашег Преосвештенства. Молим Вас да га признате

---

[1]) Les mémoires du Duc de Raguse. Цитат у Деларијевој поменутој књизи стр. 122.

за посланика у име Његовог Величанства и да му укажете своје благовољење. Нарочито сам му наредио да Вам изјави моје високо поштовање и моју жудњу да нађем прилику да учиним за Вас ма шта, што би Вама било пријатно. Молим Ваше Превасходство да прими уверавања и т. д.“

Као што видимо маршал Мармон чини се невешт да је Владика на основу одлуке црногорскога збора одбио да прими француског консула, прави се да не зна да је и онда предлагао једног официра, него вели да је цело питање запело око тога, што дотични консул због рђавог времена није стигао, и за то бајаги привремено шаље сада официра, за кога и не тражи пристанак, него му наређује да станује наизменце на Цетињу и у Стањевићима.

Владика је опет сазвао збор и показао му шта маршал Мармон пише. Збор је одговорио исто онако, као и први пут.

Владика је још због првог захтева Мармоновог да приме поручника Павла Томића за француског консула тражио од руског Императора шта да ради ако Французи никако не одустану од тога свог захтева?

25. јула 1808. добио је Владика на то питање одговор Императоров, који му је саопштио руски амбасадор у Бечу. Одговор је гласио: „Le Prince - Eveque de Monténégro fera comme il l' entendra“ т. ј. „Кнез - Владика Црне Горе нека уради како он за добро нађе.“[1])

Владика је услед тога 6-ог августа 1808. одговорио Мармону да Црна Гора не може примити француског консула.

Ово поновно одбијање француског консула, у вези са још једним кораком Црне Горе, имало је крваве последице.

Тај други корак беше учињен још у јуну ове 1808. год.

У материјалима за Историју Црне Горе, коју је *Марко Драговић* изнео из руских архива налазимо једно извешће сердара Саве Пламенца, за које Драговић вели да га је сердар поднео Владици *Петру Другоме(!)* Како је Владика Петар I ове 1808. године био жив и здрав, то ће ово „II“ сигурно бити штампарска погрешка а не преписивача.

Ело из тог извешћа видимо да је Владика Петар био поверио сердару С. Пламенцу мисију да уговори примирје или

---

[1]) Coquelle, l. c. стр. 272. Ово је први и последњи пут да се Владика Петар I назива Кнез - Владика. Како се то више не понавља врло је вероватно да је тога „Кнеза“ додао сам Кокел...

мир између Црне Горе и паше скадарскога. Овај је више пута преко свог изасланика Осман-бега предлагао Црној Гори да се обострани пуномоћници састану негде на граници, да се договоре о томе. Најзад су и Владика и црногорско „правитељство" пристали на тај предлог и одредили сердара Пламенца и још неколико главара да се у месту Куни-Дух (?) на самој граници састану са Бећир-агом Сердаровићем пуномоћником паше скадарскога. Они су се састали 21. јуна 1808. У пратњи сваке од ових мисија било је по неколико стотина оружаних људи. Бећир-ага изјавио је: „како се сада воде преговори за мир између нашег султана и *вашег великог Цара руског*, то Њ. Светлост, наш скадарски везир јако жели да се између њега и Црне Горе уговори *вечни мир* и пријатељство, да се прекине проливање крви, и да се све, што је до сада било, преда забораву и ћутању. Ако Црногорци и Брђани на то пристану, везир се обвезује да им допусти слободно пролазити и трговати по његовом пашалуку исто као што је то дозвољено самим Турцима. За ту велику олакшицу, коју они до сада нису имали, Везир тражи да се Црногорци и Брђани обвежу, да неће пропустити кроз своју земљу, нити помагати непријатељу, који би хтео напасти на скадарску област. Ако би наш Султан преко сваког очекивања објавио понова рат *вашем великом Девлету* (бива Русији) или обратно, онда обе стране могу прекинути уговорени мир, али свака страна, која хоће то да учини, има на месец дана раније о том известити другу страну; злочинце ни једна страна неће смети прикривати, него их мора предати њиховом правитељству да с њима поступи по законима".

Из ове беседе Бећир-агине видимо да је тај изасланик „Његове Светлости" Везира скадарског врло добро знао шта све треба предвидети кад се између ратних страна уговара тако — онда — звани „вечити мир", сем ако му тадашњи тајни секретар Владичин, *Доментијан Владан*, архимандрит и „обер-јеромонах" који је ово извешће сравнио са оригиналом — није мало дотерао ову беседу Бећир-агину.

Сердар Пламенац, који је знао колико траје „вечити мир" чак и међу великим силама онога времена, сумњао је да је такав мир могућан између Црногораца и Турака; за то је, одговарајући на беседу Бећир-агину, изјавио: да би Црногорци и Брђани претпоставили да се за сада уговори *примирије*, па да се доцније преговара о миру. Изгледа да је сердар тачно знао разлику између те две речи, јер у његовом извешћу стоји „да

се уговори *армистицијум*". Анатема га било, кад пре та бритка сабља научи латински. Биће и то поправка стенографских бележака оног „обер-јеромонаха". Било како му драго, тек Бећир ага и сви Турци на ту реч гракнуше „Мир! Мир! Доста смо до сада пролили људске крви!"

Услед тога је и сердар Саво пристао на „благопријатни" и на „човјечеству благожелајеми мир" јер и „велике државе ратују, па се помире, а камо ли ми да се не миримо, којима је стогодишње проливање крви додијало". Бадава! Није отац Доментијан забадава себи дао још једно необично име, и ако се сви јеромонаси па и оберјеромонаси задовољавају једним калуђерским именом. Као да је слутио да ће после сто година један његов имењак морати и њега да помиње.

И ако је сердар Саво пристао баш и на мир, он је имао Владичине „инструкције" па је са Бећир-агом уговорио још и ово: Ако Турци или Французи прекину мир између себе, да Турци не нападају на отворону границу Паштровића, докле год Французи не би на ту границу довели своју регуларну војску, јер црногорски пастири са својим стадима прелазе Паштровићима. Ако би Турци напали на Паштровиће, Црногорци имају право сматрати да је мир прекинут. Бећир-ага пристао је на овај услов, и тако је „уговорен мир и утврђен с обе стране заклетвом, и стотине обостраних пратилаца поздравише тај мир радосном пушчаном паљбом".

Овај мир између Црне Горе и Турака, био је, у вези са скоро једновременим поновним одбијањем француског консула врло непријатан Французима у Боки Которској.

*Пизани*[1]) констатује да се у јуну 1808: „Одношаји између Црне Горе и Француске постају све више и више затегнути. Из Русије почеше стизати дражења, још потмула, али тек дражења противу Француске. Аустрија, која се спремала за нов рат стаде понова слати своје агенте на Цетиње. Неколико пута су долазили пуковник Данез и патер Доротић.

*У августу 1808*, побунише се Бокељи у Брaнћима. 3—400 Црногораца похита им у помоћ. Ђенерал Делзон који је послат да их умири одбијен је с осетним жртвама и морао се вратити са хиљаду војника, те је угушио бунт.

И ако се знало да је та буна црногорска иницијатива, Владика је поручио Мармонту да није имао снаге да уздржи

[1]) l с. стр. 293.

своје земљаке, али се извињава и уверава га Бог зна како о својој оданости, али се ни Мармон ни ђенерал Клозел који тада командоваше у Котору не дадоше преварити овим речима Владичиним.

Мармон се беше решио да концентрише 8000 људи са којима се тврдо надао доћи до Цетиња и диктовати тим горштацима вољу Наполеонову. Намеравао је да од Црногораца састави један пук па да га пошље у Шпанију, а ако то не ослаби довољно Црну Гору онда да пресели неколико стотина породица црногорских у Холандију. Али Наполеон је онда играо опасну партију, а осећаше да губи пријатељство Русије. Он се из Ерфурта вратио врло забринут па је хтео да избогава све што би могло погоршати и онако врло деликатну ситуацију. Мармон је добио заповест, да се чини невешт свему што Црногорци буду радили“.

О тим догађајима налазимо још једну белешку: Борба је трајала 6 дана, док су Французи успели победити Брањће и спалити њихово село. Становници се спасоше у Црну Гору. Ђенерал *Крозије* захтева писмено од Владике да их изда. Владика одговара „Ја не потпомажем буну, него само прихватам невољнике, који су остали без игде ичега“. Крозије, наљућен овим одговором концентриса војску од 8000 да потражи Брањће чак у Црмници. Хтео је да удари преко Скадра у долину Зете па да одвоји Црну Гору од Херцеговине. Пријатељи из Будве саопштише тај план Владици. Овај диже листом све Црногорце, одбио је француски напад и приморао је Крозијера да се врати у Будву (28. августа 1808.).

Колико је и прво и друго казивање тачно може се видети из писама, које је о тим догађајима написао сам Владика руском амбасадору у Бечу кнезу Куракину и то 22. августа 1808 (види се да су горњи датуми по католичком календару):

„Кнеже Александре Борисовићу,

„Француска влада у Боци Которској, срдита на Црну Гору због њеног ратовања са Французима, а нарочито на мене, што нисмо примили њихову заштиту и њиховог конзула, као и расрђена што смо ми уговорили мир са Пашом скадарским, почела је злостављати бедне Хришћане, који су потпали под њену власт. Чим је повереник маршала Мармона добио од нашега збора 6-ог августа одговор да Црна Гора ни под каквим условима не може примити француског консула, и чим је о томе известио ђенерала Клаузела, овај је наредио ђенералу Делзону,

да са гарнизоном војском из Котора нападно на село Брaнће које је на самој црногорској граници, бајаги за непослушност њиховим властима, и да мушко и женско у том селу посече, а њихове домове да спали, те тако да застраши остало становништво и Црногорце. Делзон је 10-ог августа пошао на Бранће са 10 рота ($2^1/_2$ бат.) и ако у том селу нема више од 130 пушака. Бранћи дочекали су ову француску војску на три врсте пред селом и ступили су у борбу која је трајала цео дан, и у којој је много нижих чинова, нижих и виших официра убијено и рањено, јер су Бранћи били заузели тако згодне позиције да су могли одолети нападу од 10 рота. На то је ђенерал Клаузел са 4000 људи (које редовне које приморске војске) пошао у помоћ Делзону. Борба је трајала пуних шест дана док су Французи успели да Бранће истисну из њихових позиција, да им спале куће, да им униште хлеб у њивама и да их гоне до црмничке нахије, па чак и да ступе на црногорско земљиште. Вицеделегат од Будве, гроф Зановић, по заповести ђенерала Клаузела писао ми је како је овај сазнао да се бунтовници Бранћи крију на црногорском земљишту, па он мора да хвата те бунтовнике ма где било. Ја сам Зановићу одговорио да Црногорци немају никаквих веза са Бранћима, а како сам међутим сазнао да је Клаузел дигао с утврђења и топове и повео собом, то ми је било јасно да он хоће овом приликом да се дочепа Црмничке нахије и скадарске Зете, и за то сам одмах наредио свима Црногорцима да скоче на оружје и да сваки изиђе онамо, где му је наређено, а Клаузелу сам писао да ћу, ако он одмах не повуче своју војску са црногорског земљишта, предузети потребне мере. Услед тога Клаузел се одмах 16-ог августа повукао са својом војском.

2) Клаузел ми је одговорио да је моје писмо доцкан примио, али то није истина, јер му је оно предато још у Бранћима. Кад су се Французи повукли, Црногорци су се вратили домовима.

Француска влада силно се труди да створи своју партију у Црној Гори против мене, и да ма на који начин завлада Црном Гором. Тако исто својим интригама и новцем стара се да поквари мир уговорени између нас и скадарског Везира, који је Французима врло непријатан а за нас врло користан.

Светли Кнеже! Ми смо врло оскудни у војним приборима, нарочито у праху и олову, а да тога имамо довољно, не би се ни мало бојали француске опасности. Тако исто са нестрпљењем

чекамо одговор Највишега Двора на наше депеше. У прилогу шаљем целу преписку са француским чиновницима по овој ствари, даље преписку о непримању њиховог консула на српском језику и најпокорније молим В. Светлост да све то достави нашем Највишем Двору.“ — — —

Другим писмом од 22. августа 1808 Владика шаље копију извештаја Пламенчевог о закљученом миру са скадарским пашом, и моли кнеза Куракина да и то поднесе Највишем Двору.

Ова Владичина писма стигла су руској амбасади у Бечу тек 21. новембра (3. дец.) 1808. Како амбасадор кнез Куракин није био у Бечу, то их је отворио сигурно отправник послова d' Anstett, који је нашао да су довољно важна (мир Црногораца са њиховим вековним непријатељима!) dans les conjectures où nous nous trouvons vis-à vis de la Porte, и за то их шаље грофу Салтикову у руско Министарство Иностраних Дела. Спроводећи му ту преписку г. d'Anstett уздржава се свију примедаба са своје стране само вели да црногорски Митрополит, кад је експедовао ова писма, још није добио писмо г. амбасадора у коме му је јавио да се њему Митрополиту оставља слобода да прими или да не прими француског консула.

После ове лекције коју су Црногорци дали француским ђенералима у Боци Которској — Французи остављају Владику на миру, који је трајао више од пола године, док Французи не сменише гарнизоне у Боци и доведоше италијанске трупе Наполеонове. Ево шта је услед тога било у Боци по казивању *Вијалином*:

„*У марту 1809* смењене су француске трупе у Котору талијанским. Одмах се променио однош,ај према Црногорцима. Докле су Французи својим понашањем учинили да су најпре Црногорке па после и Црногорци долазили гомилама на пазар и задовољни одлазили, јер им је све што су продали поштено плаћено, италијански војници почели су их варати, закидати на погођеној цени па чак и отимати робу.

У почетку *јула* изведоше пред которски суд једног младог Црногорца, који је ухапшен; док су судије разматрале дело, један од војника рече Црногорцу да ће бити стрељан; овај у очајању јурне кроз прозор да скочи на кров оближње куће; један војник дочепа га за хаљину, али га не могне одржати и Црногорац падне у ту узану улицу, угрува се и сломије једну ногу.

На скоро за тим *6. августа* седи неколико Црногораца у једној механи близу трга. Улазе два војника. Један од њих ухвати *за брк* једног Црногораца и каже му „Добро јутро, брате." Дарнути у брк то је највећа увреда за Црногорца. Овај одмах скреше свој пиштољ на војника, али пиштољ га слаже. Црногорци побегну. Неколико топџија видећи Црногорце да беже помисле да су неког убили, појуре за њима и једнога ране. Овај викне за помоћ. За тили час појаве се Црногорци са свију страна. Узбуна у гарнизону, све се градске капије затворе, само на једној изнеше носила једна и на њима оног Црногорца, што је сломио ногу скачући кроз прозор, и кога суд беше ослободио као невина. Италијански војници и официри сретоше та носила. Неколико Талијана повикаше „да га бацимо у море"! Што та нечовечност није извршена, него је јадник враћен својима, има да се благодари болничком чиновнику г. де Камбону.

Црногорци су се за ово осветили *12 августа*. Њих деветорица имали су дрскост да сиђу до касине у којој су се хранили италијански официри, и убише *пет офцира* и једног *војног хирурга* на месту, раните њих неколико а остали се разбегоше. Узбуна гарнизона, паљба топовима на црногорску границу, све забадава, убица беше нестало. Овај је атентат остао некажњен.

У таквим околностима дошао је за гувернера француске Албаније Маршал Бертран, барон де Сиврој. Он је одмах тражио начина да се измири са Црногорцима. Уговори се састанак између маршала и Владике у манастиру Ластви.

Владика је на тај састанак дошао са својим синовцима, са гувернадуром и његовом браћом и са 60 наоружаних Црногораца.

Маршал Бертран повео је собом Маркија од *Паулучија*, которског изасланика, грофа Бубића, пуковника пандура, грофа Грегорину шефа легије народне гарде, и пуковника Вијалу де Сомијер. Као ескорту повео је једну чету гренадира 60-ог линијског пука под командом капетана Ложије.

Кад је Владика, који је први стигао у Ластву, чуо добош, дакле видео да иде војска, он се са својима одмах повукао иза манастирске баште.

„Ја сам — вели Вијала — имао заповест да по правилима службе распоредим чету, па сам је постројио у првој авлији манастира, а страже сам поставио на свима главним улазима.

„То се Црногорцима учинило као спрема за препад.

„Ми смо дуго чекали у сали, мислећи да се Владика задоцнио. Најзад маршал ми рече: Пуковниче, Ви знате нешто

илирског језика, упитајте ове људе што још нема Владике, и нека му јаве да га чекамо.“

„Распитах и сазнадох шта је па јавих маршалу. Он ми нареди да га зовем. И которски изасланик пође самном.

„Нађосмо Владику иза једног зида подалеко од манастирске ограде. Седи на једној гомили камења. Нађосмо га где замишљен својом палицом претура шљунак пред собом.

„Начин пун поштовања којим му приступисмо и како му помогосмо да устане одлучио га је да пође с нама. Уз пут рече мени на само.

— Могу ли се ја ослонити на твог ђенерала.

— Са свим.

— Па шта ће онда војска?

— Да ода почаст Вашој Величини (votre grandeur).

Кад приђосмо капији прве авлије, шиљбоци одаше почаст. Остали војници приближише се да боље виде Владику, за то се овај трже.

— Шта хоће ови људи?

-- Ваша Величина нема разлога да се боји.

— Наоружан и на челу мојих бораца ја се не бојим смрти, али се бојим преваре и заседе да ме дочепа жива и да ме лише слободе...

— Монсењеру, то није у карактеру француском. Ми смо у осталом сувише јаки да прибегавамо перфидији.

— Добро, ја се поверавам теби.

После поздрава и етикеције поседасмо сви и неко време сви ћуте. Најзад маршал рече:

— Монсењору, ја волим мир, али се не бојим рата. Увек готов да учиним да се кају они који препадом изненаде моје поверење, ја сам срећан што немам разлога за то. Готов сам на све што би могло утврдити пријатељство. За то сам готов и на жртве, које ми буде допуштала част Отаџбине у моме положају.“

Владика погледа све редом. Изгледаше да дубоко размишља, па онда одсудно говорећи рече на италијанском језику ово:

„Превасходство, ја не могу другче говорити него искрено. Правила мога чина, интереси мојих суграђана, поштовање самога себе, а преко свега воља Божија чине да сам ја наклоњен миру. Ти ћеш се из мојих обзира према теби уверити колико сам ја прожман твојим племенитим осећањима.“

Наста дискусија испрва врло неодређена. Неки главари црногорски почеше говорити како проливена крв треба да се покаје. Ово изазва раздражљиве успомене, и међусобна пребацивања не би имала краја. Маршал се диже и рече.

— Господо, зар ја немам такође да жалим губитке мојих? Зар крв једнога Француза мање вреди него крв једног Црногорца? Па ја ипак хоћу да прежалим нашу крв, само да сачувам остатак — и он се поклони и хтеде да иде.

Сада Владика нареди својим да умукну, и сви опет заузесмо своја места. После кратке дискусије, дођосмо до оваквог споразума:

1. Пазари ће се отворити свима Црногорцима.

2. Обећава се сигурност, заштита и сви обзири према Црногоркама, које би силазиле на пазаре.

3. Цена сваке појединe робе као и начин исплате биће утврђени.

4. Црногорцима ће се вратити 166 мазага и остала стока, која им је отета при разним сукобима под условом да и Црногорци врате ствари, које су отели нашима.

5. За неко време Црногорци неће улазити у градове, а ако који има за то потребу пустиће се на јемство два грађанина и под условом да депонују своје оружје на стражама градских капија.

6. Владика ће вратити француским командантима све дезертере који се сад налазе у Црној Гори, а од сада их неће примати у своју земљу ни под каквим изговором.

7. Пошто су неплаћени дугови, које потражују како Црногорци тако и наши често бивали узрок крвавим сукобима, обе владе обвезују се да ће ти дугови бити исплаћени за 15 дана, осем где је нужно посредовање судова.

8. У случају доцнијих увреда или кривица, нико неће прибавити сам себи задовољења, него ће сваки покорити се законима дотичне земље.

9. Све што је до сад било предаје се забораву и о томе је забрањено говорити.

После се сви присутни у знак измирења пољубише.«[1]

После овог споразума између маршала Бертрана и Владике Петра I траје мир међу Французима и Црногорцима више од године дана.

---

[1] *Вијала,* књ. II, стр. 35—48.

Овим миром користио се овај зликовац, који се зввo „архимандрит Вучетић“ да новим интригама у Црној Гори поврати себи утецај, који беше изгубио. Али Владика, који је под притиском руских пуномоћника био опростио томе Вучетићу, сада му није оставио премена да новим клеветама створи ново тешкоће у Црној Гори. Сада је владика тужио Вучетића непосредно руском државном канцелару *Румјанцову* и „непоправими Вучетић постављен је у стање у коме не може ником нахудити.[1]

Ове 1809 године сајузили су се Дробњаци са Црном Гором. Владика је послао свог синовца Станка да међу Дробњацима заведе црногорски закон и судије. За ове му нарочито препоручује људе, који неће ни од кога примати мито, него ће свакоме судити по правди. [2])

Међутим устанак у Србији противу Дахија, беше толико успео, да се претворио у ратовање Шумадинаца за независност Србије. Кад је Карађорђе баш ове 1809 године ударио на Нови Пазар „le Vladika eut *un instant* l' ideée de coopérer à cette guerre et avec l' aide des Serbes de tenter la conquête de la vallée basse de la Zéta ancien patrimoine des princes monténégrins“ вели *Кокел*, али Владика није имао новаца да купи муниције, Медаковић вели да је Владика за то пробао да заложи своје земље близу Котора, да заложи своје адиђаре али „Французи то спречише“. [3])

„Вечни мир“, који беху закључили сердар Саво Пламенац и Бећир-ага Сердаровић није дуго трајао.

Већ 1810 године Везир скадарски Мустај паша напао је на Пипере, у нади да их одвоји од Црне Горе као и Бјелопавлиће, али и ако је тај напад понављао неколико пута, није успео. Пипери и Бјелопавлићи осташе Црној Гори дефинитивно. Турцима је само то пошло за руком да постепено врате Дробњаке под своју власт (Медаковић).

---

[1]) *Coquelle*, l. c. page 274: „et l' incorrigible Vucetitch fut mis hors d' etat de nuire.“

Да ли под овим речима треба разумети да је најзад Вучетић платио за мученичку смрт Долчијеву, коме су његове интриге дошле главе, не види се из Кокелове књиге, али је вероватно, јер да је Вучетић само протеран из Црне Горе или да је на други који начин учињен безопасним, онда овај француски писац не би морао да овако замотава тај начин.

[2]) *Медаковић*, в. с. стр. 187.

[3]) О томе ће бити много више у трећој *књизи* нашега дела „Европа и и Балкан“ у коме ће бити дипломатска историја Србије.

10. новембра 1810 године кренуо је француски пуковник Вијала до Сомијер на свој пут по Црној Гори. Хвали се гостопримством Црногораца и како су га чували. Док је био у Чеву чуло се да су гомиле Турака појавиле се на висовима Ластовића(?) За то кад је он кренуо даље Црногорци умножише његову пратњу, која се поделила на предводницу, побочнице и аријергарду. Чим је предводница авизирала Турке шеф пратње рече Вијали: „Ако нас нападну брзо ћемо њихове главе положити пред твоје ноге“ па онда издаде својима наредбу, коју Вијала није разумео. „Са лакоћом јелена“ јурнуше Црногорци на Турке, који после неколико међусобних плотуна побегоше, оставивши једног погинулог и два рањеника. Овима такође одсекоше главе, и све три положише пред ноге Вијалине „Ce spectacle me causa de bien pénibles sensations.“ На даљем путовању упитао је Вијала своје пратиоце зашто не одреде нарочите пограничне стражаре за овакве мале нападе. Црногорци му одговорише: „за такво стражарење наши би људи морали за дуже времена напуштати своје послове. Зато би ваљало стално одредити пограничне стражаре. Овима би ваљало давати сталну плату, а за то би ваљало сви да плаћамо порезу, чиме би дошли у завпсност (à la dépendance) овако *сваки* брани границу кад затреба.“ [1])

*У марту 1811* у Боци Которској не беше никако мира. „Црногорци узрок“. Тада Наполеон нареди Мармону да спреми предлог за поход против Црне Горе. Тај се пројекат налази у ратном архиву у Паризу. По њему су Французи имали кренути са три колоне из Котора, из Будве и Требиња, али да би се овај пројекат могао извршити требало је слободно кретати се у Херцеговини, а при одношајима између Порте и Француске на то у 1811 није било ни мислити. Осем тога за извршење таквога пројекта требало је бар 15 батаљона, а ових (у Боци или целој Далмацији?) није било. Најзад за пренос 12 топова и 300.000 рациона хране требало је скупити у Боци толику стоку, да би сам тај факт, и без обзира на коштање, открио Црногорцима шта им комшије спремају. Французи морадоше дакле напустити своју намеру, а Црногорци који су ипак били прокљувили шта се намеравало, кад видеше да их Французи не смеју напасти постадоше још дрскији.

Хрватски батаљон у Котору беше састављен готово искључиво од војника православне вере. Агенти Владичини тако

[1]) *Вијала,* I, стр. 147—148.

су покварили дисциплину у том батаљону, да су Французи морали да га пошљу у Дубровник, а на његово место да доведу батаљон Личана, у коме бар поједине чете беху састављене од католика те ове чете наместише у позиције на црногорској граници.[1]

Из ове 1811 године имамо још да забележимо да се Сулејман паша Скопљак појавио са великом војском у Херцеговини да укроти Дробњаке и Никшић. Владика се побоја да он том приликом не нападне на Црну Гору, па се стаде спремати. У ту спрему спада и писмо Владике Петра Карађорђу, у коме га је молио да му помогне једном диверзијом од стране Србије, ако би Турци напали на Црну Гору.

Али Сулејман паша задовољно се својим успехом у Никшићу и Дробњацима.[2]

1812 године генерал Бертран хтео је ипак да изврши експедицију на Цетиње. По рапорту генерала Делзона Delzons требало је за то 12.000 људи и међу њима најмање 6000 Француза. Главна трупа имала је да пређе преко Кривошија, кршевитог предела који заузима четвртину круга који висови састављају око Котора, од Новога до Пераста. Туда је Делзон мислио да се дочепа црногорског плато-а. Томе пројекту нађоше много махна: прво терен, који је Делзон изабрао, беше врло мучан, преко њега не би било могућно прећи са натовареном стоком, а становништво би све пристало уз непријатеља (уз Црногорце). За тим Бертран у свом рапорту, којим спроводи Делзонов рапорт вели да он, баш и када би свео све гарнизоне по Илирији на минимум, не би могао саставити за ову експедицију више од 3000 Француза, 700 Италијана и 4000 Хрвата „сумњиве верности". И тако је напуштен и овај пројекат да се покори Црна Гора, али се нашло да је потребно, једном војном демонстрацијом подићи мало престиж француског оружја на томе крају, и на скоро добила се прилика за то.

Паштровићи беху већ одавно у отвореној побуни. Њихови свештеници нису хтели ни један да положе заклетву верности, а њихова општина пуне две године није пристала да плаћа никакву порезу.

12. фебруара 1812. посла генерал Готје једну чету 23 пука, једну чету Хрвата и једно одељење пандура да дигну и до-

---

[1]) *Пизани*, в. с. стр. 408.

[2]) Coquelle, в. с. стр. 276.

веду из Паштровића регруте за марину. Паштровићи се одупреше оружаном руком и примораше француску колону да се повуче до Будве. У том сукобу констатовани су међу Паштровићима и многи Црногорци. На основу тога Готје пише Владици и захтева од њега „изјашњење“. Владика му га је врло лако дао својим писмом (које се налази у франц ратном архиву) од 12/24 марта 1812 у коме вели „да није био дома и да ништа не зна (о догађају) али он ће издати наредбу којом ће забранити Црногорцима да се мешају у оно што их се не тиче“ па онда наставља:

„Ви ми саопштавате, avec une pointe d' ironie, да је Ваше присуство учинило да престану немири и додајете посматрања о томе како тајне интриге француских непријатеља заводе људе. Врло ми је мило, Господине, што је све што је било непријатно уклоњено и смирено, и ја сам врло захвалан за савете које ми дајете овом приликом“.

Овај одговор, по форми пун поштовања, беше у ствари увреда и показиваше Француској да ће јој Црногорци остати непомирљиви непријатељи. Са Турцима није стајало боље. „On jugea nécessaire de frapper un coup retentissant“.

У јуну генерал Пакто (Pacthod) концентриса у Боки: 2 батаљона Хрвата и пође на Паштровиће. Уз пут предадоше му се села која се беху одметнула пре три месеца, после првог неуспеха француског. У Ивановићу изађоше му на сусрет изасланици Паштровића. Није хтео да их прими, него им је послао списак оних Паштровића, који треба да му се предаду, иначе ће сва села претворити у прах и пепео, а цело становништво ће искоренити. Кад је стигао у Куљаче, предадоше му све оне Паштровиће, који су били у његовом списку. Пакто је од њих изабрао тројицу, међу овима и једног црногорског попа, па их је стрељао, и наредио да се њихове главе сутра дан истакну на Будви. Остале заробљенике послао је као таоце у Дубровник. Овај „exemple“ повратио је мир за неколико месеца.

„Колико је — вели Пизани — ова демонстрација била нужна видело се у новембру исте године, када је *Ибрахим Паша од Травника* казао француском консулу *Давиду* „Ваше ствари на овим крајевима рђаво су стајале пре 4 месеца. Инглези и Руси помоћу Али-паше хтели су увући Порту у савез противу Наполеона, и спремали су експедицију против Илирије. Они су били сигурни да ће букнути буна у њихову корист не само у Боци и у Далмацији него и у самој Хрватској,

где су имали много присталица. Владика црногорски силазио је за то у Никшић где је преговарао са многим Которанима, који су руски агенти. Ја сам желео да Вам то јавим још онда, али нисам смео, јер нисам знао на што ће се Порта одлучити".

С овом напоменом Травничкога паше о *инглеским* интригама у приморју, као да стоји у вези и ово писмо француског команданта у Котору ђенерала *Готје* Владици од 11 (23) фебруара 1812 године:

„Ја знам да ће инглески емисари доћи к Вама, но Инглези су ни једна вјера. Чувајте се Преосвештени Господине, да Вас они не преваре, као што су преварили све континенталне државе, које су за собом повукле у несрећне ратове, па их онда напустили. Нека се Црногорци ни мало не мешају у ствари великих народа, већ нека стоје на миру у свом завичају и буду пријатељи Французима, својим суседима. Тим ће начином они сачувати своје благостање, своју независност и своје спокојство. Примите и т. д.

Ђенерал бригадни, барон Царства,
Командант француске Албаније
Готје с. р."[1])

Споразум између Француза и Црногораца од године 1809 није био довољан да осигура мир на граници. Владика је са своје стране чинио све што је могао, али он није могао увек да уздржи све Црногорце од прекорачивања онога што је уговорено. Ђенерал Готје жалио се писмено Владици, и овај је сазвао збор на Цетињу на коме је одлучено да се уговор са-всеио испуњава. При свем том у почетку 1812 почеше Црногорци пљачкати и отимати стоку и храну нарочито на територији Будве и Жупе у толикој мери да су Жупљани стали да се свете, и дође до сукоба у којима је било мртвих и с једне и с друге стране.

Ђенерал Готје дојури из Дубровника (где је био дивизијар) у Котор да умири духове. Два црногорска лопова, који беху ухваћени на делу, послао је Владици да им суди црногорски суд. Та пажња, основана у осталом на уговору од 1809 тронула је не само Владику него и главаре црногорске, те је Владика одмах писао ђенералу у *име народне скупштине* „да је потребно да се обнови конвенција закључена са бароном де

[1]) *Вацлик*, la souveraineté de Monténégro etc. Leipzig 1858.

Сиврej, једним још свечанијим актом, у коме ће се одредити како ће се казнити који кривац».

Ђенерал у споразуму са г. Каје (Cailleux) ађутантом ђенералгувернера Илирије грофа Бертрана, који је нарочито за то послат у Котор, одговори Владици да одреди место и дан за састанак на коме ће направити нови споразум.

Владика је одредио село *Мирац* на граници, и дан (у јуну 1812) Пред селом налази се велика стена која обележава границу. Ту је Владика дочекао ђенерала па му је представио своју свиту најпре „Главара гувернадура од скупа црногорскога“ (овако српски записано у француском тексту) па онда своја три брата. Одатле је Владика држећи ђенерала за руку провео га кроз две врсте Црногораца, у којима их је могло бити 7—800. Ескорта генералова остала је с ону страну стене. Уђоше у капелу, која је била искићена ћилимима и руским заставама, и у којој беше постављено те ручаше (само је Владика постио и јео пржене рибе из једне кутије).

После ручка Владика је казао ђенералу и то „илирски“:

„Давно сам желео да се познам с тобом и веома се радујем што те видим, те да с тобом заједно испуним моју давнашњу жељу а то је да у миру живим са великим француским народом“.

Неко из ђенералове свите примети да Владика говори талијански, и да би за све било пријатније кад би се он служио тим језиком.

На то Владика одговори:

— Ђенерале, ја морам да говорим језиком, који моји разумеју, јер ја говорим за њих и у њихово име, него одредите тумача! —

Одређен је вице-консул Де Карно да преводи и он је добро преводио до краја.

Владика одреди гувернадура и три главара да учествују у конференцији. Ђенерал задржа изасланика которског, грофа Бубића и г. Каје. Сви се остали уклонише.

Конференција је обновила споразум са бароном де Сиврej, али јој је додала ове четири тачке:

1. Сваком Црногорцу, који украде или нанесе увреду некоме на француској територији судиће се на француским судовима и по француским законима, и главари црногорски не могу апеловати противу такве пресуде.

2. За отмицу стоке плаћаће се стоком и то грло за грло, или у новцу по пресуди изборног суда, и штету плаћа општина у којој живи отмичар, а она ће се с њиме рачунати.

3. Установљава се мешовита комисија, састављена од црногорских и француских главара, која ће имати да реши све раније спорове о дуговима.

4. У случају ако би Владика добио од свог протектора Цара Руског заповест да ратује са Французима, он се обвезује да о томе извести ђенерала два месеца раније, а ђенерал узима на се такву исту обвезу под условом ако француска влада одобри ову тачку.

Кад је то свршено Владика је узео за руке ђенерала и г. Де Карноа, па је с њима изашао из капеле где су били искупљени сви Црногорци па им је довикнуо:

„Слушајте главари и ви сви Црногорци и пазите добро што ћу вн рећи: Ја сам преко тумача ево овога овде углавио са француским ђенералом овакав уговор (овде је владика прочитао текст конвенције). Овај уговор, који сам направио за вас и у ваше име, јемчи за мир и вама и становницима нашега суседства, нашим старим и добрим пријатељима. Закуните ми се Богородицом и Св. Спиридоном, да ћете поштовати овај уговор и да ћете сами казнити онога, који се први усуди повредити оно што сте ви сами уговорили, па ма ко то био!“

„Закнињемо се!“ грмнушо сви Црногорци.

За тим се Владика окрете тумачу и нареди му да све то понови српски, талијански и француски, то је урађено.

За тим је владика опет узео ђенерала за руку и одвео га натраг до границе, где се с њиме пољубио, па онда је рекао тумачу:

— Господине, врло сам задовољан са начином на који сте схватили сваку моју мисао и како сте је исказали. Желим да будем ваш пријатељ. *Сећајте се увек тога* и будите и ви мени пријатељ.

Црногорски и француски плотуни завршили су овај састанак.[1])

Изгледа да је у јулу 1812 Везир скадарски Мустај-паша покушавао да отме *морачку* нахију и да је за то тражио француску помоћ, као и да су Французи за ту помоћ били спремили у Котору 4000 људи, али како је Мустај-паша био побеђен

---

[1]) *Вијала*, књ. II, 56—64.

у битци код *Љуботина*, то се морао вратити у Скадар да чека док Наполеон победи Русију, па ће му онда бити ласно.[2])

Међутим Наполеон не само што није могао да победи Русију, него са жалосним остатцима своје „велике војске“ морао је да бежи из Русије.

Овај пораз Француске прекинуо је и сва даља напрезања Владике Петра и француских ђенерала да задрже и одрже добре суседске односаје између Црне Горе и Француске.

---

[2]) *Медаковић*, у св. пом. књизи.

XIV

## Највећа несрећа Црне Горе

Још у почетку 1913. године нашла је инглеска влада, која је била у савезу с Русијом противу Наполеона, да би за савезнике корисно било кад би и Црна Гора направила једну диверзију у Боци Которској

О томе има у Ровинсковој књизи овакво место:

„Кад је шеф енглеско војске (?) контра-адмирал (?) Hoste преко пуковника Данеза предложио Црногорцима да заузму Боку и да из ње истерају Французе, онда су Црногорци дали писмену изјаву, у којој има и ово:

„Народ црногорски не би жалио пролити своју крв, кад би био потпуно уверен да ће се Бока и Конавље, који су и пређе били црногорски, уједините са Црном Гором и да ће тако уједно бити признати као мала република под штитом Велике Британије и Русије. Народ црногорски даље моли да му се обећа да ће у случају кад би, не дао Бог, непријатељ осилио се у овим крајовима толико, да му се ми не бисмо могли одупрети — Велика Британија старати се о народу да га не жртвује непријатељу, него да га укрца на своје бродове и да га пресели у своју државу или у Русију куда ко буде желео. И, ако би се народ црногорски преселио у земље под владом Велике Британије, да ли ће тамо моћи очувати своју православну веру (јер би се из Боке преселили и православни и католици) па да сваки има свог архијереја православног и католичког“.

Ровински за ово упућује на Вијалу (стр. 302 и 303), али ми у том писцу не нађосмо то место.

У материјалима за историју Црне Горе, које је доцније из руских архива изнео Марко Драговић налазимо у целости „Од-

говор Митрополита црногорскога на инструкцију дану господину пуковнику Данезу од велико-британскога контра-адмирала и кавалера, и морскијех сила сицилијанскијех и јадранскијех комендантаˮ, који гласи овако:

„1. Народ црногорски нема рата с Французима, будући они сада о томе не раде, него о миру.

„2. Народ црногорски не имајући регуларне војске и артилерије, и не будући ни од кога подкријепљен, не може ратовати са Французима ни узимати фортеце ни градове без помоћи од флоте и војске инглешке, а без војне амуниције.

„3. За садружити се са војском инглешком речени народ жели знат коју корист из тога може добити, и колико далеко требује двор инглешки да црногорска војска иде, јербо се она на дуго вријеме и на веома далека мјеста не може од својијех граница одлучити, ни оставити своје домове и чељад. А што се тиче до бокешкијех комунитадих, које би биле у договор и у друштво са Црном Гором, ни једна не љуби Французе изван једнога малога броја који су ради својега интероса привезани к Французима; но кад би Црногорци ступили у провинцију Бокешку да се саставе и удруже с Инглезима тада би оне приступиле, а иначе не би могле, јербо су уплашене и приведене у слабост да се не могу без такве згоде подигнут противу садашњег њихова краља.

„4. Главар од Црне Горе не може становито обзнанит колико његове војске може бити, јербо на ближња мјеста ова војска не стоји на један број, него временом придоходи, а неки се повраћа за прегледати своје домаће после.

„5. Непријатељска снага од војске у Боку није свагда једнака ни од једне нације састављена, него некад бива више а некад мање војске мијешане Французах, Хрвата, Италијанаца. А како јо сада нема више од 4000 раздијељене у Котор, Кастел-Нови, Будву и у Рисан.

„6. Народ црногорски чувајући своју вјерност к високоме рускоме двору не може поступит ни у чем што би могло бит противно нашему покровитељу; тога ради најпрво жели од високога великобританскога двора увјерен бити о дружби и пријатељству његову с руском империјом, јербо ми с руске стране немамо о војенијема дјелима против Франције никаквога извјошћа, и не можемо без увјерења подвргнут себе високомонаршому гњеву нашега покровитеља.

„7. Народ црногорски не би жалио своју крв пролити кад би истинито увјерен био да ће бокеска провинција и Конављи Дубровачки, који су и приједа били црногорски, бит с Црном Гором сједињени, и да ће и ови мали два народа бити познати од великобританскога двора за једну малу републику под његовијом и росискијем покровитељством.

„8. Народ црногорски такођe жели знат и увјерен бит да великобритански двор ни у ратно вријеме, ни при свршетку истога неће како нас, тако и бокеску провинцију нигда оставити што ће сваку помоћ нама давати, и у мирне трактате нас закључити.

„9. Народ црногорски јоште моли да му се даде увјерење имати узданицу ако би, боже тога заступи, непријатељ у ове стране осилио и објачао да се ми ни по који начин не би могли одржати, да би и тада великобритански двор нас пазио да нас не остави непријатељу на жертву, него да би на своје бродове народ примио да се пресели у његову државу, или у Русију, ђе би који пожељео. Ако би у великобританскога двора владавине преселили се, били они источнога били римскога исповједања, да им буде слобода оградити цркве колико би којијем потребно било, и држати своје свештенике и закон слободно, и слободно исповједати вјеру без икаквог притешњења; и да има сваки народ свог архијереја по уставу источне или римске вјере.

„Ако великобритански двор благоизволи увјерити *писмено* поменути црногорски народ о томе што се садржи у ове последње три точке т. ј. у 7, 8 и 9, и ако војену *амуницију и друго што је потребно* саизволи дати, тада ће народ црногорски бити готов уљести у све комунитади бокеске и здруживши се с војском инглешком војеват свијема силама колико више и боље буде могуће и тада ће остат фортице бокешке облокате и затворено".[1])

Изгледа да се Владика није ограничио само на овом одговору него да је уједно предао пуковнику Данезу и свој *план за освајање Боке Которске.* Ево како је тај план гласио:

„Будући провинција Бока Которска од сјеверне стране граничи се Турском Херцеговином, а особито комунитад Кастел—Нови, а такође раздвојена је Конавлом до самога Котора,

[1]) Пом. Гласник Срп. Ученог Друштва стр. 301—303.

то црногорска војска не може ни преко турске земље, ни преко реченога Конавла имати слободног пута на кастелновску страну, јер оставља за собом Котор, Будву и сву осталу провинцију.

„По овоме овђе реченом цијеним да би најљепше било да се Инглешка војска са црногорском здружи на будвљанско поље и да се остави толико бродова и војске колико се види да ће бити потребно за освојење Будве; а остала ескадра да иде спремно под Кастел-Нови, а сухопутна војска преко Грбља да освоји фортицу „Санта-Тринита“ (света тројица). У толико да приступе двије фрегате и која барка кононијерка на ближе пут Котора да учини блокаду морем и сухијем да у Котор никакве провизије не улази.

„Освојивши Будву освојиће се Паштровска комунитад, и три комуне Грбаљ, Кртоле и Љуштица и све до Котора, и тада ће бити отворен пут креко Конавла на Кастел-Новску страну. Ако ли буде регуларне војске довољно, могла би се једнијем махом оставити блокада Котора и проћи на даље за пресјећи на Дебели бријег, међу Суторину и Конавло, сваку комуникацију непријатељску, али би се за то хћело најмање 10 до 12 хиљада регуларне војске. А веома би добро било, ако је икако могуће, да толико или више буде: једно за то, да би скорије могли све тврђаве у блокаду ставити, а друго за то да се даде непријатељу више страха, и треће за ободрити не само народ бокешки, него и далматински и дубровачки, који желе тако исто као и бокељци да се ослободе од тираније француске.

„Потребно је приготовити унапријед фишеке за црногорску војску и за осталу која буде к нама придружена, да вријеме не би губили слијевајући олово и савијајући фишеке.

„Да буду балоте не више него ли ова у овоме фишеку који шаљем, и праха толико колико у истоме, јербо наше пушке нијесу једнога калибра, него нека шира, а нека ужа, за то балоте не велике требају да би и у саме уске пушке могле улазити. Потребно ће бити неколико хиљада кремења турскијех различне врсте приготовити, јербо кремење од мушкетах за ове пушке не служе.

„Могло би се догодити да из турске земље оли из Далмације придође к нама људи без оружја, тога ради добро би било да се на ескадри находи неколико хиљада мушкета и ћесах јегерскијех ради сваког потребног случаја“.

„Сувише од тога оће се *хљеб* што требује за војску и *новаца* за остало: јело, пиће и за плату“.

Сигурно услед одговора, који је пуковник Данез однео са Цетиња, у априлу 1813. појавила се инглеска флота пред Новим.

Њен адмирал *Фриментл* пише 8/20 априла 1813. Владици Петру I:

„Видео сам Вашег отправника послова, и *врло сам задовољан* осећањима и ревношћу црногорског народа за ствар наших савезника. Само како видим (сигурно из горњег „плана" владичиног, а ваљда и из усменог рапорта његовог „отправника послова") да је њему (т. ј. црногорском народу) немогућно успешно радити без *хране и муниције*, а ја их за сада немам довољно на бродовима моје флоте, то Вас молим *да причекате док их набавим*. Ја ћу о томе благовремено известити Ваше Превасходство, па ћемо онда договорно решити подесан тренутак за *заједничку* акцију. Интимна веза између Руског и Инглеског Двора постаје сваки дан све чвршћа. Наставите да продужавате добра расположења и ревност Ваших поданика, а ја нећу ништа пренебрегнути да Вам јављам све што треба".[1])

Адмирал Фриментл одржао је дату реч. Он је при крају августа 1813 *богато* снабдео Црногорце са муницијим а вероватно и потребним новцем, договорио се с Владиком о свему и 27-ог августа (8. септембра) 1813 издао је Владика Петар I народу црногорском и бокешком овакав проглас:

„Петар, божијом милошћу православни Митрополит црногорски, Скендерије и Приморја, и рускога царскога ордена Александра Невског—кавалер,

благороднијема и поштенијема сердарима, војводама, барјактарима и другијем главарима и старешинама и свему храброме народу црногорскоме и брдскоме у Господа здравствовати и радовати се.

Познато је вашим благородствима и тебе љубазни народе, како је већ наступила седма година од како су Французи покрили Бокешку провинцију и како су они с почетка нами страшно пријетили да се отачество наше унапријед неће називати Црна него Црвена, то ће рећи крвљу обливена Гора.

„Они би то и учинили по својству њихове злоће, будући су напријед своје окаљане руке у крви законитога краља и краљевске фамилије омочили и на томе безбожија своје јакобинско фармазонско правитељство основали, али благодарећи Бога нијесу могли учинит.

---

[1]) Brunswich, Recuels de documents diplomatiques, concernant Monténégro, стр. 31. Coquelle l. c. стр. 278.

„Прво по томе што нијесу међу нама нашли издајникаx јакобинскога духа, који би им путове отварали и четовође били као што су наодили на много мјеста за несрећу свијех народах међу којијема су они издајници били.

„Друго што смо ми становити договор учинили на Мирац у цркву храма светога великомученика Георгија, кад смо генералу Мармонту на састанак били, да умремо при нашој вјери и слободи с оружјем у рукама славно и да се никад под њихову власт живи не предамо.

„Треће што су они вићели пребивалишта наша утврђена каменитијем горама, и не само једну Црну Гору него многе горе, које се не боје бомбе ни лубарде, и што су наше крајичнике при сваком движењу њихове војске наодили справне и готове к боју на својијем границама, а навлаштито кад су њихова три генерала су три тисуће и више војске ударили на комун Брајиће, тада су они познали колико би им скупо коштало докле би Црну Гору освојили. А

„Четврто што славни народ од Шпање Божим промислом и благоволењем, побуђен љубављу к отачеству и к својему законитом краљу, одведеноме вјероломним Наполеоном у Францију, свргнувши јарам француски подиже неустрашимим духом мужества своје оружје против онога всеобћега роду човјечанскоме непријатеља и возмутитеља Јевропе.

„По овијем дакле узроцима немогући они нечестивци успјети у својијема предузећима, нијесу су се постиђели престављати нама толике милости и награде од њиховога цара ако ми његово покровитељство заиштемо, и ако његова консула међу нама прихватимо, мислећи да ми као горски народ нећемо разумјети; јер то оће рећи да сами себе својијема рукама синџир на грло ставимо, и да змију у наша њедра пуштамо. Но будући су и на ова преставлења добили како устмено, тако и писмено противни одговор, није им оставало друго него чрез посредство мира прекратити смутњу која се бјеше међу наше крајичнике и њихове солдате около Котора започела, бојећи се да не бисмо и бокешки народ противу њих узбунили. И тако смо с генералом Бертрандом на кондиције мир учинили, и с генералом Готијером потврдили до заповједи коју бисмо имали од нашега цара. Но што искаше генерал Бертранд да му предајемо њихове људе који би у наша мјеста добежали, то нијесмо примили; и за то је њихов цар толико расрђен да је говорио да ће нас не само огњу и мачу предати, него да ће и горе или

ти планине наше сажећи. Али се није надо да ће из Русије главом без обзира бјежати оставивши пространа московска, смоленска и литовска поља посијана костима својијех војника, и своје високоумијем надмено намјерење о освојењу Русије и цијолога свијета закопано под пепелом московским.

„Из овога свега, љубезна браћо, јасно вићети можете што су они тирани мислили од нас учинити и што би учинили да су силе имали, а сваки дан гледате што чине од браће наше приморацах, и по томе расудит можете колико би вас народ у свјет несрећан био да није свеблаги Бог благословио оружје великога Александра милостивога покровитеља нашега.

„Тога ради пренимо сви и приносит не престанимо свеблагом Богу благодарење и славу који је даровао својему помазанику Александру крепост и силу на истребљење тмочислене војске крволочнога Наполеона љутога и непримиримога непријатеља човјечанства.

„А при том споменимо и друге дужности наше које нас позивају у садашње од самога Бога послано вријеме на витешка војничка дјела да и ми при помоћи Господа сила не останемо између осталијех народа најзадњи, него да ћерамо опћене непријатеље из нашега краја када их и по мору и по суху ћера и бије сила руска, енглеска, ћесарева и шпањолска.

„Приготовите се дакле, јунаци, с природним духом храбрости на витешки ови подвиг да призвавши Бога на помоћ што скорије ступимо у бокешку провинцију под славодобитним барјаком великога Александра милостивога покровитеља нашега.

Дано у резиденцији нашој на Цетиње Августа 27. 1813 године.

Петар Петровић.“

На ту прокламацију Владичину одговорише Французи оваквим прогласом:

„Бокијељи! Једна варварска нација оће да вас поруга и потлачи, и да вас баци у море од несреће. За то отворите очи и не дајте се преварити. Та нација вас нагони да будете извршитељи најсрамнијега дјела и да проливате крв за оно што је за вас погибално, а за њих пак корисно.

„Бокијељи! Родољубље је француско велико. Знадите задобити њихову љубав признањем њихове власти и то што пријед, јербо свако одоцнење било би за вас од велике несреће. Познајте вашу кривицу и постарајте се исправити исту; ста-

рајте се да се учините достојни опраштања императора француског, који га никад није ускратио онијема који су га умјели молити.

„Исти император московски предао је вас за вазда Французима. Санковски имао је већ наредбу од двора руског да крене између вас; Сењавин мораде од вас одступити; Милетић, Воиновић и сва војска руска мораде вас оставити. Једна велика сила дан на дан очекива се да уљезе у вашу околину; ваше владање осудиће вашу срећу, но ви сте јошт на вријеме исправити ваше кривице; можете још учинити да будете дио драгоцјени и вазљубљени онога царства од којега сав свијет трепеће, удивљава се и почитује.

„Несрећа ће бити за вас ако ово не учините. Ако вама ваши самовласници говоре да неће бити поштован ваш закон, ваше поштење и ваше имање, то ви томе не вјерујте, то је пријевара, ослободите се од ње. Нема ни једнога народа на свјету који почитује и брани слободу као Французи. Далмација, Дубровник, Италија, Швајцарска и Оландија чисти су сведоци тога колико су Французи почитовали имућа и поштење од фамилијах.

„Отресите се савеза са људима од којијех ви не можете имати ништа друго до штете. Упознајте ђе је ваша корист, а особито што се тиче ваше трговине морске, да у најзадњи час не буде одлучено за вас то што је одлучено свуда противу онијех народах, који су били дрски противити се.“

И тако се формално објави рат између Црне Горе и Француске. Нисмо нигде нашли трага да ли су зараћене стране *благовремено* једна другој отказале „добре суседске односаје“ као што беху уговориле у првом уговору о тим односајима.

Било како му драго, Црногорци сад нису губили време. Подељени у две колоне, они су истога дана кад је изашла Владичина прокламација прешли границу.

Прва колона сиђе преко Браића и Маина пред Будву.

Позваше команданта Будве да се преда. Овај није хтео да чује за предају. Ноћу између 11 и 12 септембра Хрвати из огулинске регименте, који су састављали гарнизон убише француског команданта и његовог капетана, који је био бригадир жандармерије. Други су рањени, међу овима и каноник Којовић, који је два пута ударен ханџаром. Многи француски нижи чинови и цивилни чиновници спасли су се скакањем преко бедема.

После ових убистава наста пљачка нарочитих француских кућа и француских присталица.

Сутра дан уђоше Црногорци у Будву без икаквог отпора.

Овако се прича у једном италијанском документу.[1])

Друга колона под командом Вука Радоњића гувернадура пошла је на тврђаву Св. Тројице. У овој је било 300 француских војника под командом италијанског официра *Кампанели*. Овај није чекао да га Црногорци нападну, него је сам предузео офанзиву, испадом из града. Црногорци га нападоше са свију страна. Он направи каре од својих људи и према сваком другом непријатељу могао би се дуже бранити. Али Црногорци извршише јуриш на каре и провалише га јатаганима. Француза је ту погинуло 100, 50 их Црногорци ухватише живе, по другом извору заробљено је 36, а 150 их побежо у Котор. Како је фортица била минирана, она је после једнога часа одлетела у ваздух.

Одмах после ове победе гувернадур је 12. септембра 1813 године похитао да се придружи Владичиним трупама под Котор.

Владика је истога дана јавио енглеском адмиралу који је стајао са својом флотом на Вису, и аустр. ђенералу који је командовао у Далмацији, да је отео Будву и Тројицу и замолио их је за њихову помоћ, да се настави „срећно започети посао."

Нарочито је за освајање Котора била потребна сурадња енглеске флоте. За пакост ова је онда била на једрилима и за своје кретање зависила је од ветра. Требао је погодан ветар па да флота може ући до на „дно" которског залива. Тога ветра оних дана не беше. Зато се „савезници" морадоше задовољити да, чекајући погодан ветар, нападну Порто-Розо, које затвара улазак у Боку, и укршта своју ватру са Кастелновим.

15. септембра 1813 Црногорци и Приморци нападоше на француску батерију код Верига, и под унакрсном ватром са ње и Св. Ђорђа, отму је, узму три топа и заробе 13 војника.

18-ог септембра 1813. нападну Црногорци на француску батерију на Росама и отму је. У њој су нашли 4 заглављена топа, што су их солдати оставили па побегли.

Ове две мале победе, на Веригама и на Росама биле су за Црногорце врло важне, јер сад сви путеви који воде у Котор беху у њиховим рукама и сад им је тражена помоћ од Инглеза и Аустријанаца могла доћи до под сами Котор. Само их је још ваљало „стегнути опсадом" Нови и тврдињу Шпањолу, да се

---

[1]) *Ковачић*, l. c. свештић други.

пресече свака веза између њих и Дубровника. Тај задатак поверио је Владика сердару Сави Пламенцу 28. септембра 1813.

1-ог октобра ушла је у которски залив једна инглеска фрегата, један бриг и неколике канонијерске шалупе, под командом капетана *Хоста* (Host) који је донео Владици овакво писмо од инглеског адмирала:

„Част ми је да Вам представим капетана Хоста, команданта фрегате „Bacchante“. Он има пуномоћ за све што се тиче далматинских послова. Молим Вашу Светлост да га акредитује код Команданта црногорских трупа, како би могао да ради према мојим жељама и упутствима. Пред Кастелнуовим 8. октобра (по нов.) 1813.“

Са капетаном Хостом дошао је Владици и католички абат *Брунаци*, који је донео одговор аустријског „врховног војводе“ *Франца д' Есте* на писмо које је Владика био упутио „аустр. командујућем ђенералу у Далмацији.“

Ево шта пише Франц д' Есте Владици Петру I:

„Високопреосвештени Господине! Налазећи се послом овде на Вису у оно исто време кад се разнео весели глас да је Ваша војска завладала Будвом и узела тврдињу Троицу близу Котора, опазим једно Ваше писмо, на коме не стоји по именце коме да се преда, него с натписом ђенералу аустријском који био да био Командат у Далмацији, па желећи разабрати подробније новости а такође и видети, не би ли ја могао одавде помоћи у чему год Вашем делу, које смера на ослобођење Боке од власти француске, под којом је угњетена стењала, а равним начином и по савету г. Зифре, који се баш овде налазио, решим се отворити Ваше писмо, и нађем у њему потврђене радосне гласове, који су се овде разнели. Ја сам опет запечатио Ваше писмо и послао га одмах куда је опредељено, али видећи да Ви, Впреосвештен Господине иштете аустријске војске и муниције у помоћ, да с општим сагласијем ослободите са свим Боку, разговорио сам се одмах с г. Командантом инглеским на Вису, и тако сам израдио да се одмах пошље тамо једна ратна лађа са неколико канонијерских шалупа и да се отправи на лађи неколико војске, муниције и праха. Без сумње, ако сретно пође за руком предузето дело, доћи ће и више војске за овом да помогне заједно с Вашом војском ослободити Боку.

„Са овом малом помоћи, које главна заслуга биће брзина (са којом се шаље) наумио сам послати Вама добро познатог г. абата Брунаци, који се овде код мене налази, и коме ћу пре-

дати ово писмо, Ја много полажем на умешност и вредноћу истога г. абата, који се свагда усрдно старао за опште добро на тим крајевима, и који је својом ревношћу и карактером знао заслужити моје поверење.

„Ја га дакле Вама препоручујем и наредио сам му да Вам и усмено изјави моје отмено поштовање. Радујући се и опет Вашим победама, које све више и више умножавају опште поштовање Ваше особе, молим Вас да верујете и т.д.

Вашег Преосвештенства Доброжелатељ
Франц
врховни војвода аустријски од Есте (с. р.)

Сумњамо да је ово велико и тако љубазно писмо аустријског Ерцхерцега направило Владици велику радост, јер ето он му у место аустријске помоћи, шаље инглеску, коју би Владика добио и без његовог посредовања, и ето му у место аустријске војске и муниције шаље само препреденога Брунација, од чије „ревности“ Владика није могао ништа добро очекивати. Међутим истога дана 1-ог октобра 1813 Доброта и Перчањ пређоше на Владичину страну, а Пераштани скочише на оружје и јуначки истераше Французе из свога градића, па из њега отворише топовску ватру на батерију која је била на острву Св. Ђорђа те и њу отеше, и у њој узеше 10 топова и заробише 80 солдата, које одводоше инглеском команданту.

Сутра дан 2-ог октобра Вук Радоњић јуриша на Шпањолу и сам Кастел-Нови са сува, а енглеска ескадра бомбардује их са мора. Борба је трајала 48 часова, најзад Цвногорци освојише обе тврдиње и у њима 25 топова.[1])

Приморци као да се беху наљутили на Инглезе што су разорили тврдињицу Св. Ђорђа и што су однели заробљене топове. Владика је о томе известио капетана Хоста. Овај му одговара оваквим писмом:

„Ваше Преосвештенство, Господине! Имао сам част примити Ваше писмо писано јуче. Жао ми је што су становници узели за зло разорење тврдиње Св. Ђорђа, али то није за што друго учињено, него да се обезбеди ескадри инглеској пролазак кроз Вериге, у случају какве неповољне промене. В. Преосвештенство, Господине! Топови ће се вратити становницима,

---

[1]) по другом извору отели су том приликом 33. топа и доста хране и џебане.

али треба да знате да сам ја био наумио пренсти те топове на брдо, па да из њих бијем Котор. Сад сам пак променио мисао и *нећу ништа друго радити*, него ћу блоковати обалу *Дубровника* и которску; у тој намери скоро ћу изаћи из залива да пазим на непријатеља.

Част ми је и т.д. Хост".

„*После писма*: Абат Брунаци учинио је много *квара*. Његов начин поступања, показујући се врло вредан својим *интригама* на штету је његовом Цару и овога савезницима, јер квари опште дело за које смо се заузели."

Очевидно је Брунаци својим интригама учинио да се становници жале на поступке Хостове, које је, као што видимо диктирао интерес предузете акције. Изгледа да је то и побудило капетана Хоста да са својом ескадром напусти которски залив баш кад Црногорци и Приморци почињу опсаду Котора, па да иде чак под Дубровник.

Владика је одмах молио Хоста да не излази из залива, али је добио овакав одговор:

„Кад је Котор са свију страна опкољен, моје бављење овде није више потребно. При свем том ја се нећу много удаљавати, нећу ћу поћи против непријатеља к Дубровнику, и често ћу долазити у Боку да се с вама састанем. *Ја сам заповедио инглеским војницима да изиђу из Новога и Шпањоле.* У ова два града и на острву Св. Ђорђа има много барута, о чему јављајући молим Ваше Високопреосвештенство да предузме оне мере, које нађе за добро у овом случају."

И после овога капетан Хост са својом ескадром оставио је которски залив и одједрио је да чува обалу од Котора до Дубровника.

То је био први резултат Брунацијеве „ревности".

Истина по другим изворима изгледа да је *ветар* спречавао Хоста да опет уђе у которски залив, па чак нађосмо и тврђење:

„14. октобра била је *бура* на мору која је *приморала* инглеска флоту да се удаљи од Боке."

Та бура могла је бити само разлог за Хоста да се не врати одмах у Котор као што је Владика молио, јер ево шта капетан Хост пише Владици 17. октобра;

„Честитам Вама и вашим храбрим трупама. Пошто су Кастел-Нови и Шпањола отети, моје је присуство излишно. У фортици Шпањоли нашао сам велику количину муниције. Ваше

Превасходство узеће од ње што жели. *Ветар ме спречава* да идем у Котор".

*На мору*, 17. октобра.

Ноћу између 16-ог и 17-ог октобра изађу из Котора 256 Хрвата са 4 официра који су били у француској служби и *предадоше* се у Прчању *абату* Брунацију. Они су донели собом и три француске заставе и кључеве од градске капије према пристаришту. Да је *Брунаци* одмах о томе јавио Владици, који је био у Доброти (на по сата од Котора) Црногорци би још исту ноћ ушли у Котор, али *Брунаци је о томе известио Владику тек сутра дан у подне.*

Владика се користи овим смањивањем гарнизона у Котору па понуди команданта которског *Готје* да се преда. Командант се захвалио Владици на предлогу, али се није хтео предати.

О овоме са свим вероватном факту да су се Хрвати предали католичком попу Брунацију, као представнику аустријског надвојводе Франца д' Есте, има у другим изворима и оваква верзија:

„Црногорци скупише сву своју снагу око Котора и почеше правити апроше, чекајући да се ветар промени па да се инглеске лађе врате под Котор.

„Командант Котора *Готје* посла један батаљон Хрвата, које је Наполеон приморао да служе у његовој војсци, да спречи црногорске радове на апрошама, али Хрвати пређоше на Владичину страну".

Ми ћемо даље видети из осталог рада Брунацијевог да је прва версија вероватнија.

Главно је да је ова предаја Хрвата мало користила, јер је Владика сада ипак морао да приступи формалној опсади Котора.

Али док су грађене апроше, и док се чекало на повратак Хостове ескадре, Владика Петар I гледао је да ту нехотичну паузу у ратним операцијама искористи *за политичко освојење* Боке Которске.

Владика је одмах чим је био заузео Будву, издао ову прокламацију:

„Славони,

Славно становништво Боке Которске, Дубровника и Далмације!

„Дође време да подигнете своје оружје противу разрушитеља Европе и општега непријатеља, који је напао на вашу

веру, који је разорио ваше цркве, и који се спремао да вас лиши и личне својине. Он је бацио под ноге ваше победоносно јунаштво, вашу народну част и част ваших предака. Он је разрушио ваше давнашње привилегије, обезчастио толике породице, укочио вашу трговину. Он је ударио порезу чак и на крв у вашим жилама, и на лешеве ваших рођака. Та коју неправду није он учинио?

„Ево дође тренутак да се сетите своје старе славе, славних предања, која су вам очеви оставили у аманет, а која је Тиранин ево скоро седам година бацио под ноге! Куцнуо је час освете.

„Мајке ће опет видети своје синове, које су им свирепо отели, они ће их опет моћи загрлити и оросити својим сузама радосницама; протерани вратиће се у наручја своје браће. Трговачки путеви отвориће се на ново за ваше бродове, и они ће опет доносити благостање међу нас. Ваше слободе, ваша права и привилегије вратиће вам се.

Помисли свагда победоносни и свагда славни народе, колико је Бонапарта прегазио краљевина, кнежевина и република, колико је милиона људи нечовечно жртвовао, колико је море крви и суза пролио, па онда чуј, народе, да је Цар Александар са својим моћним савезницима ослободио краљевине Прајску, и Сакосонску и да сада узастопце гони тога џелата Европе. Хрватска је ослобођена, тако исто и Корушка (Carniolie) и Трст и Фијума и Сињ. Па шта чекате онда ви, славни Словени Далмације, Дубровника и Котора? Непријатељу су пресечене све везе, он је затворен у неколико тврђава. У Далмацију улази сувим војска ћесара аустријског а морем војска Краља од Инглеске. Те су војске већ узеле Задар и стигле су до Макарске[1]) Немате дакле од чега да зазирете, сјedините се с вашом браћом Црногорцима, затворите француске тиране у градове, нека они помру од глади као што су они с вама хтели учинити, избаците их из ваших вароши и села док велике силе не стигну да дефинитивно протерају те крвожедне чете.

„Ево мене са мојим Црногорцима да јурнемо свуда где буде опасност. Слава издајника Бонапарте остала је у Москви и у Смоленску, немамо више да се бојимо тиранина.

[1] *Пизани*, из чије књиге видимо ову прокламацију, вели за ово место у њој: „Аустријанци су ушли у Далмацију тек месец дана доцније али Владика служећи се пророчким стилом, меће прошло време место будућег.“ (у пом. књ. Пизанијевој, стр. 463.).

Нека сваки Бокељ и Дубровчанин зна, да ми долазимо као пријатељи да нападнемо заједничког непријатеља. Ми смо војници вашег великог заштитника Александра I, Ћесара Франца и њихових моћних савозника, и ко год се буде према нама понашао као према непријатељу, тога ћемо ми сматрати као непријатеља општега добра, тога ћемо гонити и његова добра узаптити.

„Прву помоћ очекујемо од инглеског Краља. Његови ће се бродови скоро појавити, нека нам Бог буде у помоћи! Њему ја поверавам успех нашег предузећа.“

Из нашега главног стана у Будви 12/24 септембра 1813.

Петар, Владика“

Пошто је ова прокламација учинила своје барем међу Бокељима, што је за сада за Владику било главно, и пошто се досадашњи успеси црногорског оружја показали приморцима колико је озбиљно садашње владичино предузеће, то је Петру I изгледало да је дошао психолошки моменат, да се прогласи уједињење Боке Которске са Црном Гором.

С тога је Владика сазвао *скупштину* свију главара црногорских и бокешких у Доброту, на дан 29. октобра 1813.

Та народна скупштина донела је овакву одлуку:

„У име Божје, амин!

Двије суседне области, Црна Гора и Бока Которска, задахнуте родољубљем, вјерозаконскијем осјећајима и осјећајем части, помоћу Божјом спасоше се и ослободише се, збацивши јарам француски својом крвљу и жртвама. Па се за то куну Богом Господом на узајамну вјерност, и у свакоме случају и догађају вјечно јединство.

„Будући су се ове двије области у данашње вријеме подвргле високој и могућој заштити трију великијех здруженијех држава Русије, Велике Британије и Аустрије, то ми главари поменутијех области изјављујемо да ако би икада политичне комбинације нагнале једну или другу од ове двије области да подпадне под владање једне од горе поменутијех влада, то да ће се истој влади подврћи и друга под истијем условима, и са онијем повластицама које је уживала до сада.

„Ако би држава, која би над њима владала принуђена била удаљити се због ратнијех околности, то главари ове двије области изјављују да у таквоме случају они желе да њихове

земље остану слободне и независне покрајине, као што су се слободно и по својој вољи сјединиле потврдивши клетвом јединство и независност, које ће, ако буде потребно, и у будуће својом крвљу бранити. Морамо напомјенути да је увјек искључена влада француска из могућности овладати над нама; јер задовољнији ћемо бити умрети заједно у којој му драго несрећи, него ли на ново потпасти под тиранију Гала.“

На овај акт потписани су: митрополит Петар I, губернатор Вуко Радонић, у име сво Црне Горе и Брда; Алвиз граф Вицковић капетан; Тодор граф Ивелић капетан; Андрија Трипковић капетан; Јосиф Луковић капетан; Васиљ Ђурашевић капетан; Тодор граф Ивелић за комунитад од Паштровића; поп Ђорђе Лазаревић за комунитад од Жупе, и три комуне Маина, Браића и Побора; Андрија Трипковић за комунитад Столиво; Мирислав граф Зановић за комунитад од Будве; Марко Антонио граф Грегорина пуковник за комунитад од Контаде; Петар Лазари судија; поп Јован Радовић за комунитад Луштицу; поп Филип Костић за комунитад од Кртола; поп Ђорђе Лазаревић за комунитад од Шкаљара, поп Стеван Лазаревић за Муљане.[1])

Одмах за тим састављена је привремена управа сједињених области под именом централна комисија. Под председништвом Владичиним ова је комисија била састављена од девет главара црногорских и брдских и девет депутата бокељских општина.

И у овој скупштини осетио се „ревносни“ абате Брунаци

Ево шта прича *Пизани:*

„29. окт. / 10. новембра сазвали су се изасланици из целе Боке у Доброти и позвани су да саставе федерацију са Црногорцима. „Католички изасланици нису знали за Лафонтенову басну о кози и овци у друштву са лавом, али су знали шта предсказује овај бајаги — савез, зато су истина пристали да га потпишу, али уметнули ову клаузулу „ако политичке околности доведу собом да једна или друга уговорна страна буде уједињена са којом од савезних Великих Сила овај уговор престаје важити““. Под овом *резервом* створена је привремена влада од девет Црногораца и девет Бокеља под председништвом Владичиним, која је продужила операције противу Котора (Мемоари Којевићеви у Ристе Ковачевића св. II).

---

[1]) Марко Драговић, Материјали, Гласник XL, стр. 307—309.

Десет дана после ове скупштине послат је Сава Пламенац *тајно* у главни стан Савезних Сила да јави Цару Александру да се Бока и Црна Гора стављају под његову заштиту те да он поради да Суверени признаду и одобре ову њихову жељу.

Али ни *Брунаци* није пропустио ових 10 дана. Он је из Пераста послао Петра Луковића као изасланика католичких општина у Боци такође у главни стан савезнички да моли цара Франца да узме Бокеље под своју заштиту, којима прете црногорски прохтеви.

И тако, и ако не знајући један за другога, оба изасланика кренуше у један дан. Али од те двојице стигао је само један.

Пламенац пролазећи кроз Шибеник слудовао је да повери каква му је мисија, Владици Краљевићу. Овај, старајући више за своје сопствене интересе него за православне, похитао је да о томе извести генерала Томашића, и тако Пламенац није стигао куд је пошао (Бечки Kriegsarchiv. 1814. Fasc 2. Бр. 56). Међутим Луковића је примио Цар Франц 10/22 Фебруара, а 4. марта потписао је у Шомону царски рескрипт у којем јавља својим верним поданицима у Албанији да ће скоро бити крај њиховим невољама.

За време ових интрига. Готје у Котору енергично се бранио у пркос дезертовању и Талијанаца, који један по један следоваху примеру Хрвата.

17/29 октобра 1813 добио је Готје од Владике овакво писмо:

„*Господине ђенерале,*

Пријатељство и високо поштовање којим сам увек био прожман према Вашој личности нагоне ме на један корак који све моје дужности захтевају од мене. Не позивајући се на оно што се до сада догодило у моју и мојих савезника корист у овој провинцији, која је сада сва у мојој власти осем тврђаве коју Ви држите, ја морам рећи, и то са оном искреношћу (у Пизанија стоји naïveté и једна удивка) са којом сам Вам увек говорио да се можете са свим ослонити на моје пријатељство и на обзире које Вам дугујем." Даље га уверава да ће јако жалити ако буде приморан да употреби силу, јер се грози од проливања крви, али ако се Готје не преда, он не може одговарати за последице (Ратни архив париски 1813. Текст је писма француски).

Готје, који је врло добро знао да *Црногорци немају ни једнога топа*, одговорио је врло енергично на ово заслађено писмо које се тако мало слагало са прокламацијом Владичином. Он то писмо није ни саопштио свом одбранбеном савету, који је сазвао тек 3-ћег децембра да се посаветује о исхрани Котора док им не стигне помоћ (Ратни архив париски, Протокол одбране Котора).

Али та помоћ не стиже, него на против Хост се понова појави решен да Црногорцима даде топове за њихове батерије.

Тиме се изменио положај Француза.[1])

Да се зауставимо мало код овог тврђења Пизанијевог да Црногорци нису имали ни једнога топа на батеријама, које су подигли око Котора.

Изгледа да је после освајања фортице Св. Ђорђа, а благодарећи интригама Брунацијевим дошло до озбиљног сукоба између Владике и команданта инглеске ескадре, и да је за то капетан Хост однео собом све топове које савезници беху отели од савезника

Да наведемо цело то место из Пизанијевог дела, у толико пре што даје потпунију слику догађаја, које смо напред саопштили поглавито по српским изворима:

Пизани вели:

„Бока је Которска дугачак морски залив, који је на три места ужи тако, да изгледа као рђаво нацртана осмица. Та три узана места то су Кобила, Комбур и Катена. Теснац Кобилу бране са југозападне стране батерија на Пунта д' Остро, са севера батерије Новога (Кастелнова), а са истока батерија Порто-Розе. У Катени беху две батерије, једна на јужној обали а друга на острву Св. Ђорђу, које лежи у осовини мореуза са стране вароши Пераста.

Црногорци најпре нападоше на батерије Порто Розе и Катенску. Ову су отели 16/28 септембра и у њој заробише три топа и 14 Италијанаца. 8/30 браниоци батерије на Порто Розе заглавише своје топове и повукоше се у Нови.

То беху успеси Црногораца до доласка инглеске флоте. У Боци је било велико врење нарочито међу православнима, који беху одани Владици, али је енергични генерал Готје умео да одржи на дужности све који беху наклоњени да је напусте.

---

[1]) Pisani, l. c. 462—468

У Котору је откривена завера. Готје је похапсио све коловође (Ратни Архив. Дневник опсаде Котора).

1/13 октобра појавила се и усидрила пред Новим инглеска фрегата „Bacchante“ под командом Хоста и једна брик. Чим их је угледало побунило се становништво Доброте, Парцања, Пераста и Рисна. Ришњани одмах истакоше *руску* заставу. Фортицу Пераста заузеше Пераштани. Сутра дан Хрвати, који су имали да бране утврђено острво Св. Ђорђа принудише француског команданта Калама да се преда. Али како Пераштани беху католици, они истакоше како на вароши тако и на острву *аустријску* заставу.

2/14 октобра нападоше Бокељи и Црногорци на Нови, али после првих пушчаних метака хрватски гарнизон изађе у маси и сајузи се са бунтовницима. Пуковник Олевац из огулинске ригименте, покушао је да брани фортицу Шпањолу, али немајући уза се више него шаку топција и неколико официра, он се предао Инглезима.

Командант Хосто наредио је одмах те се обезоружала и та фортица и батерије, које беху дотле отете, и дао је цео тај материјал пренети на брод својих ратних лађа, за тим је 2/14 октобра отишао пред Котор па је послао да се генералу Готје понуди врло часна капитулација.

Готје није пристао да се преда (Ратни Архив. Протокол одбранбеног савета которског). Ваљало је дакле приступити правилној опсади Котора, али баш у том тренутку десило се нешто што је покварило слогу измођу Хоста и Владике.

Хосте беше довео собом и каноника Брунаци, који је имао да преда Владици једно писмо Ерцхерцога Франца д' Есте, који је са флотом аустријском био код Лисе. То писмо беше одговор на шиљање једног црногорског изасланика који је тражио помоћ аустријско-инглеску. Брунаци чим се искрцао на копно почео је да *обделава* католичке општине, он је учинио те су се дигли Пераштани и што је узето острво Св, Ђорђа.

Еле Пераштани се нађоше увређени, што Инглези однеше на своје бродове топове, које су они у боју задобили. *Брунаци наговори Владику* да пише Хосту нека врати те топове. Хост је 12/24 одговорио врло сувим писмом (в. Милаковић стр. 231) да је он узео топове, јер му требају за опсаду Котора; али кад они немају вере у њега, онда он напушта ту опсаду и — отплови у Дубровник и однесе сву артиљерију, која је требала за опсаду.

Црногорци осташе дакле без једнога топа пред градом, који је располагао јаком артиљеријом. При свем том они подигоше три батерије у нади да ће добити топова за њихово армирање било од Енглеза било од Аустријанаца.

Ноћу између 16/28 октобра 350 Хрвата из которског гарнизона скочише на оружје, разоружаше италијанску стражу на капији и побегоше из града поневши собом и три француске заставе. Готје изненађен овим, и очекујући да ће Црногорци заједно са Хрватима јурнути у Котор, затворио се на врат на нос у замак Св. Јована. Али је сутра дан видео да Црногорци раде на својим батеријама, као да ништа није ни било. Тада Готје сиђе опет у Котор, затвори и барикадова све капије, и поче се опет надати. Командант оног хрватског батаљона Михаиловић беше од њега задржао 25 војника. Имао је још 300 Италијанаца, артиљеристе и жандарме, То беше мало али опет доста за страже на граду који је имао периферију од 2000 метара.

Што се било догодило? Огулинске чете које су дезертирале из Котора беху састављене од католика који су мрзили Црногорце, и у *чему су подржавани*. Чим су побегли из града одоше право у Пераст канонику Брунацију, коме су предали кључеве од града. Брунацију те Хрвате одмах експедирао у Дубровник а Владици није ни јавио шта се догодило. И тако Котор, који је 12 часова био без одбране, измаче се Црногорцима. Од тога момента Владика је омрзнуо Брунација и није више штедео Аустријанце, него је приступио своме давнашњем плану.«[1])

*21. децембра 1913.* добили су дакле Црногорци своје топове, наоружали су своје батерије, и командант инглеске ескадре позвао је француску посаду у Котору да се преда:

## Капетан Хост генералу Готје-у

*Господине Ђенерале,*

Будите уверени да ми једино човечност диктира ово писмо, а не жеља да вас претњом наведем да изневерите своју дужност. Ја ћу да говорим Вашем Превасходству с оном искреношћу, која треба увек да карактерише војнике.

На што ова непрекидна паљба? Зашто ће ово бескорисно проливање крви? Ви сте урадили све што је част могла нај-

[1]) Пизани, 1. с. стр. 463

више захтевати од Вас. Ви немате ни од куда помоћи нити изгледа да је у будуће добијете. Сада је у мојој власти да зауздам (sic. „brider") зверске (feroces) трупе, које Вас опкољавају. Оне сада хоће да слушају, али ја Вам се заклињем часном речју поштена човека, да кроз кратко време неће више бити тако, и ако терате до крајности. Ви ћете одговарати за све ужасе који ће бити последица непаметне тврдоглавости Ваше.

Ја вас дакле позивам да предате Котор, и ако је Вашем Превасходству подесно може ми, по официру, који ће имати част да Вам преда ово писмо послати услове под којима би изволели предати се.

Хост
капетан фрегатски, командант
британских сила при опсади Котора

Готје одби ову понуду.

На поновно наваљивање Хостово, Готје сазва свој савет у коме беху: мајор *Михаиловић*, командант батаљона *Фавеш*, командант остатка од италијанског батаљона, артиљериски капетан *Туш*, жандармеријски поручник *Леирити*. Ево њиховог протокола:

Данас јануара 3-ћег одбранбени савет, узевши у обзир:

1. Да је гарнизон тврђаве и фора Св. Јована, потпуном дезерцијом Хрвата и непрекидним дезертовањем Италијана сведен на 197 пешака зајелно са официрима;

2. Да нема више од 10 артиљериста, за послугу 62 топа у граду и у фору.

3. Да периферија града и фора износи 2000 метара, и да је са тако маленим бројем људи немогућно бранити толики круг, нарочито што је саобраћај између појединих позиција врло тежак.

4. Да су страже за одбрану са стране Планине сувише слабе, да у фору Св. Јована има свега 18 људи, и да остаје свега 80 војника заједно са подофицирима да бране куртине и шест бастиона градских.

5. Узевши даље у обзир изјаву г. г. официра италијанског батаљона, скупљених јутрос код Г. Генерала, да они не могу узети на се одговорност за своје солдате, јер је у њима расорен сваки морал умором дуплог стражарења, јер због непрекидне ватре непријатељске не могу да се одморе ни један тренутак, и страхом, јер непријатељ бије град са дванаест разних тачака,

које доминирају и град и фор, јер по казивању њихових другова који су дезертовали и који сваку ноћ долазе под зидине градске да им јаве како ће скоро бити општи јуриш; него нека беже ако неће да их искасапе свирепи Црногорци и бокељски устанци с Енглезима. Узевши даље у обзир да су сви ови узроци изазвали међу солдатима клонулост и апатију, коју је врло тешко уклонити и у правих војника, а камо ли у људи регрутованих силом и који нису очеличени у ватри.

6. Узевши у обзир рапорт команданта фора Св. Јована од данашњег дана, да је непријатељ оборио један део зида у градској огради, са стране Спиљара, да је лако попети се непријатељу до те бреше, да гарнизон од 18 људи нема могућности одбити навалу непријатеља на томе месту, а помоћ им се не може послати а да се не компромитују позиције са којих би се та помоћ узела, да се Св. Јован према томе не може одржати јер је узет под унакрсну ватру непријатељских батерија.

7. Да у граду и у фору нема ни једне казаматиране зграде у којој би се болесници и војници могли заштитити од бомбардовања.

Узевши све то у обзир, савет је једногласно одлучио да од инглиског команданта тражи услове за часну капитулацију.[1])«

$\frac{\text{23. децембра 1813}}{\text{4. јануара 1814}}$ Предао се Котор Инглезима, који послаше ђенерала Готје-а са целим гарнизоном с оружјем и пртљагом у Фермо на једину обвезу да неће опет служити до размене (заробљеника).

За време преговора за капитулацију Котора, Хост је јавио аустријском ђенералу Милутиновићу шта се у Боци догађа, и овај са десет чета остави опсаду Дубровника и 25-XII/6-I стиже пред Нови, али он нађе капије затворене а на бедемима Црногорце, који нису крили своје непријатељске намере.

Сутра дан Владика поручује Милутиновићу де је он заузео Боку у име Цара руског, и ако Аустријанци пробају силом да заузму Боку то ће довести Црногорце до очајања, који ће се за то крваво осветити. За то га преклиње у интересу земље да заустави овај марш и да чека на одлуку савезничких владалаца.

Милутиновић је у Новоме чуо да се Котор предао пре три дана, и да ће Инглези тај град предати Црногорцима. Он је

---

[1]) Пизани, l. c. стр. 468—470.

покушао да побуди католичке општине да се изјасне за њега, али оне, окружене наоружаним Православнима, нису то смеле. А са својих 700 војника Милутиновић не би могао спречити покољ и пљачку католичких општина. За то се повукао оставивши у рукама Владичиним свечани али бескорисан протест.

Милутиновић оде љут на Хост-а јер је његов споразум са Црногорцима сматрао као издајство. Каноник Брунаци оде такође с аустријском колоном. Службено га је заменуо *Лабинић*, аустр. мајор у пенсији, који је живео у Парцању.

Хост предаде Котор Владици 31 децембра (12. јануара) па оде у Дубровник да суделује при његовој опсади.

Владика беше постао Господар Боке Которске.

Сад православни Бокељи подносе Владици црногорскоме, као своме Господару, овакву адресу:

„*Из округа Которскога 17. новембра 1913. године.* Његовом светјејшеству господину Петру Петровићу митрополиту Црне Горе, Скендерије, Брда и Боке Которске милостивоме господару нашему у Резиденцији у Доброту.

„Промисао преблагога творца нама бједнијема даровао је вашу премилостиву персону и благодјетеља. Ви сте они који сте дошли у овој провинцији да нас ослободите од варварства, у коме смо пребавили шест љета и два мјесеца под игом тиранства за дати дрзновеније и слободу србској музи.

„За та узрок ми нижепотписати грађани на име свијех христијана источнога исповједања од града Котора, који смо избјегнули из рука злочестивих и находимо се под вашом заштитом у овој провинцији умиљено просимо да сљедоватолно умилности, које предлажемо пред нашим славним меценом, и ово наше прошеније да буде представљено пред самим лицем великога и славодобитнога монарха императора Александра све Русије, а нашега истиног оца и бранитеља и све Јевропе покровитеља, као што је то очито и јавно свој васељеној.

„Ми како націје славено-србске, који смо уживали сва преимућства, права и слободу за које се уздамо и у напријед да ће бити равнијем начином; и стојимо с великом надеждом да нећемо бити лишени великодушија и не изречене милости монархије и ње покровитељства за избавити нас од ове тамности.

„Ми стојимо горећом жељом и воздијанијем гледајући плачевнијем очима к сјеверној страни што би оно славодобитно

оружје његова величества под кровом крила примило и срећи бесмртној нас и наше потомке оставило како смо и пријед уживали у оно кратко вријеме од мјесеца седамнаест.

„За потврдити нашу истину преданост с најнижајшим преклоњенијем просимо и молимо великога монарха императора Александра од све Русије да се смилује примити нас под своје покровитељство да будемо уживати сва она преимућства и права како и Црногорци с којијема смо се сајединили.“

На овај акт потписани су депутати: Николај Огњеновић, Ђорђе Шутовић, Николај Липовац, Јован Шортан и Никола Радоњић.

17/29 јануара 1814 састаше се 64 изасланика „уједињених провинција“ и обновише акт уједињења. Одлучено је да се чека решење Владалаца али да се не допусти никаквој војсци да пређе границу нити да повреди установљени поредак. Пуковник Никић постављен је за команданта трупа. Одлучено је да се Дабовић протера и предузете су све полицијске мере да се спречи споразумевање између католичких Бокеља и Аустријанаца (Којовић у Ковачићу св. II.). Али све ове мере мало су користиле. Дабовић а и гроф Висковић из Пераста не престајаху да јављају Аустријанцима о свему што се ради, и да спремају устанак Бокеља противу Црногораца. У марту изгледаше да је све за то потребно спремљено и Дабовић је јавио Милутиновићу да ће 4/16 марта изјутра 2000 Бокеља оданих Аустрији бити с оружјем у руци под Новим. Милутиновић обећа да ће доћи на састанак.

Моменат није био згодан. Дубровник још не беше покорен. Куга је Аустријанце принудила да на граници поставе санитетски кордон. Тиме је смањено бројно стање њихових трупа, а Турци се стадоше спремати. При свем том Милутиновић није хтео да напусти верне католике у Боци, него остави два батаљона у Дубровнику па са шест чета граничара крене на пут Новога, а нешто артиљерије посла морем.

Кад је Милутиновић стигао одређеног дана до Новог није ту нашао ни једног од обећаних му 2000 католичких Бокеља, али је нашао све висове начичкане Црногорцима, који показаше намеру да му отсеку отступницу. То Милутиновић није смео ризиковати, јер би најмањи његов пораз био сигнал за Дубровчане да се листом дигну на оружје (бечки ратни архив, 1814, фасц. 3. Бр. 37).

Владика се користио овом осујећеном аустријском операцијом да напише аустр. ђенералу Томашићу да он нема више да се моша у послове Боке Которске.

Томашић је одговорио 5/17 априла врло поноситим писмом у коме јавља Бокељима да је његов Цар врло милостиво примио њихове изасланике у своме главном стану и да ће врло брзо бити предузете све мере, које ће осигурати њихову срећу. Он се нада да ће Бокељи, да би доказали своју благодарност према свом узвишеном Суверену похитати да удесе своје понашање сходно добротворним намерама Његовог Величанства.

Како у исти мах стигоше још два батаљона аустријска у Дубровник са једном ратном лађом и пољском артиљеријом, то се хтело одмах да пошље неколико хиљада људи противу Црногораца у Боки, али се они Хрвати који су дезертирали из Котора побунише, те је ваљало најпре свом строгошћу војних закона угушити побуну — — — —

Горњи догађаји боље ће се разумети из једног Владичиног писма:

*6/18 марта 1814* пише Владика Петар I. *Никитићу*, капетану гарде Њ. Ц. Величанства полковнику и начелнику црногорске и которске војске у Кастел-Нови:

„Ваш рад и лепе мере којима сте успели спречити и уништити велике опасности, које су претиле миру и спокојству ових двеју области, и које би изазвале унутрашње раздоре, побуђују ме да Вам изјавим моју најживљу и најискренију захвалност.

Ваш долазак и Ваше бављење међу нама сматраћемо као најсрећнију епоху ових провинција, јер наш народ, немајући никаквих заповести од Највишега Двора, одбио би се силом Аустријанаца, који се примичу и побио би све оне који су њима одани у овој которској провинцији, и ја не бих имао снаге да то спречим, толико је овај народ одан Русији и слави њеног оружја.

Ви сте својом хладнокрвношћу, чврстином и разумношћу спречили све те несреће, јер сте се понашали како приличи храброме војнику и мудроме Министру.

Становници црногорске и которске провинције, имајући потпуну веру у Вас, ласкају себи најпријатнијом надом да ће Њ. В. Император Александар скренути свој милостиви поглед на живу и искрену оданост које оне имају за све што се тиче његове службе“.

*Никитић,* кад је добио ово Владичино писмо шаље га у препису руском посланику у Цариграду *Италинском* и спроводи га оваквим својим писмом од 15/27 марта 1814:

„Из приложеног преписа једног писма црногорскога Митрополита, В. Пр. видеће какво је сад стање ствари у Боци Которској.

„Немајући свију потреба, а трпећи и у новцу крајњи недостатак, ми не можемо услед толиких сметња, завести онакав поредак, какав би олакшао нашу радњу. Ми смо у толико више узнемирени што ни с које стране не добисмо одговора на наше представке.

Оба ова народа, црногорски и которски, имајући вере у мене, траже од мене савета, а ја им га не могу дати, јер немам од Вас инструкција, које од Вас очекујем. Без њих можете замислити какав је мој положај према овим народима, који сада зависе од моје воље.

Да би им колико толико био користан, да би им сачувао права и личну безбедност, нашао сам за потребно да им саставим градску стражу, али како се она не може издржавати сиротињским приходима ове вароши, то ја употребљавам сва средства да нађем новаца и тако чувам становништво од нереда, који би иначе довели до анархије“.

---

Специјално што се тиче осујећене акције Милутиновићеве добијамо објашњење из другог једног писма Владичиног:

*10/22 марта 1814* Владика Петар I пише руском посланику у Бечу грофу Стакелбергу:

„Мојим писмом од 6/18 пр. јануара известио сам Вашу Светлост о свему што се догодило између мене и ђенерала Милутиновића. Ја сам се надао да ће г. г. аустријски ђенерали одустати од своје намере и предузећа у Боци Которској док се не добије одговор од превисоког нашег Двора, али сам се у тој намери преварио, јер је исти Милутиновић прошле недеље кренуо са једним кором војске на овдашњу област.

У томе важном тренутку десио се у Кастелнову пуковник и каваљер Никитић, који је чврстином свога духа и хладнокрвношћу успео да уклони зло, које би могло отуда произићи. Кастелновски округ, који се граничи са Дубровачком страном, известан број црногорског народа, и становници околних сре-

зова скочили су на оружје и скупили се да силом одбију аустријску војску, јер они, хранећи у себи још из давнашњи времена најживљу и најискренију оданост према непобедивом Императору целе Русије, нису хтели допустити да ма чија туђа војска продре у земљу у којој се на тврдињама вије руска застава; такву поругу руској застави нису могли допустити, јер су сами својим пожртвовањем и својом крвљу очистили ову област од непријатеља без ичије помоћи са стране осим једне инглиске фрегате и једног брига, који су од нас позвани, учествовали у нашој борби у корист нашега Господара. Улазак Аустријанаца ваљало је у толико брже спречити што је неко, по имену Добоирик, (биће Дабовић) аустријски мајор у пенсији, већ од неколико месеци ражњао по овој провинцији да придобије тајне везе и да обећањима придобије духове за Аустрију. Народ у свом оправданом гневу хтео је да убије и њега и његове присталице и да им опустоши имање. И то зло спречио је пуковник Никитић, који је успео убедити Милутиновића да треба да се повуче са својом војском, јер би ова страдала, јер је била сувише малобројна према онолико народа, а осем тога настао би и међусобни покољ. Аустријски ђенерал одговорио је да он није дошао да се бије, него да на миран начин заузме бокељску провинцију, јер су сами Бокељи неколико пута за то молили. Ако би он при покушају да заузме ту провинцију имао да наиђе на отпор онда ће се он вратити, али моли да му се о томе изда писмено уверење. Пуковник Никитић дао му је то уверење и убедио га је да су они Бокељи, који су га позвали да дође, на то наведени од поменутог мајора, да је њих врло мало, и да би их народ све побио, да нису предузете нарочите мере да се овај покољ спречи. На то се ђенерал повукао са својом војском, а у исти мах послао је мени приложено писмо ђенерала барона Томашића, коме сам одмах одговорио да ја не могу пристати ни на какве новине у которској области, да не могу ништа друго радити до оно што нам наш Господар нареди, а ја те његове наредбе чекам. — — — — — — — —
Сматрао сам за своју дужност изнети пред Вашу Светлост све у истини како је било, да би Ви могли у разговорима с аустријским двором или другима спречити сваку заблуду на основу намерно неверних извештаја са других страна. У исти мах молим вашу Светлост да благоволи све ово доставити нашем императорском Двору заједно с изразима моје, црногорскога народа и већине Бокеља најискреније оданости и верности према

свему што се може тицати нашег владајућег Господара. Желети би било да се и од стране аустријскога двора даду њиховим ђенералима наредбе, да се од сада уздржавају од сличних насилних покушаја док дворови не донесу своју одлуку о овим странама.

Митрополит
и каваљер Св. Александра Невског
Петар Петровић."

Шта је међу тим радио Владичин посланик сердар Саво Пламенац?

Он се у пркос аустријским интригама протукао до главног стана Александра I, најпре у Троа, па онда у Паризу, па је јурио за руским Царем у Беч.

Из тога јурења сачувана су ова два његова писма Цару од 26. априла и 19-ог јуна 1914:

„*Премилостиви Господаре!*

„У оно најблагословеније и најсрећније вријеме, када је промисао Божји изабрао анђелом хранитељем све васељене ваше императорско Величанство; када је сва Јевропа, стењавши под игом варваризма ослобођена тобом Господару, и усхићена и оживотворена слободом својом прославља име великога Александра, љуби десницу његову и куне се у нерушивој признателности и најпотоњега потомства к вашему царскоме Величанству, Митрополит и народ црногорски, који су свагда уживали покровитељство вашега величанства, поздравља јунака свијех времена, добротвора човјечанства, највишега међ монарсима, и најпокорније представљају му ову прозбу.

„Митрополит и народ црногорски изагнавши из Боке Которске општега нарушитеља мира, по дружељубноме и узајамноме сношају са обитељима Боке Которске ријешише и заклеше се да ће бити свагда у ненарушивој заједници, и ову клетву утврдише савакупно пред олтаром Бога великога; а у грађанскијем обредима потребнијема актима. За утврђење таквога дружељубнога сагласија и сједињења потребно је још било соизвољење вашега царскога величанства као једнога нашега покровитеља. Сада се усуђује он Митрополит молити ваше величанство за ово са још овим најнижим доношењем да ће њему, заједно са Бокељима, пријатно бити именовати се вјернопода-

ницима вашега величанства. Он би био срећан кад би у данашње вријеме, кад се утврђује опћи мир, провиђење повјерило судбу његову и његова народа добротворноме скиптру вашега величанства. У таквом случају он би држао себе на врху блаженства. Ну ако ово не буде угодно вашему величанству, то благоволите смиловати се узети нас под ваше милостиво покровитељство, и утврдити наше сједињење са Боко-Которском провинцијом; и сувише присајединити к нашој држави, од бивше дубровачке републике, од старине припадајуће Црној Гори земље које се зову Конавли, тако да буду наше границе на стари Дубровник; и уредити међу нама неко правитељство.

„Таквијем начином црногорски народ, који је притјешњаван од сусједнијех држава за њихово усрђе к руској држави, биће сачуван од притешњења штитом твојијем благочастиви господаре; да се никаква злоћа и завист не дотакне до ње када помазаник сјевера, ослободитељ васељене од ропства, благотворнијема лучама благости своје осјени њу. *Париз 26 априла 1814 године.*“

„*Премилостиви Господаре!*

„...Као што су свагда црногорски митрополити једномишљено с црногорским народом старали се да докажу усрђе и преданост к рускијема царевима, тако се исто стара и садашњи сваки части и милости достојни митрополит. Да докаже, да је он, заједно с Црногорцима, готов послужит вашему царскоме величанству старао се с неуморнијем трудом, што га је коштало и великијех трошкова, да привуче на своју страну, а у корист вашег величанства, бокешки народ, у чему је много успео. 1813 године 9 септембра уљегао је он са Црногорцима у бокељску провинцију ратовати против опћега нарушитеља мира. Именом и барјаком вашега царскога величанства изагнавши непријатеља, ослободивши народ и сву провинцију, увјенчао је градове и тврђаве барјаком високославне руске царевине. С таквијем доношењем мога господина митрополита и црногорскога народа, а у исто вријеме и бокељскога, имао сам срећу доћи у главну вашега царскога величанства квартиру јануара 31 у град Труа и предати иста доношења правом статском савјетнику Бумакову; до овога часа ја нијесам имао среће добити каква гођ одговора; осим што ми рече г. Бумаков, 24 маја, да послови моји нијесу ријешени, него да идем из Париза у Беч да тамо чекам ваш срећни долазак из Ен-

глеске. Пошто дођох у Беч сазнадох да је аустријски двор наредио ђенералу Милутиновићу да заузме Боку Которску. Ну мој господин митрополит неколико је пута враћао поменутога ђенерала говорећи му да је он послао својега депутата к рускоме цару, и док се не поврати исти депутат да он не може пуштати ничију војску у Боку. Ну не гледајући на то поменути Милутиновић уљегао је у Боку насилно, употријебивши напријед својствено Аустријанцима лукавство те заметнувши интриге и неслогу међу народом. Митрополит после тога није могао ништа учинити но је оставио исту провинцију на капитулацију на име свијех савезнијех држава. А сада се усуђујем најпокорније поднијети стопама вашега величанства моју прозбу, и молити заштиту и покровитељство народу усрдноме и преданоме пријестолу вашему, не оставите премилостиви господаре, народ тако усрдни и предани, који је готов жртвовати имањем и животом за славу, част и интерес пријестола вашега; који је притијешњен, гоњен и презрен за усрђе и преданост к рускоме пријестолу.

„Аустријски двор нема никаквога права на бокешку провинцију, која је ослобођена од непријатеља крвљу и трудом нашим и сопственијем нашим трошковима без ичије помоћи. Аустријски двор није изгубио ни једнога човјека, није испалио ни једне пушке, није потрошио ни једнога новчића за ослобођење Боке од непријатеља. Аустријски двор 1805 године уступио је бокешку провинцију Французима. Руско оружје с црногорском војском није пустило Французе у Боку, што је много уруда и трошкова коштало Русију.

„Ако аустријски двор претполаже да заузме све бивше владавине дубровачке републике, то за што не одузме од Енглеза Корчулу и Вис, које су у средини Далмације. Чудесна је ствар како се усуђује аустриски двор ићи противу барјака руског насилничкијем начином без икаквога права на то. Бокешка провинција пак не припада Далмацији, него Арбанији. Народ црногорски не би био у стању одузимати градове и фортице од такве велике и силне државе, као што је Француска да то није чинио у име Русије и под њенијем барјаком, за то и очекујемо милостиве резолуције. Народ толико усрдни, предани пријестолу вашему има потпуну наду, да неће бити остављен без покровитељства вашега величанства.... У Бечу *19 јунија 1814 године*“.

Ну и ове сузе не нађоше родитеља. Сава Пламенац морао се вратити без икаквијех успјеха.[1])

Јадни сердар! Он није знао да је његов анђео хранитељ био још из Париза предао Боку Которску — Аустрији, није знао да још 20. маја 1814 године Цар Руски написао Владици Петру овакво писмо:

„Великодостојни Црногорски Митрополите
Петре Петровићу Његоше,

Ваш посланик, црногорски Сердар Кеаверијус (?) Пламенац био је у моме главном стану и предао ми је Ваше писмо. Сазнао сам и усмене поруке и узимам учешћа у доказима Ваше привржености и народа, који стоји под Вашом управом.

Моја су осећања остала увек непромењена и тек пошто је Провиђење благословило напоре Моје и Мојих савезника, и пошто смо повратили општи мир, могли смо обратити пажњу и на суседну вам земљу Боку.

Мислимо да смо на *Ваше задовољство* утврдили да та земља уђе у састав аустријске државе, под чијом је заштитом цветала. Ви сте остварању овога припомогли, јер сте непријатеља из оних крајева отерали. Према томе позивам Ваше преподобије (Hochwürden) да у општем интересу не само не сметате поседању градова аустријским трупама, и да се са својим храбрим Црногорцима вратите у вашу земљу, него и да употребите свој утицај међу становницима Боке Которске односно безусловне послушности према одлуци савезних држава уверавајући их да ће се очувати њихова права и привилегије.

У осталом препоручујем се молитвама Вашег преподобија, и остајем Вама и црногорском народу.

Париз 20. маја 1814.

благонаклони
Александар.

Док је дотични „фељд-јегер" носио ово судбоносно писмо српскога „анђела хранитеља" његовом „Преподобију" Владици Црногорском, дотле су у Бечу знали за то решење Цара Руског и спремали су све што треба да Бока опет под Аустријом „процвета".

---

[1]) вели Марко Драговић, који је ова два писма извадио из руских архива и наштампао у „Гласнику Срп. Ученог Друштва" XI, стр. 313—316.

Командант аустријске војске у Далмацији, ђенерал Милутиновић издао је 4-ог јуна 1814 Бокељима овакву прокламацију:

„Ми, Тодор Милутиновић од Миловски, витез војничког ордена Марије Терезије, генерал-мајор, заповједник аустријске војске, која је послана у Боку Которску у име високијех савезнијех велесила.

„Бокијељи! У овоме часу када сва Јевропа почива и наслађује се миром, ви једини остали сте да стењете под притиском тешке анархије. Ви се налазите у неком страху и под оружјем не знајући за што и не имајући непријатеља. Ви се налазите у таквом стању и опасности да вам предстоји бити опљачканијема.

„Узвишени савезници говорили су вам отворено шта треба да радите, али ви остадосте глухи к вашој сопственој срећи. Ви сте тако далеко залутали да се не хоћете покоравати вољи великијех монарха рускога и аустријскога, него хоћете да будете некакви пресудиоци њихове воље. Разаберите да су се ти узвишени владаоци тијесно сјединили, и да су један другом такијех жртава учинили да се свијет томе чуди. Ваш се садашњи положај никако не може слагати са тијем чега желе високи савезници.

„У име великијех држава савезница ја улазим у Боку да је заузмем, да поставим ред и мир у њихово име док високи владаоци одлуче о вашој судби.

„Бокијељи! Ја сада ступам међу вас као пријатељ; ја свакоме од вас јемчим за личну сигурност и за сигурност имовине. Нико неће бити узнемирен, нити прогнан, па ни од онијех који су се можда заблудили и у њиховијем политичкијем мишљењима. Једном ријечју никакве пљачке и никаквога насиља неће бити никоме учињено.

„Бокијељи! сједините се око мене и надајте се на најбољу помоћ од моје стране, то је једино средство да се најбрже и најповољније окончају ваше тешкоће.

„Обећавајући вам сваку протекцију, у исто време одлучно вам говорим, да онај који се нађе с оружјем у руци против мене, биће сматран за непријатеља јавнога мира и великијех сједињенијех држава и поступаће с таквијем по закону. Ако ово не послушасте, нека гријех буде на вас саме. Дано у нашему војничкоме квартијеру у Курди 4. јунија 1814“.

Истога дана беше концентрисано у Дубровнику 26 чета (3600 војника). На 15 бродова имала је да се понесе артиљерија и муниција.

Трупа се кренула 7-ог јуна. После непрекидног марша од 13 часова Милутиновић је стигао у Нови 8-ог јуна у 2 сата у зору; он је имао само да разоружа поспалу стражу па је ушао у варош и у оба њена фора. Гарнизон пробуђен овим препадом разбегао се.

Оставивши један батаљон у Новому — Милутиновић је 8 пошао на Катену. Флотила беше међу тим извршила што јој је наређено, беше заузела Порто-Розе, али је ветар стао па није могла даље такође према Катени него се усидрила у каналу Комбурском. То је дало прилике Црногорцима и Рисњанима да дођу до Банића и да се одупру Аустријанцима, али ови их принудише да корак по корак одступе до Баошића, па онда до Клачине и Ушице, бранећи се иза сваке гомиле камења наслаганог на синорима појединих њива. Било је већ пола ноћи кад је Милутиновић зауставио своју трупу на висини катенског теснаца да се после толиког марша и борбе одмори неколико часова.

9-ог јуна, чим је свануло, аустријска артиљерија разрушила је црногорску батерију, која је бранила прелаз, и њени браниоци се разбегоше. У место сада да иде право у Котор, Милутиновић је претпоставио да оде у Пераст где је знао да ће га присталице аустријске добро дочекати. Ту је сазвао главаре велике православне општине рисњанске, показао им је оних 30 Рисњана, које беше јуче заробио и рекао им је да ће их све погубити ако му се Рисњани не покоре. Они се покорише па му чак обећаше чувати путање којима северозападна Бока комуникује са Црном Гором, и тиме покрити аустријску колону с унутрашње стране.

Одмах за тим кренуо је Милутиновић преко Ораховца и Доброте Котору где је стигао у 4 сата по подне кад је стигла и колона коју је био послао преко Нарцана. Црногорци их дочекаше жестоком ватром. Борба је трајала пуна три сата. Изгледаше као да се Црногорци назад повлаче, али у сумрак, када су већ били догурани до зидина градских; на једанпут пређоше опет у напад, а у исти мах Црногорци са једне стрмени оборише на Аустријанце камење и читаво стење. Милутиновић нареди својима одступање и његова трупа преноћила је између

9 и 10-ог у селима око Котора. Штабови беху у Доброти и Парцању.

Борба је настављена 10-ог у зору, трајала је цео дан, и у вече Црногорци беху принуђени да се затворе у Котору, а једна колона, која им је силазила у помоћ са Цетиња пребачена је преко границе.

11-ог аустријска флотиља постави се спрам града и отпоче бомбардање. Сад је Владика дао истаћи парламентарску заставу и тражио је да капитулира.

Још синоћ беше Владика понудио Милутиновићу да му уступи целу Боку, ако му остави само Котор. То је одбијено.

11-ог се задовољавао Владика тиме ако Аустријанци допусте да се на Котору поред аустријске вије и *руска* застава док велике силе дефинитивно не реше судбину Боке. Милутиновић, знајући да то не може имати никакву озбиљну последицу, пристаде на то. Сад Владика захтеваше рок за напуштање Котора, јер не може захтевати од својих Црногораца да то одмах учине. Милутиновић се сада покајао што је у опште улазио у те преговоре и одговорио је да га они не могу преварити.

Сад се Владика са својим Црногорцима повукао („попео“) у своју државу.

Мајор Дабовић, који се искрцао у Св. Стевану да заузме Будву и да преко Жупе дође под Котор није имао среће. Он се надао подићи сељаке на оружје, али они сви окретоше против њега, и у место да он опсади Будву пуковник Никитић опколи њега у Св. Стевану. Немајући хране Дабовић је таман хтео да се преда кад стиже вест да се Котор предао. Никитић му је предао Будву и отишао у Црну Гору.[1])

*12. августа 1814* пише Митрополит Петар I руском посланику *Италинском* у Цариград ово очајно писмо:

„Доносилац овога, Сава Тановић, протојереј маинског округа бокељско-которске провинције, ако се удостоји ваше благонаклоности, имаће срећу, на моје највеће задовољство, да буде живо писмо, које ће доставити Вашем Превасходству све појединости о овдашњим догађајима, као и о моме и поверене ми пастве бедном стању. Тановић је био уза ме и свагда се одликовао оданошћу Русији, за то је сада принуђен да напусти свој дом и своју породицу да не би пао у руке садашњим аустријским властима у Котору, које тако гоне све руске при-

---

[1]) Pisani, l. c. стр. 473—476.

јатеље, да су се они морали разбећи на све стране, а највише у несрећну *Црну Гору*, коју је као што се види, *судба осудила на вечито страдање, једино због њене оданости Русији, од које је лишена свакога призрења и помоћи.*

Прође ево сто и две године како Црна Гора сноси своју судбину, свршава се већ и девети месец, како сам послао народног депутата самоме Господару Императору са тачним и подробним извешћем о заузећу Боке Которске. И после тога нисам пропустио ни једну прилику а да преко нарочитих изасланика у Трст и у Беч не известим Министарство нашега двора о нападима на нас аустријске војске под ђенералом Милутиновићем. Увек сам молио за упутства, али све је то било бескорисно, и на моје огорчење, не само да ни од куда не добих никаквих упутстава, него не добих никаква одговора. И тако што смо се ми више старали да на делу докажемо нашу срдачну оданост и верност Руској Империји, то смо све тежу несрећу дочекивали.

Узмите, молим Вас Господине, у разматрање питање: да ли овај несрећни народ, који се налази међу тако силним државама и под непрекидним притиском, може и даље опстати у свом тужном положају? А међу тим овај се народ рачуна да стоји под заштитом Русије, и увек је испуњавао све своје обавезе за ту заштиту, и ратовао је о свом трошку (на собственомъ своемъ коштѣ) за Русију кад год је то ова благоволела затражити његову помоћ.

Ја сам увек, а нарочито на основу највишег рескрипта Њ. Имп. В. од 23. априла 1806. год. овај народ упућивао на најискренију привржност Русији, на најтежу везу с њом, доказивајући му да се само на томе може основати његова слобода, мир и благостање, јер ће за Господара Императора бити увек најпријатније старање да награди верност Црногораца њиховим благостањем. А да би још јединим доказао нашу оданост Русији, ја сам лане са мојом војском ушао у Бокељску провинцију и борили смо се са Французима.

Русија је данас, хвала Богу, тако силна да се она у целом свету с правом сматра као спаситељка Европе и добротворка многих народа. Али ако она, противно сваком очекивању, на нашу највећу несрећу у ово од самога Бога послато време, буде избављала само туђине (иноплеменниковъ), а буде заборављала своје једноверне и једнокрвне, за њу толико заслужне Црногорце — онда изволите помислити каква нам нада остаје за будућност.

Ја сам доведен до крајње пропасти, јер сам све што сам имао, чак и моје ствари заложио и у велике дугове запао само да могу послати моје разне изасланике и курире. Изволите и то као и остало доставити до знања Највишему Двору".

Андрија Јаковљевић Италински, својим француским писмом из Бујугдера 5/17 октобра 1814 шаље то очајно писмо Владичино у препису грофу Неселроде, и јавља му да ће он Владичин рапорт (doclade) до даље заповести оставити без одговора, и да неће допустити проти Тановићу да иде у Русију, али ће му дати нешто трошка, и ту ће суму ставити на рачун ванредних депеша са Царским Двором. Узгред посланик потсећа свога шефа да „официр Никић" у Котору издаје пасоше људима који путују у Турску, на којима се потписује „Governatore delle due provincie unite di Montenero e Boche di Cattaro".

На питање руског вице-консула и Кипру, он је одговорио да се носиоци тих пасоша не могу сматрати као руски поданици. Италински мисли да „на основу аустријске окупације у Боци Которској и на основу патента Цара Франца о илирским провинцијама" он не може дати другача упутства руским консулима у Турској док му „Њ. Превасходство не би послало нарочите суверене инструкције".

Најзад добио *је Владика* црногорски оно судбоносно напред цитирано писмо Цара Александра, и одмах пише и Цару и његовом канцлеру Румјанцову. Ево тих писама:

„*26. септембра* 1814., са Цетиња.

## Владика Петар I Цару Александру I

„*Најмилостивији Господару,*

Црногорски народ, чувши из највишег решења Вашег Императорског Величанства, да је суседна нам бокељска земља уступљена Аустрији, изгубио је сву наду, коју је из древних времена полагао на Русију, и окривљује мене за своју несрећу за то што је он од 1711 под мојим претходницима, Митрополитима из моје породице Петровића, од Данила, Саве, Василија и од мене самог увек упућиван на непоколебљиву оданост Русији, што је због таквог нашег вођења много пута страдао, и што је сада доведен до *највеће своје несреће.*

*Најмилостивији Господару!*

Ја сам навукао на себе и на овај народ срџбу (гњев) суседних држава, а нарочито Аустрије, једино због моје срдачне оданости и верности Русији, од које ме нису могли отргнути ни злато ни сребро, ни страшно превртање европских односаја. Ја сам сузе лио када је непријатељ рода људскога продро у Вашу државу, али пожар свете Москве обрадовао ме је у оним тужним околностима, јер сам предвиђао пропаст гордога бунтовника Европе. Ја сам тада са Црногорцима, а под Вашом заставом ушао у бокељску провинцију не чекајући за то поновну заповест Вашу, јер сам је имао у Вашем највишем рескрипту. Ја сам се према овоме дигао свима силама да би доказао нашу усрдност према Вашој Империји. Ја сам себе и овај народ сматрао као руске синове и руске војнике, и то не само због вере и племенског сродства, него и на основу документа од кога узимам слободу овде препис приложити[1]). Ја и сада усред најтежих околности остајем у непоколебљивој верности светоме Вашем Престолу, и са сузама у очима, а у име целог мог народа молим Ваше Императорско Величанство, да нас прими у број својих поданика, јер ми у овом положају ни на који начин не можемо више живети, што најбоље може казати Никић, капетан гарде В. Имп. Величанства и кавалер, коме смо и ја мој народ препоручили да јави В. Имп. Величанству све што се овамо догодило и у каквом се ми сад стању налазимо, те се надамо да ћемо једном и за навек највише решење наше судбе добити.

*26. септембра 1814*
Цетиње.

## Владика Петар I руском канцелару Румјанцову.

„*Најсветлији грофе,*

Црногорски народ служио је почињући са 1711-ом годином у свима ратним случајевима најсветлијем сверуском престолу, и то много пута о свом сопственом трошку, јер је држао да стоји под руском заштитом (покровитељством), јер је себе сматрао за руског војника. Прошле године 1-ог септембра тај је

[1]) Грамата „великог“ полковника Милорадовића Црногорцима од 1712 штампана у С. Милутиновића Историји, стр. 55—57.

народ наступио под руском заставом а под мојом и осталих вођа командом против Француза у бокељској провинцији.

Пошто се цео бокељски народ ујединио с нама, и пошто смо очистили ту провинцију (од непријатеља) развијена је застава рускога царства на свима тврдињама у којима је било 104 топа, и оба народа послаше црногорског племића сердара Саву Пламенца као посланика (депутатомъ) самоме Господару Императору са молбеницом да прими под своје високомонархијско самодржавство и овај сједињени крај.

Ја са своје стране нисам пропустио а да о сваком случају не известим Министарство нашега двора, јављајући му о честим нападима аустријске војске на нас, о непрекидним интригама, којима су аустријски интриганти изазвали раздор и неслогу међ овим народима; молио сам за упутства како да поступам у таквим околностима, али све је то било без икакве користи, јер нисам добио ни одговора, а међу тим Аустријанци, у пркос савезу, који постоји између највиших дворова, и не чекајући одлуке нашега двора нити повратак нашега депутата, како им је с наше стране толико пута предлагано, нису прекидали радити на томе да постигну своје циљеве, у чему су и успели у тренутку када ми нисмо очекивали никакав напад с њихове стране, јер смо се били ослонили на њихова усмена и писмена обећања. Па и после тога, наш се народ још надао док се није вратио наш изасланик. Али кад се овај вратио изгубисмо и ја и народ сваку наду, јер смо чули да је бокељска провинција уступљена Аустрији, и да су Црногорци остављени својој судбини. Многи Бокељи, који су се нарочито одликовали усрдном оданошћу Русији, изложени су срџби и гоњењу овдашње аустријске владе. Нарочито су сажаљења достојни они, који су именовани у приложеном списку.

Услед овог жалосног и тако неочекиваног догађаја ја нисам више у стању управљати црногорским народом, нити га више одржавати у његовој оданости Русији, јер он сад криви мене за ову велику несрећу, која га је задесила, пошто смо ми, ја и моји претходници из моје породице Петровића, Митрополити Данило, Сава и Василије увек световали народ да остане веран Русији и њеном двору, па смо га тиме довели до пропасти и његове садашње несреће, које може посведочити Никић, капетан гарде Његовог Величанства, кога нам је био послао адмирал Чичагов да почнемо рат противу Француза, и ако смо тај

рат пре њега били отпочели и свршили, на основу наших горе-исписаних обвеза.

Препоручујемо капетану Никићу да извести Вашу Светлост о нашим невољама са молбом целога народа да највиши двор донесе једном на свагда своју одлуку о његовој срећи или несрећи, и да нам се та одлука достави по истом господину.

Ја уверавам Вашу Светлост мојом чашћу да овај народ под оваквим околностима не може опстати, него ће бити принуђен да се расели по другим државама, али за то од сада ја не одговарам ни Богу ни Цару“.

---

Списак Бокеља, који због своје оданости Русији трпе гоњење од аустријске владе:

Гроф Воиновић, бив. руски мајор и кавађер

Иван Шпадијер, Црногорац који се настанио у Кастел Новом

Данило Поповић, капетан

Иван Поповић

Остоја Црногорчевић, капетан

Иван Цвотојевић, капетан

Сава Станојевић, бивши руски капетан

Иван Замбарин, Которанин римске вере, капетан, који је са својим синовима бачен у тамницу.

Криле Коловић, капетан римске вере, који је био у руској служби на броду 1806, и који је постао руски поданик.

Винценцо Ловренчевић, капетан, римске вере, руски поданик морао је да бежи у Крф.

Кривалија, Которанин, римске вере.

Прота Сава Тановић морао је да побегне у Цариград, и за њега је објављено да се никада не сме вратити дома, а његов син био је у затвору.

Будвански грађани: Тома Тановић и Петар Ђокић морали су да беже у Црну Гору. За њих је командант Будве Масловар објавио да ће дати 100 дуката ономе ко их убије или живе ухвати.

Поп Иван Зец и његов син Иван.

Кнез Иван Тујковић.

Димитрије Вујошевић.

Которанин Никола Огњеновић, и у опште сви которски и будвански православни хришћани, изузимајући једног јединог, кога зна капетан Никић (Што ли му није име записано?).

Станислав Прибилов и Иван Боговић, који су били поручници у народном пуку под француском владом. Они су лане

прешли под руску заставу, и одликовали су се храброшћу и усрдношћу, за то их аустријска влада гони и киња.

Рисанску општину и њеног капетана грофа Тодора Ивелића не могу да трпе.

Тако исто и Маине, Браиће и Поборе.

Гроф Мирослав Зановић, римске вере, затворен је у граду Сан Лоренцу у Дубровнику.

Трифун Малировић, Никола Радонић, Тома Томовић и многи други јадници разбежали су се куд који.

---

Истога дана 26. септембра 1814 пише Владика још два писма руским државницима Бумакову и кнезу Куракину. Првоме благодари што је добро примио сердара Пламенца, па онда наставља:

„Он је дошао овамо у добром здрављу, ну са врло несрећним за нас извијешћем да је Цар Александар уступио бокешку провинцију аустријској држави, и по томе да су велики трудови наши пропали.

„Ово жалосно и никада не очекивано извијешће одузело је у свијех хришћана нашега исповједања, који насељавају овај крај, и пошљедњу искру наде, коју су они имали на Русију. Многи Бокијељи, који су се одликовали усрђем к Русији, подврглн су се гоњењу од аустријскога правитељства. Непријатељи наши, који су свагда нас гонили, још се више осилише.

„Народ је наш, који је одвећ био привржен Русији, имао велику наду да ће га Русија усрећити, али сада види да се преварио, и кривицу за своје несреће баца на мене; а тако исто и бокешки народ, који је два пута из усрђа к Русији, а по моме настојању, сједињавао се с нама против опћега нашега непријатеља.

„Ја се не чудим што је бокељска провинција Аустрији уступљена, и што смо ми остављени на произвол судбе, јер је наша среća свагда таква била; ну не могу уобразити за што је депутат наш тако дуго био задржан, зашто нама није одмах речено да Аустријанце у Боку пуштамо, и по какоме је узроку поменути депутат у Бечу задржан мјесец и по, када је познато да је ријешење односно Боке учињено било у Паризу још 20. маја ....

Цетиње *26. септембра 1814. г.*

Несрећни Митрополит црногорски
Петровић — Његош.

А ево шта пише Владика кнезу Александру Борисовићу Куракину:

„По привржености мојој к рускомо пријестолу и по једиповјерству и једноплеменству с рускијем народом, ја сам ушао прошле године са Црногорцима у бокеску провинцију против Француза, и очистивши исту с помоћу Енглеза подигао сам на све тврђаве побједоносни барјак руски. Тада сам послао депутата к самоме господару императору са молбом од стране оба народа, да их прими Његово Величанство под своје самодржавље. На против сваког нашег очекивања ово је обраћено у *највећу несрећу* нашу, због тога што је наша истина оцрњена од стране Аустријанаца, *и није нам допуштено да исту искажемо пред добротвором Александром*

„Ја нећу више узнемиравати особу вашу жалоснијем доношењима о *нашој несрећи*, знајући да би то, по доброти човјечности вашој, тронуло ваше врлине пуно срце. Предавач овог писма капетан и каваљер Никић све ће вам тачно испричати. Овај исти *Никић* био је послан к нама адмиралом Чичаговим и пазио је добро на све ствари, по томе ће моћи бити вјерни свједок свега што се овамо догађало.

Цетиње 26. септембра 1814.

*Несрећни* Митрополит црногорски
Петар Петровић — Његош.

Јадни Владика Петар!

Он је мислио да ће сви руски државници, којима се он обраћа, морати представити Императору каква се страховита неправда чини Црногорцима и Приморцима оном несретном одлуком његовом да се Бока Которска опет преда Аустрији, да ће ко зна, можда толике представке умилостивити Александра I, а само ако се смилује, он је онда могао све, Европа је безусловно вршила сваку заповест самодршца свију Русија.

Ово *поновно* отимање Боке Которске од Црногораца, ова поновна ужасна неправда коју је службена Русија извршила над маленом Црном Гором, не револтира чак и данас само нас, који одавно знамо за руску хипнозу српскога православнога народа, и који давно али узаман протестујемо противу те болести српскога народа — не, она је револтирала чак и оног најпокорнијег руског обожатеља *Марка Драговића*, који је нашао ова писма из руских државних архива.

Чак и тај мали секретар још мањег књажевског црногорског Министарства просвете кад је цитирао горња писма морао је, ризикујући да за то може да буде исторан из службе, гласно јаукнути:

„Ну жеље и наде које полагаху Црногорци и Бокељи, на *велику и братску Русију* остадоше узалудне. Бока Которска предаје се Аустрији по заповиједи „покровитеља црногорскога и бокешкога“. Владика Петар и Црногорци остављају својом крвљу обливену Боку—Аустрији! Како прича народ Владика је Петар с великијем плачем и бијући се у прси, оставио Боку. Да, и невоља му је била! Од несрећне пропасти наше славне државе, од онда како Црна Гора остаде „сирак тужни без игђе икога“, Црна је Гора претрпјела много мука и љутијех невоља, много тешкијех несрећа. Несрећа која се догоди 1715 када силни Ћуприлић спали већи део Црне Горе, када спали и до темеља разруши цетињски манастир, несрећа која се догоди 1785 када бијесни Махмуд паша спали већи дио Црне Горе и цетињски манастир — то су биле велике несреће, али оне су опет мале и ништавне према *овој несрећи,* која се догоди Црној Гори, кад јој одузеше Боку Которску.

„*Бешчовечнијега дјела не може човјек ни замислити* од овога што учини велика и силна Русија и савезне с њом државе Аустрија и Велика Британија од мале Црне Горе. Докле им је била потреба слаше јој десетак грамата и стотине писама са највећим обећањима и позиваше је да ратује противу „нарушитеља јевропскога мира“. Црна Гора покоравала се тијем позивима и чињаше све што могаше, и пролијеваше ријеком своју јуначку крв, и побјеђиваше свуда.

Па када високе савезничке силе достигоше својих цијели, онда заборавише Црну Гору и *превариише* је у свему.

За овај нечовјечни догађај није се чудити ни Аустрији, ни Великој Британији, ма се је чудити „милостивом покровитељу Александру благословеноме“ Да! Александар благословени љуто се огрешио о Црну Гору, и није заслужио благослова од Црногораца“. «Са тугом и жалошћу — рече Владика Петар I излазећи из Боке Которске — излазим из ове братске земље. Но што ћу? Мали смо и нејаки и не можемо противстајат сили, која нас одавде ћера. Да! Не можемо им ништа, али их ја остављам суду божјему“. А ја ћу—вели Марко Драговић—још додати, нека кривац ове неправде буде по заслузи осуђен *судом историје*“.[1]

Историја ће констатовати да је кривац, овом својом кривицом, изазвао понова у Црној Гори *анархију*, која је трајала пуних 16 година.

О тој анархији говорићемо у наредној свесци овога списа.

[1]) Гласник XL, стр. 310—311.